

Національний університет "Львівська політехніка"

На правах рукопису

УДК 72.03:711.4.168:91.03

КАПЛІНСЬКА МАР'ЯНА ВАСИЛІВНА

**АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНІ ПРИНЦИПИ
РЕГЕНЕРАЦІЇ РИНКОВИХ ПЛОЩ ІСТОРИЧНИХ
МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ.**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури

Науковий керівник
кандидат архітектури, доцент
Рибчинський Олег Валерійович

Львів-2015

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ГАП	головний архітектор проекту
ДАТО	Державний архів Тернопільської області
ДБН	Державні будівельні норми
ДІПРОМІСТ	Державний інститут проектування міст
дод.	додаток
каф. РАМС	кафедра реставрації архітектурної та мистецької спадщини
м.	місто
НДЛ-104	науково-дослідна лабораторія 104
НУЛП	Національний університет “Львівська політехніка”
пл.	площа
ЦДІАЛ	Центральний державний історичний архів України у Львові
e. g.	exempli gratia (з лат.: наприклад)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СТАН ДОСЛІДЖЕНОСТІ РИНКОВИХ ПЛОЩ ТА ПРОБЛЕМ РЕГЕНЕРАЦІЇ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ.....	9
1.1. Огляд залучених у дослідженні джерел.....	9
1.2. Стан вивченості ринкових площ історичних міст Західного регіону України.....	20
1.3. Українські та закордонні дослідження проблем регенерації історичних міст.....	27
1.4. Нормативно-правове регулювання збереження та охорони архітектурно-містобудівної спадщини в Україні.	31
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	40
2.1. Послідовність виконання дослідження.....	40
2.2. Методи дослідження архітектурно-містобудівного розвитку ринкових площ історичних міст Західного регіону України.....	44
2.3. Методи дослідження проблем та прийняття рішень з регенерації ринкових площ історичних міст.....	45
Висновки до другого розділу.....	47
РОЗДІЛ 3. АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИЙ РОЗВИТОК РИНКОВИХ ПЛОЩ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ.....	50
3.1. Ринкова площа як головний публічний простір історичного міста.....	50
3.2. Композиційні вирішення ринкових площ історичних міст Західного регіону України XIV – першої половини ХХст.	56
3.3. Трансформації ринкових площ історичних міст Західного регіону України у другій половині ХХ ст.	73
Висновки до третього розділу.....	84
РОЗДІЛ 4. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГЕНЕРАЦІЇ РИНКОВИХ ПЛОЩ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ	88

4.1. Регенерація ринкових площ як чинник сталого розвитку історичних міст.....	88
4.2. Пам'яткоохоронний аспект регенерації ринкових площ історичних міст ..	92
4.3.Формування гармонійного міського простору ринкових площ історичних міст Західного регіону України	114
Висновки	127
РОЗДІЛ 5. ДЕТЕРМІНАЦІЯ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИХ РІШЕНЬ З РЕГЕНЕРАЦІЇ РИНКОВИХ ПЛОЩ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ	132
5.1. Теоретична модель регенерації ринкових площ історичних міст.....	132
5.2. Алгоритм архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст	136
5.3. Принципи прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст	138
Висновки	150
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	158
ДОДАТКИ.....	182
ДОДАТОК А. Використання результатів дисертації	183
ДОДАТОК Б. Ілюстративні матеріали до першого розділу	195
ДОДАТОК В. Ілюстративні матеріали до другого розділу	210
ДОДАТОК Д. Ілюстартивні матеріали до третього розділу	217
ДОДАТОК Ж. Ілюстартивні матеріали до четвертого розділу.....	245
ДОДАТОК К. Ілюстартивні матеріали до п'ятого розділу.....	256
ДОДАТОК Л. Апробація торетичних результатів дослідження.....	259

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається:

- сучасними проблемами у баченні подальшого розвитку історичних міст, особливо у їх центральних частинах, зокрема ринкових площах;
- ринкові площі як історично головні поліфункціональні міські площі репрезентують багатовікову містобудівну традицію та багатоетнічну культурну спадщину, становлячи непересічну цінність з історичної, містобудівної, архітектурної точок зору, яка досі не введена в широкий публічний дискурс. Зазнаючи безперервних втрат автентичної історичної забудови та розпланувально-просторової структури, ринкові площі потребують комплексних досліджень у площині регенерації, важливих для їх охорони та збереження, а також залучення цього виду культурної спадщини у якості ресурсу сталого розвитку історичних міст;
- ринкові площі належать до інвестиційно привабливих ділянок історичних міст Західного регіону України. Необхідність архітектурно-будівельної, комерційної, туристичної та ін. діяльності в історичному середовищі ринкових площ призводить до активних дискусій щодо підходів та методів у його вирішенні. Вирішенню проблеми чіткої регламентації будівельних втручань у ринкові площі сприятиме опрацювання архітектурно-містобудівних принципів їх регенерації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації узгоджується з основним напрямком наукових досліджень кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини інституту архітектури Національного університету “Львівська політехніка”: “Розвиток теорії і практики регенерації та реконструкції історичних містобудівних комплексів. Реставрація архітектурних об’єктів та творів мистецтва”.

Мета дослідження: з’ясувати передумови та розробити принципи регенерації ринкових площ історичних міст на прикладі Західного регіону України.

Поставлена мета досягається послідовним виконанням таких **основних завдань дослідження:**

1. Систематизувати результати попередніх наукових досліджень архітектурно-містобудівного середовища та аспектів регенерації ринкових площ.
2. Розробити комплексну методику дослідження.
3. Виявити закономірності формування ринкових площ історичних міст Західного регіону України.
4. Визначити стан збереженості ринкових площ історичних міст Західного регіону України та їх цінність як об'єктів культурної спадщини.
5. Розробити теоретичну модель регенерації ринкових площ історичних міст.
6. Визначити основні архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст.

Об'єкт дослідження – ринкові площі історичних міст Західного регіону України як архітектурно-містобудівні комплекси.

Предмет дослідження – архітектурно-містобудівний розвиток та теоретичні моделі регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України.

Межі дослідження: об'єкт розглядається в територіальних межах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей (історичної Галичини). Загальна множина об'єктів вибрана за критеріями включення міста до Списку історичних населених місць України та наявності у ньому ринкової площі (всього 96 об'єктів). Надалі вибірки формувалися за різними ознаками, залежно від стадії дослідження: хронологічної глибини, архітектурно-містобудівної типології, стану збереженості та культурної цінності. Ґрунтовно досліджуються 4 об'єкти різних станів збереженості: ринкові площі Городка, Белза, Жидачева та Червонограда.

Методи дослідження дібрані з позиції системного та міждисциплінарного підходів у вивченні трансформації розпланувальних та об'ємно-просторових організацій об'єктів, стану їх збереженості, проблем та принципів регенерації. Застосовано поєднання загальнонаукових (критичного, факторного, морфологічного аналізу, експеримента, моделювання, декомпозиції, типологічної класифікації тощо) та спеціальних наукових методів (аналізу першоджерел, натурних обстежень, композиційний, містобудівний аналіз, прогнозування, експериментальне проектування, методи аналізу ієрархій та мереж, та ін.).

Наукова новизна дослідження полягає у комплексній постановці та багатоаспектному аналізі проблеми регенерації ринкових площ історичних міст на прикладі Західного регіону України.

Вперше:

- розроблено теоретичні моделі регенерації ринкових площ історичних міст, зокрема комплексну модель принципів регенерації; алгоритм прийняття рішень з регенерації;
- визначено основні архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст на прикладі Західного регіону України.
- виявлено прийоми нівелювання ринкових площ історичних міст регіону у другій половині ХХ ст., що стала періодом їх цілеспрямованого руйнування; визначено їх типологію за сучасним станом збереженості.

Уточнено:

- архітектурно-містобудівну типологію ринкових площ історичних міст Західного регіону України;
- термінологічно-понятійний апарат теорії архітектури та реставрації об'єктів культурної спадщини.

Набуло подальшого розвитку:

теоретико-методологічне опрацювання проблем регенерації історичного архітектурно-містобудівного середовища.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані у розробці містобудівної та науково-проектної документації для історичних міст, регіональних та локальних програм розвитку; у практичній архітектурно-будівельній діяльності; під час організації навчального процесу та методичної роботи вищих навчальних закладах у напрямку теорії архітектури та реставрації нерухомої культурної спадщини.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи були оприлюднені у доповідях на 9-и наукових конференціях та семінарах різного рівня: Міжнародній конференції молодих науковців “Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій”, Львів – Тустань, 3-4 червня 2010 р. [70]; III Міжнародній конференції молодих вчених “Геодезія, архітектура, Будівництво” (GAC-2010), Львів, 25-27 листопада 2010 р. [75]; Міжнародному круглому столі “Жидачів майбутнього: український досвід та досвід партнерів з Польщі та Латвії по збереженню та відродженню культурної спадщини”, Жидачів, 20 вересня 2010 р.; IV Міжнародній конференції молодих вчених “Геодезія, архітектура, Будівництво” (GAC-2011), Львів, 24-26 листопада 2011 р. [68]; науково-практичному семінарі “Ревіталізація середовища історичного міста”, Жовква-Замость, 10-15 жовтня 2011 р.; XXII сесії комісії архітектури та містобудування Наукового товариства ім. Т. Шевченка, Львів, 25 березня 2011 р.; VI Наукових читаннях у музеї-меморіалі гетьмана Івана Виговського, Руда, 23 вересня 2011 р.; V Міжнародній конференції молодих науковців “Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій”, Львів – Зборів – Урич, 30 травня – 1 червня 2013 р. [71]; VII Міжнародній конференції молодих науковців “Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій”, Львів – Холм, 7-8 та 21-24 червня 2015 р. [74].

Впровадження. Матеріали, основні положення та результати дослідження було використано у науково-дослідній роботі кафедри РАМС

НУЛП при розробці історико-архітектурних опорних планів та проектів охоронних зон Жидачева у 2008 р. (ГАП – к. арх., доц. Рибчинський О.В.), Болехова та Червонограда у 2014 р. (ГАП – доц. Дубик Ю.Я.); а також при розробці концепції регенерації пл. України в м. Белзі у 2013-2014 рр. (на замовлення белзького Державного історико-культурного заповідника, ГАП – к. арх., доц. Петрик В.М.). Відповідні акти подано в додатку А.

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані в 11 наукових працях, зокрема в 3 статтях у наукових фахових виданнях України [69, 72, 108], 2 – у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, які внесені до міжнародних наукометричних баз даних [149, 207], у 6 інших публікаціях, матеріалах та тезах наукових коференцій [68, 70, 71, 73-75]. Особистий внесок автора у публікаціях, написаних у співавторстві, полягає у аналізі емпіричного матеріалу, розробці ілюстративного супроводу, формулюванні висновків [108, автора – с. 244-247]; визначенні тематики та методики дослідження, аналізі емпіричного матеріалу [71, автора – с. 37, 39-46].

Структура роботи. Дисертаційна робота складається з основного тексту обсягом 157 с., який включає вступ (5 с.), п'ять розділів (32, 11, 39, 44, 23 с.) та висновки (4 с.). А також – списку використаної літератури загальною кількістю у 245 позицій на 25 с. та додатків на 80 с.

РОЗДІЛ 1

СТАН ДОСЛІДЖЕНОСТІ РИНКОВИХ ПЛОЩ ТА ПРОБЛЕМИ РЕГЕНЕРАЦІЇ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

1.1. Огляд залучених у дослідженні джерел

Джерельна база дослідження формувалася у двох основних напрямках: з одного боку, вивчення ринкових площ історичних міст Західного регіону України як об'єктів культурної спадщини; з іншого – вивчення теоретичних та практичних засад регенерації їхнього історичного архітектурно-містобудівного середовища. Значну частину джерел першого напрямку складає фактологічний матеріал (архівні документи; сучасні та історичні карти, плани, історична іконографія; результати археологічних досліджень, фіксація стану об'єкта у спосіб фотографії, обмірів, зарисовок; статистичні вибірки, наприклад, за соціо-економічними, техніко-економічними показниками тощо). Ринкова площа розглядається як безпосереднє предметне джерело дослідження.

У вивченні проблем регенерації проявляється насамперед теоретична складова, пов'язана із осмисленням феномену ринкових площ в містобудуванні, цінності культурної спадщини загалом та історичних архітектурно-містобудівних об'єктів, а серед них і ринкових площ історичних міст Західного регіону України, власне феномену цінності; обґрунтуванням пам'яткоохоронних вимог в сучасній урбаністиці; моделюванням архітектурно-містобудівної організації публічних просторів; уточненням понятійно-термінологічного апарату регенерації та ін, – тож основна частина використаних матеріалів у цьому аспекті представлена літературними джерелами, а також тими джерелами, які фіксують позитивний чи негативний, з точки зору регенерації, досвід перетворень містобудівних об'єктів.

Окрему групу становлять допоміжні матеріали: із загальної методології наукових досліджень, теорії систем, моделювання тощо; словники, довідкова, енциклопедична література.

Картографічні джерела.

Однією з найраніших топографічних карт Західного регіону України, яка вважається досить докладним і достовірним джерелом, є йосифінська військова карта, т. зв. карта Міґа кінця XVIII ст. (зйомкою керував підполковник Фрідріх фон Міґ [95]), яка зберігається у Військовому архіві у Відні. Тривалий час ця карта не була доступною для широкого загалу – фотокопії фрагментів карти зберігались у приватних колекціях українських дослідників, а їхні окремі публікації розпорошені у численних виданнях. У 2006 р. була опублікована книга Г. Петришин “Карта Ф. фон Міґа” (1779-1782) як джерело до містознавства Західного регіону України”, у якій подано опис та аналіз карти, а також чорно-білі фоторепродукції її фрагментів із зображенням більш як 200 міських поселень [95]. Автор зазначає, що “карти були зняті для військових потреб, тому з особливою ретельністю показана гіпсометрія та гідрографічна мережа території”. Завдяки цьому карта придатна для всебічного дослідження міст: вивчення особливостей рельєфу дає можливість ще камерально висувати гіпотези щодо історико-містобудівних особливостей об’єктів, причому не тільки на період створення карти, а й попередніх, зокрема, ранніх етапів розвитку міст. Окрім опублікованих Г. Петришин матеріалів, під час нашого дослідження були використані фрагменти карти Міґа із архіву кафедри РАМС інституту архітектури Національного університету “Львівська політехніка”. Масштаб карти 1:28800.

В останні роки було виконано масштабні роботи з цифрового копіювання історичних карт в межах міжнародного проекту “Mapire”, за участі, зокрема, державних архівів Австрії, Угорщини, Хорватії. З 2014 р. надано публічний електронний доступ до матеріалів проекту, серед них – карт першого військового знімання (власне відомого в Україні під назвою

карти Міґа), яке, крім Західного регіону України, охоплює землі практично усієї Австро-Угорської імперії. Карти першого військового знімання датуються 1763-87 рр. [229], Західного регіону України, як відомо, – 1779-83 рр.

Окрім відомої загалом карти Міґа, цінною стала публікація карт другого військового знімання, яке датується 1806-69 рр., а для Західного регіону України – 1861-64 рр [238]. Карти цього періоду також досить докладні, а разом з картами Міґа та кадастровими картами дозволяють загалом простежити півторасотлітню динаміку розвитку історичних міст: від 80-х рр. XVIII ст. до поч. XX ст., а в окремих випадках навіть до 30-х рр.

Детально фіксують плани досліджуваних міст з кінця XVIII - першої половини XX ст. кадастрові карти Крайової земельно-податкової комісії Міністерства землеробства та аграрних реформ Австро-Угорської імперії, які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові (фонд 186 [192]) та Тернопільському обласному державному архіві (фонд 146 [189]). Як відомо, “створення кадастрів у Західному регіоні України бере початок від Йосифінського (1785-1788 рр.) та Францисканського кадастру (1819 -1820 рр.), зокрема від імператорського патенту з 12 квітня 1785 р., який зобов'язав обміряти та описати ґрунти на всій території державі і вирахувати натуральну та грошову вартість кожної земельної ділянки” [60]. Кадастрові карти завдяки деталізації, різним типам колірних позначень, штрихування та умовних знаків надзвичайно інформативні щодо планувальних укладів поселень, характеру забудови, призначення земельних угідь, гідрографічної мережі, мережі доріг, залишків фортифікацій тощо. Карти практично не надають інформації щодо рельєфу території. Для кадастрових карт з середини XIX ст. була прийнята єдина легенда у всій Австро-Угорській імперії [236]. Масштаб карт 1:2880.

Кадастрові карти Західного регіону України кінця XVIII до початку XX ст. як джерело до історичних, географічних та містобудівних студій детально аналізують у своїх публікаціях Х. Бойко, М. Каплінська, Є. Лісовська, Р. Сосса, Н. Соснова, С. Топилко [42, 73, 84, 117, 118, 120]. Фрагменти багатьох

кадастрових карт опубліковані в наукових статтях українських дослідників. Як і у випадку з військовими картами австро-угорського періоду, існує проект цифрування кадастрових карт Західного регіону України [241]. На жаль, український архівні установи, на балансі яких перебувають історичні кадастрові карти, не виступають з ініціативою їхнього цифрування та публікації, такі роботи виконуються завдяки зусиллям громадських організації, зокрема Gesher Galicia.

Найбільша кількість використаних в роботі карт походить із та 186-го фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові, а також 146-го Державного архіву Тернопільської області. У роботі з кадастровими картами надавалась перевага вивченню першоджерел: було виконано ксеро- та фотовикопіювання (а в деяких випадках сканування) карт та польових ескізів для XX міст Західного регіону України, які зберігаються у приватній колекції автора. Перелік використаних у роботі карт див. у додатках.

Додатковий матеріал для аналізу міст Західного регіону України в системі розселення різних періодів карти, які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву та наукової бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові та були опубліковані у двох атласах репродукцій: “Рукописні карти XVI – XIX століть”, “Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.” [79, 46].

В окрему категорію картографічних матеріалів можна віднести військову аерофотозйомку території періоду II світової війни (відносимо їх саме до картографічних матеріалів за аналогією супутникових знімків території, які прийнято називати картами. У дослідженні було використано німецькі військові ортофотоплани таких міст: Бучача, Городенки, Гусятин, Долини, Дрогобича, Зборова, Коломиї, Маріамполя, Тернополя, Турки, Хирова, Ходорова, Чорткова [243]. Ринкові площі галицьких міст особливо постраждали в II світову, позаяк, починаючи з XVIII ст. їх населяли, переважно, євреї [42, 80], а відразу після війни почалась перебудова

галицьких міст на соціалістичний кшталт, – першочерговим об’єктом таких перебудов стали саме ринкові площі як основний публічний простір міст і містечок. Подекуди це призвело до цілковитої втрати історичної планувальної структури. Тому аерофотозйомка цього періоду – цінне джерело для реконструкції втрачених у другій половині ХХ ст. розпланувальних елементів ринкових площ.

Значний інтерес для нашого дослідження становлять післявоєнні плани реконструкцій міст першої та другої половини ХХ ст. Для прикладу можна згадати плани загальних регуляцій для Белза, Бібрки [191], Комарного, Мостиськ [187].

Починаючи з 1946-47 рр., впродовж радянського періоду для галицьких міст розроблялись генеральні та опорні плани, які на сьогодні зберігаються в Управлінні архітектури і містобудування та інфраструктурних проєктів Львівської обласної держадміністрації та в міських радах. Генеральні та опорні плани 60-80 рр. (першоджерела [187]) були залучені у дослідженні для порівняльного картографічного аналізу, визначення етапів містобудівного розвитку історичних міст Східної Західного регіону України, виявлення змін в планувальній структурі їхніх ринкових площ.

У дослідженні було використано супутникові знімки об’єктів, яку надають у вільний доступ інтернет-оглядачі [209, 244], а також карти Державного земкадастру, т. зв. Публічну кадастрову карту України, яка стала доступною від початку 2013 року [220].

Іконографічні джерела.

Об’єкт дослідження налічує значну кількість історичних міст, тож база використаних іконографічних матеріалів досить широка. Основна частина історичних джерел цієї категорії представлена популярними у свій час поштовими листівками та фотокартками із зображеннями міст кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., які зберігаються в державних та приватних колекціях, в основному, в Україні та Польщі. Значна частина цих матеріалів стала загальнодоступною в інтернет-режимі завдяки діяльності бібліотек та

неприбуткових організацій: Центру міської історії Центрально-Східної Європи; CBN Polona (Cyfrowa Biblioteka Narodowa); NAC (Narodowe Archiwum Cyfrowe) [193; 228; 235] та ін. Крім того, іконографія цього періоду, взята з різних джерел, опублікована в працях багатьох авторів, розпорошених по різних виданнях. Іконографію, представлену такими листівками, було вкомплектовано для абсолютної більшості досліджуваних ринкових площ.

Окрім історичних зображень, до іконографічних джерел відносимо матеріали фотофіксації, виконані в ході натурних досліджень (всього для 50 об'єктів).

Літературні джерела.

Науковий контекст дисертації окреслює корпус публікацій, головним чином, статей та монографій, які, з огляду на специфіку об'єкта і предмета дослідження – вимога міждисциплінарного підходу у вивченні архітектурно-містобудівних комплексів очевидна, – репрезентують досить широкий спектр тематик, розгляд яких вимагає врахування діахронного діапазону розвитку пам'яткоохоронних студій принаймні від середини ХІХ ст.

Окремо слід згадати важливе для вивчення ринкових площ питання історії права, у площині якого одна із ключових робіт – “Німецьке право в Польщі і Литві” – належить М. Владимирському-Буданову [52], та не втрачає актуальності від часу першого видання у другій половині ХІХ ст. У дослідженні були використані також сьогочасні нариси про право у культурологічному аспекті О. Пахльовської, історичному – Г. Трофанчука [219, 123, 124], зокрема дослідження Т. Гошко про магдебурзьке право на українських землях [76, 200].

До окремої групи матеріалів можна віднести історико-краєзнавчі нариси про міста Західного регіону України, наприклад, другої половини ХІХ – початку ХХ ст. авторства С. Баронча, В. Площанського, І. Шараневича, А. Шнайдера [135-137, 226, 178], в тому числі зі спробами аналізу їхніх архітектурно-планувальних структур: Ф. Папее, Л.

Чачковський, С. Шнур-Пепловський [165, 128, 179, 180]; путівники по Галичині; “Географічний словник Королівства Польського та інших слов’янських країн” [30]; з другої половини ХХ ст. – “Історія міст і сіл УРСР” [26-28]; праці Р. Горака, М. Хамули, В. Чучмана [58, 127, 130] та багато ін., в яких наведені цінні іконографічні матеріали, історичні та статистичні подробиці про міста регіону.

Загальна історія містобудування та основні його принципи у різні епохи висвітлені у працях М. Бархіна, А. Буніна, Т. Саваренської, С. Костофа [34, 45, 115, 152, 153]; у тринадцятитомному виданні “Планування міст” (автори: Дж. Г. Арган, Ворд-Перкінс, Г. Саальман, Дж. Коллінза та ін.) [167].

У питаннях теорії та історії містобудування, містобудівного аналізу, методики і практики просторового планування, розвитку містобудівних процесів у Західному регіоні України спираємося на праці М. Габреля, М. Дьоміна, У. Іваночко, Г. Петришин, Б. Посацького, Т. Трегубової, І. Фоміна, З. Яргіної [54, 66, 95-97, 101, 122, 126, 133]. Окрему увагу у цьому контексті приділяли міській площі, в т.ч. ринковій, І. Дрекслер, А. Кюнель, К. Моутін, С. Кравцов, П. Ричков, С.Топилко [140, 155, 163-164, 77-78, 110-112, 120-121].

Методичну базу історико-містобудівних досліджень формують напрацювання М. Бевза, О. Бойко, У. Іваночко, Ю. Ідак, В. Каліновського, Кравцова, М. Ксьонжека, К. Куснежа, Я. Пуделка, С. В. Петрика, О. Рибчинського, П. Ричкова, В. Слободяна, С. Топилко та ін. [35-39, 41, 66, 67, 147-148, 77-78, 154, 157, 171, 94, 106, 110-112, 120-121]; були використані запропоновані авторами типології розпланувально-просторових структур історичних міст, методи планіметричного, композиційного та типологічного аналізу містобудівних об’єктів.

Дослідження основних принципів формальної та об’ємно-просторової композиції, художньо-естетичних проблем вирішення архітектурно-містобудівного простору, візуальних якостей міста знаходимо в А.

Брінкмана, А. Іконнікова, К. Зітте, К. Лінча, Дж. Раскіна, А. Ріглі, О. Чернишова [44, 65, 239, 159, 175, 173, 129].

В ході аналізу проблем організації публічного простору ринкових площ були залучені книги В. Вайта: “Соціальне життя в невеликих міських просторах”, “Місто: відкриття центру наново” [182, 183], К. Лінча “Образ міста” [159], М. Кон “Приватизація публічного простору” [150]; праці, присвячені сталому розвитку малих міст Х. Меєр, П. Нокса та ін. [160, 161, 205]; а також концепції “права на місто” [142, 162, 223].

На важливе значення збереження архітектурної спадщини та краєвиду міст досліджуваного регіону звертали увагу ще на початку ХХ ст., зокрема І. Дрекслер, А. Кюнель, Л. Пінінський [140, 155, 166]. Дві світові війни активізували наукові пошуки в цьому напрямку та виразно виявили проблему збереження не лише архітектурної, а й містобудівної спадщини, а також необхідність осмислення цінності та автентичності пам’яток. Вже в Афінійській хартії реставраторів 1931 р. йде мова про розкриття цінності пам’яток та рекомендується при зведенні будинків поважати характер і вигляд міста, сформований довкола пам’ятки і навіть зберігати особливо цінні міські краєвиди [18]. Розпочинається синтез двох протилежних підходів у трактуванні автентичності пам’ятки, закладених у другій половині ХІХ ст. (Віолле-ле-Дюк та Дж. Раскіна, Вільяма Морріса [175, 234]): у праці В. Беньяміна “Твір мистецтва в епоху його механічної відтворюваності”, написаній у 1936 р. знаходимо думку про можливість диференціації різних градацій автентичності [40]. Автентичність, справжність постає тут ключовою категорією, яку автор визначає як “сукупність всього, що річ здатна містити в собі з моменту виникнення, починаючи від її матеріального віку, закінчуючи історичною цінністю” [40]. Беньямін показує, що в ході секуляризації мистецтва поняття автентичності “заступає культову цінність”, а пізніше змінюється через появу можливості масового тиражування предметів мистецтва. Беньямін пов’язує автентичність із такими категоріями,

як єдиність, унікальність, аура. Головна думка стосовно автентичності, справжності така, що вона не піддіється відтворенню.

Вперше в офіційній пам'яткоохоронній документації поняття автентичності з'являється у Венеційській хартії з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць 1964 р. (в основу хартії лягла праця Ч. Бренді "Теорія реставрації" [138]), яка констатує: "Людство чимраз відчутніше усвідомлює загальнолюдську цінність пам'яток, розглядає їх як спільну спадщину. Визнає відповідальність за їх збереження перед наступними поколіннями. Вважає себе зобов'язаним передати їм цю спадщину в усьому багатстві її автентичності" [21], сам термін наводиться лише один раз і без роз'яснень.

Саме цей аспект став наріжним для реставрації, адже тривалий час автентичність споруди сприймалася суто крізь призму її матеріальної субстанції, втіленої у архітектурну форму, а відмова від будь-якого втручання в матеріальну структуру об'єкта робить неможливим його збереження як такого, тобто, "цілком автентичною може бути лише руїна" [98]. Ще Джон Раскін категорично не сприймав реставрацію та закликав не перешкоджати гідній смерті пам'ятки, кажучи, що "Ані громадськість, ані ті, хто дбають про пам'ятки не розуміють справжнього значення слова реставрація. Воно означає найповніше руйнування, якого лише може зазнати споруда: руйнування, після якого нічого не залишається, руйнування, яке супроводжується неправдивим описом знищеної речі" [175].

Нежиттєздатність такого підходу стала очевидною після двох світових воєн, які спричинили руйнування величезних міських територій, центрів міст, іноді цілих міст. У спогляданні руїн вже не було колишнього романтизму, вони стали неприйнятними і з точки зору практичної доцільності, і ідеологічно як символи насилля та наруги.

Положення Афінської хартії реставраторів були задекларовані практично одночасно із ідеями модерністів (документ, прийнятий у 1933 р. також отримав назву "Афінська хартія" [81]), які, своєю чергою, виявились

співзвучні з радянською ідеологією. Тож у 60-х роках загроза втрати історичного архітектурного середовища міст досліджуваного регіону через модерністські перебудови стала очевидною, і Венеційська хартія мала важливе значення для становлення іншого, реставраційного підходу в архітектурно-містобудівних перетвореннях, розвитку пам'яткоохоронної методики у цьому напрямку.

Над теоретичними та практичними проблемами збереження історичної архітектурно-містобудівної спадщини всередині – другій половині ХХ ст. працювали В. Борусевич, Є. Водзинський, Я. Захватович, І. Ігнаткін, Ю. Йокілейто, Я. Ковальчик, О. Лесик, Є. Михайловський, Л. Прибега, Е. Пучін, О. Пруцин, Я. Прушинський, Ю. Ранінський, Б. Римашевський, Т. Трегубова, В. Фродль, О. Чернер, А. Щенков [103, 184, 64, 89, 145-146, 82-83, 91, 102, 131] та багато інших. Автори заклали методологічні основи регенерації – регенерацію було запропоновано як специфічний спосіб втручання в історичне архітектурно-містобудівне середовище, висвітлювали різні її аспекти: було введено та обґрунтовано саме поняття історико-архітектурного середовища [103]; введено поняття історичного міста; розроблено систему цінності архітектурної спадщини (О. Пруцин, Б. Римашевський та В. Борусевич запропонували розглядати пам'ятку з точки зору її історичної, містобудівної, архітектурно-естетичної, емоційно-художньої, науково-реставраційної та функціональної цінності, для кожної категорії наводиться перелік критеріїв [103]); окрему увагу було приділено поняттю автентичності пам'ятки, розроблено методологію реставраційного процесу [102, 104, 230].

В Україні (у складі СРСР) з 70-х рр. ХХ ст. основні зусилля було спрямовано на дослідження та інвентаризацію історико-архітектурної спадщини міст. Важливе значення для її збереження мало затвердження та поступове доповнення списку історичних міст, а згодом укладення “Методичних рекомендацій з дослідження історико-архітектурної спадщини міст Української ССР”, авторства Є. Водзинського та Т. Трегубової [89] (розроблена методика лягла в основу всіх наступних інструкцій з виконання

історико-архітектурних опорних планів, включно із сучасними ДБН-ами). У заданому регіоні дослідження історичних міст пов'язані головним чином із діяльністю науково-реставраційного проектного інституту “Укрпроектреставрація”: з розробкою історико-архітектурних опорних планів міст, проектів охорони пам'яток, а також пропозицій реконструкцій, зокрема, ринкових площ із врахуванням їхньої виявленої культурної цінності.

Сьогодні методологічні пошуки у сфері регенерації тривають в наукових школах різних країн. Серед українських вчених у такому напрямку слід згадати праці М. Бевза, В. Вечерського, О. Пламеницької, Л. Прибеги, О. Рибчинського.

Сучасний загальнонауковий контекст проблематики збереження історичної архітектурно-містобудівної спадщини формують дослідження В. Акуленка (провідний напрям – нормативно-правове регулювання охорони культурної спадщини [31]), Дьоміна [63]; Ю. Йокілейто (“Історія архітектурної консервації”, “Проблеми автентичності та цілісності в контексті всесвітньої спадщини” [144, 229]); статті його ж авторства, а також Н. Стенлі-Прайса, Дж. Кемпа, К. Кейпла та ін., зібрані у книзі “Консервація: принципи, дилеми та незручна правда” [145]; дванадцятитомна праця колективу польських науковців “Ревіталізація польських міст як спосіб збереження культурної та духовної спадщини і чинник сталого розвитку”, у якій окремі книги присвячено узагальненню досвіду регенерації у Великобританії, Польщі, Німеччині, Франції [172, 177, 186], детальнішому розгляду регенерації окремих міст Польщі (Щеціна, Сопота, Познаня, Люблін, Варшава, Радома, Устки та ін.) [169], аналізу просторових, економічних, соціальних, організаційних аспектів регенерації [168]; праці Р. Еванса, К. Коуча, П. Робертса, Х. Сайкса, та ін. [139, 174]; а також матеріали, в яких подано узагальнення досвіду міжнародної співпраці зі збереження та розвитку архітектурно-містобудівної спадщини – рапорти, інструкції тощо.

Науково-проектні розробки.

У ході дослідження було проаналізовано проекти перетворень історичного архітектурно-містобудівного середовища, починаючи регуляційними планами першої половини ХХ ст., генеральними планами та проектами реконструкцій 60-х рр. ХХ ст., першими історико-архітектурними опорними планами із окремими пропозиціями реконструкцій (головним чином, ринкових площ), і закінчуючи детальними планами та студентськими проектами регенерації [187, 188, 190, 191].

1.2. Стан вивченості ринкових площ історичних міст Західного регіону України

Ринкові площі вважаються одним із найцікавіших явищ у містобудуванні Західного регіону України. В регіональній історії, починаючи з XIV ст., закладення ринкової площі стало рівнозначним закладенню міста, і таким сталим структурним елементом ринкові площі залишалися в містобудівній традиції практично до поч. II св. війни, тобто, майже до середини ХХ ст. Тож містобудівні дослідження обов'язково передбачають розгляд ринкових площ, і стан їхньої вивченості доцільно розглядати в загальному контексті розвитку цих досліджень. Висвітленню питання становлення історико-містобудівних досліджень та історіографії праць за такою тематикою приділив увагу М. Бевз. Автор виділяє п'ять основних історичних етапів розвитку теоретичних поглядів у цьому напрямку [36]: до початку та середини ХІХ ст. відносить зацікавленість історією міст та формування перших методів їхнього дослідження; які у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. збагатились “методами натурних експедиційних пошуків, дослідженнями топоніміки та іконографії, спробами ідентифікації втрачених частин давніх міст за топографією та ін.”; початком ХХ ст. – 1940-ми рр. датує “зародження поглядів на важливість збереження та охорони визначних пам'яток містобудівної культури”, формування основ історії містобудування Західного регіону України; наголошує на втраті історичного

планувального укладу та самобутнього образу багатьох міст внаслідок соціалістичних реконструкцій 1950-х – 1970-х рр. за одночасного зростання наукового зацікавлення історичними містами у цей період. Перші три наведені етапи стали закономірним відображенням глобальних змін у ході другої науково-технічної революції, а два останні етапи – третьої, із поправкою на локальну ізоляцію певних напрямків розвитку наукової думки в Україні.

Із відновленням української незалежності можна виділяти шостий, сучасний етап містознавчих досліджень, який характеризується інтенсивним теоретико-методологічними пошуками у сфері вивчення та збереження архітектурно-містобудівної спадщини за одночасної тенденції її неконтрольованого руйнування та браку можливостей практичного впровадження наукових результатів.

Наукові дослідження XIX – середини XX ст., які через складні історичні особливості регіону належать представникам шкіл різних держав, акумулюють багатий фактологічний матеріал для вивчення ринкових площ історичних міст (історичні, статистичні дані, розпланувальні схеми, іконографію), а також містять перші гіпотези урбаністичного розвитку міст, аналіз їхнього планування, пропозиції реконструкцій (т. зв. регуляцій). Природно, поштовхом до інтенсифікації таких досліджень стали руйнування та потреба відбудови міст після I св. війни. Одразу по війні була видана низка праць, у яких розглядалися проблеми містобудування загалом та зверталась особлива увага на засади регуляцій міст. Для прикладу можна згадати книги І. Дрекслера “Відбудова сіл і міст” 1920 р., А. Кюнеля “Засади будівництва малих міст і містечок” 1918 р. [140, 155], у яких автори окремо висвітлюють своє бачення формування міських площ, зокрема ринкових. У праці Кюнеля знаходимо початки аналізу планувальних укладів ринкових площ у містечках Західного регіону України, міркування про комунікативну, торгову, представницьку функції простору ринків, а також важливе значення охорони забудови, цінної з історичної, символічної чи мистецької точок зору. І.

Дрекслер розкриває проблеми перепланування міст, їх відбудови, перебудови та розбудови; робить спроби класифікації міст (за функціональною ознакою, способом розташування відносно шляхів, типом планувального укладу) та їх структурних елементів, зокрема, міські площі класифікує за типом планувального укладу, рельєфом терену, інтенсивністю комунікацій, способом використання, способом просторової організації (вільні чи забудовані), значенням (головні чи підрядні); аналізує типологію забудови кварталів; досліджує предметне наповнення та особливості візуального сприйняття міських просторів.

Після II св. війни розробка проектів перебудови – генеральних планів – міст набула якісно нового рівня комплексної науково-проектної документації, яка включала частини, присвячені вирішенню архітектурно-планувальних завдань, аналізу техніко- та соціо-економічних показників, проблем транспорту, водопостачання та каналізації, електро-, газопостачання, інженерної підготовки території тощо. Спільною негативною рисою генпланів цього періоду було закладення цілеспрямованого знищення насамперед ринкових площ історичних міст Західного регіону України, яке в окремих містах було реалізоване повністю (втрачені таким чином ринкові площі Роздолу, Тернополя, Червонограду), в деяких – частково. Втім, документація цього періоду надає цінну інформацію про повоєнний стан забудови історичних міст Західного регіону України та характер їхніх трансформацій у другій половині XX ст., які розглянемо докладніше у третьому розділі дослідження.

Спеціальне опрацювання архітектурно-містобудівного укладу та засад подальшого розвитку ринкових площ пов'язане із початком виконання історико-архітектурних опорних планів історичних міст Західного регіону України у 80 рр. XX ст., які передбачали пооб'єктну (для кожного окремого міста) систематизацію джерельної бази, укладення історичних довідок, розробки етапів еволюції розпланувальних структур, категоризацію забудови за історико-культурною цінністю (напр., Дрогобич [187]). Для ринкових

площ могли бути виконані детальний стилістичний та композиційний аналіз, фіксація поточного стану забудови, пропозиції із її збереження та реконструкції (напр., для Бібрки [191]). І хоча такі студії на практиці загалом не призвели до інтерналізації реставраційного, регенеративного підходу в опрацюванні цінного, історично сформованого архітектурно-містобудівного середовища ринкових площ, однак стали чинником у запобіганні радикальним реконструкціям хоча б завдяки декларації їхньої цінності на офіційному, нормативно-правовому рівні.

Одні із найперших узагальнюючих наукових праць, виконаних у часі незалежної України, у яких було присвячено окрему увагу ринковим площам Західного її регіону, належать авторству П. Ричкова [110-112]. У дисертаційному дослідженні містобудівного мистецтва Західної України XV–XIX ст., завершеному у 1993 р., автор виокремлює генетичний, природний, соціальний, економічний, воєнний, комунікаційний та естетичний чинники формування та еволюції планувальних структур міст вказаного періоду; пропонує чотири моделі планувальних схем: повну наскрізну (що відштовхується від однієї магістралі і розвивається в радіально-концентричну схему), неповну наскрізну (на відміну від попередньої, має певні обмеження напрямках росту), лінійну наскрізну (наявні протяжні обмеження з двох сторін) та глуху (як і неповна наскрізна, утворює усічену радіально-концентричну схему, проте із “сліпою” головною структуротворчою магістраллю) [112]. П. Ричков, безпосередньо пов’язуючи формування ринкових площ із запровадженням магдебурзького права [111], зазначає, що “хоча власне магдебурзьке право не містило конкретних норм містобудування, непрямий його вплив на забудову, як показав аналіз, був досить значний і торкався: актуалізації просторових меж міста; регламентації обов’язків міщан в спорудженні загальноміських об’єктів; типології громадських будівель міста; економічного і, як наслідок, просторового зростання міста; стимулювання регулярних начал в формотворенні міського плану” [112]. Невдовзі з’являється ще одна публікація автора, у якій він

зазначає, що великі розміри ринкових площ могли бути пов'язані з певними економічними сподіваннями, намірами привернути на торги та ярмарки якомога більше людей з інших місцевостей [110].

М. Бевз розглядає планіметричні характеристики ринків як одну із типологічних ознак міських розпланувальних структур, – виділяє типові схеми для долокаційних вирішень: “з довгим ринком трикутної, веретеноподібної, прямокутної або нерегулярної форми; з регулярними парцелями при регулярній або нерегулярній схемі вулиць; з округлим, овальним або нерегулярним обрисом міських оборонних укріплень”; для локаційних: “з квадратним, прямокутним або неправильної форми ринком, з регулярними парцелями при регулярній ортогональній схемі вуличної мереж” [38]. Аналізуючи зокрема західноукраїнські новозакладені ренесансні міста, автор наводить наступні схеми кварталів забудови їх головних площ: “1) площа з „П”-подібним укладом забудови, відкрита до замку, 2) замкнуті по всьому периметру забудовою площі (квадратної або прямокутної у плані схеми) з вулицями у кутах. Площі в цей період, як правило, мали одну або дві взаємно перпендикулярні композиційні осі, по яких прокладувано головну вулицю (посередині прясел забудови площі)” [38].

С. Кравцов аналізує вплив німецького міського права на розпланувальні характеристики міст в межах історичного регіону Галичини, зокрема показує зв'язок регулярного планування із магдебурзьким правом, порівнюючи такі ділянки із територіями, вилученими з-під його юрисдикції, - юдейськими гетами, для яких було властиве хаотичне планування [78]; автор виконав графометрологічний аналіз розпланувальних структур низки (близько п'ятдесяти) міст Західного регіону України, запропонував типологію регулярних містобудівних композицій, яку він, в тому числі, класифікує за орієнтацією ринкових площ за сторонами світу; за побудовою планів ринків; влаштуванням їхніх кутів; взаємним розташуванням ринкової та костельної площ; за способом поділу приринкових кварталів на будівельні ділянки – парцелі [78]. С. Кравцов вважає ринкові площі найстабільнішими

містобудівними елементами, які “найдостовірніше передають початкове розпланування міст” [78], в основу реконструкції яких кладе цілі земельні міри (обгрунтуванню системи мір в середньовічній Галичині, С. Кравцов приділяє окрему увагу), а натурну невідповідність планів ринків автор пояснює не лише неточністю первісного поділу плану, а й “спотвореннями”, які “найчастіше були викликані прагненням міщан захопити ділянки громадської території” [78], причому, таку експансію мала стримувати необхідність збереження загальних заїздів на площу. Існує й інша гіпотеза такої невідповідності реальних планів ринкових площ ідеальним метрологічним моделям – завдяки такій неправильній формі утворювались т.зв. закриті кути ринку, які могли мати оборонне значення, тож зміщення фронту забудови приринкового кварталу відносно лінії забудови вбіжних вулиць могло бути умисне.

Архітектурно-планувальну структуру малих міст Галичини, закладених у другій половині XVI-XVII ст., вивчає С. Топилко. Досліджуючи їхню композиційну організацію, автор порівнює планувальні схеми ринкових площ середньовічного та “ідеального” ренесансного міста; також розробляє типологію ринкових площ за способом забудови їхньої території, виділяючи незабудовані площі, площі з ратушами, з середринковою забудовою, з одним чи декількома посередринковими кварталами [120, 121]. Аналізуючи розташування сакральних об’єктів у планувальній структурі міста, зокрема, ринкових площ, виділяє наступні типи: в наріжному кварталі ринкової площі; в межах приринкової забудови; поза межами ринку на композиційній осі міста [120].

Архітектуру забудови ринкових площ кінця XVIII – початку XX ст. північно-західної частини Галичини в сучасних межах України (Розточчя) вивчав О. Рибчинський. Автор зазначає, що в цей період “спорудження і об’ємно-просторове розширення забудови створили якісно новий образ ринкових площ”; виділяє наступну типологію будинків: “поперек будинку – дводільна, тридільна, з підсінням; вздовж будинку – двотрактова,

тритрактова, багатотрактова, з офіцинами та тильними будинками” [109]. В результаті композиційно-стилістичного аналізу в праці визначено типи фасадів: “дво-, три-, чотири- та п’ятиосеві, комбінуються з рівнями – одно- та двоповерхові, за функцією – з підсінням, з передпоріжжям, з ганком, за характером даху – з щитом, з причілком, з похилим дахом, з рядовим дахом, з кутовим дахом, з дахом на дві парцелі”.

Як бачимо, найбільше уваги дослідники приділяли вивченню архітектурно-розпланувальних характеристик ринкових площ історичних міст Західного регіону України, їх типологічному аналізу. Деякі аспекти типології ринків, однак, вимагають конкретизації, зокрема, за вирішенням загальних об’ємно-просторових композиції ринкових площ, необхідно розробити типологію приринкових кварталів (типи забудови та фронтів кварталів), а також виявлення основних прийомів композиційної побудови ансамблів ринкових площ історичних міст Західного регіону України.

Важливою складовою вивченості ринкових площ є визначення їхньої цінності як об’єктів культурної спадщини, визначення культурної цінності їх структурних елементів ринкових площ, головним чином архітектурних споруд, а також облік та паспортизація виявлених пам’яток. Сьогодні, на відміну від дещо кращої ситуації із архітектурною спадщиною, спадщина містобудівна залишається практично невиявленою. Зокрема ринкові площі історичних міст Західного регіону України, за окремими винятками, у якості об’єктів містобудівної спадщини у списках пам’яток практично не фігурують. Лише одна – львівська – визнана сьогодні пам’яткою містобудування та входить в межі ансамблю історичного центру міста, об’єкта Світової спадщини ЮНЕСКО. Щоправда, в останні роки спостерігається тенденція врахування містобудівної або ж історичної цінності ринкових площ при виконанні історико-архітектурних опорних планів історичних міст, але часто ці об’єкти ідентифіковані некоректно, що свідчить про необхідність уточнення методики дослідження історичних архітектурно-містобудівних об’єктів.

1.3. Закордонні та українські дослідження проблем регенерації історичних міст

Поняття регенерації українська реставрація перейняла від науки радянської доби, яка наприкінці 80-х рр. вже загалом трактувала його у значенні специфічного способу втручання в історичне архітектурно-містобудівне середовище [149]. Як зазначає Л. Прибега, вже в кінці 70-х рр. ХХ ст. це поняття, а також поряд із ним поняття ревалоризації зрідка зустрічаються у публікаціях, зокрема у працях Є. Михайловського, Ю. Ранінського [91, 102, 105], при чому, у дещо різних значеннях. Наприклад, Ю. Ранінський, відносячи регенерацію та ревалоризацію до “методів реконструкції, які можна застосовувати щодо пам’яток містобудування”, визначає їх як перебудову або містобудівну реставрацію та збереження або містобудівну консервацію відповідно, а ревалоризація за Є. Михайловським – це “повернення естетичної значущості” [102]. Водночас Едгар Пучіньш, автор проекту регенерації Старої Риги, визначив регенерацію як “перетворення історично сформованого містобудівного комплексу шляхом відновлення його втрачених частин, планувально-просторової структури, композиційної цілісності та функціональної активності” [104]. На останнє визначення спираються наступні дефініції регенерації, які знаходимо в українській спеціальній літературі: “відродження міського організму з відбудовою втрачених частин” [119]; “відтворення втрачених частин, розпланувально-просторової структури, композиційної цілісності та функціональної активності історичних міст або їх центрів, окремих ансамблів, архітектурних комплексів будинків і споруд” [22]. За В. Вечерським, регенерація “виходить із концепції «живої пам’ятки», тобто гармонійного збагачення архітектурної форми новими соціокультурними цінностями. При цьому забезпечується виконання трьох специфічних умов міського розвитку: збереження спадщини, пристосування історичного міста до вимог сучасного життя через модернізацію його структур; поширення специфічних характеристик історичного міста на весь міський ареал з метою

збереження або надання своєрідності” [50]. Ґрунтовно підійшов до термінологічного питання Л. Прибега, – автор систематизує та конкретизує цілу низку спеціальних понять, чітко розмежовує архітектурну реставрацію як систему “науково обґрунтованих архітектурно-технічних заходів інтрагенного характеру, спрямованих на збереження автентичної матеріальної структури та виявлення пластичних якостей архітектурної форми пам’ятки” [102], а також реставрацію містобудівну як “системний комплекс пам’яткоохоронних, архітектурно-реставраційних, містобудівних та інженерно-технічних заходів, спрямованих на збереження автентичної матеріальної поліструктури пам’яткового урбаністичного утворення, виявлення його містобудівної та історико-культурної значущості, а також функціональну адаптацію цього утворення в організм міста чи іншого поселення” [102]. В межах першої виділяє наступні методи¹: консервацію, фрагментарну реставрацію та цілісну реставрацію, а також прийоми: зміцнення, розкриття, заміну, додавання, сигнацію, ретроспективну реконструкцію (графічну та натурну (реставраційне відтворення, реставраційну копію, реставраційну реконструкцію)). Як методи містобудівної реставрації Л. Прибега визначає регенерацію як “відновлення історичного просторового устрою пам’яткового містобудівного утворення та його функціональне й естетичне включення в життя міста чи іншого поселення” та ревалоризацію як “систему дій, спрямованих на збереження і виявлення історико-мистецьких якостей історично успадкованого просторового устрою містобудівного утворення”, та вказує, що “методика реставрації пам’ятки урбаністики інтегрує в собі увесь спектр методичних засад архітектурної реставрації, на яких базується забезпечення збереження та оновлення об’єктів утворення” [102].

Визначення регенерації в українській реставраційній науці не зовсім узгоджуються із інтерпретацією цього поняття в західних наукових школах, яке загалом набуло ширшого змісту. Хоча й тут не вдається уникнути

---

¹ Метод автор визначає як певну систему інтрагенних дій (прийомів), застосованих щодо пам’ятки [102]

плутанини в таких термінах, як regeneration, renewal, redevelopment, revitalization, rehabilitation тощо, адже, як зазначає Пітер Робертс, регенерація – це широко практикований, але малозрозумілий феномен [174]. З огляду на це, в працях, присвячених регенерації, спершу окреслюють понятійні межі, зокрема спираючись на формулювання К. Коуча та П. Робертса. Коуч підкреслює, що “urban regeneration moves beyond the aims, aspirations and achievements of urban renewal, which is seen as a process of essential physical change, urban development (or redevelopment), with its general mission and less well-defined purpose, and urban revitalization (or rehabilitation) which whilst suggests the need for action, fails to specify a precise method of approach”¹ [139]. Робертс визначає регенерацію як “comprehensive and integrated vision and action which leads to the resolution of urban problems and which seeks to bring about a lasting improvement in the economic, physical, social and environmental condition of an area that has been subject to change”² [174]; автор також наголошує, що підходи регенерації повинні орієнтуватися на далекосяжні, стратегічні цілі. Нормативне визначення поняття регенерації, яке спирається на американський підхід періоду 1980-х [141, 181], було запропоноване у Британії у 2003 р.: “the holistic process of reversing economic, social and physical decay in areas where it has reached a stage when market forces alone will not suffice”³.

Аналогічний зміст вкладають науковці польської школи у поняття ревіталізації, під яким розуміють систему заходів, спрямованих на повернення до життя та сталий розвиток територій, які втратили колишні

---

¹ З англ.: “містобудівна регенерація виходить за межі цілей, спрямувань та досягнень містобудівної реновації [renewal], яку розглядаємо як процес заміни матеріальної субстанції, містобудівної розбудови (або перебудови), з її не чітко окресленими завданнями та метою, а також містобудівної ревіталізації (або реабілітації), яка, стверджуючи потребу у діях, не може чітко вказати підходу” (переклад автора).

² З англ.: “всеосяжне та комплексне бачення та діяльність, що призводять до вирішення міських проблем та мають на меті стале покращення економічних, матеріальних, соціальних та середовищних умов в межах ділянки, обраної як об’єкт опрацювання” (переклад автора).

³ З англ.: “це цілісний процес подолання економічного, соціального і фізичного занепаду територій, на тій стадії, на якій він не може бути здійснений без державного регулювання” (переклад автора).

соціальні чи господарські функції. Зокрема, у дванадцятитомнику “Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju” подано таке визначення ревіталізації: скоординований процес, проваджений спільно місцевою владою, місцевими громадами та іншими зацікавленими сторонами, який є складовою політики розвитку і спрямований на запобігання деградації міського простору і кризових явищ, стимулює розвиток і якісні зміни через зростання соціальної та економічної діяльності, поліпшення умов життя та охорону національної спадщини із врахуванням засад сталого розвитку [186].

Таким чином, поняття регенерації у глобальному науковому контексті постає як універсальне явище всестороннього, всеосяжного вирішення проблем міста в парадигмі його сталого розвитку (sustainable development), яке включає в себе такі способи втручання в міське середовище, як перебудова, відбудова, ревалоризація, ревіталізація тощо. До об’єктів регенерації належать будь-які сформовані містобудівні структури, які зазнають втрат чи занепаду. Культурна спадщина в цьому випадку розглядається на одному рівні із усіма іншими ресурсами, які необхідно зберегти та примножити для наступних поколінь. Для того, щоб підкреслити пам’яткоохоронну спрямованість регенерації в умовах втручання в цінне архітектурно-містобудівне середовище іноді вживають поняття “heritage-led regeneration”.

Натомість в українській науці регенерацію прийнято стосувати лише до цінних історико-містобудівних утворень, а то й виключно до пам’яток містобудування [88] (спільною залишається умова деградації структури, хоча тут береться до уваги історичний просторовий каркас). Тобто, акцент ставиться на аспекті культурної цінності містобудівного об’єкта (історичної розпланувально-просторової структури, функціональної організації, естетики). При цьому поза увагою залишається вирішення широкого спектру стратегічних проблем: соціальних, економічних, екологічних, комунікаційних, технологічних тощо, а також сама мета забезпечення його

сталого розвитку. Водночас в архітектурно-містобудівній практиці поза пам'яткоохоронною діяльністю спостерігаємо тотальне ігнорування культурної цінності історичних містобудівних об'єктів, що призводить до їхнього невпинного руйнування.

1.4. Нормативно-правове регулювання збереження та охорони архітектурно-містобудівної спадщини в Україні.

Нормативно-правову базу у сфері збереження та охорони архітектурно-містобудівної спадщини в Україні формують документами різних рівнів: Конституція України, міжнародні документи; витяги з кодексів України; закони України; укази Президента України; постанови кабінету Міністрів; накази центральних органів виконавчої влади¹; а також державні будівельні норми України, які безпосередньо регулюють проектну, науково-проектну, будівельну, реставраційну діяльність тощо. Документацією нормативно-правового характеру є генеральний план міста.

Конституція України – документ найвищої юридичної сили, у якому задекларовані основні людські цінності та свободи, громадянські права та обов'язки. Ст. 54 Конституції стверджує, що культурна спадщина охороняється законом, а також, що збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, які становлять культурну цінність, забезпечує держава. У ст. 9 Конституції зазначено, що чинні міжнародні договори, на обов'язковість яких надала згоду Верховна Рада України, стають частиною національного українського законодавства [9].

Згідно із Законом “Про міжнародні договори України”, до міжнародних договорів відносяться укладені із суб'єктами міжнародного права документи чи комплекси документів (договір може міститися в одному чи декількох пов'язаних між собою документах), “незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо)” [15].

---

¹ Перелік подано за “Збірником нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини” [25]

Таким чином, можна виділити основні міжнародні договори, які стосуються збереження та охорони культурної спадщини:

- Конвенції, ратифіковані Україною: Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р. (ратифікована у 1988 р.); Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини 1992 р. (ратифікована у 2003 р.); Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи 1985 р. (ратифікована у 2006 р.); Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. (ратифікована у 2008 р.); Європейська ландшафтна конвенція 2000 р. (ратифікована у 2005 р.); Конвенція про охорону підводної культурної спадщини 2001 р. (ратифікована у 2006 р.).
- Міжнародні хартії, до яких у якості видавника долучилась Україна: Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія 2000 р.); Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини 2000 р.;
- Міжнародні документи, видавником яких постає Організація Об'єднаних Націй, однією із держав засновниць якої є Україна (тоді УРСР): Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеційська хартія) 1964 р.; Міжнародна хартія про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія) 1987 р.

У сфері охорони культурної спадщини Україну зобов'язують не тільки безпосередньо ратифіковані угоди, а й пов'язані із ними міжнародні документи: хартії, інструкції, провідна роль в укладенні яких належить Міжнародній раді з охорони пам'яток та історичних місць (ICOMOS), Міжнародний центр вивчення, збереження та реставрації культурних цінностей (ICCROM) та Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO). Хартії, прийняті за їх участі продовжують, доповнюють та роз'яснюють положення ратифікованих міжнародних документів. Наприклад, Л. Юринець, аналізуючи адміністративно-правовий статус актів ICOMOS, наголошує, що невідповідність стану справ цим

документам може враховуватись у судовій практиці та бути доказом невідповідності прийнятих щодо культурної спадщини рішень [132].

Найважливішими такими документами з точки зору охорони архітектурно-містобудівної спадщини постають Нарський документ про автентичність 1994 р., Паризька декларація про спадщину як рушій розвитку 2011 р.

До основних документів національного регулювання збереження та охорони архітектурно-містобудівної спадщини належать закони та підзаконні акти. З-поміж законів слід виділити наступні: “Про охорону культурної спадщини” (набув чинності у 2000 р.); “Про регулювання містобудівної діяльності” (2011 р.); “Про архітектурну діяльність” (1999 р.). З-поміж підзаконних актів, важливих в контексті нашого дослідження, виділяємо: постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Списку історичних населених місць України” 2001 р., “Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним” 2006 р., “Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць” 2002 р.; Накази Кабінету Міністрів України: “Про затвердження Порядку обліку об’єктів культурної спадщини” 2013 р. та ін¹.

Безпосередньо регулюють збереження культурної спадщини, проектну та будівельну діяльність в межах цінного архітектурно-містобудівного середовища галузеві норми, насамперед державні будівельні норми України (ДБН-и), з-поміж яких слід згадати: ДБН 360-92**: “Планування і забудова міських і сільських поселень”; ДБН В.2.2-15-2005: “Житлові будинки. Основні положення”; ДБН В.2.3-5-2001: “Вулиці та дороги населених пунктів”; ДБН В.3.2-1-2004: “Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам’ятках культурної спадщини”; ДБН Б.2.2-3-2012: “Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту”; ДБН Б.2.2-2-2008: “Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження

---

¹ Багато інших актів, які охоплюють всі сфери загосподарювання міських територій, тут не наводимо.

науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування” та ін. Слід зазначити, що ДБН-и з реставрації рекомендують звертатись до положень міжнародних хартій у сфері охорони культурної спадщини [4].

Регламентация будівельної діяльності на рівні кожного конкретного міста здійснюється за допомогою містобудівної та науково-проектної документації: генерального плану та обов'язкових для історичного міста історико-архітектурного опорного плану, проекту зон охорони пам'яток, проекту меж та режимів використання історичних ареалів міста.

Якщо міжнародні пам'яткоохоронні документи загалом відображають науковий пошук у вирішенні дилеми між універсальним та релятивним підходом у розумінні цінності, автентичності, цілісності культурної спадщини та культури як такої (колізії, які виникають у такому контексті, пов'язані із глибинними ціннісними відмінностями у різних культурах), і у міжнародних хартіях та інших актах йдеться насамперед про інтерпретацію культурної спадщини, то національні (українські) нормативно-правові документи, спираючись на результати пошуків, зафіксовані у документах міжнародних, регламентують конкретні заходи і методи її збереження. Проблема на цьому рівні полягає у їх внутрішній неузгодженості з одного боку, і надмірній зарегульованості процедур – з іншого.

Скажімо, попри кількадесятилітнє оперування у наукових колах поняттям регенерації у стосунку до збереження та охорони архітектурно-містобудівної спадщини і введення цього поняття в офіційний обіг у кількох ДБН-ах (зокрема, у §1.10 ДБН Б.2.2-2-2008 вказано, що у “зонах охорони пам'яток регламентують архітектурну та містобудівну діяльність із метою збереження та регенерації традиційного характеру середовища пам'яток, а також їх органічного включення в сучасне архітектурне середовище...”; ДБН 360-92** подає регенерацію у Табл. 11.2 як вид збереження¹ історичного

---

¹ Хоча вище той самий ДБН подає регенерацію як один із способів реконструкції будинків сформованої житлової забудови (§3.10).

середовища в межах заповідників, заповідних територій; комплексних групових охоронних зон; охоронних зон окремих пам'яток (у цілісному історичному середовищі); §5 ДБН Б.2.2-3-2008 вказує, що вихідним матеріалом для проекту регенерації є “історико-архітектурні опорні плани, межі історичних ареалів, зони охорони пам'яток, матеріали історико-архітектурної інвентаризації забудови”), чинний порядок розробки містобудівної документації виконання проектів регенерації для містобудівних об'єктів не передбачає. Поняття регенерації не має нормативного визначення. Водночас, щойно згадані ДБН-и, які визначають склад, зміст, порядок розробки історико-архітектурних опорних планів, визначення зон охорони та режимів використання пам'яток, вказують, що ця документація є вихідною для виконання проектів регенерації і трактують їх на одному рівні із детальними планами території. Важливим інструментом для реалізації завдань регенерації могли стати місцеві правила забудови, які б задавали не лише планувальні обмеження, а й чітко окреслювали весь комплекс допустимих перетворень в історичному архітектурно-містобудівному середовищі (обмеження в об'ємно-просторових, архітектурних, кольорових вирішеннях, застосуванні матеріалів та технологій), в тому числі і процедурні питання (таке регламентування має аналоги в містах Європи, як приклад можна навести містобудівну документацію Дрездена [217]). Проте, зі зміною містобудівного законодавства у 2011 р., поняття місцевих правил забудови із закону було вилучене.

З точки зору регенерації, суттєве теоретичне і практичне значення має виокремлення у 2010 р. у Законі “Про охорону культурної спадщини” об'єктів містобудування як виду культурної спадщини, який визначено як “історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних

ідей” [16]. Таким чином, охорона та регенерація містобудівних об’єктів набула чіткішого правового підґрунтя (досі об’єкти містобудування в межах досліджуваної території, окрім пл. Ринок у Львові, у Списку пам’яток не були зареєстровані, а в окремих випадках включення до нього пам’яток архітектури і містобудування – за попередньою класифікацією, такими об’єктами виступали архітектурні комплекси).

Висновки до першого розділу

Узагальнено та сестематизовано попередні наукові дослідження за обраною тематикою.

Проаналізовано історіографію праць різних напрямів, які розкривають науковий контекст проблеми та висвітлено джерельну базу роботи.

До окремої групи матеріалів відносимо історико-краєзнавчі нариси про міста регіону II пол. XIX ст. авторства С. Баронча, В. Ільницького, В. Площанського, І. Шараневича, А. Шнайдера, в т.ч. зі спробами аналізу їх архітектурно-планувальних структур того ж періоду, наприклад, Ф. Папее, С. Шнур-Пепловського, а також I пол. XX ст. – Л. Чачковського; корпус праць II пол. XX ст. – наприклад, Р. Горака, М. Хамули та ін.

Загальна історія містобудування та основні його принципи у різні епохи висвітлено у працях II пол. XX ст. М. Бархіна, А. Буніна, Дж. Ворд-Перкінса, Т. Саваренської, Г. Саальмана, Дж. Коллінза, поч. XXI ст. – С. Костофа та ін.

У питаннях теорії та історії містобудування, містобудівного аналізу, методики і практики просторового планування, розвитку містобудівних процесів слід виокремити праці кін. XX – поч. XXI ст. М. Габреля, М. Дьоміна, Г. Петришин, Б. Посацького, Т. Трегубової, І. Фоміна, З. Яргіної. Окрему увагу у цьому контексті приділяли міській площі, зокрема. ринковій, на поч. XX ст. І. Дрекслер, А. Кюнель; у другій пол. XX – поч. XXI ст. К. Моутін, С. Кравцов, П. Ричков.

Цікавими, з точки зору основних принципів формальної та об'ємно-просторової композиції, художньо-естетичних проблем вирішення архітектурно-містобудівного простору, візуальних рис міста, є різночасові праці, починаючи від сер. XVIII ст.: А. Брінкмана, К. Зітте, К. Лінча, Дж. Раскіна, А. Рігля, А. Чернишова.

Над теоретичними та практичними проблемами збереження історичної архітектурно-містобудівної спадщини зі сер. XX ст. працювали А. Беккер, В. Борусевич, Є. Водзинський, Я. Захватович, Ю. Йокілейто, Є. Михайловський, О. Пруцин, Я. Прушинський, Е. Пучін, Ю. Ранінський, Б. Римашевський, Т. Трегубова, О. Чернер, А. Щенков та ін. Автори заклали методологічні основи регенерації, висвітлювали різні її аспекти: введено та обґрунтовано поняття історико-архітектурного середовища, історичного міста; розроблено систему цінності архітектурної спадщини; окрему увагу приділено поняттю автентичності пам'ятки, розроблено методологію реставраційного процесу.

Сучасний науковий контекст регенерації формують праці М. Бевза, В. Вечерського, Ю. Йокілейто, Дж. Кемпа, К. Кейпла, С. Кравцова, О. Пламеницької, Л. Прибеги, П. Ричкова, О. Рибчинського, Н. Стенлі-Прайса, С. Топилко та ін.

Джерельна база дослідження формувалася у двох основних напрямках: вивчення ринкових площ історичних міст як об'єктів культурної спадщини та вивчення теоретичних і практичних засад регенерації історичного архітектурно-містобудівного середовища.

Значну частину джерел першого напрямку становить фактологічний матеріал: архівні документи, сучасні та історичні карти (військові карти Галичини 1763-1787 та 1861-1864 рр., кадастрові карти міст австро-угорського періоду, головним чином, першоджерела; військова аерофотозйомка періоду II світової війни, післявоєнні плани реконструкцій міст XX ст., зокрема, генеральні та опорні плани радянського періоду); історична іконографія; результати археологічних досліджень; сучасна

науково-проектна документація міст (генплани, історико-архітектурні опорні плани); матеріали натурних обстежень (фотофіксації, обміри, зарисовки, зокрема автора); статистичні вибірки тощо. Ринкова площа розглядається як безпосереднє предметне джерело дослідження.

За методичну базу історико-містобудівних досліджень взято напрацювання М. Бевза, У. Іваночко, Ю. Ідак, С. Кравцова, В. Петрика, Г. Петришин, О. Рибчинського, П. Ричкова, С. Топилко та ін.; до окремої групи можна віднести студії польських науковців: В. Каліновського, М. Ксьонжека, К. Куснежа, Я. Пуделка та ін. Були використані запропоновані авторами типології розпланувально-просторових структур історичних міст, методи планіметричного, композиційного та типологічного аналізу містобудівних об'єктів.

Розглянуто попередні дослідження, які розкривають особливості архітектурно-містобудівного розвитку об'єкта в певних хронологічних межах: XIV-XVII; XVI-XVII; XVIII – поч. XX ст. Варто виокремити праці, присвячені вивченню архітектури периметральної забудови ринкових площ: О. Рибчинського (головним чином в межах Розточчя); архітектурно-планувальних вирішень ринків, а також містобудівних процесів, у яких значна увага приділяється міським ринковим площам: М. Бевза, С. Кравцова, П. Ричкова, С. Топилко та ін. Водночас є потреба в узагальнювальному дослідженні розвитку ринкових площ історичних міст регіону впродовж XIV – першої половині XX ст., уточненні їх архітектурно-містобудівної типології, аналізі трансформацій у другій половині XX ст. як періоду втрати багатовікової містобудівної традиції.

Проаналізовано рівень теоретичної розробленості, зокрема, розглянуто різні трактування регенерації. Простежується певна неузгодженість цього поняття в українській науці, де регенерація постає специфічним методом втручання в історичне архітектурно-містобудівне середовище для його збереження (з акцентом на відновлення історичної розпланувально-просторової структури) та у глобальному науковому контексті, де вона

набуває максимально широкого значення “комплексного, всеосяжного вирішення міських проблем”¹.

Слід виокремити фундаментальні праці М. Бевза та Л. Прибєги, які сьогодні становлять теоретико-методологічну основу для регенерації історичних архітектурно-містобудівних комплексів.

Проаналізовано з пам’яткоохоронної точки зору сучасну нормативно-правову базу, яку складають документи різних рівнів: Конституція України, міжнародні договори, Закони України, підзаконні акти, галузеві норми (зокрема ДБН-и), безпосередньо містобудівна документація тощо. Відзначено брак нормативного визначення поняття регенерації, яке, однак, фігурує в ДБН-ах² із деякою плутаниною у трактуванні. Згідно із чинними нормами, вимога реалізації архітектурно-містобудівної діяльності в режимі регенерації правомірна для об’єктів (після внесення до відповідного переліку – пам’яток) містобудування культурної спадщини. Такий режим має бути дотриманий в охоронних зонах пам’яток, що робить цю вимогу актуальною для значної кількості досліджуваних ринкових площ. Водночас ринкові площі у такій якості не виявлені, а отже, незахищені у нормативно-правовому полі перед нефаховими будівельними втручаннями.

---

¹ За П. Робертсом.

² Зокрема, ДБН Б.2.2-2-2008, ДБН 360-92**.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Послідовність виконання дослідження

Методика дослідження, ґрунтуючись на системному та міждисциплінарному підходах, провадиться за наступним алгоритмом: постановка проблеми; опис системи; визначення стратегічної мети системи; діагностика системи; розробка та вибір альтернатив вирішення проблеми; прийняття рішень.

Стадія постановки проблеми передбачає аналіз емпіричних та теоретичних передумов дослідження, який вимагає добору та систематизації джерел, з'ясування актуального стану вивченості об'єкта. Для формування джерельної бази були залучені сучасні та архівні картографічні, іконографічні матеріали (копії неопублікованих матеріалів із власної колекції автора; подані у публікаціях різних напрямків інших авторів, а також публічно доступних комплектах в електронному варіанті); наукова література; сучасна та архівна науково-проектна документація (генеральні плани міст і виконані їх складі історико-архітектурні опорні плани та проекти охоронних зон; окремі пропозиції з регенерації). До основних методів, використаних на етапі постановки проблеми, належать порівняльний та критичний аналіз.

Об'єктом дослідження обрано ринкові площі, що завдяки концентрації головних міських функцій та історичній ролі ядра об'ємно-просторової та функціонально-просторової організації міст постають одним із найцікавіших явищ у містобудуванні регіону. З огляду на актуальне правове поле в Україні, досліджуються ринкові площі історичних міст¹, як такі, що мають значний

---

¹ У 2006 р. постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Порядок визнання населеного місця історичним [12], згідно з яким історичне населене місце – це місто, “яке зберегло повністю або частково свій історичний ареал з об'єктами культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форму забудови, типові для певних культур або періодів розвитку, та занесене до Списку історичних населених місць”

історико-культурний потенціал та можуть розглядатись як об'єкти культурної спадщини, зокрема містобудівні. Чинні норми встановлюють для таких об'єктів специфічний режим використання – регенерацію – в межах їх охоронних зон.

Дослідження в межах опису системи здійснювалось на підставі аналізу всіх виявлених об'єктів; на різних стадіях діагностики – всіх (наприклад, для узагальнень щодо стану збереженості розпланувальних структур), більшості об'єктів (зокрема, проведено натурні обстеження 50-и ринкових площ в територіальних межах дослідження) або вибраних об'єктів (наприклад, аналіз опорних та генеральних планів, топогеодезичних підоснов радянського періоду – 32 міст); на стадії розробки альтернатив та принципів регенерації було детально проаналізовано 4 об'єкти дослідження, дібрані за інтегральними показниками сформованості та збереженості (різних типів: історичні ринкові площі в Городку, Белзі, Жидачеві та Червонограді).

В межах другого кроку – опису системи – проаналізовано витoki формування міських публічних просторів та сформульовано визначення ринкових площ історичних міст Західного регіону України. Дослідження історичних закономірностей архітектурно-містобудівного розвитку об'єкта дало можливість розробити типологію його об'ємно-просторових структур, простежити тривання, незважаючи на руйнування та трансформації, містобудівної традиції до моменту її переривання, яким встановлено другу половину ХХ ст. – період радянської окупації. Втрати після I-ї та II-ї світових воєн, хай які значні, розглядаються як такі, що перебувають в межах містобудівної традиції, адже впродовж багатьох століть міста регіону не раз могли бути знищені вщент, але їх відбудова щоразу відбувалася із дотриманням певних містобудівних засад, завдяки яким розпланувальні структури залишались інертними. Радянські ж перебудови були умисно спрямовані на руйнування об'ємно-просторових композицій ринкових площ. Вивчення їх змін у цей період важливе для встановлення стану збереженості об'єкта, а також розуміння його автентичності взагалі, тому йому присвячено

окрему увагу. Ранжування об'єкта за станом збереженості виконане за якісними показниками (дослідження стану збереженості, хоч і відноситься загалом до стадії діагностики, однак дуже тісно пов'язане із типологізацією об'ємно-просторових структур ринкових площ, тому розглядається у контексті їх архітектурно-містобудівного розвитку).

Наступні кроки – встановлення стратегічної мети системи та діагностика об'єкта, яка здійснюється з огляду на мету. Такою стратегічною метою для ринкових площ як структурних елементів історичних міст та, водночас, об'єктів містобудування культурної спадщини (що було виявлено згодом), незалежно від конкретних місій самих історичних міст, визначено: сталий розвиток за умови збереження та примноження культурної спадщини. З'ясовується загальний соціо-економічний стан історичних міст; регенерація розглядається як важливий чинник їх сталого розвитку та постає метою нижчого порядку у структурі цілей, з точки зору якої аналізуємо об'єкт. Дослідження провадиться у двох основних аспектах: пам'яткоохоронному (ринкова площа як об'єкт культурної спадщини) та аспекті формування гармонійного міського простору (ринок як головний міський публічний простір). У першому аспекті приділено увагу проблемі інтерпретації ринкової площі як цінного цілісного архітектурно-містобудівного об'єкта, насамперед, осмисленню її автентичності, що формує теоретико-філософські передумови регенерації; проблемі ідентифікації, яка розглядається у двох напрямках: виявлення ринкової площі як об'єкта культурної спадщини та встановлення її територіальних меж; а також такій проблемі регенерації, як вирішення архітектурно-містобудівної форми ринкової площі, в межах якої виділено субпроблеми дотримання традиційної композиційної моделі об'єкта; архітектурного вирішення його елементів; збереження автентичної матеріальної субстанції. В аспекті формування гармонійного міського простору, який виділямо в контексті парадигми сталого розвитку, розглядається проблеми балансу суспільних інтересів у використанні ринкових площ; транспортна проблема як інтегральний індикатор стану

соціальної, економічної та екологічної складових розвитку, приділяється увага аналізу благоустрою та предметного наповнення ринкових площ.

Стадія розробки альтернатив передбачає визначення переліку можливих рішень з регенерації ринкових площ історичних міст, яке здійснюється на підставі аналізу актуального стану збереженості об'єкта, дотримуючись заданої декомпозиції його на елементи. Як альтернативні рішення щодо різних типів втрат було визначено: консервацію, реставрацію, відбудову (відтворення), відзнакування, розкриття, реконструкцію, адаптацію, демонтаж (ліквідацію), зонування, пішоходизацію. У кожній із альтернатив можуть бути виділені різні рівні субальтернатив. Наприклад, субальтернативами для відбудови втраченого об'єкта забудови будуть: реплікація, відбудова за аналогами, анастилоз, новобудова. Субальтернативами II рівня для відбудови за аналогами можуть бути визначені: цитата, центон, алюзія, ремінісценція. На найнижчому щаблі альтернатив визначають конкретні заходи щодо конкретних елементів об'єкта.

Прийняття рішень з регенерації передбачає комплексну оцінку альтернатив з точки зору поставленої мети (на цьому рівні мета формулюється за визначенням поняття регенерації). Регенерація розглядається як тривалий процес, у якому можна виділити три основні фази: інвентаризаційну, превентивну та відновлювальну. Реалізація останньої фази залежить від рівня сформованості та збереженості об'єкта, натомість перші дві фази мають бути реалізовані для всіх об'єктів. В ході такої оцінки запропоновано інтегральні критерії прийняття рішень з регенерації ринкових площ історичних міст та розроблено систему визначення їх пріоритетів. Водночас розроблено узагальнену модель принципів регенерації, в основу якої покладено дві її форми: постулати та директиви. Визначені інтегральні критерії посідають місце принципів-директив.

Достовірність розроблених принципів апробовано на 4-х об'єктах різних рівнів сформованості та збереженості під час експериментального та робочого проектування.

2.2. Методи дослідження архітектурно-містобудівного розвитку ринкових площ історичних міст Західного регіону України

В основу методики дослідження архітектурно-містобудівного розвитку ринкових площ історичних міст Західного регіону України покладено декомпозицію об'єкта за парою комплементарних ознак “форма-функція”, за якою виділяємо такі його складові, як об'ємно-просторова та функціонально-просторова організація, а також складову інженерно-технічного вирішення, у якій безпосередньо актуалізується матерія об'єкта. Дотримуючись методологічної послідовності “від загального до конкретного”, об'єкт розглядається на надсистемному, системному та елементному рівнях. Таким чином, виділяємо макрорівень, на якому досліджуємо ринкову площу як структурний елемент міста; мезорівень – об'ємно-просторові структури власне ринкових площ, а також мікрорівень – розгляд об'єктів забудови та інших структурних елементів досліджуваних площ.

Оскільки значення ринкових площ як поліфункціональних містобудівних центрів у багатьох історичних містах сьогодні втрачене, як втрачені чи деформовані їх розпланувально-просторові структури, необхідним постало виявлення множини об'єктів дослідження, яке здійснювалось на підставі інформації про надання місту магдебурзького права; аналізу архівних документів, зокрема інвентарних описів міст, що фіксують стан ринкових площ на різних етапах розвитку; порівняльного аналізу історичних та сучасних картографічних джерел. Основними картографічними джерелами такого аналізу стали австрійські військові карти т. зв. першого і другого знімання (карта Ф. фон Міга 1779-1782 і пізніша карта 1861-1864) [229, 238], залучені для усіх історичних міст завдяки публічному доступу до них у інтернет-мережі; кадастрові карти Крайової земельно-податкової комісії Міністерства землеробства та аграрних реформ Австро-Угорської імперії (часовий проміжок залучених кадастрових карт: 1840-і рр – 1930 р.), залучені для 70-и історичних міст, – у більшості випадків використовувались першоджерела; актуальні супутникові знімки, залучені

для усіх історичних міст. Всього в переліку історичних населених місць в територіальних межах дослідження виявлено 96 ринкових площ, що складають об'єкт дослідження.

Важливим етапом дисертаційного дослідження стало з'ясування генези та природи ринкової площі як головного публічного простору міста, для чого було застосовано аналіз наукової літератури у напрямку історії архітектури та містобудування, історії права, історії культури.

Значна увага приділена композиційному аналізу, покликаному розкрити характеристики об'ємно-просторових та функціонально-просторових структур ринкових площ історичних міст Західного регіону України, в межах якого застосовані такі основні методи: морфорогічний, структурно-функціональний, графометрологічний аналіз; пропорціювання; виявлення композиційних центрів, вузлів, підрядних елементів тощо та зв'язків між ними в площині плану; трасування кутів візуального розкриття домінант та акцентів (виявлення їхнього просторового впливу); виявлення закономірностей композиційних вирішень периметрів ринків та ін.

Об'єкт досліджується у синхронному та діахронному аспектах із застосуванням методів моделювання, ретроспективної реконструкції просторових структур ринків; історико-порівняльного методу; ці ж методи, а також метод натурних обстежень (інвентаризації, фотофіксації) та ранжування (за якісними показниками) вжито для визначення стану збереженості ринкових площ.

У якості основного методу наукового узагальнення застосовується типологічна класифікація.

2.3. Методи дослідження проблем та прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України

Прийняття рішень з регенерації ґрунтується насамперед на осмисленні цінності об'єкта, що лежить в основі самої теорії реставрації і пов'язане із

розумінням її автентичності, проблема якої в граничних межах узагальнення зводиться до логічного парадоксу самототожності. Цей парадокс особливо виразно проявляється у випадку архітектурно-містобудівного об'єкта через його структурну складність, семантичну та хронологічну глибину. Як відомо, не існує універсальних методів вирішення логічних парадоксів, і їх розв'язки можуть бути запропоновані лише в межах певних заданих підходів. Дисертаційне дослідження виходить із т. зв. чотиривимірного підходу [158, 213] та визначення істотних ознак (в аспекті форми і функції) [213, 218], які дозволяють трактувати ринкову площу історичного міста як автентичний об'єкт містобудівної спадщини (аксіологічний метод, ідентифікація).

Вибір методів регенерації ринкових площ історичних міст вимагає встановлення їх актуального стану, тенденцій розвитку, визначення ймовірного та бажаного стану у різних часових горизонтах. Для такого аналізу об'єкта були використані статистичний метод, прогнозування, моделювання та ін. Функціональна та структурна складність об'єкта обумовили застосування багатокритеріального аналізу, а в його межах – методу аналізу мереж, розробленого Т. Сааті на основі вдосконалення методу аналізу ієрархій (аналітичний ієрархічний процес¹) його ж авторства [114, 176]. За цим методом було розроблено модель прийняття рішень з регенерації, – на верхньому щаблі структури показано декомпозицію об'єкта на складові та елементи; далі визначено критерії та субкритерії (спираючись на загальновідомі чинники розвитку архітектурно-містобудівних об'єктів та доповнюючи їх); і нарешті, визначені раніше альтернативи та субальтернативи. Вибір кожної альтернативи супроводжувався апробацією методом експериментального проектування, унаслідок якого було розроблено інтегровані критерії, задіяні саме на етапі архітектурно-містобудівного проектування та обґрунтовано їх функцію як архітектурно-містобудівних принципів у розробленій попередньо теоретичній моделі

---

¹ analytic hierarchy process

регенерації. Для визначення системи пріоритетів архітектурно-містобудівних принципів регенерації застосовано метод графів та матричний метод.

Висновки до другого розділу

Відповідно до поставленої мети та завдань, розроблено комплексну методику дослідження, яка ґрунтується на системному та міждисциплінарному підходах.

Дослідження провадиться за наступним алгоритмом: постановка проблеми; опис системи; визначення стратегічної мети системи; діагностика системи; розробка та вибір альтернатив вирішення проблеми; прийняття рішень. В основу методики покладено декомпозицію об'єкта за парою комплементарних ознак “форма-функція”, за якою виділяємо такі його складові, як об'ємно-просторова та функціонально-просторова організація, а також складову інженерно-технічного вирішення.

Об'єкт розглядається на надсистемному, системному та елементному рівнях. Таким чином, виділяємо макрорівень, на якому досліджуємо ринкову площу як структурний елемент міста; мезорівень – об'ємно-просторові структури власне ринкових площ, а також мікрорівень – розгляд об'єктів забудови та інших структурних елементів досліджуваних площ.

Оскільки значення ринкових площ як поліфункціональних містобудівних центрів у багатьох історичних містах сьогодні втрачене, так само втрачені чи деформовані їх розпланувально-просторові структури, необхідним постало виявлення множини об'єктів дослідження, яке здійснювалось на підставі інформації про надання місту магдебурзького права; архівних документів, зокрема інвентарних описів міст, що фіксують стан ринкових площ на різних етапах розвитку; порівняльного аналізу картографічних джерел. Всього в переліку історичних населених місць в заданих територіальних межах виявлено 96 ринкових площ. Із них на стадії опису системи детальніше розглядалися 70, контекстуально – всі об'єкти; на різних стадіях діагностики – всі (наприклад, для узагальнень стану

збереженості розпланувальних структур), більшість (проведено натурні обстеження 50-и ринкових площ) або вибрані об'єкти (наприклад, аналіз опорних та генеральних планів, топогеодезичних підоснов радянського періоду – 32 міста); на стадії розробки альтернатив та принципів регенерації детально проаналізовано 4 об'єкти, дібрані за інтегральними показниками сформованості та збереженості.

На етапі постановки проблеми сформульовано теоретичні передумови дослідження: з'ясовано актуальний стан вивченості об'єкта, на підставі критичного аналізу наукової літератури сформульовано визначення ринкової площі (методи термінологічного аналізу, операціоналізації понять).

Для формування інформаційної моделі об'єкта, аналізу його генези та архітектурно-містобудівного розвитку було опрацьовано наукову літературу в напрямку історії архітектури та містобудування; історії права; історії культури; застосовано такі основні методи дослідження: історико-генетичний, історико-архітектурний, історико-містобудівний, композиційний, графометрологічний, компаративний аналіз, метод типологічної класифікації.

На етапі діагностики об'єкта розглядаються проблеми регенерації у двох аспектах: пам'яткоохоронному та сталого розвитку. Значна увага приділена його інтерпретації в контексті культурної цінності, проблемі автентичності (визначення істотних ознак; чотиривимірний підхід); встановленню виду культурної цінності (аксіологічний метод, експертна оцінка). Для визначення актуального стану ринкових площ, зокрема за ознакою збереженості, застосовано методи якісної оцінки, ранжування; типологічної класифікації; основних чинників руйнування та закономірності їх впливу – факторний аналіз; прогнозування; моделювання.

За стратегічну мету системи визначаємо сталий розвиток ринкових площ у складі історичних міст, одна із умов якого полягає у збереженні та примноженні їх культурної спадщини.

На етапі розробки та вибору альтернатив регенерації ключовими стали методи аналізу ієрархій та аналізу мереж Т. Сааті, які лягли в основу моделі прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації. Було застосовано метод декомпозиції щодо об'єкта для визначення його складових, елементів та субелементів, а також щодо альтернатив основних методів регенерації – декомпоновано їх до субальтернатив I і II рівнів та конкретних заходів; виведено основні архітектурно-містобудівні принципи регенерації; розроблено систему їх пріоритетів (метод графів, матричний метод). Для апробації розроблених моделей було застосовано методи робочого та експериментального проектування.

РОЗДІЛ 3

**АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИЙ РОЗВИТОК РИНКОВИХ ПЛОЩ
ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ****3.1. Ринкова площа як головний публічний простір історичного міста**

Ринкова площа традиційно становить значний інтерес в архітектурно-містобудівних дослідженнях як головна площа європейського міста, один із його найцікавіших та найхарактерніших структурних елементів. Ринкову площу розглядають насамперед як явище т. зв. регулярного містобудування, яке сформувались із впровадженням міського права.

У Європі право ринку виділяли в окремий статус міста, який позначали як *market*, *market town* (англ.), *Markt* (нім.), а головна площа такого міста називалась ринковою – *marketplace*¹ або *market square*, *Marktplatz*. Ринкове право у літературі виокремлюють як специфічне поняття, яке практично утотожнюють із поняттям ринкового міста [233]. Ринкове право, позначаючи право на провадження торгівлі, вирізняло поселення – ринкове місто (*town*) – від села (*village*) і власне міста (*city*) [233]. Вважається, що першим ринковим містом був Есслінген на Некарі, заснований близько 800 р. Карлом Великим [233].

З часом міста розвивались і вимагали самоврядності. Ринкове право не обов'язково мало включати право на самоврядність міста, яке могло надавалось додатковим актом. Водночас, ринкове право лягло в основу визначального для Центральної Європи німецького права, яке поширилось у країнах регіону до XIII-XIV ст. В територіальних межах дослідження поширився один із різновидів німецького права – право магдебурзьке, яке, своєю чергою, ґрунтувалось на фламандському праві [76]. Перші спроби імпортувати міське самоврядування німецького зразка робив ще Данило Галицький [85], а широко впроваджуване магдебурзьке право було,

---

¹ Від лат. *mercatus* – ринок, форум; найдавніші відомості про вживання поняття *market* відносять до XII ст., *marketplace* – до XIV ст. [29].

починаючи з XIV ст., у період польсько-литовської колонізації [85]. Становлення права – складна тема, дослідженню якої в останні роки приділяється значна увага в українській науці [76, 200], зокрема у взаємозв'язку із формуванням міських просторових структур [78, 85, 112]. Р. Лозинський зазначає, що магдебурзьке право як організаційна модель міської громади передбачало такі головні елементи: особисту свободу для міщан (зокрема, спадкове і відчужувальне право на землю); регулювання їхніх повинностей (постійний чинш як феодальну ренту); просторову перебудову міста (закладання нового міського центру); правову автономію міст (міське самоврядування з власним судочинством) [85].

Утвердження в українській мові терміну “ринкова площа” пов’язують із польським впливом, а його етимологію виводять від давньоанглійського та давньонімецького *hring*, *ring*, *ring* (кільце), яке у низці європейських мов набуло значення міської площі (у польській, чеській, словацькій) [24]. Асоціація з кільцем мала виникати завдяки враженню, яке площа справляла через вигини і виступи периметра забудови, “скупчення великої кількості будинків, а внаслідок цього і асиметричність обрисів площі та замкненість її сторін, неправильності і заломи яких відкривають прилеглі вулиці в дуже вузькій перспективі” [44], а також, можливо, через традиційний в середньовіччя середринковий квартал, довкола якого “закручувався” простір площі. Дещо іншу гіпотезу походження цього поняття висуває П. Ричков, пов’язуючи його від слів *okół* - *circulus* – *ring*, що може вказувати на нерегулярну, овальну форму перших ринкових площ [112].

Поняття ринкової площі усталене на позначення центральної площі міста на магдебурзькому праві. Так і зазначає зокрема П. Ричков: “ринкова площа формується із запровадженням магдебурзького права” [111]. Характерну ознаку ринкової площі можна вбачати в тому, що вона собою репрезентує і символізує ідею вільного міста, влади вільних громадян: “вони нікому не слуги й не підданці” [219], хай навіть така влада в регіоні майже ніколи не була реалізована в повному обсязі. А відтак, поняття ринкової

площі набуває ширшого значення та історичного контексту: містобудівного артефакту демократичної культури.

Сучасна культурна парадигма ґрунтується на тому, що розвиток європейської демократії закорінений у філософії давньогрецького поліса, її ж юридичні підвалини закладено у давньоримському праві [219]. В такому сенсі першими ринковими площами були давньогрецькі агори і давньоримські форуми. І саме з такої точки відліку стає зрозуміло, чому визначення головної міської площі настільки тісно пов'язане із ринком.

Відкриті міські простори грецьких міст від найдавніших часів слугували для народних зборів – агори (від давньогр. *ageirein* – збиратись). До одного із найраніших відомих згадується про агору, відносять “Іліаду” Гомера (VIII ст. до н.е) [55]. На ранніх етапах провідну роль в житті міста відіграють палацові подвір'я та території перед храмами на акрополі. Формування ж міста із площею-агорою дослідники датують VII-VI ст., коли значно розростається поселення довкола акрополя, т. зв. нижнє місто [152].

Дещо до пізнішого часу, до другої половини V ст., відносять формування площі як архітектурно організованого простору античного міста І. Бунін та Т. Саваренска, зазначаючи, що доти “площа як така не була окремою архітектурною темою”, а її виникнення автори пояснюють тим, що “перед головними храмами потрібно було залишати вільну територію, призначену для релігійних і громадських зібрань” [45].

Цей період пов'язаний із подією, яка стала поворотним моментом у розвитку філософії, науки, культури загалом та завдяки якій згодом постало явище ринкової площі зокрема. Мова йде про винайдення грошей (у сучасному розумінні)¹. І справа не лише в тому, що відбувається становлення ринку. Безперечно, що поява грошей підносить ремесла і торгівлю на новий рівень, ринок стає одним із найважливіших чинників розвитку міста. Водночас існує думка, що комерційна діяльність посідала друге місце за

---

¹ Перші монети були викарбувані в малоазійській Лідії у VII ст., близько 650 р. з'являється перший монетний двір у Давній Греції [123].

значенням на агорі після громадської і релігійної, або була, принаймні, із ними нерозривна, адже “комерція сама по собі не завжди була центральною, а її адміністрація – завжди” [152]. Поява ж грошей спричинила поглиблення майнового розшарування і загострення боротьби демосу проти аристократії, тиранії та олігархії, яка вилилася на зламі VI-V ст. в масштабні реформи. Реформи впроваджували низку економічних і політичних змін, як от: скасування боргів і відміну боргового рабства, скасування влади та привілеїв аристократії, утворення нових виборних органів державної влади [123].

В цей час громадські збори, агору офіційно визнано одним із органів управління. Із утворенням агори з’являється “вперше в історії публічний простір як необхідний елемент містобудівного пейзажу, який виражає колективну політичну владу громади” [152]. На агорі встановили для загального огляду висічені в камені закони; окрім храмів та вівтарів тут або ж впритул до агори зводять будинки суду, булевтерія (аналог міської ради), монетного двору, ваги тощо, периметр агори обмежують стої.

Досвід організації простору центральних міських площ перейняли від греків давні римляни із поправками на власну традицію і розуміння архітектури: “Треки роблять форуми квадратними, з широкими подвійними портиками, прикрашаючи їх часто колонами і кам’яними чи мармуровими архітравами, і зверху по настилах роблять переходи. Але в містах Італії не можна чинити так само через здавна заведений звичай влаштовувати на форумі гладіаторські бої”, – міркує Вітрувій в “Десяти книгах про архітектуру” [51]. Там само автор із власної практики ділиться рекомендаціями для побудови форуму: “Розміри форуму мають відповідати кількості населення, щоб він не був занадто тісним і не здавався порожнім через брак люду. Ширина ж його визначається так: його довжину слід розділити на три частини і у дві ті частини відкласти ширину. Так він буде продовгастим і зручним для видовищ”.

На форумах також був будинок мір і ваги, суд і торгівля зосереджувались в базиліках, тут споруджують курію (міський сенат),

скарбницю і в'язницю, громадські вбиральні. Суд на форумі посідав настільки вагоме місце, що вислів “піти на форум” набув значення “піти в суд” [152].

Існує думка, що перші регулярні європейські ринки не можна трактувати як “середньовічний еквівалент класичного форуму”, призначеного для зборів громадян вищих класів, з простору якого торговці та ремісники зазвичай були виключені [242]. Тобто, право ринку не може бути достатньою підставою для визначення ринкової площі як головного публічного простору міста. Водночас, воно зумовило побудову чітко окресленого, “впізнаваного та постійного місця торгівлі” [242], а до формування характерної композиційної моделі міста із ринковою площею у якості саме символічного, публічного, адміністративного ядра, як, власне, і композиційної моделі самої ринкової площі, спричинився синтез двох чинників: права ринку і права самоврядності.

Після падіння Західної Римської імперії середньовічні ринкові площі в багатьох містах були закладені на рештках давньоримських форумів (e.g. площа Форум в Арлі, Франція; головна площа Шопрона, Угорщина); окремі, переважно, італійські міста не припиняли свого розвитку і форуми залишались головними міськими площами, хоч із часом їхня архітектура і просторова структура повністю мінялись (п'яца Тре Мартірі в Риміні; п'яца Ербе в Вероні та ін).

На українських теренах цей період збігається зі становленням руської держави, початок якому поклало об'єднання двох східнослов'янських союзів – Русі та Дулібо-Волинського – на межі VIII-IX ст. [124]. Із формуванням держави розпочинаються активні урбанізаційні процеси та формується мережа міських поселень (до IX-X ст., на думку Г. Петришин, завершуються доміський і протоміський етапи містотворення [96]), і, як і в західноєвропейських землях, ринок був ключовим містотворчим чинником у тісному взаємозв'язку із ремеслом та обороною. Міста поставали на основі торгово-ремісничих посадів із торговою площею – торгом, торговицею, яку

також використовували для народних зборів – віча. Попри те, що давня Русь була типовою феодальною монархією, князівська влада була до певної міри обмежена народовладдям у формі віча, традиція якого продовжувалась тут із давніх часів, як припускають дослідники, посилаючись на свідчення літописців, щонайменше з антської доби [124].

Порівнюючи теоретичні реконструкції руських торгових майданів періоду X-XIII ст. із тогочасними ринками в інших європейських країнах, бачимо спільні риси і, вочевидь, спільні засади їхнього формотворення [69]. До найзагальніших особливостей планувальних структур таких торгових майданів можна віднести переважно великі їхні розміри, видовженість у плані, специфічну форму розпланувальних структур (веретеноподібну; трикутну; з ознаками прямокутності; нерегулярну [37, 185]), замикання головної поздовжньої осі з двох сторін архітектурними домінантами (найчастіше сакральними спорудами).

У Західному регіоні України до XIII ст. вже стала очевидною економічна ефективність моделі міста на німецькому праві, цілковита її відповідність інтересам владця (короля чи магната), та й інтересам міщан. Таке місто мало власні органи самоврядування і суду, часто при закладенні звільнялось від податків на кільканадцять років (15-20), а ринкова площа стала його атрибутом.

Ринкова площа від найдавніших часів була, за словами У. Іваночко та Г. Петришин, “виразником урбаністичності” [97]. Такої ж думки дотримуються й інші дослідники. Наприклад, С. Костоф звертає увагу на те, що Александр Македонський, рухаючись із військом углиб Центральної Азії, поширював еллінську культуру, будуючи нові міста з обов’язковими агорою, театром та гімнасієм; а пізніше Павсаній казав: “Як я можу назвати містом цю купку будинків без театру, агори чи гімнасія?” [152]. Т. Возняк у своїй праці “Феномен міста”, ведучи мову про обов’язковий елемент ринкової площі, ратушу, стверджує: “У нашій галицькій традиції: як немає ратуші – то немає й міста” [197].

Узагальнюючи, можна запропонувати таке визначення ринкової площі – це характерна для європейського містобудування головна універсальна міська площа, архітектурно-просторова організація якої підпорядкована специфічній композиційній ідеї, сформованій під впливом двох ключових чинників: права регулярної торгівлі і права самоврядності.

3.2. Композиційні вирішення ринкових площ історичних міст Західного регіону України XIV – першої половини XX ст¹.

Архітектурно-містобудівний ансамбль ринкової площі репрезентує всі три види композиції: фронтальну, об'ємну, об'ємно-просторову, зазвичай у складній, синтетичній формі, яку людина сприймає по-різному, залежно від часового і просторового масштабу, насамперед, візуально. Фронтальна композиція фасаду стає елементом об'ємної композиції архітектурної споруди, споруда – частиною об'ємно-просторової композиції ансамблю ринкової площі, а, щоб поглянути на ринкову площу в структурі цілого міста, виявити функціональні, видові зв'язки, знову звертаємося до фронтальної композиції – графічного плану.

Композиційний аналіз містобудівного комплексу звертається до таких понять як композиційний центр, вузол, домінанта, композиційна вісь, каркас тощо. Все це – композиційні елементи, які на кожному з рівнів дослідження означені об'єктами різного масштабу, від містобудівного комплексу до архітектурних деталей, залежно від того, що розглядати як ціле, а що – як частини. В той час, як на макрорівні ансамбль ринкової площі виступає як частина цілого – композиційний центр історичного міста, на мезорівні ціле – ринкова площа, а композиційними центрами будуть окремі споруди.

Основні категорії, якими оперує композиційний аналіз – це єдність; рівновага; домінантність, акцент, підрядність, тло; контраст, нюанс, тотожність; симетрія, дисиметрія, асиметрія; ритм, метр; статика, динаміка;

---

¹ Основні результати підрозділу опубліковані у статті автора [207].

масштабність; пропорційність, – становлять арсенал законів, принципів і засобів композиції.

Завдання композиційного аналізу на різних рівнях дослідження будуть відрізнятися, але на кожному з цих рівнів необхідно визначити основні композиційні елементи та способи їхньої взаємозалежності у композиційній єдності. Слід також зазначити, що, оскільки ринкова площа – історичний містобудівний об'єкт, то композиційний аналіз обов'язково буде мати ретроспективний характер.

Композиційний аналіз на макрорівні

В композиційному аналізі ринкових площ на містобудівному рівні ретроспективний підхід дозволяє врахувати трансформації урбаністичної структури впродовж історичного розвитку міст та визначити способи взаємодії історичної композиційної моделі ринкової площі у випадку втручання у попереднє сформоване містобудівне середовище. Із 96-и досліджуваних історичних міст Західного регіону України понад половина вперше згадується щонайменше за кілька століть до дати надання магдебурзького права, яке, серед іншого, зумовлювало і просторову перебудову міста. Перебудова розпочиналась із розпланування і побудови ринкової площі, і, як показує аналіз, розпланування ринкової площі могло бути реалізоване шляхом спадковості, інтеграції або регуляції давнішої структури, а також перенесення ядра міста на нове місце.

Прикладів спадковості розпланування ринкової площі при переході на магдебурзьке право не багато. Серед них слід згадати Галич, Товсте, Ходорів. У цих містах розпланувальні структури ринкових площ дотепер мають сталі ознаки давніх руських трикутних площ-торговиць. Якщо ж порівняти картографічні матеріали від другої половини XVIII ст. із картами наступних періодів, побачимо, що первісна планувальна організація ринкової площі кожного міста загалом не змінювалася до другої половини XX ст.

До міст, в яких ринкову площу було інтегровано в давню планувальну структуру, можемо віднести Бережани, Глиняни, Комарне, Обертин, Олеське,

Тернопіль, Судову Вишню. Для цієї групи міст можна виділити такі характерні ознаки розпланування: ринкову площу закладено на місці давнього композиційного ядра міста, в містобудівній структурі міста зберігаються реліктові розпланувальні елементи, загалом простежується архаїчність планувального укладу міста. Виявлено два підходи до розпланування ринкових площ: регуляція сторін давнього руського майдану або “вписання” незалежного плану ринкової площі в його межі. Внаслідок першого підходу сформувались видовжені прямокутні ринкові площі у Болехові, Глинянах, Збаражі, Комарному, Олеському, Скалаті, Скалі Подільській, Судовій Вишні. Прикладом другого підходу можуть бути ринкові площі Белза, Бережан, Обертина, Тернополя.

До міст, у яких планувальний уклад було загалом зрегульовано належать, наприклад, Городок, Дрогобич, Золочів, Рогатин. Бучач, Львів – приклади міст, ринкові площі яких були закладені зі зміщенням від руського центру.

Окрему групу об’єктів становлять ринкові площі, сформовані в ході закладення нового міста (на вільній території чи на території давнішого села), появу основної кількості яких пов’язана із “урбанізаційною хвилею” XVI-XVIII ст. [121]: Доброміль, Калуш, Косів, Сколе, Станіслав, Турка.

Важливий аспект композиційного аналізу на макрорівні полягає у дослідженні підпорядкованості містобудівних елементів таким складовим містобудівної композиції, як рельєф і річкова мережа, які серед усієї сукупності природних чинників (окрім названих, мікроклімат, ґрунтовий, рослинний покрив) безпосередньо пов’язані із формотворенням міста. Серед досліджуваних об’єктів виявлено два типи топографічного розташування міст (на основі класифікації за Томашевським): мисові та терасові.

До мисових можна віднести: Белз, Бережани, Більшівці, Борщів, Буськ, Глиняни, Городок, Гримайлів, Гусятин, Жидачів, Заложці, Збараж, Кам’янку Бузьку, Комарне, Поморяни, Скалу Подільську, Скалат, Стару Сіль, Судову Вишню, Турку, Угнів, Червоноград, Чортків. Топовідокремленість таких міст

зумовлена розташуванням поселення при місці впадання в річку притоки, розгалуження ріки на рукави, в петлі меандра, рідше – вивищенням берега над річковою заплавою, болотистою місцевістю. Таке розташування було вигідне для міста з позиції забезпечення обороноздатності. Зазвичай в тій ділянці, яка не була обмежена рікою, прокопували канал або рів таким чином, щоб місто було зусібіч оточене водою.

Зіставлення сучасних топогеодезичних підоснов із кадастровими планами міст ХІХ – поч. ХХ ст. показало, що для таких міст властиве розташування ринкової площі на найвищій ділянці мисового пагорба. Іноді в межах мису могла вміститись одна лише ринкова площа з приринковими кварталами (е.г. ринкова площа Турки обмежена із трьох сторін меандрою р. Яблуньки) та ще одним-двома рядами забудови (Городок, Заложці, Судова Вишня).

Виявлено два способи композиційної організації таких містобудівних елементів, як ринкова площа і замок у містах мисового типу. У першому випадку ринкова площа і замок закладені на двох різних мисах, розділених річкою, каналом, ровом чи заплавою (Белз, Бережани, Городок, Жидачів, Збараж, Комарне, Скала Подільська, Сокаль). У другому випадку ринкова площа і замок займають два пагорби в межах одного мису (Гримайлів, Гусятин, Поморяни, Скалат, Турка, Чортків).

До терасового типу можна віднести: Бучач, Галич, Львів, Тереховлю. Ці міста розташовані на перших надзаплавних терасах, причому, закономірності в експозиції схилів не простежується. Схили Бучача загалом зорієнтовані на південь, Тереховлі – на схід, Галича і Львова – на захід. Для цього типу характерне розташування замку на високій горі над містом, ринкові площі займають порівняно пологі ділянки.

Загалом, форма міста майже завжди підпорядкована конкретній топографічній ситуації. Це притаманно навіть тим об'єктам, які були розплановані на засадах “ідеального” ренесансового міста, адже мис чи тераса, на яких закладали міста, мають обмеження в просторі, і контур

міських укріплень, природно, не може вийти за межі корінного берега, який виступає над заплавою. Тому чіткий і правильний абрис міста – рідкісне явище в містобудуванні Західного регіону України. До таких міст можемо віднести Богородчани, Броди, Івано-Франківськ, Калуш, Лешнів, Нові Стрілища; наскільки дозволили природні умови, такі плани зrealізовані у Жовкві, Бережанах, Маріамполі. В той же час, планувальна організація ринкової площі залишається майже цілком незалежною від цього чинника. Щоправда, ознаки композиційної підпорядкованості особливостям рельєфу виявлені в тих ринкових площах, які послідовно розвинулися із давніх торгових без зміни композиційного вирішення планування, а також окремих ринків, які сформувались внаслідок інтеграції з давнім планувальним укладом (Глиняни, Комарне, Олеське, Судова Вишня).

Композиційний аналіз на мезорівні

Завдання аналізу об'ємно-просторових композицій ринкових площ полягає в тому, щоб виявити принципи побудови різних типів історичних композиційних моделей, застосування основних прийомів розпланування, засобів форми та гармонії ринкових площ. Композиційний аналіз на мезорівні проводиться із двох позицій: виявлення закономірностей у розпланувальних структурах ринкових площ, а також виявлення закономірностей просторової організації ринкових площ, яка впливає із конкретного планувального типу ринку.

В аналізі об'ємно-просторових композицій ринкових площ важливо враховувати історичну послідовність їхнього розвитку. Впродовж часу, коли ринкова площа залишалась ядром міста, змінювали одна одну різні епохи, і світогляд, спосіб життя, наукові досягнення кожної доби мали своє вираження і в містобудуванні, і в архітектурі. В ансамблях ринкових площ, які продовжували формуватися до середини ХХ ст., можемо знайти синтез композиційних прийомів різних культурних періодів. Коротко оглянемо характерні ознаки різних “стилів” композиційних моделей ринкових площ.

В основі композиційної моделі ринкової площі лежить квадрат. Застосування цієї фігури від початку одночасно мало і утилітарне, і світоглядне значення. За типом і первісну модель ринкової площі вважають квадратний майдан, обмежений по периметру чотирма приринковими та чотирма наріжними кварталами, які людина сприймає у просторі як суцільне кільце забудови¹. На середині площі зазвичай розташована міська ратуша, може бути і середринковий квартал, із кутів ринку вибігає 8 вулиць. Таку планувальну схему ринкової площі пов'язують із класичною середньовічною містобудівною традицією, в основному, готичною.

В наступну епоху, в часи ренесансу, композиційна модель ринкової площі зазнала деяких трансформацій. В цей період починають більше уваги приділяти геометричній організації простору, його естетиці, ясності. Важливе значення мають симетрія, центричність, цілісність, зрівноваженість і статика просторової композиції. Композицію ринкової площі доповнюють осі вулиць, які вибігають із центрів приринкових кварталів та утворюють т. зв. “хрест”² доріг [121]. Розташування ключових об'єктів – ратуші, сакральних споруд – геометрично аргументоване. Зазвичай архітектурні домінанти дещо розвернені від основних композиційних осей ринкової площі, – такий прийом був запозичений з античного містобудування і давав змогу продемонструвати споруду з ефектнішого ракурсу. Просторова композиція, як і в попередній період, тяжіє до замкненості.

Властиве для містобудування доби бароко переосмислення міського ансамблю як невід'ємного від конкретного рельєфу, сформованого містобудівного середовища, виразилось у більшій відкритості міських площ, “перетіканні” просторів. Відтепер в містобудівну композицію включено ще один чинник – час. Бароко враховує, що тільки в часі, в русі можна виявити

---

¹ Як вже згадувалось, звідси й виводять етимологію ринку.

² У деяких країнах заведено було тут встановлювати фігуру, як приклад можна навести феномен *mercatus gross* в Шотландії, Уельсі як символ божого благословіння, а також нагадування не ображати купців занадто низьким торгом [233].

композиційні зв'язки всередині міста. Барокове ускладнення, динаміка проявилися в незавершеності, незамкненості об'ємно-посторової композиції ринкової площі – просторовий вплив барокової площі виходить далеко за її межі [44]; відправною точкою художнього образу ринку стає афектація архітектурної форми домінантного об'єкта (переважно костелу). Характерною ознакою композиції ринкової площі цього періоду стає підкреслення композиційного впливу домінант ансамбля, розташування яких утворює строгі композиційні осі. Бароко вже не прагне до розташування міста на рівнинній ділянці, а швидше на пологих схилах або ж на підвищенні і з практичних, і з естетичних міркувань [44].

Містобудування Західного регіону України в період класицизму пов'язане із регуляційними заходами, регламентованими на державному рівні [66]. Мета регуляцій полягала в підсиленні пожежної безпеки, санації, благоустрої міст. В розпланувальній структурі регуляції проявлялись у вирівнюванні, розширенні вулиць. Ринкові площі зазнали здебільшого змін у об'ємно-просторовій композиції: заміна дерев'яної забудови на муровану, заміна покрівельних матеріалів, вирівнювання фронтів забудови кварталів. Магдебурзьке право було офіційно скасоване в Західному регіоні України у 1786 р.; ринкова площа, втрачаючи своє первісне значення містобудівного розпланувального модуля, залишається світоглядним і містобудівним архетипом. В структурі міста відбувається функціональна диференціація площ, визначення місць для торгівлі, громадського життя, дозвілля. Для ринкових площ галицьких міст намагаються залишити репрезентативну функцію адміністративного і громадського центру міста.

Реакцією та відповіддю на раціоналістичні ідеї класицизму став романтизм, його рефлексії на тему історичного, національного минулого вилились в архітектурні стилізації, еkleктичність. Саме в цей період взаємної боротьби класицизму і романтизму остаточно сформувались більшість тих ансамблів ринкових площ Західного регіону України, які нам відомі із поштових листівок поч. ХХ ст. В той час як у містобудівних процесах

продовжуються такі основні засади, які можна окреслити словами практичність і санація, архітектура ринкових площ повсюди набуває рис епохи романтизму. Особливо виразно цю тенденцію можна простежити в невеликих містах Західного регіону України, забудова яких до початку ХХ ст. залишалась дерев'яною, а тому ринкові площі часто горіли. Відбудовували ринки вже в камені, переважно в стилі історизму чи модерну. Характерною рисою теорії романтизму стала увага до особистості, внутрішнього світу людини. В містобудуванні, зокрема, в композиції ринкових площ Західного регіону України такий підхід було реалізовано лише в поодиноких випадках. Основною вимогою до містобудівного простору стає його мальовнича впорядкованість. Яскравого вираження вона набуває новому типі ринкової площі, зорієнтованої композиційно на палацово-парковий комплекс. Бароковий принцип перетікання простору, врахування ролі ландшафту, краєвиду трансформується у трактування природної і рукотворної складових як рівноправних у формуванні романтичного ансамблю. Розвивається тема мальовничого, навіть дещо сентиментального міста-саду.

Такими були основні містобудівні концепції, які визначали композиції ринкових площ у досліджуваних містах ще до міжвоєнного періоду ХХ ст. Розвиток цих ідей не завжди був лінійним, навпаки, їхня взаємна боротьба, інертність містобудівних процесів, конфлікт між теоретичними схемами і практичною доцільністю зумовили формування широкої палітри планувальних типів і об'ємно-просторових рішень ринкових площ історичних міст Західного регіону України.

Найперша ознака, за якою ми розрізняємо різні типи ринкових площ – геометрична форма. Причому, на графічному плані ми сприймаємо форму миттєво і об'єктивно, а сприйняття планувальної форми в просторі, зумовлене особливостями фізіологічної оптики, пов'язане більше з віднесенням її до певного прототипу: трикутника, квадрата, прямокутника тощо. Водночас, форма плану має вирішальне значення для образу ансамблю, –

невипадково містобудівні теоретичні розробки різних епох приділяли їй так багато уваги.

З-поміж тих ринкових площ, які ми могли б сприймати в просторі як квадратні (Белза, Бережан, Бібрки, Більшівців, Богородчан, Буська, Бродів, Гримайлова, Добромиля, Дрогобича, Жидачева, Жовкви, Зборова, Івано-Франківська, Кам'янки Бузької, Козови, Коломиї, Копичинців, Краковця, Львова, Магерова, Миколаєва, Микулинців, Мостиськ, Немирова, Нового Яричева, Отині, Перемишлян, Поморян, Рави Руської, Рогатина, Сколього, Старої Солі, Стрия, Турки, Угнева, Щирця, Яворова), дійсно квадратні лише ринкові площі в Богородчанах, Кам'янці Бузькій, Магерові, Немирові, Новому Яричеві, Отині, Раві Руській, Скольому, Стрию, Турці. А ринкові площі Бібрки, Дрогобича, Яворова формально прямокутні з пропорцією сторін 9:10; ринкові площі Бродів, Добромиля, Львова – прямокутні з пропорцією сторін 8,5:10; Белза, Буська, Жидачева, Перемишлян, Тернополя, Тисмениці – прямокутні з пропорцією сторін 8:10; Козови, Угнева, Щирця – прямокутні з пропорцією сторін 7:10. Ринкові площі Коломиї, Мостиськ за формою паралелограми; Бережан, Більшівців, Гримайлова, Копичинців, Микулинців, Поморян, Старій Солі – близькі до трапеції. Ринкові площі Жовкви і Миколаєва неправильної форми з прямокутником в основі плану.

Загалом, було виявлено застосування таких основних геометричних форм ринкових площ: трикутник, квадрат, прямокутник, паралелограм, трапеція, багатокутник неправильної конфігурації, та умовна відповідність цих форм певним способам освоєння території. Трикутна форма – рідкісне явище серед галицьких ринкових площ нового часу, релікт руського містобудівного укладу, притаманна містам, які розвивалися спадкоємно. Як вже згадувалось, досьогодні збереглися такі унікальні ринкові площі в Галичі, Ходорові, Товстому. Давній планувальний уклад трикутної площі дійшов до наших днів у структурі містобудівного каркасу в Бережанах, Бучачі, Жидачеві, Хирові. Квадратна ринкова площа – це площа готичного і ренесансового міста, розпланованого у спосіб регуляції або ж закладення на

новому місці. Типовою формою площі для ренесансу є також прямокутник з пропорцією сторін 2:3 та 1:2. Форми трапеції та видовженого прямокутника властиві ринковим площам, інтегрованим в структуру давніх руських ринків, трикутних чи веретеноподібних (Бережани, Болехів, Глиняни, Скала Подільська, Скалат, Старий Самбір, Судова Вишня). Крім того, прямокутник і трапеція відповідають бароковій концепції композиційної організації площі (можна згадати такі хрестоматійні приклади, як барокові площі дель Кампідоліо, Фарнезе, Скала ді Спанья в Римі [44]). Елементи барокового вирішення об'ємно-просторової композиції ринку можемо знайти в Городку, Комарному, Червонограді, Тартакові, Угневі. Квадрат і прямокутник відповідали практично кожній містобудівній концепції впродовж всього часу функціонування ринкових площ. В містах Західному регіоні України в епохи класицизму та романтизму не було пошуку принципово нових планувальних вирішень ринкових площ – циркульних, зірчастих, ускладнених криволінійних планувальних форм серед досліджуваних об'єктів не виявлено.

Забудова. Основу об'ємно-просторової композиції ринкової площі становлять квартали забудови, які її обмежують і формують відкритий міський простір. В масі забудова кварталів має житлово-торгове призначення, але в більшості розглянутих випадків частина квартального простору обов'язково відведена під громадські споруди, які за своїм архітектурним вирішенням і семантичним навантаженням відіграють, переважно, роль композиційних домінант. Таким чином торгово-житлова забудова є базовим формотворчим і одночасно композиційно підрядним елементом ринкової площі.

Тип забудови кварталів, застосований конструктивний матеріал і архітектурне вирішення споруд – ось основні засоби форми об'ємно-просторової композиції ринкової площі. Спираючись на класифікацію типів міської тканини, яку розробила Ю. Ідак для Львова кін. XVIII – поч. XX ст. [67], а також на типи забудови, які вона наводить за Й. Бріксом та Ф.

Генумером [67], можемо виділити такі типи забудови кварталів довкола ринкових площ в історичних містах Східної Західного регіону України: суцільна; високощільна; фронтальна (суцільна рядова, фрагментарно-рядова, відкрита рядова). На об'ємно-просторову композицію ринкової площі впливають саме такі характеристики, як суцільність, фрагментарність чи відкритість забудови її периметра. Впродовж розвитку міст ці характеристики змінювалися, загалом, із тенденцією до ущільнення забудови та геометризації меж кварталів. У ХІХ ст. переважна більшість рядової забудови ринкових площ все ще залишалась дерев'яною фрагментарного чи відкритого, рідше суцільного типу. Як приклад дерев'яної суцільно-рядової забудови можна навести ринкові площі в Богородчанах, Зборові, Угневі; фрагментарно-рядової – ринкові площі в Галичі, Обертині; відкритої рядової – в Букачівцях, Копичинцях, Товстому. Мурована забудова представлена, здебільшого, у високощільному (Львів, Броди), та фронтальному суцільно-рядовому (Бурштин, Городок, Золочів, Микулинці, Яворів) типі забудови приринкових кварталів. Рідше трапляється мурована фрагментрана (Рогатин) чи відкрита (Гримайлів) рядова забудова ринкової площі.

Композиційний аналіз показав, що основним засобом досягнення цілісності ансамблю ринкової площі був єдиний принцип побудови об'єктів торгово-житлової забудови. У кожному з типів забудови кварталу за умови застосування одного і того ж конструктивного матеріалу будинки мали бути однаково зорієнтовані на ринок та мати приблизно однакову висоту. Такий прийом дозволяв досягнути просторової статички замкнених центричних ринкових площ та підпорядкованості доміантним об'єктам відкритих композицій. Класичний приклад – збережені ринкові площі Бережан, Львова, Стрия. До ІІ світової війни в Белзі зберігся західний приринковий квартал суцільної рядової забудови, сформований одноповерховими дерев'яними будинками з мурованими фронтальними фасадами [41], зорієнтованими схилом даху на ринок, однакової висоти, практично, під одним дахом, з підсіннями. На початку ХХ ст. південний приринковий квартал Угнева був

сформований суцільною дерев'яною забудовою однакової висоти, зорієнтованою причілками на ринок, з підсіннями. Поступова пооб'єктна заміна дерев'яної забудови ринкових площ на муровану призвела до деякої дисгармонії об'ємно-просторової композиції ансамблю, адже нові будинки відрізнялися від традиційної забудови за типом архітектурного вирішення, стилістикою, силуетом і розміром. В той же час, в цій перебудові була відразу закладена підрядність нових об'єктів загальній композиції ринкової площі. Будинки зводились однакової висоти і поверховості (переважно у 2 поверхи), і їхня архітектурна виразність не була протиставлена архітектурній виразності доміантних об'єктів ринку. Окремим об'єктам могла бути відведена роль акцентів – це переважно будинки наріжні чи на перетині осей, розташовані в вузлах композиції ринкової площі, або ж таким чином виділялись споруди громадського призначення.

Характерним явищем об'ємно-просторової композиції ринкових площ досліджуваних історичних міст були підсіння, які традиційно виконувались і по периметру забудови ринку, і часом по периметру ратуші чи середринкового кварталу. Витоки такої моделі освоєння простору головної міської площі слід шукати ще в античному перистилі. Ринкові площі, оточені галереями, “аркади якої майже цілком замикають площу, залишаючи лише вузькі проходи в кутах” відомі у західноєвропейському містобудуванні готичної доби [87]. Як стверджує А. Брінкман: “квадратне, оточене аркадами подвір'я палаццо – це найчистіше вираження просторової концепції Ренесансу” [44]. Унікальні ренесансові підсіння збереглись у північному приринковому кварталі Жовкви. Підсіння входили в структуру ринкових площ Белза, Бродів, Копичинців, Львова, Микулинців, Тернополя, Христинополя, Угнева, Язловця.

Вирішальне значення для об'ємно-просторової композиції будь-якого містобудівного ансамблю має розташування, архітектурне вирішення композиційних доміант та, відповідно, підпорядкованість їм інших елементів композиції. Такими панівними об'єктами на ринковій площі

зазвичай виступали ратуша і сакральні споруди (церква і костел), рідше замок. Причому, якщо ратуша могла бути збудована як на середині майдану, так і в одній із його сторін, навіть інколи в наріжному приринковому кварталі, то випадків розташування церкви чи костелу посеред ринку не виявлено аж до ХХ ст., коли традиційну композицію ринкової площі перестали враховувати.

Ратуші. Відомі декілька прийомів розташування ратуші на ринковій площі. Визначеним місцем для ратуші в часи середньовіччя був центр ринкового майдану. Семантика такого розташування одночасно виражала роль та права міської громади, і впорядкованість міста як моделі світобудови. Щоправда, можна пригадати історію західноєвропейського містобудування, коли, як зазначають І Маца та І. Ері, у в небагатих французьких містах, які рано втратили свої вольності через інтенсивні централізаційні процеси, “ратуші не відігравали тієї провідної ролі в політичному житті міста, яка належала їм у Фландрії чи Північній Німеччині”, тому іноді ратушу могли влаштувати у звичайному міському будинку [87]. Настільки давні ратуші в містах Західного регіону України не збереглися, а наявні джерела не дозволяють підтвердити чи спростувати можливе розташування ратуш цього періоду в приринковому кварталі.

Для ренесансної моделі центр ринкової площі як найкраще місце для побудови ратуші був визначений, окрім християнської семантики, строгою геометрією та центричністю композиції. Аналіз архівних кадастрових карт показав, що станом на кін. ХІХ – поч. ХХ ст. ратуші в геометричному центрі ринкової площі були у Дрогобичі, Добромилі, Івано-Франківську, Бережанах, Гусятині, Львові, Магерові, Миколаєві, Немирові, Олеському, Перемишлянах, Поморянах, Раві Руській, Роздолі, Самборі, Скольому, Турці, Угневі, Ходорові. Ратуші на ринковому майдані, але зміщені від геометричного центру, виявлені у Белзі, Жидачеві, Бібрці, Бурштині, Бучачі, Комарному, Отині. При цьому часто пляма ратуші умовно ділить площину ринку на дві частини-зони в пропорції 38/62 або 44/56 (першого або другого

золотої перетину). Такі планувальні особливості виявлено, зокрема, в Белзі, Жидачеві, Комарному. Крім того, на карті Ф. фон Міга ратуші на території ринку, імовірно, показані в Богородчанах, Болехові, Буську, Городку, Гримайлові, Долині, Заліщиках, Збаражі, Зборові, Золочеві, Коломиї, Кутах, Мостисках, Рудках, Старому Самборі.

Ратуша могла бути споруджена в одній зі сторін ринкової площі. Відомо, що в Городку мурована ратуша була споруджена на місці старої дерев'яної у першій половині XIX ст. Розташована вона в південному куті східного приринкового кварталу. Приклади розташування ратуш в межах однієї зі сторін ринкової площі можна знайти в Болехові, Галичі, Жовкві, Підгайцях, Старій Солі, Старому Самборі, Скалаті, Судовій Вишні, Яворові. В Коломиї ратуша була збудована у 1877 р. у наріжному кварталі ринку.

У XX ст. з'являється нова тенденція не включати ратушу в об'ємно-просторову композицію ринкової площі. У 1930 р. на місці колишнього повітового суду споруджують нову ратушу в Чорткові. Після II світової війни ратушу в Раві Руській влаштували в будинку колишньої пожежної вишки за кілька кварталів на південь від ринку. У 1999 р. на місці колишнього повітового суду звели ратушу в Буську.

Сакральні об'єкти. Характерною для ранньоготичної доби є орієнтація поздовжньої осі ринкової площі на вісь церква-замок або церква-церква (такі принципи розпланування виявлені в Бережанах, Глинянах, Комарному, Олеському, Скалаті, Товстому). Розташування храмів у наступні періоди водночас відображає відповідні композиційні прийоми та міжетнічні, міжконфесійні стосунки і становище громад міста. Властиве для готичної містобудівної традиції розташування костелу в одному із наріжних кварталів ринку виявлене у Белзі, Бережанах, Буську, Дрогобичі, Коломиї, Львові, Стрию, Щирці. Рівнозначне розташування храмів східного і західного обряду відносно ринкової площі виявлено в Дрогобичі (в двох наріжних кварталах із західної сторони ринку), Гримайлові (за межами ринку, на осі східного приринкового кварталу), Збаражі (за межами ринку, обернено-симетрично

відносно його західної композиційної осі), Зборові (за межами ринку, симетрично на осі, паралельній до його головної композиційної осі), Комарному (церква і костел розташовані симетрично відносно поперечної композиційної осі ринкової площі, причому, цю вісь із півночі замикає синагога), Магерові (в протилежних кутах ринку), Мостиськах (за межами ринку, симетрично вздовж його західної композиційної осі). Сакральні об'єкти не були включені в об'ємно-просторові композиції ринкових площ Бібрки, Більшівців, Бродів, Глинян, Золочева, Добромиля, Козови, Копичинців, Микулинців, Немирова, Нового Яричева, Самбора, Скали Подільської, Скольного, Івано-Франківська, Судової Вишні, Підгайців, Підкаменя, Рави Руської, Роздолу, Турки, Яворова. Розташування храму на центральній осі однієї зі сторін ринкової площі виявлено в Бережанах (церква Св. Трійці у західній стороні ринкової площі утворює із замком композиційну вісь), Залізцях, Краковці, Старому Самборі. У Богородчанах, Обертині, Рогатині, Скалаті, Тисмениці християнські храми розташовані в одній зі сторін ринкової площі без прив'язки до центру. Іноді міг бути застосований прийом, коли сакральний об'єкт посаджено за межами ринкової площі, але композиційний зв'язок із ним не був втрачений. Цього досягали таким чином, що об'єкт мав бути "прив'язаний" до локальної дороги, яку влаштовували в приринковому кварталі, або ж він виступав дуже активною висотною домінантою, включеною за рахунок цього в об'ємно-просторову композицію ринку. У першому випадку таким об'єктом могла виступати синагога (Золочів, Жовква, Комарно, Тисмениця, Яворів), іноді християнський храм (Городок, Рогатин). Досить часто зустрічається розташування синагоги в другому після приринкового ряді забудови (Букачівці, Золочів, Комарне, Краковець, Підкамінь, Тисмениця). Другий випадок можна проілюструвати прикладами ринкової площі в Бережанах (монастир оо. Бернардинів), Стрий (костел Різдва Богородиці).

З-поміж ринкових площ історичних міст Західного регіону України окремо слід виділити такий тип об'ємно-просторової структури, в якому

цілий приринковий квартал відведений під сакральний комплекс, і який, своєю чергою, відіграє роль центральної просторової домінанти (e.g. ансамбль костелу Успіння Пресвятої Діви Марії формує цілу східну сторону ринкової площі Жидачева; костел Св. Марка у Варяжі формує основну частину західної сторони ринкової площі).

Замки. Окрім ратуш і сакральних об'єктів в структуру деяких ринкових площ включено замок, який формує одну із сторін ринку, що дозволяє говорити про окремий тип композиції ринкової площі – замкової орієнтації (Жовква, Скалат).

Загалом, серед сформованих наприкінці XIX – на початку XX ст. композицій ринкових площ історичних міст Східної Західного регіону України, можемо виділити такі основні типи: замкнена центрична; замкнена нецентрична; відкрита композиційно орієнтована: на замок, на сакральний комплекс, на палацово-парковий комплекс.

Композиційний аналіз на мікрорівні.

Якщо композиційний аналіз ринкової площі на мезорівні може дати відповідь, як саме має бути зорганізована маса ансамблю в просторі, яке місце і який об'єм має займати кожен його об'єкт, то основне питання аналізу ринкової площі на мікрорівні – архітектурно-пластичне вирішення маси, в основному, фронтів забудови і окремих фасадів.

Зважаючи на стан збереженості ринкових площ, такий аналіз має особливо важливе значення при обґрунтуванні і прийнятті проектних рішень на місці втраченої забудови чи реконструкції знівельованих фасадів. Насьогодні добре збережені фасади житлової забудови ринкової площі – вийняткове явище, здебільшого навіть ті ринки, які мають збережену об'ємно-просторову структуру, втратили історичний силует та пластику фасадів. Про колишнє багатство оздоблення або ж навіть просто про колишнє композиційне вирішення фасадів багатьох будинків сьогодні нагадують лише окремі елементи: ковані решітки балконів, сандрики, карнизи тощо. Основну базу для аналізу фронтальної композиції ринкових

площ становлять іконографічні матеріали (фото, поштові листівки) кін. ХІХ – поч. ХХ ст., а також зображення міжвоєнного періоду ХХ ст., які фіксують останній етап спадкового розвитку їхнього архітектурного середовища. У цьому часовому зрізі у множині досліджуваних міст можемо спостерігати різні фази архітектурно-просторового розвитку ринкових площ, і зокрема, формування фронтів забудови. Якщо ринкові площі таких міст, як Бережани, Броди, Дрогобич, Жовква, Коломия, Львів, Самбір, Стрий сформовані фронтами блокового типу (за Ю. Ідак [67]) суцільно-рядової забудови, двота три-, рідко чотириповерховими будинками, то ринкову площу в Микулинцях, яка вже з середини ХІХ ст. майже повністю мурована, на початку ХХ ст. складають суцільні ряди одноповерхових будинків (фронт забудови блокового типу). Забудова ринкової площі Глинян 1845 р. фронтальна, фрагментарно-рядова, частину дерев'яних будинків на той час замінено на муровані, – у 1905 р. сторони ринкової площі складаються із суцільно-рядової одноповерхової забудови. Фронт блокового типу. З'являються окремі двоповерхові будинки. У Болехові в цей період частину суцільно-рядової одноповерхової забудови ринкової площі замінюють двоповерховою. Таку ж ситуацію можемо бачити в Заболотові, Заліщиках, Збаражі, Кутах, Надвірній, Раві Руській, Старому Самборі. Одноповерхові муровані будинки дво-, три-, чотири-, п'ятиосеві, із рядовими дахами. Архітектурне вирішення спрощене: площина фасаду пласка; відмежування даху чи горищних вікон-продухів карнизами, іноді карнизи над вікнами або обрамування, дерев'яні віконниці. Композиції пізніших кількоповерхових будинків значно багатші, різноманітні. Будинки дво-, три-, чотири-, п'яти-, шестиосеві. Загалом, для суцільно-рядового типу забудови, репрезентованої мурованими будинками, характерне було підняття силуету та ускладнення пластики фасадів із збереженням блокового типу фронту.

Більшою варіативністю відрізняються фронти мурованої забудови фрагментарно- та вільно-рядового типу. Фронт здебільшого блокові,

комбіновані різними силуетами будинків: рядовими, пірамідальними, причілковими, вальмовими, піввальмовими (Гримайлів).

У суцільно-рядовому типі дерев'яної забудови можна виділити три типи фронтів: рядовий (Белз, Угнів); причілковий (Букачівці, Зборів, Угнів); піввальмовий (Галич); вальмовий (Жидачів). Три останні спостерігаємо і в фрагментарно- та вільно-рядового типах дерев'яної забудови ринкової площі (Букачівці, Галич, Товсте).

Виявлено чотири типи композиційної субординації наріжних об'єктів у фронтах забудови ринкових площ: простий – об'єм наріжного будинку не відрізняється від рядових; домінантний – в наріжнику розташовано композиційну домінанту ринкової площі (ратуша в Городку); акцентований – кутовий об'єкт виконаний із нарощенням вертикального об'єму; рецесійний – кутовий об'єкт виконаний із зменшенням вертикального об'єму.

3.3. Трансформації ринкових площ історичних міст Західного регіону України у другій половині ХХ ст.

Трансформації історичних міст Західного регіону України, зокрема, їхніх ринкових площ у другій половині ХХ ст., хоч як це парадоксально, на сьогодні маловивчені. Зазвичай, всі узагальнення зводяться до констатації значних втрат після II св. війни¹, а також радикальних повоєнних перебудов, т. зв. соціалістичних реконструкцій, масової забудови типовими об'єктами. Цілісна картина таких трансформацій (важливих для осмислення феномену містобудівної спадщини та її цінності) залишається невиявленою.

Ринкові площі від часу, коли ринок стає атрибутом міста в Західному регіоні України у XIV ст. і залишається світоглядним та містобудівним архетипом після скасування магдебурзького права у 1786 р., і до радянської окупації регіону, постійно зазнавали трансформацій, пов'язаних зі зміною

---

¹ особливо центральних частин, нерухомість в яких переважно належала євреям; картографію цих втрат можна побачити на відомих аерознімках кільканадцяти міст, зроблених із німецьких військових літаків, з-поміж них: Бучача, Дрогобича, Долини, Коломиї, Зборова, Хирова [243].

урбаністичних концепцій, практичними потребами відбудови після ворожих набігів, воєн та пожеж, а пізніше регуляційними заходами, які передбачали посилення пожежної безпеки, санацію, вирівнювання та розширення вулиць. Разом з тим, ці процеси розгортаються в межах спадкового урбаністичного розвитку: на засадах підпорядкування історичній композиції ансамбля ринку, відповідності кожного об'єкта забудови загальному контексту із врахуванням усталених меж власності (парцеляції) та принципів співвідношення маси до відкритого простору. Завдяки цьому у першій половині ХХ ст., а точніше, у міжвоєнні роки завершується формування просторових структур ринкових площ більшості (переважно малих) галицьких міст.

Друга половина ХХ ст. стала руйнівним періодом для містобудівної спадщини Західного регіону України, особливо для ринкових площ, які були виразниками європейської урбаністики, в той час як радянська ідеологія потребувала фіксації своєї міфології у міському просторі, створення “узагальнено-емоційних образів міст” – “пам'яток Перемоги” [211]. Як зазначено в “Історії радянської архітектури”, у повоєнній відбудові “мова йшла не просто про відродження зруйнованих міст, а й про подолання багатьох стихійно сформованих у дореволюційному минулому дефектів їхнього планування і забудови” [206].

У цьому часовому проміжку доцільно виокремлювати радянський період та 3 його фази. **Перша із них** – сталінська доба, для якої властиве пристосування розпланувальної схеми нових структур до сформованої містобудівної композиції ринкової площі, її осей та центрів. В межах цього підходу слід виділяти 2 способи організації простору: використання вже сформованого історичного ринку як адміністративного центру міста або ж формування на цій території нових кварталів. Прикладів такого, до певної міри, інтегративного підходу серед досліджуваних об'єктів небагато. Зокрема, можна згадати ринкові площі у Белзі, Червонограді, Роздолі, Тернополі.

Наприклад, будинок 50-х років на місці зруйнованого північного кварталу ринкової площі Белза (дод. Д, рис. Д.1.; дод. М), у якому сьогодні розташована школа, споруджений по осі північ-південь таким чином, що закрита центрична композиція історичного ринку трансформувалась у відкрити, зорієнтовану на цю школу неокласицистичної архітектури, на зразок ринкових площ палацово-паркової орієнтації. Архітектура цього періоду, окрім школи на головній площі, представлена ще кількома спорудами, зокрема, це будинки: кінотеатру, “Народного дому”, “Угнівського аграрно-будівельного ліцею”, гуртожитку на вул. Бічній, які, хоч і порушують історичні червоні лінії та масштабність забудови, однак, досить делікатно вбудовані в архітектурний простір Белза. А завдяки тому, що в радянський час “місто знаходилось у закритій прикордонній зоні, в ньому майже не велось ніяких будівельних чи реставраційних робіт” [188], Белз не зазнав радикальних перебудов, хоча й існував генеральний план, який їх передбачав (), та є сьогодні рідкісним прикладом історичного міста, у якому забудова II половини XX ст. загалом не дисонує із цінним архітектурно-містобудівним середовищем.

Іншу ситуацію спостерігаємо у Червонограді, де у 50-і роки на місці давнього ринку, закладеного на магнатському праві, було сформовано простір нової площі з вираженою головною поздовжньою віссю, яку замикав з одного боку давній палац Потоцьких¹ (дод. Д, рис. Д.9), а з іншого – новозбудований кінотеатр, зорієнтований своїм головним фасадом до головного фасаду палацу. Таким чином, впродовж деякого часу зберігалось посилення на христинопільську (до 1951 р. місто називалось Христинополем) ринкову площу, її орієнтацію на палацово-парковий комплекс. Територію ринку в цей час забудовано двоповерховими кількаквартирними робітничими будинками у спрощених архітектурних формах, які утворили нову площу, зорієнтовану перпендикулярно до історичної ринкової. Водночас, просторове

---

¹ Сьогодні палац Потоцьких, а також церква Св. Юрія монастиря Василіан та церква Св. Рівноапостольного князя Володимира (колись Костел Св. Духа) зареєстровані як пам’ятки архітектури національного значення.

вирішення цієї нової площі значно обмежило візуальний зв'язок із церквою Св. Юрія монастиря Василіан, яку у 50-70-і рр. використовували як склад. Згодом переривають і візуальний зв'язок площі з палацом, зводячи у 60-х роках паралельно до його головного фасаду (на відстані близько 65 м) школу-інтернат завдовжки 85 м. Ще пізніше до школи добудовують ліве крило практично впритул до лівого крила палацу. Ринкова площа Червонограда практично повністю знищена внаслідок таких перетворень. Про давній уклад свідчать лише окремі релікти розпланувальної структури, які можна простежити, аналізуючи сучасну топогеодезичну підоснову, суміщену із кадастровим планом міста сер. XIX ст. Із автентичної історичної забудови на території пл. Соборної зберігся лише один будинок (дод. М).

У схожий спосіб, але із пристосуванням до давнього містобудівного каркасу було перебудовано у 50-і рр. XX ст. ринкову площу в Роздолі. Територію самої площі, а також північного та східного приринкових кварталів об'єднали та звели на цьому місці квартал, сформований у периметральний, регулярний та відкритий спосіб типовими двоповерховими житловими будинками (дод. Д, рис. Д.6). У східній частині новозбудованого кварталу постали поліклініка, лазня та продовольчий магазин. У 1971 р. було розроблено генеральний план, який, зокрема, передбачав розширення теперішніх вулиць Галицької, Грушевського, Січових Стрільців, прокладання нової вулиці на південь від ринку та формування у цій (на південь від історичного ринку) ділянки нового міського центру довкола проєктованих адміністративного будинку, клубу, відділення зв'язку. Проект, однак, не був реалізований, завдяки чому до наших днів дійшла давня розпланувальна мережа Роздолу, яка вкупі з унікальними об'єктами: костелом кляштору Кармелітів XVII ст. та палацом легендарного Кароля-Антонія Лянцкоронського¹ становить головну культурну цінність містечка.

---

¹ Як зазначено в "Замках та храмах України", Кароль-Антоній Лянцкоронський (1848-1933) "прославився як історик, археолог, колекціонер та меценат. Вперше в науці докладно описав старожитності Анталії, Аспендоса та інших древніх міст, які дослідив під час експедицій на південь Малої Азії 1892, 1894 та 1895

У наступний період, який можна умовно обмежити 1955-1970-ми роками, відбулись принципові зміни в архітектурній та містобудівній практиці, пов'язані перш за все із відмовою від пошуку індивідуальної архітектурної форми, масовим будівництвом типових об'єктів¹ та проектуванням такого міського простору, який би відповідав “вимогам соціалістичного суспільства”. Історичні міста Західного регіону України, зрозуміло, таким вимогам не відповідали і підлягали соціалістичним реконструкціям, які насамперед стосувалися ринкових площ і передбачали їх ліквідацію, про що промовисто свідчать генеральні плани, розроблені для більшості галицьких міст у цей час (рис 3, 5-12).

Проектні рішення генпланів ґрунтуються переважно на ідеї використання території історичних ринкових площ та прилеглих до них кварталів для формування нових міських адміністративних центрів із знесенням вцілілої після війни забудови, довільним переплануванням вуличної мережі або ж розширенням червоних ліній існуючих вулиць. Як приклад можемо навести генеральні плани для Івано-Франкового (Янева), Куликова, Магерова, Олеського, Поморян, Роздолу, Старої Солі (дод. Д, рис. Д.2 – Д.7). Системна реалізація цих проектів залежала від рівня індустріалізації міст, деякі із них було цілком перебудовано, зокрема, ринкові площі Гусятин, Гримайлова, Тернополя, Роздолу, Червонограда.

Водночас, характерна для цього періоду деформація і фрагментація абсолютної більшості розпланувальних і просторових структур ринкових площ свідчить про те, що головне завдання реконструкцій полягало не так у формуванні новітнього міського простору, як у блокуванні комунікативної

рр. Граф приймав участь в кругосвітній подорожі в 1898-1889рр. В Роздолі зберігалась велетенська (понад 120 тисяч екземплярів!) колекція фотографій пам'яток мистецтва - переважно з епохи ренесансу” [6]. Унікальність палацу, який граф Лянцкоронський реконструював впродовж трьох десятиліть, залучаючи, зокрема, Ю. Захарієвича, Боке, Лյондвалла, можуть засвідчити кілька фактів: у 2001 р. паркові статуї палацово-паркового комплексу були ідентифіковані як автентичні античні мармурові скульптури II ст. н. е., а скульптурка пугто з дельфіном належить руці Андреа дель Вероккіо, учителя Леонардо да Вінчі, та вважається однією з його найкращих робіт [203].

¹ У 1955 р. було прийнято постанову “Про усунення надмірностей у проектуванні та будівництві”.

властивості історичного архітектурно-містобудівного середовища, і відповідало єдиній меті: побудови “гомогенного, цілком проникного, керованого суспільства” [211].

Радикальна реконструкція була одним із найскладніших способів нівелювання історичного середовища, за браком ресурсів часто справа обмежувалась початком реалізації проектних планів у поєднанні із менш затратними прийомами, серед яких:

- зміна призначення сакральних об’єктів, яка в ході “антирелігійної боротьби” безпосередньо торкнулася ринкових площ, в структурах яких церква чи костел виступає неодмінною просторовою домінантою. Храм міг виконувати функції складу (такої долі зазнали більшість храмів), автостанції (костел на ринковій площі в Жидачеві), ферми (наприклад, для утримання нутрій, як храм Св. Миколая в Глинянах), занепадали і зрештою перетворювалися на руїну (напр., костел Св. Трійці в західному наріжному кварталі ринкової площі Магерова);
- демонтаж декоративних архітектурних деталей історичної забудови. Про існування колишньої пластики сьогодні нагадують окремі збережені елементи, найчастіше огороження балконів (іноді вхідні двері) початку ХХ ст. або міжвоєнного періоду (у стилі історизму чи сецесії). Таке ковальство можна побачити на фасадах ринків у Белзі, Болехові, Буську, Великих Мостах, Глинянах, Городку, Жидачеві, Комарному, Магерові, Щирці;
- укрупнення масштабу забудови ринкової площі шляхом об’єднання кількох сусідніх будинків під одним тиньком та, бажано, дахом (напр., Городок);
- блокування візуальних зв’язків об’ємно-просторової композиції ринкової площі, базовим інструментом якого стало використання зелених насаджень, що дозволило знівелювати простір ринку навіть в умовах добре збереженої на той час історичної розпланувальної структури і забудови. Для прикладу можна навести ринкові площі у

Буську, Глинянах, Городку, Комарному, Миколаєві (центральный парк), Мостиськах (центральный сквер ім. Т. Шевченка), Новому Яричеві, Олеському, Підгайцях. Загалом, з-поміж близько 100-а досліджуваних об'єктів на території 56-и ринків сьогодні влаштовано сквер або ж міський парк. До цього ж прийому можна віднести зведення гіпертрофованих щодо простору площі споруд, вільно розташованих на території ринку або на місці приринкового кварталу, що також спричиняло зміну контексту середовища без неодмінного втручання в принципову розпланувальну схему. В окремих випадках трапляються спорудження бар'єрів спеціально для блокування надто виразних домінант, як вже згаданий будинок школи перед головним фасадом палацу Потоцьких у Червонограді;

- надання пріоритетного значення дорозі, що простягається ринковою площею, влаштування тут інтенсивного транспортного руху, в тому числі транзитного, а також влаштування вздовж неї забудови або скверу: Богородчани, Букачівці, Глиняни, Долина, Золотий Потік, Куликів, Монастирська, Скала Подільська;
- поглинання ринкової площі відкритим простором більшого масштабу, часто зі зміщенням композиційного центру, яким виступає переважно типовий адміністративний будинок, або зі зміщенням червоної лінії хоча б однієї зі сторін. Зміна масштабності споруд обов'язкова. Таким чином, навіть за умови збереження окремих автентичних об'єктів історичної забудови, які фіксують давню розпланувальну структуру, ринкова площа в просторі не прочитується;
- перенесення містобудівного центру або ж його ліквідація та знищення найменшого просторового натяку на існування ринкової площі, яке могло відбуватись двома способами: вже згадане влаштування «міського парку» на місці площі (Гусятин, Сокаль), або ж кварталів забудови (Гримайлів, Розділ, Скала Подільська, Скалат, Тернопіль).

У цей період міста із завершеними, сформованими ще до початку ХХ ст., або ж в його перші десятиліття ансамблями ринкових площ (забудова таких ринків була переважно капітальна, мурована, дво-, три-, рідше чотириповерхова), за умови, що у II світову війну їхні центральні частини не зазнали надто великих ушкоджень, не розглядались як об'єкти невідкладної перебудови, з огляду на величезну потребу в ресурсах в усіх сферах господарства, особливо, кризу в житловому будівництві. Завдяки цьому багато ринків, зокрема, у Бучачі, Городку, Дрогобичі, Миколаєві, Підгайцях, Самборі, Стрию, Турці, Щирці, Яворові та ін. вціліли до початку наступного етапу радянзації, до якої можна застосувати вислів “пом'якшення курсу”, і таким чином збереглись до наших днів.

Початком **третьої фази** можна вважати кін. 1970-х рр., коли на тлі пасивного опору українців після т. зв. “великого погрому” відбувається певна корекція партійної лінії в бік послаблення репресій [201]. Водночас у пам'яткоохоронній сфері в руслі загальної тенденції сприйняття архітектурного об'єкта в єдності зі сформованим середовищем¹ з одного боку, а з іншого, під загрозою тотального нівелювання своєрідності вцілілих міст внаслідок масової індустріальної забудови типовими об'єктами, актуалізується проблема охорони історичного архітектурно-містобудівного середовища. У 1978 р. приймають закон “Про охорону і використання пам'яток історії та культури”, який визначав пам'ятки містобудування і архітектури як один із видів пам'яток історії та культури, та поклав початок правовому забезпеченню руху за збереження цінних містобудівних комплексів та загалом розпланувальної структури історичних міст.

До цього часу вже було виконано деякі теоретичні та методологічні розробки², спрямовані “на збереження цінної спадщини минулого в

---

¹ Концепція контекстуалізму формується у 60-70 рр. ХХ ст., у 70-х з'являється поняття історико-архітектурного середовища.

² Завдяки зусиллям Київського науково-дослідного і проектного інституту містобудування (КиївНДПІМ), науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування (НДІТІАМ) та архітектурно-реставраційної майстерні, з якої пізніше постав інститут “Укрзахідпроектреставрація”

нерухомих пам'ятках та спадковість у містобудівному розвитку” [43]. Зокрема, у 1968 р. було затверджено “список давніх міст, селищ і сіл Української ССР, проекти планування і забудови яких підлягають погодженню з органами охорони пам'яток культури” [49], а перелік поселень із цінною архітектурно-містобудівною спадщиною, укладений на основі цього списку у 1982 р. і наведений у додатку до “Методичних рекомендацій з дослідження історико-архітектурної спадщини міст Української ССР”, налічує 185 об'єктів, (з них 44 - поселення Західного регіону України), які підлягали передпроектним дослідженням, результати яких мав фіксувати підсумковий документ – історико-містобудівний опорний план [89].

Хоча не за всіма поселеннями, які були внесені до переліку, визнавалась власне їхня містобудівна цінність (навпроти кожного було промарковано основні об'єкти спадщини, із 44-х поселень Західного регіону України у 27-и було виявлено пам'ятки містобудування), але загалом змінюється підхід у розробці генеральних планів¹ на користь збереження історичної розпланувально-просторової структури, поступово виконуються історико-архітектурні опорні плани (в проектних документах фігурує термін історико-архітектурної інвентаризації), проекти охоронних зон (напр., схема охорони пам'яток в проекті детального планування центральної частини Дрогобича 1984 р., (дод. К, рис. К.8). Загалом до 1992 р. було розроблено пам'яткоохоронну документацію для близько 30-и міст Західного регіону України, зокрема: Буська, Городка, Дрогобича, Самбора [36]; а у 1992 було складено “Список міст і селищ України з цінною комплексною історико-культурною спадщиною, який налічував вже 107 поселень Західного регіону України” [36].

---

¹ Наприклад, на проектному плані Буська (ДІПРОМІСТ) 1982 р., зазначено: “Реконструкція проводиться з збереженням історично-складеної планувальної структури, масштабу і поверховості існуючої забудови під контролем обласного управління в справах будівництва і архітектури, Львівської КАРМ ін-ту “Укрпроект реставрація”, товариства охорони пам'ятників історії та культури” [187].

В останні десятиліття ХХ ст., попри згорання реконструкцій центрів історичних міст Західного регіону України, поступ у дослідженні їхньої архітектурно-містобудівної спадщини та інвентаризації забудови, про комплексне збереження, реставрацію ринкових площ не йдеться, а їхнє руйнування не припиняється. Відновлення незалежності України у 1991 р. стало точкою відліку нової історії держави, але у пам'яткоохоронній справі до кардинальних зрушень не призвело. Навпаки, форма, якої набула будівельна і господарська діяльність в історичному архітектурно-містобудівному середовищі, свідчить про те, що кількадесят років, у які було перервано традицію спадкового розвитку містобудівних систем¹, не минули для Західному регіоні України без наслідків та призвели, якщо не до асиміляції, то до того, що можна назвати інтерферентними² явищами в осмисленні та організації архітектурно-містобудівного простору. Яскраво ілюструють цей факт ситуації, коли дисгармонійними об'єктами, які руйнують просторову композицію та архітектурний образ ринків історичних міст, стають церкви-новотвори, зведені з ініціативи місцевих громад безпосередньо на площі (Магерів, Немирів, Підгайці, Підкамінь,) або ж на території приринкових кварталів (Івано-Франкове, Жидачів, Кам'янка Бузька, Отинія). Мешканці міст, на жаль, не усвідомлюють цінності історичної розпланувально-просторової структури та архітектурного образу міста, а також того що ці храми порушують їх своїм випадковим розташуванням, масштабами, архітектурною формою.

Невпинно руйнується дотепер й та історична забудова ринкових площ, яка вціліла в радянський період: заміна віконних та дверних блоків з дерев'яних на металопластикові; перебудова "п'ятого фасаду"; самовільні влаштування прорізів та добудови комірок, балконів; демонтаж

---

¹ На цьому наголошує, зокрема, В. Вечерський [48].

² Поняття інтерференції було введене в лінгвістичну науку у 70-х рр. ХХ ст. [92]. Інтерференція – складне й багатогранне явище, яке дуже узагальнено можна трактувати як порушення норми однієї мовної системи під впливом іншої. У нашому випадку застосовуємо це поняття до архітектурного простору, визнаючи його комунікативну та когнітивну функції.

оригінального тиньку, цілих архітектурних деталей та дрібних елементів оздоблення фасадів стали масовим явищем в історичних містах Західного регіону України.

Порівняльний аналіз картографічних матеріалів історичних міст Західного регіону України (військових карт 70-80-х рр. XVIII ст., 60-х рр. XIX ст., кадастрових карт середини XIX – початку XXст, опорних та проектних планів 60-70 рр. XX ст., а також сучасних топогеодезичних підоснов та супутникових знімків) показав, що попри значні руйнування, розпланувально-просторові структури більшості ринкових площ після II св. війни збереглись, але підлягали, згідно з генпланами, радикальним перебудовам, т. зв. соціалістичним реконструкціям. Особливо гостро ця загроза стояла до кінця 70-х років, коли утверджується ідея цінності історико-архітектурного середовища. Можна виділити два основні чинники, від яких залежала реалізація соціалістичних перебудов. Перший із них – рівень завершеності та сформованості ансамблів ринкових площ перед війною, – забудова повністю сформованих ринків була переважно капітальна, мурована, дво-, три-, рідше чотириповерхова, і реконструкція таких площ, за умови, що вони загалом вціліли після війни, не була пріоритетним завданням (для прикладу можна навести ринкові площі у Бережанах, Городку, Самборі, Стрию). Другий чинник – рівень індустріалізації. Архітектурно-містобудівна спадщина багатьох міст Західного регіону України дійшла до наших днів завдяки тому, що вони опинилися поза межами цих процесів. Водночас, ринкові площі тих міст, в яких промисловість розвивалась бурхливо, були повністю знищені, і на їхньому місці постали нові міські простори.

Порівнюючи картографічні матеріали із сучасним станом ринкових площ, можемо виділити наступні прийоми перетворення їхнього архітектурно-містобудівного простору: зміни призначення сакральних об'єктів; демонтаж декоративних архітектурних деталей; укрупнення масштабу забудови; блокування візуальних зв'язків об'ємно-просторової композиції; надання пріоритетного значення дорозі, що простягається

ринковою площею; поглинання ринкової площі відкритим простором більшого масштабу; перенесення містобудівного центру або ж його ліквідація.

Методика аналізу складових та елементів ринкових площ історичних міст для визначення стану їх збереженості висвітлена у працях автора [74, 75]. Залежно від характеру трансформацій об'єктів у II половині XX ст. на різних рівнях (містобудівної, об'ємно-просторової структури), виділяємо такі групи за станом збереженості:

- із загально збереженим об'ємно-просторовим каркасом (Бережани, Буськ, Бучач, Городок, Дрогобич, Івано-Франківськ, Коломия, Комарно, Миколаїв, Мостиська, Олеське, Підгайці, Самбір, Стрий, Щирець);
- із загально збереженою розпланувальною схемою та фрагментованою або деформованою просторовою структурою (Белз, Болехів, Броди, Бурштин, Глиняни, Жидачів, Калущ, Кам'янка Бузька, Куликів, Магерів, Немирів, Новий Яричів, Олеське, Поморяни, Сколе);
- із деформованою розпанувальною схемою (Галич, Долина, Залізці, Золочів, Отинія, Скалат, Снятин, Товсте);
- втрачені (Гримайлів, Гусятин, Делятин, Рава Руська, Розділ, Сокаль, Тернопіль, Угнів, Червоноград).

Висновки до третього розділу

Прослідковано генезу, сформульовано дефініцію ринкової площі, показано детермінованість її архітектурної організації двома основними чинниками: правом регулярної торгівлі і правом самоврядності.

Виконано композиційний аналіз об'єктів. На макрорівні визначено способи взаємодії моделі регулярної ринкової площі із давнішою, руською: спадкування (Галич, Товсте, Ходорів); інтеграції (регуляція сторін давнього руського майдану: видовжені прямокутні ринки у Болехові, Глинянах, Збаражі, Комарному, Олеському, Скалаті, Скалі Подільській, Судовій Вишні;

або “вписання” незалежного плану ринку в його межі: Белз, Бережани, Обертин, Тернопіль); зміщення ядра міста на нове місце (Бучач, Львів); закладення нового міста (за С. Топилко, на вільній території чи на території давнішого села: Добромиль, Калуш, Косів, Сколе, Станіслав, Турка). Досліджено підпорядкованість містобудівних елементів чинникам рельєфу та гідрографії, що мають найбільший вплив у композиціях ринкових площ, сформованих шляхом спадковості; дещо менший – в інтегрованих структурах ринків; найменше вони впливають на композиційну організацію новозакладених ринкових площ. Виявлено два типи топографічного розташування міст (класиф. за Томашевським): мисові та терасові; три способи взаємодії композиційних центрів ринок-замок: в містах мисового типу – на окремих мисах або в межах одного мисового пагорба (часто із виникненням осі); в містах терасового типу замок розташований на високій горі, повністю контролює ринкову площу.

На мезорівні розглянуто основні містобудівні концепції, які визначали композиції ринкових площ у містах Західного регіону України у різні епохи впродовж XIV – першої пол. XX ст. Виявлено, що форма плану ринкової площі корелюється зі способом освоєння території. Трикутна – притаманна ринковим площам, що розвивались шляхом спадковості; квадратна та прямокутна – відповідають містобудівним концепціям від готики до романтизму; форми трапеції та видовженого прямокутника властиві об’єктам, інтегрованим в структуру руських ринків, а також відповідають бароковим принципам побудови простору. Розпланувально-просторові композиції об’єктів представлені такими типами: замкнена центрична; замкнена нецентрична; відкрита, орієнтована на замок, палацово-парковий комплекс, сакральний об’єкт. Уточнено типологію розташування композиційних домінант, зокрема ратуш (в центрі площі; на площі зі зміщенням від центру; по центру однієї зі сторін ринку; в приринковому кварталі без прив’язки до центральної осі; на розі приринкового кварталу; в наріжному кварталі; поза межами ринкової площі); сакральних об’єктів (в

наріжному кварталі; по центру на одній зі сторін; в приринковому кварталі без прив'язки до центральної осі; поза ринком на композиційній осі; поза ринком; на території площі). Виявлено наступні типи забудови приринкових кварталів: суцільна; щільна; фронтальна (суцільна рядова, фрагментарна рядова, відкрита рядова).

Композиційний аналіз на мікрорівні показав підпорядкованість вирішень фронтів забудови та окремих фасадів єдиній композиції. Виявлено фронти забудови переважно блокового та кутового типів. Історичні силуети забудови різноманітні, сформовані дахами різних типів: рядовими, щитовими, вальмовими, піввальмовими, в кожній історичній композиції побудовані за єдиним принципом.

Особливу увагу приділено аналізу трансформацій ринкових площ історичних міст у другій половині ХХ ст., з огляду на переривання містобудівної традиції у цей час. Виокремлено радянський період та 3 його фази: 1939-55 рр. (сталінська доба, для якої властиве пристосування розпланувальних схем нових структур до сформованих містобудівних композицій ринкових площ, їх осей та центрів); 55-70-і рр. (відмова від пошуку індивідуальної архітектурної форми, масове будівництвом типових об'єктів та проектуванням відповідного “вимогам соціалістичного суспільства” міського простору); фаза від кін. 70-х до поч. 90-х рр. (становлення, на тлі деякого послаблення репресій, пам'яткоохоронного підходу в опрацюванні історичних міст із одночасною загрозою тотального нівелювання їх своєрідності внаслідок впроваджуваної й далі масової типової забудови). На підставі аналізу генеральних планів міст 60-х – 80-х рр. показано, що соціалістичні реконструкції стосувалися насамперед центральних частин історичних міст і передбачали ліквідацію ринкових площ. Водночас, характерна деформація і фрагментація абсолютної більшості розпланувальних і просторових структур об'єкта, зафіксована в ході натурних досліджень, свідчить про те, що головне завдання реконструкцій полягало не так у формуванні новітнього міського простору,

як у блокуванні комунікативної властивості історичного архітектурно-містобудівного середовища.

Визначено прийоми нівелювання ринкових площ; зміна призначення сакральних об'єктів; демонтаж декоративних архітектурних деталей історичної забудови; укрупнення масштабу забудови шляхом об'єднання кількох сусідніх будинків під одним тиньком та, бажано, дахом; блокування візуальних зв'язків об'ємно-просторової композиції; надання пріоритетного значення дорозі, що перетинає ринкову площу (влаштування тут інтенсивного транспортного руху, в т.ч. транзитного, влаштування вздовж неї забудови або скверу); поглинання ринкової площі відкритим простором більшого масштабу, часто зі зміщенням композиційного центру; перенесення загальноміського центру або ж його ліквідація.

З 90-х рр., після відновлення незалежності України кардинальних практичних зрушень у пам'яткоохоронній справі не відбулося, навпаки, реалізуються закладені раніше тенденції будівельної і господарської діяльності в історичному архітектурно-містобудівному середовищі, які можна окреслити поняттям інтерферентних явищ в осмисленні та організації архітектурно-містобудівного простору.

Ринкові площі класифіковано за станом збереженості, виділено такі групи: унікальної збереженості; із загально збереженою об'ємно-просторовою структурою; із загально збереженою розпланувальною схемою та фрагментованою або деформованою просторовою; із деформованою розпанувальною схемою; втрачені. Основними показниками руйнування досліджуваних ринкових площ визначено: втрату автентичних деталей історичної забудови, малих архітектурних форм; втрату об'єктів історичної забудови; дисгармонійне озеленення радянського періоду; дисгармонійну забудову радянського періоду; сучасну дисгармонійну забудову.

РОЗДІЛ 4

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГЕНЕРАЦІЇ РИНКОВИХ ПЛОЩ
ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ****4.1. Регенерація ринкових площ як чинник сталого розвитку
історичних міст Західного регіону України**

Ключова ідея парадигми сталого розвитку¹, формування якої припало на кінець 60-х рр. минулого століття [222], полягає у збалансуванні економічної, екологічної та соціальної складових у використанні ресурсів з метою формування повноцінного життєвого середовища, як для сучасного покоління, так і забезпечення права на нього для поколінь наступних [14]. Узгоджуючись із загальносвітовими тенденціями [237], її дотримання задеклароване в українському законодавстві, зокрема, у постанові Верховної Ради України “Про концепцію сталого розвитку населених пунктів”, указі Президента України “Про стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” [14, 224].

Існують різні підходи у класифікації ресурсів, яку загалом можна звести до чотирьох категорій: матеріальних, трудових, фінансових, нематеріальних (за Г. Дробенком, Р. Брусаком, Ю. Свірським [62]). До ресурсів сталого розвитку безумовно слід відносити і культурну спадщину, яка інтегрує в собі матеріальну та нематеріальну складові. Проте, аналіз останніх наукових публікацій, а також проектної та будівельно-господарської діяльності показує, що у якості стратегічного ресурсу розвитку поселень вона розглядається вкрай рідко, несистемно та на практиці майже не задіяна.

На сьогодні можна констатувати реалізацію, головним чином, фази інвентаризаційних робіт, спрямованих на виявлення об’єктів культурної спадщини та спричинених вимогою розроблення такої документації для

---

¹ Поняття сталого розвитку – нормативний відповідник в українській мові до англ. поняття sustainable development. Вводиться у доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку “Наше спільне майбутнє” 1987 р., присвяченій концепції та стратегії сталого розвитку [237].

окремої групи поселень – тих, які входять сьогодні до Списку історичних населених місць.

Як зазначалось вище, формування такого реєстру розпочалось ще з кінця 60-х років минулого століття. Причому, до нього включалися як міста і селища міського типу, так і села, а для кожного об'єкта подавалась дата закладення; наявність цінних містобудівних систем (6 періодів від найдавніших часів до радянської України); наявність основних об'єктів містобудівної спадщини (архітектурно-археологічні комплекси, пам'ятки містобудування, архітектурні домінанти, пам'ятки садово-паркового мистецтва, цінні архітектурно-ландшафтні комплекси); а також категорія цінності (три категорії) [89].

Із 1986 р. обов'язковим розділом генерального плану для історичних міст визначено історико-архітектурний опорний план [43]. Такого самого підходу дотримано і в сучасній законодавчій базі: для об'єктів, занесених до Списку історичних населених місць України, вимагається визначення у складі генерального плану режимів регулювання забудови та виконання історико-архітектурних опорних планів [5, 6, 17]. До сучасного Списку входять лише міські поселення: міста та селища міського типу, для яких у документі наводиться тільки дата заснування чи першої згадки [13] (та й та, як зазначає Г. Петришин, не завжди правильно усталена [96]). Водночас існує значна кількість поселень, не виявлених або не зареєстрованих як історичні, а також, багато історичних міст (у ширшому, аніж нормативне, значенні) із втраченим сьогодні міським статусом (що ставить проблему доповнення та допрацювання Списку і включення в нього відповідних сільських поселень).

Історичні міста за визначенням постають носіями культурної спадщини, а отже, вирізняються саме історико-культурним потенціалом розвитку. За функціональною спрямованістю серед досліджуваних історичних міст можна виділити: поліфункціональні центри регіональної та локальних систем розселення (міста обласного значення; районні центри); міста із виробничо-торговим (Буськ, Доброміль, Комарне, Косів, Куликів,

Рава Руська, Розділ, Судова Вишня, Ходорів, Щирець), транспортно-логістичним (Краковець, Рава-Руська, Мостиська), еко-рекреаційним (Болехів, Борщів, Бучач, Збараж, Івано-Франкове, Немирів, Тереховля) потенціалом, а також міста “зі слабкою містоутворюючою економічною базою” (Белз, Зборів, Монастирська, Підгайці, Скалат, Угнів, Хоростків) [61].

В межах дослідження майже усі об’єкти розташовані у малих містах (всього 88 об’єктів), що відображає певною мірою їх стан за наявністю ресурсів: насамперед трудових, а отже й організаційних, інформаційних, інтелектуальних тощо. До специфіки розвитку малих міст відносять: обмежені економічні, фінансові та інвестиційні можливості порівняно із середніми та великими містами; неналежний рівень систем життєзабезпечення; значне розшарування населення за рівнем доходів; зростання соціального напруження [116]; депопуляція населення. Загальна частка досліджуваних малих міст становить 92 %, з них: 15 міст із кількістю населення у менш, як 2,5 тис. осіб (16%); 21 – у 2,5-5 тис. осіб (22%); 30 – у 5-10 тис. осіб (31%); 20 – у 10-25 тис. осіб (21%); 2-а – у 25-50 тис. осіб (2%). І лише сім міст належать до середніх та одне – Львів – до великих, що разом складає 8% (дод. К). Пряма кореляція між кількістю населення та займаною територією простежується головним чином для середніх та великих міст. Для категорії малих міст така закономірність не працює: об’єкти із кількістю населення у 1,5-2,0 тис. осіб можуть займати територію як площею 2 га, так і понад 10-20 га (дод. Б).

За ознакою адміністративного підпорядкування виявлено таке кількісне співвідношення міст: обласного значення – 10 (із них 3 – обласні центри); районного значення – 50 (із них 34 – районні центри); селищ міського типу – 35 (із них 3 – районні центри).

Слід визнати низьку вмотивованість територіальних громад до пам’яткоохоронного підходу в загосподарюванні історичних міст, з огляду на актуальний стан поселень, власне, стагнацію, а то й рецесію більшості із них (деякі автори вважають, що 10% малих міст в Україні перебувають сьогодні

на межі зникнення, а впродовж наступних 50 років передбачається зникнення принаймні 7-8% [199]); проблеми у стосунках власності; а також достатньо строгі обмеження в опрацюванні архітектурно-містобудівного середовища, зумовлені наявністю пам'яток та історико-культурним призначенням земель в межах історичних ареалів. Водночас у стратегічній перспективі його не можна вважати конфліктним до економічного зростання. Навпаки, збереження та охорона культурної спадщини належать до важливих чинників сталого розвитку історичних міст.

Множина міст, яким обмежується дослідження, репрезентує різноманіття у соціо-економічному розвитку, із яким не обов'язково безпосередньо пов'язаний рівень сформованості ринкових площ (зумовлений рівнем розвитку міста до II св. війни) та їх збереженості (насамперед руйнування внаслідок бойових дій та стрімка індустріалізація у II половині минулого століття). Значні втрати або деформації ринків знаходимо як у містах обласного значення (Золочів, Тернопіль, Червоноград), районних центрах (Долина, Косів, Тисмениця), так і в малих та дуже малих містах (Гримайлів, Гусятин, Делятин, Розділ, Угнів) і навпаки, у малих містах можуть бути виявлені ринкові площі із збереженою об'ємно-просторовою структурою (Бібрка, Кути, Турка, Щирець). Показовий приклад м. Белза, яке тривалий час вважалось депресивним, але отримало поштовх у розвитку завдяки виявленню тут об'єктів архітектурної та містобудівної спадщини¹, діяльності Державного історико-культурного заповідника.

Виявлення історичних ринків як об'єктів містобудівної культури, яке має відбуватись на стадії опрацювання історико-архітектурного опорного плану міста, передбачає встановлення меж їх територій як пропонованих пам'яток, охоронних та комплексних охоронних зон, на які, згідно із чинними нормами, “поширюється принцип регенерації середовища” [6].

---

¹ Завдяки в т.ч. зусиллям кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини інституту архітектури НУ “Львівська політехніка”.

У контексті сталого розвитку проблема регенерації ринкових площ історичних міст вимагає розгляду двох аспектів: власне пам'яткоохоронного та аспекту формування гармонійного міського простору. В межах першого аспекту постають проблеми інтерпретації ринкових площ, ідентифікації їх як об'єктів культурної спадщини, дотримання традиційних композиційних моделей, збереження автентичної матеріальної субстанції, вирішення архітектурної форми структурних елементів. В межах другого – проблеми балансу суспільних інтересів у використанні міського простору, організації транспорту, економічної ефективності, санітарно-гігієнічних умов, енергозбереження об'єкта тощо.

Діагностика об'єкта має здійснюватись з позиції стратегічної мети, що дозволяє “порівнювати задані функції елементів [системи] із дійсно виконуваними” [100]. Стратегічною метою для ринкових площ як структурних елементів історичних міст може бути визначений сталий розвиток за одночасної умови збереження та примноження культурної спадщини [149]. Культурна спадщина виступає одним із ресурсів сталого розвитку та водночас зумовлює певні обмеження в опрацюванні архітектурно-містобудівного середовища ринкових площ історичних міст. Таким чином, проблеми регенерації об'єкта слід розглядати у двох основних аспектах: пам'яткоохоронному та аспекті формування гармонійного міського простору.

4.2. Пам'яткоохоронний аспект регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України

Інтерпретація культурної спадщини ринкових площ історичних міст Західного регіону України.

Фундаментальні проблеми збереження культурної спадщини лежать у філософській площині і вимагають невпинного осмислення таких принципових і багатогранних філософських категорій, як життя, час, простір, мистецтво, традиція, культура, цінність тощо. На ньому ґрунтується розвиток

теорії реставрації, становлення її як науки, а множинність потенційних сенсів, пов'язаних із об'єктами культурної спадщини, дає можливість по різному інтерпретувати пам'ятки та зумовлює конфлікт у реставраційних підходах, їх зміну і синтез. Адже “кожне покоління має власне бачення цінності, значення і того, які матеріальні рештки з минулого слід передати нащадкам” [240]. Так антагоністичні між собою стилістична та пуристична реставрації, які стали свого часу необхідними фазами розвитку наукової думки, хоч і були відкинуті як не безумовні, розглядаються сьогодні як методи в межах аналітичної реставрації. Так само розширюється й зміст і обсяг самого поняття культурної спадщини. Якщо найперші спроби свідомого збереження стосувались невеликих монументальних витворів чи окремих архітектурних споруд, то зрештою акцент змістився від пооб'єктної спрямованості реставрації (через усвідомлення зв'язку пам'ятки із загальним контекстом сформованого простору) у бік холістичного підходу вивчення всього історико-архітектурного середовища, причому, із врахуванням його нематеріальної складової, а у якості пам'ятки може розглядатись і архітектурно-містобудівний комплекс, і навіть ціле місто. Як зазначає Ю. Йокілейто: “Розглядаючи основні тенденції в розвитку консерваційних принципів від положень за Вільямом Моррісом і до міжнародних хартій ХХ ст., можна спостерігати постійну турботу про збереження оригінальної матеріальної субстанції спадщини. З іншого боку, до кінця ХХ ст. поняття спадщини розширилось настільки, що стало включати повністю все середовище із його культурними традиціями та змінами стилів життя”¹ [145].

Ринкова площа – характерний приклад для вивчення проблем інтерпретації складного об'єкта культурної спадщини, оскільки в порівняно компактних просторових межах виявляє широкий їх спектр. Ринкові площі – об'єкти із тривалою містобудівною історією, нашаруванням різночасових розпланувально-просторових систем, для них властива яскраво виражена поліфункціональна, а то й функціонально універсальна організація простору,

---

¹ Переклад автора.

різноманітність структурних елементів із специфічними композиційними зв'язками між ними. При цьому містобудівний комплекс чи ансамбль ринкової площі – частина живого міського організму, із якого він не може бути виключений. Ринкова площа як архітектурно-містобудівний об'єкт виступає середовищем реалізації усіх потенційних форм культурної спадщини, як матеріальних, так і нематеріальних.

Регенерація ринкових площ, як і інші методи втручання в історичне середовище – це завжди інтерпретація, а отже, передбачає певну суб'єктивність, адже “на практиці реставратор завжди “пише” історію об'єкта, оскільки навіть рішення не робити нічого буде інтерпретацією, вираженою через його [об'єкта] демонстрацію” [240], а “твердження, що консерваційні заходи нейтральні та не змінюють змісту безпідставне”¹ [240]. При цьому постає дилема: з одного боку, догматичний підхід у збереженні культурної спадщини неприпустимий, з іншого – підхід релятивістський дозволяє однаково обґрунтувати як консерваційні, так і руйнівні дії через різне їх трактування. Водночас наслідком такого абстрактного теоретичного конструювання може стати цілком конкретна і незворотна втрата культурної спадщини на практиці.

В останні десятиліття міжнародна наукова спільнота приділяє значну увагу проблемі інтерпретації культурної спадщини через концепти автентичності, цілісності та цінності. Вирішення суперечності, що від самого початку виникає між автентичністю та цілісністю, рухається у загальному руслі розширення контексту культурної спадщини.

Автентичність – категорія, в основі якої лежить центральна для філософії всіх часів проблема істини, правди і неправди [230]. Не вдаючись у аналіз відомих філософських теорій істини, зазначимо, що їхнє засадниче питання полягає у з'ясуванні природи істини та її критеріїв, які однак не можуть бути чітко встановлені поза межами конкретного контексту людського буття та конкретного часового проміжку. Крім того,

---

¹ Переклад автора

ретроспективний аналіз підходів до трактування цінності архітектурних і містобудівних об'єктів, емпіричне пізнання їхньої цінності, а також принципова можливість прояву і значення не врахованих на певний момент їхніх якостей¹ показує, що критерії автентичності не можуть обмежуватись лише справжністю історичної матеріальної субстанції, організованої у відповідну форму за первісним задумом, хоча її збереження завжди буде принциповим.

На таких засадах розвиваються пошуки відповідного трактування автентичності культурної спадщини. “Нарський документ про автентичність” прямо вказує, що “судження як про цінності, що визнаються за спадщиною, так і про чинники достовірності джерел інформації, можуть відрізнитися стосовно різних культур і навіть у межах однієї культури. Отже, виключається, аби судження про цінність та автентичність, які належали до цього, ґрунтувалися на єдиних критеріях” [19],

У цьому документі, що став логічним продовженням Венеційської хартії та водночас ґрунтується на інтегративному підході збереження матеріальної та нематеріальної спадщини, пам'ятка постає як безпосереднє джерело інформації у мистецькому, історичному, соціальному та науковому вимірах; автентичність визнається “головним визначальним чинником” щодо вірогідності джерела [19] та розглядається у аспектах “форми та концепції, матеріалу та субстанції, використання та функції, традиції та майстерності, ситуації та місця розташування, духу та виразності, інших внутрішніх і зовнішніх чинників”² [19].

Розмірковуючи над філософськими аспектами збереження культурної спадщини, Ю. Йокілейто проводить аналогію дилеми реставрації пам'ятки із парадоксом Гоббса, або т. зв. парадоксом корабля Тезея [230], відомим

---

¹ Наприклад, нові можливості сприйняття інформації; т. зв. принцип омніпотентності, коли раніше не важливий чинник набуває вирішального значення.

² В оригіналі: “form and design, materials and substance, use and function, traditions and techniques, location and setting, and spirit and feeling, and other internal and external factors” [19].

принаймні з I ст. до н.е.¹, розв'язок якого особливо співзвучний із проблемою регенерації містобудівних об'єктів, у яких основними елементами виступають об'єкти архітектурні. Парадокс розв'язується з позиції чотиривимірності² таким чином, що корабель залишається тим самим кораблем Тезея навіть якщо всі його первісні деталі було замінено. Але стоїть умова дотримання кількох принципових моментів: зберігається цілісність об'єкта (не змінюються суттєві його ознаки); не порушується суть елемента об'єкта як частини цілого (ідеї і втілення, змісту і форми); тривалість зміни об'єкта (заміни не різкі та не одномоментні); реверсивність зміни об'єкта (не втрачається його самототожність) [213, 218]. Розв'язок парадокса вимагає попереднього встановлення деяких вихідних позицій: визначення природи об'єкта та його істотних характерних ознак; введення часового виміру у розгляді об'єкта (врахування збереження самототожності в умовах мінливого у часі світу) [218]. В цьому попередньому застановленні й полягатиме інтерпретація об'єкта.

Окрім визначення істотних ознак об'єкта культурної спадщини, необхідно встановити його значення (цінність) в заданому контексті. Прийняття рішень щодо пам'ятки ґрунтується на відборі певних суттєвих її сенсів, які складають “точку опори” у розв'язку проблеми [218].

Причому, інтерпретація не цілком перебуває у компетенції фахівців, залучених до опрацювання пам'ятки, а значною мірою вже попередньо задана у системі цінностей кожної конкретної культури: “цінність та автентичність архітектурної спадщини не може визначатися за усталеними критеріями, бо повага до всіх культур вимагає, щоб матеріальна спадщина розглядалась в межах того культурного контексту, до якого вона належить” [19]. З іншого боку, інтерпретація культурної спадщини залежить від того,

¹ Мова йде про корабель, на якому Тезей повернувся в Афіни із Криту, і який становив для афінян меморіальну цінність. Щороку корабель здійснював ритуальну переправу на Делос, так тривало впродовж багатьох століть. Корабель ремонтували, аж доки не були замінені всі його первісні деталі, так що постало питання, чи це все ще той самий корабель Тезея, чи вже інший.

² Four-dimensionalism (англ).

наскільки широко інтерналізовані у суспільстві пов'язані із нею (спадщиною) цінності.

Які ж можна визначити ознаки ринкових площ історичних міст, істотні для інтерпретації їх автентичності? Насамперед найзагальнішою суттєвою для ринкової площі визначаємо родову ознаку “бути міською площею” – архітектурно організованою частиною міського простору. Причому, через ознаку архітектурної організації площа тяжіє до трактування її у якості ансамбля. Водночас більшість досліджуваних ринкових площ на сьогодні нема підстав визнавати ансамблями, оскільки їх архітектурно-просторова єдність втрачена, в багатьох випадках об'єкти як площі не функціонують. Але сама ідея ансамбля залишається для історичної ринкової площі істотною. Наступна суттєва ознака – ознака головної міської площі, тобто, функціонування ринкової площі як зони притягання, публічного простору, адміністративного ядра міста. Ця ознака тісно пов'язана із символічним значенням ринкової площі, втіленням у ній ідеї свободи громадянина. Інший аспект символізму ринку – сакралізація його структури та втілення у ній моделі світобудови.

Ринкова площа – цілісний об'єкт, і суттєвими будуть її ознаки як цілісного об'єкта, а також відношення між її структурними елементами. Відношення між деталями елементів на цьому рівні розгляду буде несуттєвим і має враховуватись на конкретних рівнях опрацювання цих елементів. Як зазначає М. Бевз, “поняття автентизму містобудівної пам'ятки чи історичного міста тісно пов'язане із традиційними принципами архітектурно-планувальної їх організації у певні історичні періоди” [37].

В архітектурній організації можна виділити основні складові: структуру (розпланувальну і об'ємно-просторову; об'єктний рівень), і архітектурне вирішення (елементний рівень). Об'ємно-просторовій організації ринкових площ притаманна яскраво виражена своєрідність, яку можна звести до специфічної принципової композиційної моделі. Узагальнено модель розпланувальної структури ринкової площі можна

подати як квадратну матрицю 3x3 (організація території за гіпподамовим принципом), зорієнтовану за сторонами світу, у якій центральний елемент відводиться під відкритий простір площі, під приринкові квартали – північний, південний, західний та східний елементи. В моделі присутні обов'язкові композиційні домінанти: ратуша і християнський храм, їх розташування жорстко не регламентується, але існує стереотип розташування храму в наріжному кварталі, а ратуші в центрі. Характерною рисою просторової моделі є композиційна підрядність периметральної забудови. В натурі ця композиційна модель трансформувалась у низку типів, детально композиційні аспекти розвитку ринкових площ історичних міст Західного регіону України було розглянуто вище. На об'єктному рівні збереження автентичності вимагає дотримання конфігурації та членування плану, традиційного відношення маси-простору: типології забудови кварталів, масштабу об'єктів забудову, їх пропорційності у загальній композиції тощо.

Ідентифікація ринкових площ історичних міст Західного регіону України та локалізація елементів їхнього історичного розпланування

Термін “виявлення” нормативно трактується як “сукупність науково-дослідних, пошукових заходів з метою визначення наявності та культурної цінності об'єкта культурної спадщини” [16], тобто, передбачає позначення об'єкта на плані (зокрема для містобудівного об'єкта – визначення його територіальних меж) та віднесення його до певного виду культурної спадщини.

У 2010 р. відбулось унормування поняття об'єкта (і пам'ятки) містобудування, відмежування його від об'єкта архітектурного та визначення як окремого виду культурної спадщини, що мало важливе теоретичне та прикладне значення, а охорона та реставрація пам'ятки містобудування набула відтоді чіткішого правового підґрунтя. Позаяк впродовж декількох десятиліть такого нормативного відокремленого поняття не існувало, то й

пам'ятки містобудування у Державному реєстрі практично не фігурують¹, а з-поміж досліджуваних ринкових площ лише одна – львівська – визнана сьогодні пам'яткою містобудування та входить в межі ансамблю історичного центру міста, об'єкта Світової спадщини ЮНЕСКО. Жодна інша ринкова площа в межах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей не зареєстрована у якості містобудівної пам'ятки.

Виявлення ринкових площ історичних міст як містобудівних об'єктів культурної спадщини, і з визначенням їхніх меж в науково-проектній документації на практиці пов'язане із деякими труднощами. Іноді межі ринкової площі визначені досить умовно, без прив'язки до природних границь чи меж власності (e.g. історико-архітектурний опорний план Краковця або Миколаєва, виконані інститутом “Укрзахідпроектреставрація” у 2010 р. та 2014 р. відповідно), або ж, окрім того, в наведені межі містобудівного об'єкта не потрапляє значна частина території ринкової площі (генеральний план м. Глинян 2011 р., “Містопроект”). Водночас об'єкт містобудування як потенційна пам'ятка має мати чітко визначену територію. Межі ринкової площі слід визначати, зважаючи на умови її цілісного сприйняття: площу обмежує та формує фронт периметральної забудови, яка є складовою приринкових кварталів. Наріжні приринкові квартали замикають внутрішній простір ринкової площі, впливають на формування його образу і силуету, “містобудівного інтер'єру”. Таким чином, межі ринкової площі пролягатимуть вздовж зовнішніх затильних меж приринкових та наріжних приринкових кварталів, залежно від ситуації, по історичних червоних лініях, межах земельних ділянок, лінії тротуарів, або природних перешкод.

Історичні розпланувальні межі часто не збігаються із сучасними, тож їхня локалізація – одне із складних завдань ідентифікації ринкової площі, яке

---

¹ За винятком ансамблю оборонних споруд Цитаделі, а також архітектурних об'єктів, які були внесені до реєстру як пам'ятки архітектури і містобудування ще до змін у Закону України “Про охорону культурної спадщини” у 2010 р. (за даними Державного реєстру нерухомих пам'яток України станом на 2012 р. для пам'яток національного значення, – та 2014 р. для пам'яток місцевого значення [7]).

вимагає встановлення розташування розпланувальних елементів ринку на рівні містобудівної структури: визначення на підставі глибокого картографічного аналізу меж історичних кварталів (які могли дещо відрізнятися в різні періоди розвитку), окремих земельних ділянок, втрачених об'єктів забудови тощо та прив'язки їх на сучасній топогеодезичній підоснові. У зв'язку з цим виникає два проблемні аспекти, вагомість яких безпосередньо залежить від стану збереженості ринкових площ, а точніше, вони найактуальніші для таких категорій об'єктів: із загальною збереженою розпланувальною схемою, але деформованою розпланувальною структурою; із деформованою розпанувальною схемою; а також для втрачених ринків.

До першого з них можна віднести похибки локалізації, пов'язані із втратами структурних елементів об'єктів та специфікою наявних історичних картографічних матеріалів¹. Наприклад, через зношеність аркушів-частин кадастру може бути втрачено кілька міліметрів плану, які в такому масштабі (зазвичай 1:2880) рівнозначні 3-6 м, як у випадку Белза, коли із трьох карт, які вдалося виявити для цього міста, західна його частина, а разом з тим і західна частина ринкової площі представлена в одній (1854 р., 186.5.810), а східна частина – в іншій кадастровій карті (1876-1890 рр., 186.5.811) [71]. Або ж через викривленість конфігурації розпланувальної структури, зафіксованої на кроках, наприклад, на кроках до кадастру Кристинополя (таку назву до 1951 р. мало м. Червоноград) відображено характер розпланувальної структури міста, тип забудови (дерев'яна чи мурована), показано обміри забудови ринкової площі, геодезичний хід, проте, цієї інформації недостатньо для точної локалізації структурних елементів ринкової площі міста в умовах, коли жоден із об'єктів її забудови не зберігся, а розпланувальна структура в цій ділянці зазнала кардинальних трансформацій у 50-і рр. ХХ ст.

---

¹ У якості основного джерела дослідження історичної розпланувальної структури галицьких міст зазвичай постають кадастрові карти ХІХ – початку ХХ ст., які фіксують її надзвичайно детально та точно, або вже не настільки точні попередньо виконані для них кроки (Feldskizzen).

Другий аспект пов'язаний із конфліктною ситуацією, коли сучасні межі земельних ділянок, які можуть перебувають у різних формах власності (чи то зазвичай роздроблених ділянок у приватній, чи розширених територій у колективній власності), не збігаються із історичними червоними лініями, що окреслюють приринкові квартали (особливо це актуально для затилля кварталів, де часто знівельовано історичні вулиці, що призводить до поступової їх втрати) або загалом порушують традиційну парцеляцію. Для прикладу, затильна межа південного приринкового кварталу у Белзі сьогодні простягається на території 8-ми земельних ділянок, із яких деякі самозахоплені, інші – у приватній власності, таким чином відтворення автентичної конфігурації кварталу залежить від розв'язання цього конфлікту. У такому ж становищі перебувають і північно-західний та північно-східний наріжні квартали ринкової площі Белза.

Перший аспект робить локалізацію розпланувальних елементів більшості ринкових площ (окрім добре збережених об'єктів) досить умовною та вимагає верифікації (яка ґрунтується зазвичай на результатах археологічних досліджень, рідше достатньо й натурних обстежень), в той час як для надання їм охоронного статусу та розробки проектів регенерації необхідне визначення конкретних меж. Другий аспект підсилює перший та значно ускладнює процедуру виокремлення ринкової площі в адекватних територіальних межах як об'єкта культурної спадщини, а також можливість членування кварталів на відповідні історичній розпланувальній структурі ділянки-парцелі.

Ці проблеми можуть бути вирішені лише за умови зацікавленості міських громад у збереженні своєї містобудівної спадщини: за комплексної реалізації проекту регенерації (яка передбачає принаймні поквартальну черговість будівництва та робить можливими корекції проекту на етапі археологічних досліджень) з одночасним врегулюванням відносин власності шляхом грошового відшкодування, викупування або надання альтернативних об'єктів нерухомості (земельних ділянок, квартир, будинків

тощо). Проте, покищо відповідний соціальний запит не сформовано, а охорона архітектурно-містобудівної спадщини не виходить за межі загальних регуляцій – режимів забудови, розроблених у складі історико-архітектурних опорних планів та проектів охоронних зон історичних міст, у яких не завжди коректно відображено насамперед містобудівну цінність ринкових площ. Водночас, території більшості ринкових площ історичних міст Західного регіону України інвестиційно привабливі, що ще раз підкреслює необхідність їхньої ідентифікації, документальної фіксації меж території та історичних структурних розпланувальних елементів, надання ринковим площам охоронного статусу.

Оскільки ідентифікація, верифікація та досягнення згоди міської громади щодо територіальних меж ринкових площ як об'єктів культурної спадщини – тривалий процес, одним із інструментів їхньої охорони має стати визначення охоронних зон¹, режим забудови яких передбачатиме збереження історичного розпланувального укладу. Тобто, територія об'єкта культурної спадщини на стадії виконання історико-архітектурного опорного плану чи проекту зон охорони може бути визначена умовно (верифікація може бути проведена на стадії підготовки облікової документації для внесення об'єкта у Перелік пам'яток), а межі охоронної зони – точно. Межі охоронної зони можуть збігатися із межами території ринкової площі або бути ширшими, залежно від стану збереженості об'єкта, а також від його композиційно-видових зв'язків із іншими органічно пов'язаними із ним ділянками, важливими для правильного відчитування образу площі в історико-містобудівному середовищі [72].

---

¹ Територія пам'ятки та охоронна зона прописані в нормах як обов'язкові складові охоронного зонування (ДБН Б.2.2-2-2008), яке, втім, до містобудівних об'єктів в межах Західного регіону України досі на практиці не застосовувалось. Охоронна зона визначається як “територія, що виділяється для збереження найближчого середовища пам'ятки, головним чи суттєвим елементом якого вона є, а також для створення оптимальних умов огляду пам'ятки, забезпечення належного її функціонування, охорони від вібрацій, забруднень, затоплення, підтоплення та інших негативних техногенних і природних впливів” [6].

Віднесення ринкових площ історичних міст до певного виду об'єктів культурної спадщини вимагає доповнення нормативного переліку критеріїв цінності “з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду” [Закон]. Наведений перелік необхідно доповнити критерієм містобудівної цінності, який став ключовим для виділення окремого виду об'єктів містобудування, і у площині якого насамперед розглядаються ринкові площі у цьому дослідженні. У Законі фігурують 9 видів об'єктів культурної спадщини: археологічні, історичні, архітектурні, містобудівні, ландшафтні, монументального, садово-паркового мистецтва, науки і техніки, [16]. Причому, стан збереженості об'єкта очевидно буде одним із чинників віднесення його до одного із наведених видів, але не може виступати критерієм його належності до культурної спадщини як такої [16]. Отже, виникає питання щодо того, в якому стані збереженості ринкові площі слід розглядати як об'єкти містобудівної спадщини, до яких за нормативним визначенням відносять “залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей” [16]. М. Бевз трактує наведене положення таким чином, що “навіть ті об'єкти, первісна забудова яких не збережена до сьогодні, але в яких наявне старе автентичне урбаністичне планування” становлять містобудівну спадщину, пов'язуючи автентичність містобудівної пам'ятки із традиційними принципами їхньої архітектурно-планувальної організації у певні історичні періоди [36]. Водночас, існують і цілком втрачені об'єкти, принаймні, на денній поверхні, які однак становлять наукову, історичну та символічну цінність і належать, згідно з нормативною термінологією, до визначних місць.

На таких засадах 70 із 96 ринкових площ історичних міст в територіальних межах дослідження пропонується розглядати як об'єкти містобудування культурної спадщини (із яких 11-ть – національного значення). На жаль, у 24 ринкових площ, внаслідок т. зв. соціалістичних реконструкцій, не лише історичну забудову, а й розпланувальну структуру

повністю втрачено, – їх відносимо до об'єктів історії. Для містобудівних об'єктів визначено території пам'яток (в точних або умовних межах, залежно від стану збереженості та наявності картографічних матеріалів), а також запропоновано межі їхніх охоронних зон.

Ідентифікація ринкових площ як об'єктів культурної спадщини передбачає також культурну оцінку їх структурних елементів, насамперед, об'єктів забудови. Загалом, проблему визначення культурної цінності забудови методологічно досить докладно пропрацьовано. Усталена на сьогодні методика історико-архітектурної інвентаризації забудови історичних мало змінилась від часу розробки методичних рекомендаціях з дослідження історико-архітектурної спадщини ще у 1982 р. У цьому документі виділено категорії пам'яток архітектури, цінних будівель і споруд, рядову/традиційну забудову та дисгармонійні об'єкти, а також визначено такі заходи, як реставрація або консервація для пам'яткової, реконструкція – для цінної та рядової забудови; знесення, перенесення або радикальна реконструкція для дисгармонійної забудови [89]. Дещо по іншому класифікація забудови з точки зору культурної цінності наведена у чинних Державних будівельних нормах України від 2008 р. [5], де виділено наступні категорії: об'єкти культурної спадщини (у такому статусі найцінніші споруди перебувають до внесення у державний реєстр пам'яток), значна та ординарна¹ історична забудова (тут запропонована детальніша диференціація замість цінної забудови), дисгармонійні будівлі і споруди та втрачені об'єкти. Практика розробки історико-архітектурних опорних планів показує, що крім зазначених, необхідне введення категорії фонові забудови.

Хоча у справі визначення культурної цінності історичної забудови напрацьовано значний досвід (роботи зі складання історико-архітектурних опорних планів історичних міст ведуться щонайменше з 80-х рр. ХХ ст.), але і з віднесенням кожного об'єкта забудови ринкової площі до певної категорії

---

¹ Термін “ординарна” вживаємо замість поданого у нормах “рядова” як коректніший: ординарний – звичайний, пересічний; рядовий – поставлений в ряд.

цінності, і особливо з подальшим концептуальним баченням та обґрунтуванням методів їхньої охорони та регенерації виникають труднощі, пов'язані, з одного боку, із актуальною інтерпретацією значення культурної спадщини, яка залежить від загального рівня просвіти та ерудованості у суспільстві, а з іншого – із її незахищеністю перед сучасною ринковою кон'юнктурою. Існує два відмінні підходи до визначення цінності історичної забудови ринкових площ. Згідно з одним із них, цінність історичних споруд, які є елементами історичного містобудівного об'єкта, може ранжуватись в межах категорій історичної забудови (значної чи ординарної) та об'єктів культурної спадщини (пам'яток). Причому, такі споруди не обов'язково повинні становити самостійну архітектурну цінність, (достатньо, щоб справджувався критерій автентичності), – цінність їхня розглядається та головним чином набувається з позиції цінності містобудівного об'єкта, до складу якого вони входять, що пояснюється, з точки зору теорії систем, властивістю емерджентності. Таким чином, збережена периметральна забудова ринкової площі може не містити пам'яток архітектури (осібно тут стоять сакральні об'єкти), але підлягати охороні у складі об'єкта культурної спадщини вищого рівня організації. Згідно з іншим – надається перевага зарахуванню навіть цілком ординарних будинків-елементів цінних містобудівних об'єктів до пам'яток архітектури, що аргументується їхнім значенням для збереження автентичної розпланувально-просторової структури. Тобто, на споруди транспонуються надсистемні відносно них якості, що методологічно слід визнати недоречним. Такий підхід суперечить одній із основних аксіологічних аксіом, яка формулюється так: “якщо цінність В визначається через цінність А, тоді А цінніше, ніж В”. Щодо ринкових площ це означає, що статус об'єкта культурної спадщини ринкової площі не обов'язково передбачає такий самий статус для її структурних елементів – об'єктів забудови. Водночас, така оцінка ординарних споруд створює враження їхньої більшої захищеності, адже механізми охорони містобудівної спадщини на сьогодні не набули системної реалізації, втім, те

саме стосується і спадщини архітектурної. Хоча, як було зазначено, на ординарні об'єкти забудови ринкової площі-пам'ятки поширюється режим її охорони.

Вирішення архітектурно-містобудівної форми ринкових площ історичних міст Західного регіону України

Регенерація ринкових площ історичних міст вимагає вирішення таких взаємопов'язаних проблем, як дотримання традиційної композиційної моделі; збереження автентичної матеріальної субстанції, архітектурного вирішення елементів.

Якщо дотримання традиційної композиційної моделі ринкової площі, яку можна вважати ідеєю втілення суті об'єкта, визнавати принциповою умовою збереження автентичності, а отже, і завданням регенерації, то найбільшу проблему слід пов'язувати не із поступовою втратою, заміною чи трансформацією структурних елементів (неминучою і природною в ході багатовікової історії розвитку ринкової площі), а із деформацією її основних розпланувально-просторових зв'язків. Основним чинником такої деформації, засобом і творення, і руйнування архітектурно-містобудівної форми, отже і втрати розпланувально-просторових структур та архітектурно-естетичних якостей ринкових площ історичних міст Західного регіону України постає насамперед зведення невідповідних об'єктів, які у зв'язку з цим визначаємо як дисгармонійні. Найважливішими критеріями такої оцінки забудови буде її неналежне розташування, перебільшений масштаб, непропорційність та несумісне із загальним історико-архітектурним контекстом об'ємно-просторове вирішення.

Дисгармонійна забудова становить серйозну перешкоду для збереження ринкових площ історичних міст Західного регіону України. У ході натурних досліджень ринкових площ історичних міст Західного регіону України було встановлено, що такою зазвичай виступає масова типова (серійна) забудова періоду “індустріального зведення” [32] (з кін. 50-х рр.),

переважно адміністративного чи громадського призначення, рідше житлова. Частина такої забудови на території ринкових площ історичних міст Західного регіону України різна. Наприклад, загальна площа забудови типових об'єктів на території ринку в Жидачеві – близько 3,6 тис. м.кв., у Глинянах – всього 0,5 тис. м.кв., у Золочеві – майже вся забудова, площею близько 8,2 тис. м.кв. Загалом споруди цього періоду виявлено на території більш як половини із досліджуваних об'єктів загальною площею не менш як XX тис. м.кв., що становить серйозну проблему для відтворення історичних об'ємно-просторових композицій ринкових площ, а також ефективного використання цих територій.

Попри значну частку типових споруд у площі забудови історичних ринків, важливо враховувати, що такі будинки, окрім того, що дисгармонійні з пам'яткоохоронної точки зору, фізично та морально застарілі. Термін експлуатації, заявлений для більшості серій у 50-70 років [32], вже збіг або збігає впродовж наступного одного-двох десятиліть. При цьому, споруди не підлягали належному обслуговуванню, і вести мову про продовження їх терміну експлуатації недоцільно. Крім того, дисгармонійні об'єкти другої половини XX ст. в межах історичних ринкових площ займають найпривабливіші міські території і зумовлюють неефективне їх використання. Скажімо, орієнтовний коефіцієнт забудови приринкових кварталів Золочева у середині XIX ст. складає 0,7 (із тенденцією ущільнення забудови північного наріжного кварталу), в той час як коефіцієнт забудови, сформованої у радянський період, – 0,3. Навіть якщо зважити, що поверховість історичної забудови була меншою, аніж сьогодні: в середньому 2 поверхи проти 3-4-х поверхів, коефіцієнт в такому разі складатиме 1,4 проти 0,9-1,2. Таку саму ситуацію неефективного загосподарювання центральних міських територій можна спостерігати і в інших історичних містах Західного регіону України. Показники будуть відрізнятися залежно від історичного типу забудови кварталів (для щільної – близько 0,7, вільної –

0,3). У Бродах такі коефіцієнти співвідносяться, як 0,67 і 0,3 відповідно (із врахуванням поверховості – 1,34 і 0,9-1,2); у Скольому – 0,28 і 0,16.

Наведені факти підсилюють аргументацію щодо недоречності та дисгармонійності типової забудови другої половини ХХ ст. на території історичних ринків і, зважаючи на стратегічну природу і довгострокову перспективу процесу регенерації, роблять ще обґрунтованішою вимогу їх демонтажу. Корекцію архітектурного вирішення можна розглядати в окремих випадках, за умови, що такі споруди не порушують розпланувальної та об'ємно-просторової структури ринкових площ.

Ще складнішу проблему для дотримання традиційної композиційної моделі ринкових площ історичних міст Західного регіону України становлять пострадянські перетворення їх архітектурного простору. Якщо т. зв. соціалістичні перебудови у другій половині минулого століття були нав'язані, то сучасні будівельні процеси розвиваються у тому ж руслі, але їх руйнівна дія загалом у суспільстві неусвідомлена. Головним чином це стосується зведення забудови (хоча має й своє вираження в опрацюванні відкритих міських просторів), яку здебільшого за усіма критеріями слід відносити до дисгармонійної. Можна простежити дві основні тенденції сучасної дисгармонійної забудови: хаотично розташовані малогабаритні “тимчасові” об'єкти і капітальні не пропорційовані будинки із значно перебільшеним відносно простору історичного ринку масштабом. Серед капітальних дисгармонійних об'єктів особливо вирізняються церкви – релігійні громади галицьких міст не готові визнавати їх невідповідність історичному архітектурно-містобудівному середовищу.

Важлива складова збереження історичної об'ємно-просторової композиції ринкових площ – дотримання розпланувальної структури, яке спирається на визначення (трасування) історичних червоних ліній та пов'язаних із ними планувальних обмежень. У зв'язку з цим також виникають певні проблеми. Термін “червоні лінії” дефініційований у законі України “Про регулювання містобудівної діяльності” як “визначені в

містобудівній документації щодо пунктів геодезичної мережі межі існуючих та запроектованих вулиць, доріг, майданів, які розділяють території забудови та території іншого призначення” [17]. У науковому обігу існує поняття історичної червоної лінії, яке у термінологічному визначенні могло б не суперечити нормативному, із врахуванням поправки “історично сформовані”, проте на ділі, регламентуючи визначення (трасування) червоних ліній в межах історичного містобудівного об’єкта містобудівні норми не враховують його історико-містобудівну цінність. Це призводить до постійної плутанини і відсутності чіткого розуміння, як саме червоні лінії проектувати в умовах цінного історико-містобудівного середовища, зокрема, пам’ятки містобудування. Хоча у §3.14 ДБН 360-92** сказано: “Житлові будинки з квартирами на перших поверхах треба розміщувати, як правило, з відступом від червоних ліній. По червоній лінії допускається розміщувати житлові будинки з вбудованими у перші поверхи приміщеннями громадського призначення, а на житлових вулицях в умовах реконструкції забудови, яка склалася, – житлові будинки з квартирами на перших поверхах тільки як виняток” [1], і це положення забезпечує правове поле для коректного трасування червоних ліній при розробці генеральних планів, але чітка вказівка дотримуватись історичних червоних ліній в умовах регенерації чи в межах історико-культурного ареалу тут відсутня. Як результат, під час розробки генеральних планів історичних міст історичні червоні лінії часто ігнорують, зокрема, в межах ринкових площ, адже забудова кварталів тут значною мірою втрачена, а у проектуванні червоних ліній опираються на суто містобудівні нормативні вимоги до проектування вулиць і доріг, без врахування пам’яткоохоронного аспекту. Ця проблема вимагає врегулювання в нормативно-правовій площині.

Проблема визначення червоних ліній стикається із наступною серйозною проблемою регенерації – проблемою відносин власності, зокрема права приватної власності. За п. 3 ст. 83 Земельного кодексу України, червоні лінії встановлюють межі земель загального користування населених

пунктів, які не підлягають приватизації [8]. В умовах історично сформованої забудови, яка перебуває у приватній власності, неприпустимо встановлювати червоні лінії таким чином, що частина будинку опиняється вже в межах земель загального користування. На жаль, саме такий підхід можемо побачити іноді в сучасних проектах генеральних планів історичних міст, зокрема на території ринкових площ, прикладом чого можна навести містобудівну документацію, виконану в останні роки для м. Рудок (“Укрдизайнгруп”), м. Краковця (“Містопроект”, 2010), м. Хирова (“Центр просторового розвитку”, 2010) [187]. Мабуть, проєктанти керувалися вимогами до ширини проїзної частини, ширини земляного полотна дороги та відстані від осі дороги до червоної лінії, і цей факт знову повертає нас до проблем, обговорених вище.

У площині права власності лежить проблема цільового використання земельної ділянки пам’ятки містобудування. З одного боку, небажання власника дотримуватись цільового призначення земельної ділянки є підставою до позбавлення прав власності. А з іншого – на сьогодні лише незначна частина ринкових площ перебуває у статусі нововиявлених пам’яток містобудування, окремі з них в межах території історико-культурних заповідників перебувають під захистом держави, але права власності на земельні ділянки тут були отримані раніше. І не завжди ці ділянки належать до земель історико-культурного призначення. Це можуть бути, наприклад, землі житлової та громадської забудови чи навіть сільськогосподарського призначення. Вирішення таких питань затягується в часі, вимагає пошуку компромісу та доброї волі і від власників, і від органів міського самоврядування.

Для дотримання композиційної моделі ринкових площ історичних міст Західного регіону України серйозну проблему безпосередньо на стадії проектування становлять містобудівні обмеження, зумовлені протипожежними та експлуатаційними вимогами. Чинні вимоги до відстаней між будівлями такі: “Між довгими сторонами житлових будинків заввишки

2-3 поверхи треба приймати відстані (побутові розриви) не менше 15 м, а заввишки в 4 поверхи і більше – 20 м, між довгими сторонами і торцями з вікнами із житлових кімнат цих будинків – не менше 15 м” (§3.13 ДБН 360-92**); а також “до межі сусідньої ділянки від найбільш виступної конструкції стіни треба приймати не менше 1,0 м” (§3.25* ДБН 360-92**). Крім того – протипожежні розриви від 6 до 18 м, залежно від ступеня вогнестійкості будинку. Зокрема, 6/9 м між будинками I-II категорій; 8/9 м між будинками I-II та III категорій; 8/12 між будинками III категорії та 10/12, 10/15, 15/18 між будинками наступних категорій (Додаток 3.1 у ДБН 360-92**). Інакше кажучи, найменша відстань між мурованими будинками з дерев’яними конструкціями даху може бути 8 м, а найменша відстань від мурованого будинку до дерев’яного – 15 м. Як бачимо, дотримання цих вимог конфліктує із завданням збереження і дотримання історичних розпланувально-просторових структур. Адже для багатьох ринкових площ був характерний фронтальний фрагментарно-рядовий чи фронтальний відкритий рядовий тип забудови кварталу, з відстанями у 2, 3, 4 м між дерев’яними будинками (як у Букачівцях, Копичинцях, Обертині, Товстому). З-поміж збереженої забудови ринкових площ можна знайти приклади такого розташування, яке цілком наведеним вимогам не відповідає. Наприклад, у Городку відстань між мурованими будинками №24 і № 25 – 5 м, № 25 і №26 – близько 4,5 м (торцеві стіни з вікнами). Для вирішення цієї проблеми необхідно передбачити можливість компенсаційних заходів, причому, не лише для збереженої, а й для нової забудови в історичному архітектурно-містобудівному середовищі. Якщо у випадку мурованого будівництва протипожежні розриви можуть бути зменшені за умови влаштування протипожежних перешкод, скажімо, фаєрмурів, то можливість спорудження дерев’яних будинків чи будинків із каркасними дерев’яними конструкціями на відповідній відстані – також принципова для регенерації ринкової площі. В цьому випадку нормативні розриви між будинками мають бути зменшені до необхідних науково

обґрунтованих за умови застосування спеціальних заходів для збільшення класу вогнестійкості конструктивних матеріалів.

Обґрунтування відновлення історичної об'ємно-просторової структури ринкових площ має включати аналіз композиційно-видових зв'язків. Проблемні моменти, які виникають у цьому зв'язку, розглянемо на прикладі ринкової площі в м. Городку Львівської області [72]. Ринкова площа Городка характеризується добре збереженою розпланувально-просторовою структурою, функціональною організацією та ансамблевою цілісністю. Було виявлено втрату трьох об'єктів історичної забудови приринкових кварталів, два із яких потрапляють в зону візуальної взаємодії із композиційними домінантами ринку – об'єктами архітектурної спадщини: із церквою Благовіщення Пр. Богородиці 1633 р. у північно-західному кварталі (охоронний №417), із “фарним” костелом Воздвиження Чесного Хреста XV-XVIII ст. у південно-східному кварталі (охоронний №416). При чому, в першому випадку об'єкт фланкує пам'ятку та організовує перспективу і орієнтацію вулиці на церкву, а також є важливим елементом рядової забудови, отже його відбудова безумовно доцільна. У другому ж випадку відбудова втраченого об'єкта, з одного боку, зафіксує розпланувальному укладі характерний реліктовий залом при вбіганні сучасної вулиці Львівської на площу Гайдамаків (ринкову); з іншого боку, відбудований будинок екрануватиме костел, буде повністю перекривати пам'ятку історії – пам'ятник жертвам більшовицьких репресій, споруджений перед костелом впритул до ділянки, яку розглядаємо.

Окрему проблему становить втрата п'ятого фасаду історичної забудови, актуальна для абсолютної більшості досліджуваних ринкових площ, навіть добре збережених. Збереження історичних дахів та дотримання традиційних принципів їх об'ємно-просторової організації – один із ключових чинників формування образу міст та збереження їх своєрідних панорам. На цьому аспекті наголошують, зокрема, І. Агне, М. Бевз, М. Бриковська, О. Рибчинський та ін. Повертаючись до аналізу ринкової площі

Городка, виділяємо такі групи забудови за збереженістю дахів, у яких: збережено автентичний дах (форма даху, матеріал та деталі) – лише один будинок за адресою м. Гайдамаків, 29; збережено тільки форму, загальні пропорції даху із втратою декоративних деталей та/або чужорідним покрівельним матеріалом – ратуша, до цієї групи можна віднести також будинок Леся Мартовича; форма дахів втрачена, матеріал покрівлі чужорідний – решта будинків на Ринку, годинникова вежа ратуші. Втрата дахів, окрім зміни загального силуету площі, призвела і до порушення просторової композиції. Якщо в рядовій забудові Ринку дахи переважно були двосхилі, то архітектура наріжних будинків була досить виразна і такі будинки формували на площі композиційні акценти – №№ 6, 21, 25. Деякі будинки втратили характерні аттикові завершення - №№ 4, 21, 25. Оскільки силует містобудівного інтер'єру ринкової площі, організований дахами, є важливою складовою її архітектурно-просторового образу, своєрідного образу ринкової площі, постає питання його відновлення.

Як було показано в попередньому розділі, одним з засобів руйнування традиційних об'ємно-просторових композицій і загалом нівелювання середовища ринкових площ історичних міст Західного регіону України стало масове насадження парків на їх відкритих територіях. Найчастіше насаджували високорослі ширококронні листяні (ясени, клени, липи, каштани) та хвойні види дерев (ялини і туї), таким чином, за декілька десятиліть рослини перевищили висоту приринкової забудови і повністю заблокували візуально-композиційні зв'язки. Регенерація ринкових площ вимагає розкриття їх містобудівного інтер'єру, а отже, ліквідації та розчищення значної частини насаджень. Як показує досвід презентації концепцій регенерації ринкових площ, зокрема, для ринкової площі Жидачева [108, 212], міські громади ставляться до такого методу критично. Досягнення компромісу має ґрунтуватись на поєднанні розкриття найважливіших видових зон архітектурно-містобудівних об'єктів та

зонуванні зелених насаджень із одночасним збільшенням рівня інклюзивності таких просторів.

4.3. Формування гармонійного міського простору ринкових площ історичних міст Західного регіону України

Формування гармонійного міського середовища вимагає врахування найрізноманітніших аспектів людського життя, серед яких виділимо, спираючись на теорію сталого розвитку, проблеми соціального балансу, екологічності, економічної ефективності. Не менш важливі просторова організація та архітектурна виразність середовища, які проте в історичних архітектурно-містобудівних об'єктах попередньо задані, а всі перетворення в умовах регенерації детерміновані завданнями збереження культурної спадщини. Окремо відзначаємо транспортну проблему, яка виступає одним із найважливіших чинників як просторового, так і наведених аспектів сталого розвитку об'єкта.

Проблеми соціального балансу у просторі ринкових площ історичних міст Західного регіону України.

Міське середовище – арена людської взаємодії та протистояння. В ньому реалізуються інтереси публічні та приватні, екологічні та індустріальні, пам'яткоохоронні та девелоперські; мешканців та гостей міста; адміністрації, підприємців; учасників транспортного руху та пішоходів тощо. Найактивніше, найконцентрованіше такі інтеракції проявляються у публічних міських просторах, а з-поміж публічних просторів – на головних міських площах. В територіальних межах дослідження такими головними міськими площами із XIV ст. стали ринки, які у більшості міст до сьогодні залишаються центрами їх просторових композицій і, хоча й перебувають у занедбаному та напівзруйнованому стані, мають потенціал до відродження та успішного функціонування.

Після II св. війни радянської режим доклав значних зусиль для того, щоб зруйнувати ринкові площі або принаймні знівелювати комунікативні властивості цих просторів: позбавити їх архітектурної своєрідності та переформатувати умови соціальної інтеракції [74, 223]. До цього цілком надавались модерністські принципи просторової організації: вводяться в історично насичене різноманітними активностями інтегральне середовище ринкових площ автомобільні магістралі та великі масиви озеленення, збільшується просторовий масштаб. Крім того, руйнівним чинником для ринкових площ стала “соціалізація землі”: приватну власність на землю було ліквідовано, територія підлягала спільному користуванню, тоді як публічні простори “залишаючись під ретельним контролем, широко використовувались для маніфестації радянської ідеології і заохочення до нормативної поведінки” [223]. Така ситуація швидко призвела до втрати відчуття причетності, відповідальності та уваги до міських просторів, які стали сприйматись як “нічий”. Тож після падіння Радянського Союзу якість та функціональність, а також архітектурний розвиток ринкових площ історичних міст Західного регіону України опинилися поза площиною інтересів приватної ініціативи, що стало причиною не меншого занепаду цих об’єктів після 1991 р., аніж у часі соціалістичних реконструкцій.

За критеріями інклюзивності та поліфункціональності публічних просторів ринкові площі історичних міст Західного регіону України на сьогодні можна умовно поділити на три основні групи: сформовані (ринкові площі таких міст, як Львів, Івано-Франківськ, Жовква, Дрогобич, Самбір); обмежені (абсолютна більшість об’єктів), основними бар’єрами у розвитку яких постають автомобілецентричність, дисгармонійна забудова та озеленення, наприклад, простір ринкових площ у Болехові, Городку, Куликові, крізь які здійснюється інтенсивний автомобільний рух, фрагментований та не використовується ефективно, хоч вони і належать до добре збережених історичних архітектурно-містобудівних комплексів, а високорослі парки на території ринків в Глинянах, Жидачеві, Олеську,

Рудках, Стрию перешкоджають візуальному сприйняттю архітектурного-містобудівного простору, який пересічні мешканці і гості міста із історичним центром не асоціюють); та несформовані (історичні ринкові площі у Більшівцях, Залізцях, Роздолі, Гусятині, Червонограді, Угневі не функціонують як міські публічні центри).

Формування публічних просторів, розробка оптимальних тактик їхнього використання – одна із вітальних умов збереження ринкових площ та розвитку історичних міст, які, за словами Вільяма Вайта, “вмирають”, якщо “зручні пішохідні зони, громадські парки і площі, квартали старої забудови центрів із локальними спільнотами поступаються місцем автострадам, парковкам, корпоративним офісним центрам із контролем доступу та одноманітній комерційній забудові” [183, 223].

До складу ринкової площі, окрім публічного простору, пов’язаного безпосередньо з її інтер’єром, входять різні варіанти громадських просторів, а також простір приватний, які реалізуються вже головним чином у забудові. Їхнє функціонування та взаємодія мають стати предметом глибоких, індивідуальних для кожної ринкової площі, досліджень, а втілення у відповідну архітектурно-містобудівну форму залежить від бачення її значення з історичної, мистецької, символічної, утилітарної точки зору тощо.

Транспортна проблема регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України.

Транспортна проблема постає на найраніших етапах проектних робіт з регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України, адже розвиток транспортних систем належить до найважливіших містобудівних чинників, і проектування містобудівного середовища поза цією площиною неможливе.

В територіальних межах дослідження міста різняться за кількістю населення, територією, рівнем економічного, культурного розвитку, місцем і роллю в системі розселення і, відповідно, рівнем організації транспортних

систем, що загалом відображено у структурі адміністративно-територіального устрою: адміністративне значення міста та його транспортні можливості закономірно взаємозалежні. На території Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей налічується 152 міські поселення; 19 міст мають обласне значення, з них 3 – обласні центри; 58 – районне значення; 75 – селища міського типу¹. До Списку історичних населених місць внесено 112 міст, у 92 із них виявлено ринкові площі, що становлять об'єкт нашого дослідження. За адміністративним значенням 10 досліджуваних об'єктів належать до міст обласного значення (з них 3 – обласні центри), 50 – районного значення (з них 23 – районні центри), 35 – селищ міського типу (з них 3 – районні центри).

В контексті дослідження ринкових площ насамперед розглянемо безпосередньо пов'язаний із ними автомобільний транспорт: громадський (міський та зовнішній), наявний у всіх без винятку містах; транспорт індивідуальний (головним чином автомобільний та велосипедний); а також громадський електротранспорт (трамваї та тролейбуси), наявний у окремих містах.

Міський громадський транспорт функціонує здебільшого в районних центрах регіону (з населенням від 10-20 тис. осіб, іноді меншим: Бережани, Броди, Бучач, Городенка, Долина, Збараж, Золочів, Надвірна, Рогатин, Чортків) та в містах обласного значення (з населенням у більш як 50 тис. осіб: Дрогобич, Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Львів, Тернопіль). У найбільших із досліджуваних міст працюють тролейбуси (Івано-Франківськ, Львів, Тернопіль) та трамваї. На сьогодні трамвай діє лише у Львові (один із маршрутів перетинає ринкову площу міста вздовж її південної сторони), хоча вузькоколійна приміська залізниця, яка сполучала Коломию із селами Рунгури та Ковалівкою [196] та проходила ринковою площею міста була розібрана у 1967 р., а у Івано-Франківську (Станіславів до 1962 р.) плани спорудження трамвайної системи зруйнувала I-а світова війна [23]. Згідно зі

---

¹ Селища міського типу належать до міських поселень за ДБН 360-92**.

схемою, один із трамвайних маршрутів мав проходити ринковою площею вздовж її західної сторони.

Водночас у більшості міст нема власного міського транспорту, а функція внутрішнього сполучення інтегрована в систему транспорту зовнішнього. Цьому сприяє мережа автомобільних шляхів, сформована таким чином, що дороги і державного, і місцевого значення зазвичай проходять центральними частинами міст через територію практично усіх досліджуваних ринкових площ.

Територією Західного регіону України в межах України проходять міжнародні шляхи Е-40 (найдовший європейський маршрут, частина якого входить до міжнародного транспортного коридору №3; перетинає Мостиська, Судову Вишню, Городок, Львів в одній гілці, Краковець, Яворів, Івано-Франкове, Львів – в іншій, а далі йде через Куликів, Буськ, Олеське, Броди,), Е-50 (частина якого збігається із міжнародним транспортним коридором №5; Сколе, Стрий, Жидачів, Ходорів, Рогатин, Бережани, Козова, Тернопіль), Е-372 (Рава Руська, Жовква, Куликів, Львів), Е-85 (Тернопіль, Микулинці, Терехівля, Копичинці, Чортків, Товсте, Заліщики). Ці шляхи разом із шляхами національного (Н-09, Н-10, Н-13, Н-18), регіонального (Р-15, Р-20, Р-24, Р-39, Р-40) та територіального значення (Т-0904, Т-0906, Т-0910, Т-1404, Т-1418, Т-1425 та ін.) проходять через більш як половину ринкових площ історичних міст Західного регіону України.

Загалом виявлено, що 8 досліджуваних об'єктів перетинають міжнародні автомобільні дороги, 13 – національного, 8 – регіонального, 19 – територіального значення; решту – дороги місцевого значення, які в будь-якому разі виступають основними транспортними артеріями міста (дод. К, рис. К.12). Причому у 34-х випадках дороги державного значення з відповідним транспортним навантаженням (рух великогабаритних вантажівок, автобусів за одночасної відсутності або неналежного стану об'їзних доріг) перетинають ринкові площі, пропоновані у нашому дослідженні у якості містобудівних об'єктів культурної спадщини, що

призводить поряд із іншими чинниками до їхнього руйнування. Відсутня дорога лише на місці втраченої ринкової площі в Сокалі. В окремих містах на ринковій площі влаштовано пішохідну зону, як наприклад в Івано-Франківську з 2012 р. На ринковій площі у Львові також вилучено автомобільний рух, проте діє трамвайний маршрут, колія якого проходить вздовж її південної сторони. Розглядається можливість влаштування пішохідної зони у Бережанах, Жовкві. Було зроблено кілька неефективних покищо спроб заборонити в'їзд автомобілів на територію ринкової площі в Дрогобичі.

На користь влаштування пішохідних зон на території ринкових площ історичних міст Західного регіону України можна навести три основні аргументи: пам'яткоохоронний, екологічний, а також аргумент комфортності (фізичної та психологічної) міського публічного простору.

Хоча дороги й відігравали важливу містотворчу і формотворчу роль, проходячи через ринкові площі від найдавніших часів, однак характер та інтенсивність сучасного транспортного руху, а також вимоги до планіметричних параметрів автомобільних доріг конфліктують із вимогами та пріоритетом збереження цінної, історично сформованої розпланувальної структури галицьких міст. Особливо виразно ця проблема постає в середмістях, у яких значна частина історичної забудови втрачена, проте загалом зберігся містобудівний уклад, адже радикальні реконструкції та розширення червоних ліній, передбачені у генеральних планах 70-х рр. ХХ ст., у більшості міст не були реалізовані [74]. Історично сформовані вулиці зазвичай неширокі, а їхня неправильна конфігурація із численними заломами становить містобудівну цінність та підлягає охороні. Збережена історична забудова фіксує ширини вулиць від 7 м, в середньому 12-13 м, – така відстань недостатня для відповідного функціонування автошляхів державного значення, але дозволяє влаштовувати проїзди або вулиці місцевого значення, хоча й в цьому випадку не завжди можливе дотримання всіх містобудівних

обмежень¹. Дотримання ж історичних червоних ліній – принципове завдання охорони містобудівної спадщини, і, якщо цьому суперечать вимоги до автомобільних доріг і вони не можуть бути послаблені – такі дороги мають бути винесені за межі цінного історичного архітектурно-містобудівного середовища, що вимагає будівництва та ремонту об'їзних шляхів задля виведення з міст транзитного транспорту.

Водночас викиди шкідливих речовин та вібрація, пов'язані з автомобільним рухом, спричиняють руйнування історичної забудови, а слід зазначити, що хоч ситуація змінюється із кожним наступним виконанням історико-архітектурних опорних планів, і на сьогодні виявлено чимало об'єктів, пропонує до внесення у перелік пам'яток архітектури і місцевого, і національного значення, а також значної історичної забудови, однак, архітектурна спадщина історичних міст Західного регіону України дотепер залишається малодослідженою та належно не оціненою. Попри всі вигоди, автомобільний транспорт, як відомо, належить до одного із найголовніших чинників забруднення довкілля (окрім відпрацьованих газів слід згадати також про токсичні зливи з доріг та шумове забруднення), що негативно впливає на здоров'я та тривалість життя людини.

Окремо слід виділити пов'язану із актуальним станом транспортних систем проблему соціальної несправедливості, коли різні категорії людей виявляються нерівноправними у використанні міського простору, доступного для одних і малодоступного або й недоступного для інших. Цьому аспекту транспортної проблеми в останні десятиліття науковці приділяють значну увагу, вирізняючи такі чинники соціальної нерівності, як незбалансованість громадського та приватного автомобільного транспорту (ускладнює доступ

---

¹ Мінімальна нормативна ширина вулиць місцевого значення в червоних лініях визначена в межах 15-35 м, яку допускається зменшувати в умовах існуючої забудови “з мінімально можливим звуженням елементів їх поперечного профілю” [3], водночас “кількість і ширина смуг руху на основній проїзній частині вулиць і доріг з двостороннім рухом повинні прийматися за розрахунками, але не менше наведених у ДБН 360”, тобто, не менше 10-12 м [1]. Крім того, існує обмеження щодо відстані від проїзду до житлового будинка, яку слід приймати 5-8 м (до 9 поверхів).

до товарів, послуг, місць праці, участі у суспільному житті); загроза здоров'ю і життю людини (обмеження свободи пересування пішохода, особливо жінок, дітей, людей з особливими потребами, що має негативні наслідки для фізичного, розумового та емоційного розвитку людини), нераціональне використання території міста (витіснення з міського простору більшості пішоходів задля меншості водіїв) тощо [215].

Наведені транспортні проблеми притаманні урбанізованому простору взагалі, але їхня актуальність підсилюється у випадку ринкових площ історичних міст Західного регіону України, які виступають, по-перше, історичними загальноміськими публічними центрами, а по-друге, складними об'єктами культурної спадщини. Тож наявність автомобільного руху на території ринків перешкоджає повноцінному використанню потенціалу їхнього історичного архітектурно-містобудівного середовища. Але не всі досліджувані об'єкти мають для влаштування пішохідних зон однаково сприятливі умови, що, як бачимо, залежать від стану збереженості ринкових площ, особливостей сформованої розпланувальної структури, адміністративного значення та рівня урбаністичного розвитку міста, характеру його ландшафту тощо. Враховуючи перелічені чинники, пропонуємо виділяти наступні групи міст за можливістю влаштування пішохідних зон на території історичних ринкових площ:

Міста, у яких транспорт вилучений або на стадії вилучення з простору ринкових площ. У цій групі можна виокремити дві категорії об'єктів. До першої належать сформовані, добре збережені ринкові площі міст, що мають обласне значення (пішохідну зону на ринку влаштовано у Львові, Івано-Франківську, йде мова про влаштування пішохідної зони на ринковій площі Дрогобича) або ж тут діє історико-культурний заповідник (щодо пішохідної

---

¹ У ДБН В.2.3-5-2001 "Вулиці та дороги населених пунктів", у якому для головних міських площ задекларовано призначення: "для руху транспорту, що обслуговує адміністративні та громадські будинки і споруди, розташовані в межах площі, а також для проведення свят, народних гулянь, демонстрацій, парадів" та передбачено "переважно рух пішоходів, вилучення транзитного руху транспорту" [3].

зони стоїть питання у Бережанах, Жовкві). До другої – історичні ринки, які, зважаючи на стан їхньої зруйнованості, втратили містобудівне значення площі та, відповідно, потребу у транспортному сполученні (наприклад, у Сокалі на місці ринкової площі разом із приринковими кварталами з часу II пол. XX ст. влаштовано парк, і доріг нема взагалі; або в Залізцях, у яких просторова структура і ринкової площі, і довкола неї практично повністю втрачена, тож проїзд обслуговує лише кілька будинків на цій території).

Міста, у яких для влаштування пішохідної зони достатньо реорганізації транспортного руху. Це міста переважно із розвиненою вуличною мережею, сформованими та добре збереженими ринковими площами, до простору яких (ринкових площ) не входять дороги державного значення, відповідно, транспортне навантаження відносно нескладно перерозподілити на місцеві вулиці поза межами історичних ринків (Бережани, Борщів, Броди, Буськ, Галич, Глиняни, Жидачів, Збараж, Зборів, Калуш, Козова, Миколаїв, Микулинці, Новий Яричів, Рожнятів, Самбір, Сколе, Стрий, Турка, Чортків, Яворів).

Іншу групу становлять міста, у яких влаштування пішохідної зони вимагає доповнення дорожньої мережі новими вулицями, а також побудови об'їзних шляхів. Для місцевих доріг: Букачівці, Магерів.

Найскладніша ситуація виникає у містах, через які проходять шляхи державного значення, особливо, міжнародні траси, адже проблему транзитного транспорту у центральній частині не можна вирішувати за рахунок житлових вулиць, тож безумовно актуальною є проблема побудови об'їзних доріг. Як вже згадувалось, таких об'єктів більш як половина із числа досліджуваних, і до того ж, у переважній більшості із них нема місцевого громадського транспорту. Враховуючи запропоноване вище ранжування ринкових площ історичних міст Західного регіону України за станом збереженості та культурною цінністю, можемо стверджувати, що з пам'яткоохоронної точки зору найгостріше стоїть завдання влаштування об'їзних доріг для таких міст, як Белз, Болехів, Бучач, Івано-Франкове,

Комарно, Куликів, Підгайці, Поморяни, Рудки, Скала Подільська, Скалат, Стара Сіль, Старий Самбір, Ходорів, Щирець.

До окремої групи відносимо міста, у яких влаштування пішохідної зони на території історичної ринкової площі на сьогодні недоцільне. Переважно це міста із втраченими ринковими площами, які або не функціонують як публічні міські центри (на їхньому місці у II пол. XX ст. постали житлові квартали, як наприклад у Роздолі, Тернополі), автомобільні дороги в цьому випадку фіксують реліктове містобудівне розпланування; або ж міста із значними втратами просторової структури ринкових площ, автомобільні дороги на території яких запобігають забудові відкритого простору історичних ринків (Більшівці, Обертин, Солотвин, Товсте).

Благоустрій та предметне наповнення відкритих просторів ринкових площ історичних міст Західного регіону України.

Важливу роль у повноцінному функціонуванні ринкових площ у якості головних публічних просторів історичних міст відіграють елементи благоустрою та малі архітектурні форми. Такі об'єкти значною мірою формують своєрідність містобудівного інтер'єру. Дизайн постає дієвим та гнучким засобом регенерації ринкових площ як цілісних архітектурно-містобудівних об'єктів та має бути розглянутий у двох аспектах: охорони історичних елементів благоустрою та малої архітектури (М. Бевз називає такі об'єкти історичними елементами дизайну міського середовища та доводить їх належність до предмету охорони пам'яток [35]); і розроблення нових, згідно із сучасними функціональними вимогами та потребами.

Спираючись на відомі поширені класифікації [93], в межах благоустрою та предметного наповнення відкритих просторів ринкових площ можна виділити наступні типи обладнання: інженерне; відпочинкове; торговельне; транспортне; інформаційно-довідкове, до кожного із яких входять відповідні групи об'єктів. До окремих груп слід відносити декоративно-символічні елементи: скульптури, фігури, пам'ятники, макети; а

також такий засіб благоустрою, як озеленення: деревною, чагарниковою, трав'яною та квітковою рослинністю [11].

Інженерне обладнання ринкових площ включає: дорожнє та пішохідне полотно, системи водопостачання, каналізації, освітлення, сортування та вивезення сміття, громадські вбиральні тощо. Об'єкти в межах кожної із цих систем у переважній більшості досліджуваних ринкових площ перебувають в неналежному стані, а то й узагалі відсутні та вимагають впровадження. Водночас, вони становлять чи не найдинамічнішу підсистему архітектурно-містобудівного простору ринкових площ, переважно потребуючи безперервного експлуатаційного обслуговування та оновлення.

Дорожнє та пішохідне полотно – базові елементи благоустрою, без яких не може йти мова про відкритий міський простір. До однієї із основних його характеристик, з точки зору регенерації, належить відповідність історичній розпланувальній структурі. Як було показано, дотримання розпланувальної конфігурації вуличної мережі є однією із найважливіших умов збереження ринкових площ як містобудівних об'єктів культурної спадщини та задається ще на стадії розробки генеральних планів міст. За умови введення в межах ринку пішохідної зони, історичні дороги в архітектурному просторі не можуть бути знівельовані. Їх можна переорієнтувати для організації велосипедного руху, а також необхідно символічно ознакувати мощенням. Широкі можливості для дизайнерського пошуку зумовлює потреба влаштування безбар'єрного пішохідного простору ринкових площ, основні засоби якого лежать в площині об'ємно-просторового вирішення та вибору матеріалу твердого покриття (блокування чи обмеження швидкості автомобільного руху, відмова від сходинок у відкритому просторі, звукові чи тактильні сигнали для незрячих, влаштування сучасних систем запобігання ожеледі). Особливої уваги заслуговує питання збереження автентичного матеріалу твердого покриття. На території ринкових площ історичних міст сьогодні подекуди можна

побачити фрагменти автентичного мощення під зруйнованим шаром асфальту радянського періоду.

Окрім твердого, значний потенціал, особливо в екологічному аспекті, має експлуатоване трав'яне покриття пішохідного полотна, а також окремих елементів із категорії транспортного обладнання.

У системах водопостачання, каналізації, освітлення, сортування та вивезення сміття можна виділити дві основні складові: комунікаційну (яка забезпечує власне транспортування води, електроенергії, відходів тощо та реалізується у формі інженерної мережі), та об'єкти малої архітектури, які безпосередньо задають виразність архітектурно-містобудівного простору: питні та декоративні фонтани, ліхтарі та інші види ілюмінації, смітники, а також громадські вбиральні (некапітальні). Такі елементи вимагають адекватного розташування та опрацювання у комплексі із малими формами, що входять до інших типів вуличного обладнання.

Інженерне обладнання ринкової площі, окрім спрямованих на відкриті простори, включає також і системи життєзабезпечення забудови: газо-, водопостачання, каналізацію, опалення та ін. Під час прокладання таких комунікацій не бралось до уваги існування решток традиційних для периметральної забудови ринкових площ підсінь і збережених передпоріж'я (півниць під підсіннями) та здійснювалось безпосередньо в їх тілі, що призвело до значних пошкоджень. Підсіння традиційно влаштовували вздовж фронтів приринкової забудови, на сьогодні вони практично втрачені (збереглись лише окремі будинки із мурованими підсіннями на ринковій площі в Жовкві). Такі підсіння могли бути мурованими (Броди, Червоноград) та дерев'яними (Белз, Дрогобич, Угнів). Одним із завдань регенерації ринкових площ постає модернізація інженерних систем, а отже необхідні перенесення мереж та регулювання робіт із їх влаштування, а також консервація цінних решток. Цей аспект пов'язаний також із проблемою влаштування пішохідних зон, адже крім рятівних та консерваційних робіт регенерація ринкових площ передбачає відтворення підсінь, що може

вимагати залучення спеціальних технічних засобів або ж компромісного рішення задля дотримання принципу безбар'єрності.

Елементи транспортного обладнання також можна декомпонувати на комунікаційну та об'єктну складові. Функцію комунікаційного каналу виконують дороги, елементи благоустрою яких вже винесено в окрему категорію (дорожнього полотна); в межах цієї групи як комунікаційну виділяємо контактну мережу електротранспорту, наявну, як було показано вище, на території ринкових площ лише у кількох містах. До елементів дизайну міського середовища відносимо: зупинки¹, авто- та велостоянки, засоби інформування (дорожні знаки та вказівники) та регулювання руху (світлофори, обмежувальні блоки, боларди тощо).

До відпочинкового обладнання відносимо: вуличні меблі (лави, шезлонги, безкаркасні крісла, столи, стільці тощо – ця категорія частково перетинається із торговельною; сюди ж можна включити вуличні каміни, зокрема на екопаливі), сонцезахисні системи (парасольки, маркізи), ігрові майданчики (дитячі, тематичні, напр. для гри в шахи). До торговельного – кіоски, павільйони, автомати.

Усі наведені малі архітектурні форми вимагають комплексної дизайн-розробки (або охорони у разі, якщо вони збережені), яка має багато спільного із проектуванням предметного наповнення інтер'єру, адже середовище ринкової площі з цієї точки зору можна трактувати саме як містобудівний інтер'єр.

Для завершеного образу ринкової площі доцільно розробляти елементи інформаційно-довідкового обладнання: будинкові таблички, вказівники, інформаційні стенди, вивіски, рекламу тощо у загальному контексті брендування міста.

---

¹ Хоча для ринкових площ історичних міст пріоритетним визначено влаштування пішохідних зон, для групи об'єктів, у якій воно на сьогодні недоцільне, слід розглядати елементи обладнання для автомобільного та ін. громадського транспорту.

Висновки до четвертого розділу

Культурна спадщина розглядається як один із ресурсів, а регенерація ринкових площ – важливий чинник сталого розвитку історичних міст Західного регіону України. Проблему регенерації об'єкта дослідження розглянуто у двох основних аспектах: пам'яткоохоронному та аспекті формування гармонійного міського простору.

У пам'яткоохоронному аспекті значну увагу приділено осмисленню феномена автентичності, який пропонується розглядати з позиції чотиривимірності (за Д. Люїсом та ін.), коли зміни матеріальної субстанції об'єкта визнаються інгерентно йому притаманними, природними в плинності часу, і не суперечать його самототожності. Постає необхідність встановлення істотних ознак об'єкта як критеріїв його автентичності в широкому діахронному діапазоні; такими визначено: бути площею (архітектурно організованим простором); головним полі-функціональним міським публічним центром; зберігати специфічну і символічну об'ємно- та функціонально-просторову структуру, відповідну в кожному конкретному випадку певній історичній композиційній моделі. Суттєвими будуть відношення між структурними елементами ринку як цілісного об'єкта, відношення ж між деталями елементів мають враховуватись на нижчих рівнях опрацювання.

Розглянуто проблеми ідентифікації ринкових площ як об'єктів культурної спадщини; дотримання їх традиційних композиційних моделей; збереження автентичної матеріальної субстанції; архітектурного вирішення елементів. У проблемі ідентифікації виділено дві складові. Перша пов'язана із виявленням об'єктів, локалізацією їх структурних елементів, фіксацією у містобудівній документації (запропоновано визначати території ринкових площ вздовж зовнішніх затильних меж приринкових та наріжних приринкових кварталів по межах земельних ділянок, штуних або природних перешкод; основний інструмент – дотримання історичних червоних ліній, яке, втім, ускладнене конфліктами у стосунках власності). Друга – із

встановленням їх культурної цінності. Ринкові площі апріорі розглядаються як об'єкти культурної спадщини. Показано, що у такій якості на практиці вони практично не виявлені (окрім львівської). Наголошується, що стан збереженості ринкових площ не впливає на їх належність до культурної спадщини як такої. Основним критерієм встановлення містобудівної цінності об'єктів визначаємо, за М. Бевзом, наявність автентичного урбаністичного планування. Окрім власне ринкових площ, приділено увагу проблемі культурної цінності їх структурних елементів, зокрема об'єктів забудови, у визначенні якої пропонується спиратись на одну із аксіологічних аксіом: "якщо цінність В визначається через цінність А, тоді А цінніше, ніж В".

Порушення традиційних композиційних моделей ринкових площ слід насамперед пов'язувати із зведенням невідповідних їм споруд, які визначаємо як дисгармонійні за такими основними критеріями: недотримання історичного розпланування, перебільшений масштаб, непропорційність. Дисгармонійною зазвичай виступає масова типова забудова, зведена з поч. 60-х рр. ХХ ст. Показано, що споруди цього періоду, виявлені на території понад половини об'єктів, зумовлюють неефективне використання територій ринкових площ. Важливо враховувати, що такі будинки сьогодні фізично та морально застарілі. Термін експлуатації, заявлений для більшості серій у 50-70 рр, збіг або збігає впродовж наступного 1-2-х десятиліть, і вести мову про його продовження недоцільно, адже споруди не підлягали належному обслуговуванню. Наведені факти, зважаючи на довгострокову перспективу процесу регенерації, роблять обґрунтованою вимогу демонтажу дисгармонійних об'єктів розглянутого періоду.

Складну проблему становлять пострадянські перетворення ринкових площ, головним чином, зведення забудови (своє вираження має й опрацювання відкритих міських просторів), яку часто за усіма критеріями слід відносити до дисгармонійної. Виявлено дві основні тенденції: хаотично розташовані малогабаритні провізоричні об'єкти і капітальні

непропорційовані будинки із значно перебільшеним відносно простору історичного ринку масштабом. У такій ситуації вирізняються церквинотвори, які порушують історичне середовище не лише неналежним розташуванням (у останні десятиліття церкви постали посеред ринків в Магерові, Немирові, Підгайцях, Підкамені; на місці приринкових кварталів – у Івано-Франковому, Жидачеві, Кам'янці Бузькій, Отинії), а й архітектурним вирішенням.

Визначено, що сьогодні найбільше дискусій виникає під час відбудови втрачених об'єктів, відтак, розглядаються альтернативні підходи реплікації, цитати або центона, алюзії або ремінісценції у такій відбудові. За основу відбудови пропонується брати визначення та дотримання притаманних для кожного конкретного ринку морфотипів об'єктів забудови, а також типології розпланувально-просторових структур, фронтів забудови.

До нагальних проблем належить збереження автентичної матеріальної субстанції, у вирішенні якої сучасні механізми регулювання неефективні. Не припиняються втрати історичної забудови ринків: заміна дерев'яних вікон та дверей на металопластикові; перебудова “п'ятого фасаду”; самовільні влаштування прорізів та добудови комірок, балконів; демонтаж оригінального тиньку, цілих архітектурних деталей, дрібних елементів оздоблення фасадів, самих споруд стали звичним явищем в історичних містах. Показано необхідність просвітницької діяльності, зокрема, введення архітектурної критики в масову культуру.

В аспекті сталого розвитку ринкових площ основна увага приділяється балансу суспільних інтересів у їх використанні; транспортній проблемі як індикатору стану соціальної, економічної та екологічної складових розвитку. Групи, зацікавлені у використанні простору ринкових площ, класифіковано за наступними ознаками: форми власності (приватної, державної, колективної); призначенням власності (житлове, нежитлове, комбіноване); вираженості особливих потреб (батьки з дітьми, діти, особи похилого віку, особи з інвалідністю, власники домашніх улюбленців, особи без особливих

потреб); способом пересування (пішоходи, велосипедисти, пасажери громадського транспорту, автомобілісти). За критерієм інклюзивності та поліфункціональності публічних просторів визначено три основні групи об'єктів: сформовані; обмежені; несформовані.

Встановлено, що міський громадський транспорт функціонує здебільшого в районних центрах регіону (з населенням від 10-20 тис. осіб, іноді меншим) та в містах обласного значення (з населенням у більш як 50 тис. осіб). У більшості міст функція внутрішнього сполучення інтегрована в систему зовнішнього транспорту. Цьому сприяє мережа автомобільних шляхів, сформована таким чином, що дороги і державного, і місцевого значення зазвичай проходять центральними частинами міст через територію практично усіх досліджуваних ринків (8 із них перетинають дороги міжнародного, 13 – національного, 8 – регіонального, 19 – територіального значення; решту – дороги місцевого значення). У 34-х випадках дороги державного значення з відповідним транспортним навантаженням за одночасної відсутності або неналежного стану об'їзних доріг перетинають ринкові площі, пропонувані у дослідженні у якості містобудівних об'єктів культурної спадщини.

Виділено такі групи міст за можливістю влаштування пішохідних зон на території історичних ринкових площ: із вилученням (або на стадії вилучення) транспортом (сформовані, добре збережені ринкові площі міст, що мають обласне значення або ж тут діє історико-культурний заповідник; історичні ринки, які втратили містобудівне значення площі); міста, у яких для влаштування пішохідної зони достатньо реорганізації транспортного руху (переважно із розвиненою вуличною мережею, сформованими та добре збереженими ринками, до простору яких не входять дороги державного значення); міста, у яких влаштування пішохідної зони вимагає доповнення дорожньої мережі новими вулицями, а також побудови об'їзних шляхів; міста, у яких влаштування пішохідної зони на території історичних ринків на сьогодні недоцільне (переважно втрачені ринкові площі, які не функціонують

як публічні міські центри, де автомобільні дороги фіксують реліктове містобудівне розпланування; або ж об'єкти із значними втратами просторової структури, у яких автомобільні дороги запобігають забудові відкритого простору).

Розглянуто складову благоустрою ринкових площ, яка значною мірою формує своєрідність їх містобудівних інтер'єрів. Показано, що дизайн постає дієвим та гнучким засобом регенерації та вимагає комплексних рішень як з охорони історичних елементів благоустрою та малих архітектурних форм, так і з проектування нових, згідно із сучасними вимогами та функціональними потребами.

РОЗДІЛ 5

**ДЕТЕРМІНАЦІЯ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИХ РІШЕНЬ З
РЕГЕНЕРАЦІЇ РИНКОВИХ ПЛОЩ ІСТОРИЧНИХ МІСТ
ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ****5.1. Теоретична модель регенерації ринкових площ історичних міст**

Припускаючи існування деяких архітектурно-містобудівних принципів регенерації ринкових площ історичних міст (або інших пам'яткових містобудівних комплексів), автор виходить із методологічної позиції детермінізму, тобто, із того, що архітектурно-містобудівні рішення з регенерації – вибір конкретних методів, заходів, засобів щодо об'єкта в цілому та його елементів – детерміновані певними передумовами та цілями. Така детермінація реалізується в науково-проектній діяльності значною мірою імпліцитно, без чіткої виявленості чи усвідомленості самих принципів, адже несформульованість правил не стоїть на заваді існуванню парадигми регенерації як такої¹. Водночас слід визнати, що в українській практиці така реалізація обмежується поодинокими випадками і розуміння її основних засад не виходить за межі вузького наукового кола, хоча за самою суттю перетворення міського простору успішна регенерація передбачає залучення до процесу не лише різнопланових фахівців, а й територіальної громади. З огляду на це, а також на структурну, функціональну та динамічну складність і цінність історичних архітектурно-містобудівних комплексів взагалі, а ринкових площ зокрема, розробка архітектурно-містобудівних принципів регенерації, виведення їх у експліцитну площину має важливе практичне значення.

У сучасній філософії можна виокремити два основні трактування поняття принципа: у якості передумови або такого вихідного положення, яке не потребує доведення в межах певної наукової теорії – постулата (принцип

---

¹ Як наголошує автор концепції парадигми, Т. Кун: “Правила, вважаю, впливають із парадигм, але парадигми самі можуть керувати дослідженням навіть тоді, коли правил немає” [156].

мислення); і у якості регулятора волі – норми, правила або закону (принцип дії). Такі дві форми принципів корелюються із двома традиціями детермінації: казуальною (генетичною), що “розкривається у мовній схемі “те, внаслідок чого” та телеологічною – “те, заради чого” [214]. Специфіка об’єкта та предмета дослідження вимагає врахування трьох аспектів детермінації за темпоральною ознакою, згідно з Я. Аскіним: детермінацію минулим, сучасним та майбутнім [33, 214]. В аспекті минулого – через генезу та історичні закономірності архітектурно-містобудівного розвитку ринкової площі. В аспекті сучасного – з одного боку, через об’єктивну реальність: актуальний стан (сформованість, збереженість) та чинники розвитку ринкової площі, а з іншого – через осмислення реальності: рівень наукової теорії (інтерпретацію ринкової площі, оцінки її, дотримуючись нормативної термінології, як об’єкта культурної спадщини). В аспекті майбутнього – через тенденції розвитку, орієнтацію на потреби сучасних та майбутніх поколінь, поставлену стратегічну мету.

Постулати виражають аксіологічну та загальну теоретичну базу, постають у ході інтерпретації об’єкта, яка, своєю чергою, залежить від осмислення системи цінностей у фаховому середовищі, а також рівня інтерналізації цих цінностей у суспільстві, і, як наслідок, фіксації їх у нормативній чи звичаєвій формі. Постулати, за принципом “від загального до конкретного” можна розглядати на трьох рівнях: загальнонауковому (макро); спеціальному науковому (мезо); на рівні конкретного дослідження (мікро).

На загальнонауковому рівні потсулатними будуть сформульовані в межах теорії науки положення, які задають методологічні підходи дослідження¹ (наприклад, принципи системності, синергетичності, динамічності).

---

¹ Саму дефініцію методологічного підходу в енциклопедичній літературі виводять із поняття постулата – “це світоглядна засада, побудована на гранично загальних категоріях, яка постулює загальну стратегію дослідження, відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження” [88].

На мезорівні вихідні положення задані, залежно від актуальної ідеології в межах залучених дисциплін: архітектури та містобудування (універсальний, сформульований ще Вітрувієм постулат “міцності, користі, краси” [51]; композиційні принципи, як універсальні так і стильові), концепції сталого розвитку (якості міського середовища, відповідальності за використання природних ресурсів), реставрації (основний постулат – цінності культурної спадщини). Слід зазначити, що власне реставраційна складова задає специфіку інтерпретації історичного архітектурно-містобудівного об’єкта (вже саме означення історичності вказує на певну ціннісну орієнтацію) та вимагає реалізації щодо нього особливого режиму дослідження і використання, якому в українській науці відповідає поняття регенерації. Базова для регенерації система цінностей визнана у науковому середовищі (починаючи із Афінської та Венеційської хартій) та на державному рівні: зафіксована в Конституції та Законах України, ратифікованих міжнародних документах та суміжних із ними актах. Водночас науково-проектний досвід та сучасна практика забудови ринкових площ історичних міст в Україні показує, що на сьогодні постулати регенерації історичних архітектурно-містобудівних об’єктів не виходять за межі суб’єктивного знання і дискусії переважно у вузькому колі фахівців, інтерналізації їх у суспільстві постає найслабшою ланкою системи. Неприйняття ж у загалі парадигми регенерації ринкових площ чи то в аспекті формування якісного міського простору, чи збереження архітектурної та містобудівної спадщини призводить у кінцевому результаті до їх втрати.

На рівні конкретного дослідження за допомогою постулатів індивідуалізується об’єкт. Такими будуть положення про унікальність (через генезу, закономірності, актуальний стан, чинники розвитку) та цінність ринкових площ історичних міст як об’єктів культурної спадщини, універсальність та символічність їх форми і функції.

Архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст покликані обумовлювати вибір конкретних методів та

засобів їх перетворення, виражають телеологічний аспект детермінації та мають бути сформульовані, виходячи із актуальних на момент розгляду чинників розвитку об'єкта та бачення його стану в майбутньому (залежно від тенденцій та задіяності чинників). Спираючись на результати досліджень попередників, виділяємо наступні інтегровані чинники розвитку ринкових площ історичних міст: історико-культурний, архітектурно-містобудівний, психо-естетичний, інженерно-технічний, соціо-економічний, екологічний¹.

На підставі визначених чинників можемо вивести директивні принципи регенерації (всього 8; з них 6 належить до архітектурно-містобудівних, а 2 заторкують сферу економіки та екології) та коротко окреслити їх основні характеристики: традиційності (вимагає забезпечення історичної наступності в архітектурно-містобудівному розвитку ринкових площ історичних міст); ансамблевості (вимагає єдності об'ємно-просторової композиції, гармонійного поєднання частин об'єкта в цілому, зокрема мистецького опрацювання його містобудівного інтер'єру); автентичності (вимагає виявлення та збереження суттєвих ознак об'єкта); наративності (вимагає трактування архітектурно-містобудівного простору як засобу комунікації [170, 194]); інноваційності (вимагає врахування стрімкості розвитку науки і техніки, інтелектуалізації усіх сфер життя людини); інклюзивності (вимагає збалансування суспільних інтересів у використанні ринкової площі, рівності доступу до публічного простору, участі та відповідальності громади в розвитку об'єкта); екологічності (вимагає формування сталих урбоекосистем); економічної доцільності (вимагає досягнення необхідних результатів регенерації за оптимальних затрат ресурсів).

Подальша розробка директивних принципів вимагає розгляду методики прийняття рішень з регенерації.

---

¹ За вищого рівня узагальнення, згідно із теорією сталого розвитку, усі вони можуть бути зведені до трьох основних груп: соціальних, економічних та екологічних чинників.

5.2. Алгоритм прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст

Регенерація історичного архітектурно-містобудівного об'єкта – складний, комплексний та ітеративний процес, горизонт реалізації якого може складати декілька і більше десятиліть. Залежно від рівня сформованості та збереженості об'єкта, можна виділити три умовні фази регенерації: інвентаризаційну, превентивну, відновлювальну. Для перших двох із них напрацьовано достатню методологічну та методичну базу. Щодо історичних міст на сьогодні реалізується частково перша фаза, завдяки регуляторним механізмам, які, втім, виявляються неефективними в практиці охорони і збереження культурної спадщини – основних завдань превентивної фази регенерації. Ще складніша ситуація із фазою відновлювальною через недостатню розробленість методики регенерації.

Один із основних інструментів регенерації полягає у прийнятті проектних архітектурно-містобудівних рішень та їх втіленні, що становить непросте завдання через складність об'єкта дослідження, різноманіття чинників його розвитку, певну невизначеність у наслідках їх дії [149]. Пропонуємо в основу алгоритма регенерації покласти декомпозицією ринкових площ за парою комплементарних ознак “форма-функція”, якій відповідають два ядра прийняття рішень (об'ємно-просторової та функціонально-просторової організації), а в зоні їхнього збігу можна умовно виділити третє ядро, яке відповідає за інженерно-технічне вирішення об'єкта.

Декомпозиція за ознакою форми охоплює всю ієрархію тривимірних елементів об'єкта, на найвищому рівні у якій розглядається місце ринкової площі в надсистемному середовищі, в даному разі – містобудівній композиції міста; на мезорівні – власне ринкова площа: її розпланувальна структура (у якості елементів розглядаються розпланувальний каркас, конфігурація вулиць, історична парцеляція та окремі релікти) та об'ємно-просторова структура; на мікрорівні – елементи ринкової площі: об'єкти забудови, малі архітектурні форми, вуличні насадження.

З огляду на поліфункціональність ринкової площі за визначенням, суттєвим для її декомпозиції за функціональною ознакою є рівень публічності простору, який задаватиме умови його використання. Таким чином, за рівнем публічності можна диференціювати кілька типів простору яким відповідають специфічні функціональні моделі елементів: публічний (відкритий міський простір), громадський (сакральні, адміністративні, торгові об'єкти, заклади харчування, культурно-освітні, побутового обслуговування тощо), приватний (переважно житлового призначення) та комбінований (наприклад, традиційне для історичної периметральної забудови ринків поєднання функцій житла та торгівлі) простір в межах ринкової площі. При цьому слід враховувати аспект форми: публічність реалізується головним чином на відкритій території власне площі та вбіжних вулиць, а громадську та приватну функції інтегрує в собі простір внутрішньоквартальний та внутрішньобудинковий.

З позиції інженерно-технічного вирішення декомпонуємо об'єкт за будівельними матеріалами і конструкціями, інженерними комунікаціями та технологіями, а також виокремлюємо складові: системи водопослання, каналізації, опалення освітлення, утилізації відходів, транспортного забезпечення, в межах яких виділяємо власне комунікації та предметне наповнення.

Регенерація ринкової площі вимагає пошуку рішень для кожного її елемента, тож альтернативи мають охоплювати весь наведений їх перелік. Всього було визначено 10 альтернатив рішень з регенерації щодо елементів ринкових площ історичних міст: консервації, реставрації, відбудови або відтворення (для об'єкта забудови чи озеленення відповідно), символічного відзнакування, розкриття, реконструкції (не в реставраційному сенсі), адаптації, демонтажу або ліквідації (для об'єкта забудови чи озеленення відповідно), зонування, пішоходизації. Для альтернатив можуть бути визначені альтернативи нижчих рівнів (субальтернативи) або конкретні технічні заходи. Наприклад, для альтернативи відтворення об'єкта забудови

субальтернативами першого рівня будуть: реплікація, відбудова за аналогами, анастилоз, новобудова. Для відбудови за аналогами можна визначити другий рівень субальтернатив: цитати, центону, алюзії, ремінісценції.

У процесі прийняття рішення кожна із відповідних конкретному елементу альтернатива зважується з огляду на встановлені принципи, які можуть бути між собою конкурентні, тож важливе завдання в межах такої моделі полягає у визначенні їх пріоритетів. Позаяк архітектурно-містобудівне проектування (особливо архітектурна його складова) вирізняється від, наприклад, планування економічного чи управлінського, у яких використовують такі методи прийняття рішень, специфічним інструментарієм, зокрема, місцем у ньому художнього образу (який не втрачає свого значення і в умовах регенерації), присвоєння кількісного виразу коефіцієнта для визначення пріоритетів принципів в такій діяльності неефективне, – постає необхідність розробки відповідної системи.

5.3. Принципи прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст

Система архітектурно-містобудівних принципів регенерації сконструйована таким чином, щоб процес був спрямований від загального до часткового: від вирішення співвідношення маси-простору та збереження чи відновлення історичної композиційної моделі ринкової площі до виконання малих архітектурних деталей. Схематично цю систему можна зобразити у вигляді матриці, у якій декомпозиції ринкової площі представлені трьома центральними блоками, що охоплюють певний сектор із єдиного переліку принципів (табл. х). Ці три блоки через різні підходи в оцінці благ репрезентують співіснування та конфлікт ціннісних систем, відповідно, пов'язані між собою гетерархічно. Водночас обмеження, попередньо задані постулатами, призводять до ускладнення системи вже на цьому рівні ієрархічними зв'язками.

На кожному із рівнів декомпозиції принципи стосуються різних атрибутів об'єкта, і в межах кожного блоку принципи не будуть рівноправними детермінантами методів регенерації. В межах блоку визначення архітектурно-містобудівної форми принципи тяжіють до ієрархічних, а в межах двох інших блоків – гетерархічних зв'язків, що зумовлено характером зв'язків в структурах самих декомпозицій об'єкта. Водночас, ієрархічні рівні принципів вирішення архітектурно-містобудівної форми утворені локальними блоками, у яких принципи співвідносяться координатно. Домінантність того чи іншого конкурентного принципа в структурі локального блоку визначається усією множиною горизонтальних зв'язків всередині нього, а також загальною субординацією блоку відносно вищого рівня ієрархії системи. Домінантність того чи іншого конкурентного принципа в структурі центрального блоку визначається усією множиною горизонтальних зв'язків всередині нього, горизонтальними зв'язками між центральними блоками. Враховуючи, що принципи в межах блоків вирішення використання простору та інженерного забезпечення ринкової площі координовані, а в межах вирішення архітектурно-містобудівної форми – ієрархізовані, два найвищі рівні цієї ієрархії (в межах конкурентні принципи відсутні) матимуть найбільший вплив у горизонтальних зв'язках між центральними блоками.

Із визначеної множини принципів блок вирішення архітектурно-містобудівної форми охоплює принцип традиційності, ансамблевості, автентичності, наративності, екологічності, економічної доцільності, інноваційності; блок використання простору – наративності, екологічності, економічної доцільності, інноваційності та інклюзивності, пішохідності; блок інженерно-технічного вирішення об'єкта включає принципи автентичності, наративності, екологічності, економічної доцільності, інноваційності, а також, за певних умов, може включати принцип традиційності.

Розроблені моделі прийняття рішень з регенерації та визначення пріоритетів архітектурно-містобудівних принципів дозволяють конкретизувати їх вимоги на різних рівнях в межах заданої декомпозиції.

Принцип традиційності, за визначенням самого поняття традиції, покликаний забезпечити передачу соціокультурного досвіду. Складність, контроверсійність цього принципу полягає у тому, що не можуть бути визначені прості критерії традиційності поза рефлексією людини через такий досвід, тобто, поза виявленням культурної спадщини та її цінності. Скажімо, лише факт існування об'єкта на певному проміжку часу, віддаленому від сьогодення, не є достатньою умовою його цінності. та збереження для майбутніх поколінь ринкових площ як специфічних архетипних елементів історичних містобудівних структур. Передбачає виявлення історичних моделей об'ємно-просторової та функціонально-просторової організації ринкових площ; в аспекті об'ємно-просторової організації: на макрорівні - збереження ринкової площі як композиційного центру містобудівної структури історичних міст Західного регіону України; на мезорівні - дотримання традиційної розпланувальної та об'ємно-просторової структури, співвідношення маси-простору; на мікрорівні - дотримання типів фронтів, морфотипів об'єктів забудови. в аспекті функціонально-просторової організації: на макрорівні - збереження ринкової площі як поліфункціонального ядра загальноміського центру із включенням адміністративної функції, головного публічного простору історичних міст Західного регіону України; на мезорівні та мікрорівні- дотримання традиційного співвідношення публічного, громадського, приватного просторів, їх функціонального призначення; в аспекті інженерно-технічного забезпечення: застосування традиційних матеріалів та технологій. Принцип традиційності – єдиний принцип, який не допускає реалізації модерністських чи інших радикальних моделей перетворення простору, сформованого та тривалого у якості ринкової площі впродовж щонайменше 4-6-и століть. Що більше, цей принцип вимагає повернення до історичної композиційної моделі

перебудованих з сер. ХХ ст. просторових структур ринкових площ історичних міст Західного регіону України. Принцип традиційності має найсильніший диктат і проявляється найбільше в системі вирішення архітектурно-містобудівної форми ринкової площі на трьох найвищих ієрархічних рівнях, на яких він не наштовхується на протидію конкурентних принципів (інноваційності, економічної доцільності). Причому на надсистемному рівні принцип традиційності діє відразу у двох аспектах: власне структурному, за яким ринкова площа розглядається у якості головного композиційного центру історичного міста; і функціонально-просторовому, за яким ринковій площі відводиться роль універсального публічного простору. Цей другий, функціонально-просторовий аспект принципу традиційності стає вирішальним у визначенні використання об'єкта та зумовлює виокремлення у відповідній системі принципів інклюзивності, пішохідності, безбар'єрності. На рівнях розпланувальної та об'ємно-просторової структури принцип традиційності безвідносний до конкретного матеріального втілення архітектурної форми і вимагає дотримання таких характеристик об'єкта, які Л. Прибега називає просторовим каркасом [102].

Принцип ансамблевості вимагає єдності об'ємно-просторової композиції, гармонійного поєднання частин в цілому; мистецького опрацювання містобудівного інтер'єру об'єкта. Проявляється насамперед в аспекті об'ємно-просторової організації. Передбачає аналіз об'ємно-просторових структур ринкових площ історичних міст Західного регіону України з метою виявлення характеру їх композиційно-візуальних зв'язків. На макрорівні - дотримання цілісності, збереження та розкриття композиційно-просторових зв'язків ринкової площі із іншими композиційними центрами у системі міських просторів; на мезорівні - дотримання гармонійного співвідношення у системі домінант, акцентів, підрядних об'єктів (e.g. підрядності периметральної забудови), відновлення порушених композиційно-видових зв'язків; на мікрорівні - дотримання

масштабності та пропорціонування об'єктів забудови, залежно від їх ролі в об'ємно-просторовій композиції ринкової площі (домінантний чи підрядний об'єкт), відповідне архітектурне вирішення фасадів. В аспекті функціонально-просторової організації: відповідність домінантності-підрядності архітектурних об'єктів їх функціональному призначенню (виділення ролі адміністративних, сакральних об'єктів; перегукується із принципом традиційності); в аспекті інженерно-технічного забезпечення: впливає на вибір матеріалів оздоблення.

Принцип автентичності у своєму граничному вираженні в контексті реставрації архітектурної пам'ятки зумовлює пуристичний підхід, який однак не може бути прийнятний в умовах регенерації спадщини архітектурно-містобудівної. Містобудування принципово не допускає запускіння урбанізованих територій заради споглядання “краси вмирання” пам'ятки. А з огляду на те, що архітектурно-містобудівний комплекс – це об'єкт іншого порядку, аніж архітектурна споруда, у трактуванні його автентичності не слід обмежуватись лише правдою матеріального втілення його елементів – збереженістю первісної субстанції історичних споруд. Такої позиції дотримується, зокрема, М. Бевз, кажучи, що поняття автентичності “містобудівної пам'ятки чи історичного міста тісно пов'язане із традиційними принципами архітектурно-планувальної їх організації у певні історичні періоди” [36]. Цю думку можна продовжити, виводячи автентичність ринкової також із її об'ємно-просторової організації, незалежно від рівня збереженості її забудови. Як відомо, забудова ринкових площ не раз могла бути знищена вщент від пожеж (як, наприклад, у Жидачеві 1905 р. [108]) чи воєн. Втім, ринкові площі відбудовувались у новій актуальній на свій час архітектурі. Зокрема, період кінця XIX – початку XX ст. позначився загальною тенденцією відмови від дерев'яних конструкцій в архітектурі ринкових площ історичних міст Західного регіону України, деякого збільшення поверховості та ущільнення забудови кварталів, проте за неодмінного дотримання заданої історично композиційної моделі.

Принцип автентичності детермінує не лише формування об'ємно-просторової композиції ринкової площі чи методи збереження її історичної забудови, а й архітектурне та конструктивне вирішення об'єктів, які мають постати на місці втрачених. Нагадаємо, що поняття автентичності походить від давньогрецького αὐθεντικός, яке буквально перекладається як істинний, справжній, достовірний оригінальний – і вже в цих кількох синонімах закладено його складність та неоднозначність. В суто реставраційному контексті набуває ваги насамперед аспект справжності та достовірності, але в контексті формування міського простору не менш важливим постає значення оригінальності, самобутності. Не випадково у ризькій хартії з автентичності та історичної реконструкції культурної спадщини, яка була прийнята у 2000 р., наголошується, що “реплікація культурної спадщини в цілому є підміною свідчення минулого; кожен архітектурний витвір має відображати той час, коли він був створений, а привабливі новопосталі будинки здатні підтримати контекст історичного середовища”¹ [20]. Далі там само зазначено, що “у виняткових обставинах допускається реконструкція культурної спадщини, втраченої внаслідок лих, чи то стихійних, чи спровокованих людьми, якщо для історії та культури відповідного регіону конкретна пам'ятка становить надзвичайну мистецьку цінність, має символічне значення чи особливо важлива для збереження історичного середовища”². Як було розглянуто в попередніх розділах, саме у такій ситуації опинилась містобудівна спадщина Західного регіону України, а особливо ринкові площі регіону, знищення яких стало не просто результатом антропогенних катастроф, а інструментом насильницької колонізації та асиміляції, який досі функціонує.

Таким чином, принцип автентичності, окрім дотримання історичного розпланувально-просторового укладу та збереження історичної забудови, вимагає також зведення архітектури, відповідної своєму часу. Причому, на рівні конкретної забудови принцип автентичності може вимагати і

---

¹ Переклад автора.

² Переклад автора.

консерваційного, й інноваційного підходу, залежно від того, розглядається історичний архітектурний об'єкт, чи сьогочасний, в той час як загальний об'єм об'єкта, його розташування та пропорції будуть здебільшого задані принципами традиційності, композиційної цілісності, субординації та тої ж таки автентичності, але вже на вищому ієрархічному рівні системи. Реставраційна реконструкція (або реплікація) може бути зумовлена принципом наративності, який розглянемо нижче, та допускається як виняток.

Принцип автентичності є одним із трьох принципів, які мають бути наскрізно задіяні на всіх рівнях декомпозиції ринкової площі, а також у блоці інженерно-технічного вирішення об'єкта, у якому він покликаний забезпечити можливість отримання в майбутньому достовірної інформації про пам'ятку на підставі навіть побіжного аналізу застосованих матеріалів та технологій.

Принцип автентичності торкається не лише матеріальної спадщини ринкових площ історичних міст Західного регіону України, а й тієї спадщини, яка виражається через звичаї, вірування, ремесла, кухню, пам'ять про видатних людей та видатні історичні події тощо, та й в самому використанні простору ринкової площі у якості загальноміського публічного та адміністративного центру. Нематеріальна та матеріальна спадщина тісно пов'язані між собою та в історичному архітектурно-містобудівному просторі творять образ і ауру місця, так званий *genius loci*, розкриття якого тісно пов'язане із реалізацією наступного принципа у запропонованій системі: принципа наративності.

Наративний принцип регенерації ринкових площ виводимо із розуміння архітектурно-містобудівного простору в якості простору комунікативного¹. Декодування міського середовища багатозначне, ба навіть

---

¹ Архітектура, за словами М. Гоголя, – це “також літопис світу: вона промовляє тоді, коли вже мовчать і пісні, й легенди, і коли вже ніщо не нагадує про загиблий народ. Тож нехай вона, хоча б уривками, являється в наших містах в такому вигляді, в якому вона була при віджилому вже народі. Щоб за погляду на неї нас

всезначне, здійснюється через форму (масу, силует, пластику, фактуру тощо), матеріал, колір, рух (відчуття часопростору), звук і ін., усталені уявлення, упередження (сформовані образи, легенди, міфологія місця) – через усі можливі канали сприйняття¹. Тож комунікативна властивість архітектури суттєва не лише в контексті втілення культурної спадщини, а й для розвитку сучасної культури, а також досягнення високої якості життя людини в міському середовищі. Принцип наративності в регенерації покликаний, з одного боку, розкрити значення пам'ятки, донести його до загалу. Вимагає трактування архітектурно-містобудівного вирішення простору як засобу комунікації. Передбачає фіксацію та трансляцію в архітектурній формі інформації в історичному та культурному контекстах; в аспекті об'ємно-просторової організації: формування сенсів та образів на підставі декодування архітектурних форм ринкових площ історичних міст Західного регіону України (маси, силуету, пластики, фактури), матеріалу, кольору, руху (відчуття часопростору); спрямовує пошук архітектурного вирішення об'єктів, які підлягають відбудові, детермінує застосування прийомів інтертекстуальності (реплікації, цитати, центона, ремінісценції, алюзії, ознакування) в аспекті функціонально-просторової організації: розкриття чи формування *genius loci* ринкових площ історичних міст Західного регіону України через усталені уявлення, упередження (сформовані образи, легенди, міфологію), в аспекті інженерно-технічного забезпечення: застосування традиційних матеріалів та технологій. Принцип наративності дозволяє не обмежуватись відтворенням у відбудові втрачених об'єктів забудови ринкових площ, хоча й не заперечує цього методу за достатнього обґрунтування важливого значення такого відтворення в кожному

спіткала думка про минуле його життя і занурила б нас в його побут, його звички і рівень розуміння, і пробудила б у нас вдячність за його існування, що було сходинкою для нашого власного росту” [56].
Переклад автора.

¹ Як відомо, близько 70 відсотків інформації людина отримує через найважливіший для архітектури візуальний канал сприйняття, хоча в міському просторі задіяні й усі інші можливі канали: кінесетичний, ольфакторний, аудіальний та густаторний.

конкретному випадку. З огляду на значні втрати історичної забудови, а також значну символічну цінність досліджуваних ринкових площ, можна стверджувати, що такі відтворення (реставраційні реконструкції або реплікації) не будуть поодинокі. Проте реплікаційний підхід не може бути беззастережно застосований до всього об'єму втраченої забудови, оскільки, по-перше, суперечить принципу автентичності; по-друге, контроверсійності йому додає необхідність так званої реконструкції “на певну дату”, вибір якої зазвичай залежить від того, який період найповніше і найдостовірніше репрезентує наявна на момент прийняття рішення джерельна база, а також від суб'єктивних бачень залучених фахівців; а по-третє, та забудова ринкових площ, про яку існують достовірні відомості часто не може бути прийнятна насамперед з точки зору сучасних санітарно-гігієнічних вимог (наприклад, передвоєнна забудова ринкової площі Белза, яку формували дерев'яні занедбані будинки всього у 2-2,5 м завширшки [41]).

Окрім відтворення (реплікації), принцип наративності передбачає застосування таких прийомів в архітектурному вирішенні відбудованих будинків ринкових площ, як цитата (дослівний витяг із посиланням на джерело), центон (витяг без вказаного джерела), алюзія (чіткий натяк), ремінісценція (відголосок). Ці прийоми за умови достатньо високого рівня майстерності проєктантів та виконавців дозволяють зберегти наявну матеріальну спадщину, розкрити своєрідний історико-архітектурний образ кожного об'єкта (мається на увазі ринкова площа), зафіксувати в матеріалі та архітектурній формі важливі в кожному конкретному архітектурно-містобудівному просторі сенси і водночас не виходити за межі принципу автентичності не лише стосовно історичних, а й новопосталих структурних елементів ринкових площ, тобто, дають можливість створювати щось не, протилежне автентичному, “підробки” або, за словами Ю. Йокілейто, “false and fake” [145], а відповідне до своєї доби. Зрештою, повертаючись до автентичності, слід зазначити, такий підхід відповідає §5 Ризької хартії про автентичність та реконструкцію культурної спадщини [20]. Як приклад

можна навести добудову в сучасних лаконічних формах ратуші на ринковій площі в Мурсії (Іспанія) [143]. Ще один ефективний інструмент на дотримання принципу наративності полягає у відзнакуванні втрачених об'єктів за умови неможливості або недоцільності їх відтворення.

Принцип інноваційності окремо виділяємо у системі принципів регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України як такий, яким не можна нехтувати в умовах перманентних і революційних змін у науці і техніці, на які припадає життя сучасних поколінь. Вводячи принцип інноваційності, враховуємо, що він настільки комплементарний до принципа традиційності, наскільки інновація комплементарна до традиції (дод. Л, рис. Л.3.), а пошук інноваційних рішень належить до фундаментальних потреб людини. Вимагає врахування стрімкого розвитку науки і техніки в сучасний період, який зумовлює зміну систем у всіх сферах діяльності людини, їх інтелектуалізацію та інформатизацію, зростання рівня розвитку виробництва, вимог до якості життя людини. Передбачає розробку новітнього знання (інтелектуального продукту) та його застосування (у виробках, технологіях, організаційних моделях). В аспекті об'ємно-просторової організації ринкових площ історичних міст Західного регіону України реалізується головним чином на мікрорівні в пошуку архітектурної форми; в аспекті функціонально-просторової організації: передбачає включення інтелектуальної складової у функціонально-просторову модель ринкових площ історичних міст Західного регіону України, яка спирається на зміну виробничих процесів із орієнтацією на інтелектуальний продукт (наприклад, у низці галузей втрачає значення віддаленість місця розташування чи мешкання працівника від клієнта, студента від освітнього центру тощо) та водночас актуалізує атрактивність мережі історичних міст регіону; впровадження новітніх технологій в систему транспорту; впровадження новітніх технологій для формування безпечного і доступного публічного простору; в аспекті інженерно-технічного забезпечення

реалізується в повну силу, передбачає впровадження новітніх ефективних матеріалів та технологій.

Принцип інклюзивності вимагає рівності у доступі до міського публічного простору та участі громади в його розвитку; збалансування публічного та приватного інтересів. Передбачає залучення до розробки та реалізації стратегій розвитку досліджуваних об'єктів усіх зацікавлених сторін територіальних громад; введення в публічний дискурс архітектурних, містобудівних, правових проблем: інтерналізацію пам'яткоохоронного знання у суспільстві через систему освіти, засоби масової інформації (наприклад, видання, присвячені архітектурній, культурологічній критиці); інтерналізацію знання громадянських прав, свобод та обов'язків. В аспекті об'ємно-просторової організації передбачає формування безбар'єрного міського простору; в аспекті функціонально-просторової організації передбачає пішоходизацію територій ринкових площ; формування публічних та громадських просторів, комфортних для перебування категорій осіб із особливими потребами (батьків з дітьми, дітей, людей похилого віку, людей з інвалідністю, власників домашніх улюбленців), так само як і осіб без особливих потреб; в аспекті інженерно-технічного забезпечення передбачає застосування технологій та засобів для безпечного і вільного пересування осіб з особливими потребами, встановлення гігієнічного обладнання для власників домашніх улюбленців.

Принцип економічної доцільності вимагає досягнення необхідних результатів регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України за оптимальних витрат ресурсів. Передбачає, окрім вартості реалізації рішень, врахування їх соціо-економічного ефекту та соціо-економічного потенціалу; техніко-економічне обґрунтування проекту регенерації. В аспекті об'ємно-просторової організації детермінований головним чином на мезорівні, де передбачає комплексний підхід у реалізації регенерації; та мікрорівні, де впливає на вибір габаритних параметрів об'єктів забудови, їх розпланувально-просторових, архітектурних вирішень;

в аспекті функціонально-просторової організації: вимагає вищого рівня загосподарювання територій ринкових площ, головним чином, приринкових кварталів; переорієнтації основних функцій значної кількості об'єктів у бік формування ринкових площ історичних міст Західного регіону України у якості адміністративних, публічних, культурних, ділових центрів; в аспекті інженерно-технічного забезпечення: впровадження енергоефективних та пасивних інженерно-комунікаційних систем, будівельних матеріалів та технологій.

Екологічний принцип спрямовує процес регенерації у руслі створення стійкої урбоecosистеми. В аспекті об'ємно-просторової організації реалізується головним чином на макрорівні; передбачає реконструкцію транспортної мережі, формування, відновлення, урізноманітнення системи озеленення міст; включення у міський простір водних об'єктів; на мезорівні - виведення автомобільних магістралей за межі ринкових площ історичних міст Західного регіону України, ревалоризацію зелених зон (з умовою розкриття композиційно-видових зв'язків), ревалоризації рукавів річок та систем водних каналів, які оперізують деякі з досліджуваних об'єктів та розкриття видових зв'язків із ними; до окремої категорії належать об'єкти садово-паркового мистецтва, пов'язані із ансамблями ринкових площ, які потребують відновлення. В аспекті функціонально-просторової організації - впровадження високих стандартів якості міського середовища; реорганізації транспортної системи, впровадження ефективних та екологічно безпечних видів транспорту; влаштування підземних паркінгів; впровадження систем переробки відходів; озеленення; в аспекті інженерно-технічного забезпечення: впровадження екологічно безпечних інженерно-комунікаційних систем, будівельних матеріалів та технологій; введення озеленення у якості експлуатованих покриттів ринкової площі із незабрудненим повітряним, водним, ґрунтовим середовищем, що вимагає насамперед перебудови транспортної системи та інших систем життєзабезпечення міста загалом (опалення, освітлення, водопостачання,

каналізації тощо) із орієнтацією на енергозбереження та енерговідновлення. Для вирішення цих проблем необхідно вийти за межі досліджуваного об'єкта – екологічний принцип може бути впроваджений лише на рівні комплексних програм для цілого міста. У цьому аспекті екологічний принцип тісно пов'язаний із принципом інноваційності та вимагає використання новітніх технологій, безпечних будівельних та оздоблювальних матеріалів. Наприклад, ефективним у вирішенні проблеми розкриття композиційно-видових зв'язків містобудівного інтер'єру ринкових площ може бути включення у їх середовище т.зв. зеленої архітектури (у широкому розумінні, не обмежуючись лише об'єктами забудови). Як було показано вище, актуальне озеленення ринкових площ історичних міст Західного регіону України слід вважати дисгармонійним. Часткову ліквідацію таких насаджень можна компенсувати, влаштуванням експлуатованих трав'яних покриттів, що, окрім пам'яткоохоронного ефекту, сприятиме інклюзивності та комфортності простору ринкових площ. Значний потенціал має влаштування озеленених або експлуатованих озеленених дахів (за умови дотримання композиційної моделі ринку), вертикальне озеленення фасадів; поєднання поєднання експлуатованого трав'яного покриття із впровадженням екологічно безпечного транспорту, а також влаштування його на території автомобільних стоянок тощо.

Принцип екологічності стосується не лише фізико-хімічних, а й інформаційних показників безпеки середовища і співзвучний із вимогою охорони архітектурного образу історичних міст. Регенерація ринкових площ передбачає дотримання візуальної екології міського їх простору: строгої регламентації використання засобів реклами, узгодження кольорових вирішень, уніфікації вказівників тощо.

Висновки до п'ятого розділу

Розроблено теоретичну модель регенерації ринкових площ історичних міст, у якій, виходячи із методологічної позиції детермінізму, класифіковано

дві форми принципів: постулатів та “законів”, які корелюються із детермінацією минулим¹ (генеза, закономірності архітектурно-містобудівного розвитку), сучасним (з одного боку, через об’єктивну реальність: актуальний стан, сформованість, збереженість, чинники розвитку, а з іншого – через осмислення реальності: інтерпретацію ринкової площі, оцінки її, дотримуючись нормативної термінології, як об’єкта культурної спадщини) та майбутнім (через тенденції розвитку, орієнтацію на потреби сучасних та майбутніх поколінь, поставлену стратегічну мету).

Постулати розглядаються на трьох рівнях: загальнонауковому (сформульовані в межах теорії науки, е.г. системності, комплексності, міждисциплінарності, динамічності); спеціальному науковому (прийнятті в межах залучених наукових теорій, е.г. цінності культурної спадщини, сталого розвитку); конкретному (в даному дослідженні, е.г. твердження про культурну цінність досліджуваних ринкових площ, принцип унікальності). Постулати виражають аксіологічну та загальну філософську базу, постають у ході інтерпретації об’єкта, яка, своєю чергою, залежить від осмислення системи цінностей у фаховому середовищі, а також рівня інтерналізації цих цінностей у суспільстві, і, як наслідок, фіксації їх у нормативній чи звичаєвій формі.

На основі постулатів, а також, виходячи із чинників розвитку об’єкта (історико-культурний, архітектурно-містобудівний, психо-естетичний, інженерно-технічний, соціо-економічний, екологічний), визначено 6 основних архітектурно-містобудівних принципів регенерації: традиційності (вимагає забезпечення спадковості в архітектурно-містобудівному розвитку ринкових площ історичних міст); ансамблевості (єдності об’ємно-просторової композиції, гармонійного поєднання частин об’єкта в цілому, зокрема мистецького опрацювання його містобудівного інтер’єру); автентичності (виявлення та збереження суттєвих ознак об’єкта); наративності (трактування архітектурно-містобудівного простору як засобу

---

¹ Спираючись на види детермінації, визначені Я. Аскінім.

комунікації); інноваційності (врахування стрімкості розвитку науки і техніки, інтелектуалізації усіх сфер життя людини); інклюзивності (збалансування суспільних інтересів у використанні ринкової площі, рівності доступу до публічного простору, участі та відповідальності громади в розвитку об'єкта). Крім того беруться до уваги принцип екологічності (формування сталих урбоecosystem) та економічної доцільності (досягнення необхідних результатів регенерації за оптимальних затрат ресурсів).

Розроблено алгоритм прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації на основі декомпозиції ринкових площ на складові та елементи: розпланувальну структуру (розпланувальний каркас, конфігурація кварталів, парцеляція, релікти), об'ємно-просторову (об'єкти забудови, малі архітектурні форми, вуличні насадження) та функціонально-просторову організацію (публічний, громадський, приватний простір та відповідні функціональні моделі елементів ринків: відкритий міський простір; об'єкти житлового, адміністративного, сакрального, торговельного, комбінованого призначення тощо), інженерно-технічне вирішення (будівельні конструкції, будівельні матеріали, інженерні комунікації та технології). Спираючись на таку структуру, визначено всього 11 альтернатив архітектурно-містобудівних рішень з регенерації: консервація, реставрація, відбудова (відтворення), відзнакування, розкриття, реконструкція, адаптація, демонтаж (ліквідація), зонування, пішоходизація, озеленення. В альтернативах можуть бути виділені субальтернативи нижчих рівнів: першого (e.g. для відбудови: реплікації, відбудови за аналогами, анастилозу або новобудови), другого (e.g. для відбудови за аналогами: цитата, центон, ремінісценція, алюзія) і, зрештою, найнижчого рівня – конкретні заходи. Вибір альтернативи здійснюється з огляду на визначені архітектурно-містобудівні принципи регенерації.

Розроблено систему пріоритетів архітектурно-містобудівних принципів регенерації, яка сконструйована таким чином, щоб процес був спрямований від загального до часткового: наприклад, від вирішення співвідношення

маси-простору та збереження чи відновлення історичної композиційної моделі ринкової площі до виконання малих архітектурних форм. Схематично цю систему можна подати у вигляді матриці, у якій основні складові ринкової площі представлені трьома центральними блоками прийняття рішень. Ці три блоки через різні підходи в оцінці благ пов'язані між собою гетерархічно. Водночас обмеження, попередньо задані постулатами, призводять до ускладнення системи вже на цьому рівні ієрархічними зв'язками. В межах кожного блоку принципи не будуть рівноправними детермінантами методів регенерації та тяжітимуть на рівні об'ємно-просторової організації до ієрархічної, а на двох інших – гетерархічної структури, що зумовлено характером зв'язків в самих декомпозиціях об'єкта. Водночас, визначені принципи співвідносяться координатно в межах локальних блоків на ієрархічних рівнях об'ємно-просторової організації. Пріоритет того чи іншого конкурентного принципа в структурі локального блоку визначається усією множиною горизонтальних зв'язків всередині нього, а також загальною субординацією блоку відносно вищого рівня ієрархії системи. Пріоритет того чи іншого конкурентного принципа в структурі центрального блоку визначається усією множиною горизонтальних зв'язків всередині нього і горизонтальними зв'язками між центральними блоками. Враховуючи, що принципи в межах блоків функціонально-просторової організації та інженерного забезпечення ринкової площі координовані, а в межах об'ємно-просторової організації – ієрархізовані, два найвищі рівні цієї ієрархії (в межах яких конкурентні принципи відсутні) матимуть найбільший вплив у горизонтальних зв'язках між центральними блоками. Розроблену систему апробовано на 4-ох об'єктах різних станів збереженості

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Систематизовано результати попередніх наукових досліджень архітектурно-містобудівного середовища ринкових площ; узагальнено український та закордонний досвід вивчення проблем регенерації історичних архітектурно-містобудівних комплексів. З'ясовано, що охороні та збереженню містобудівної спадщини в Україні приділяється недостатня увага, зокрема, під загрозою перебувають унікальні об'єкти – ринкові площі історичних міст, що вимагає системних досліджень у напрямку їх регенерації.
2. Розроблено комплексну методику дослідження, що ґрунтується на аналізі архітектурно-містобудівного розвитку ринкових площ історичних міст із подальшим ранжуванням їх за станом збереженості; розробці теоретичних моделей та принципів регенерації, робочому та експериментальному проектуванні у їх апробації.
3. Розглянуто основні містобудівні концепції, які визначали композиції ринкових площ у містах Західного регіону України у різні епохи впродовж XIV – першої половини XX ст., визначено закономірності їх формування (інтеграції регулярної містобудівної моделі у регіоні; підпорядкованості містобудівних елементів таким складовим композиції, як рельєф і річкова мережа; зміну об'ємно-просторових вирішень у готичний, ренесансний, бароковий, класицистичний, романтичний, модерністський періоди).
4. Виконано типологічну класифікацію об'єктів на надсистемному, системному та елементному рівнях. За ознаками топографічного розташування виявлено два типи міст: мисові та терасові; три способи взаємодії містобудівних композиційних центрів ринок-замок: для мисового типу – розташування на двох окремих мисах або двох пагорбах в межах одного мису, часто із утворенням осі; для терасового – ринок повністю підконтрольний замку, закладеному на горі. Визначено типи розпланувально-просторових композицій ринкових площ: замкнена центрична та нецентрична; відкрита, орієнтована на замок, палацово-парковий комплекс,

сакральний об'єкт; типи забудови приринкових кварталів: суцільна; високощільна; фронтальна: суцільна рядова, фрагментарна рядова, відкрита рядова. Виявлено по 6 способів розташування ратуш та сакральних об'єктів у просторі ринкових площ; 2 переважні типи фронтів (блоковий та кутовий) та різні силуети (сформовані рядовими, щитовими, вальмовими, піввальмовими дахами) приринкової забудови.

5. В аналізі трансформацій ринкових площ історичних міст Західного регіону України особливу увагу приділено т. зв. соціалістичним реконструкціям II половини ХХ ст. Показано, що важливим їх завданням та наслідком стало блокування комунікативної властивості історичного архітектурно-містобудівного середовища; водночас встановлено переважну нереалізованість проектів перебудови досліджуваних об'єктів, завдяки чому загалом збережено їх унікальні розпланувальні характеристики. Визначено основні прийоми нівелювання ринкових площ регіону у радянську добу (зміна призначення сакральних об'єктів; демонтаж декоративних архітектурних деталей; укрупнення масштабу забудови; блокування композиційно-видових зв'язків; введення в їх простір магістральних автошляхів; поглинання історичних ринків відкритими просторами більшого масштабу; перенесення загальноміського центру або ж його ліквідація).

6. Визначено чинники руйнування ринкових площ історичних міст Західного регіону України у сучасний період: значне транспортне навантаження; втрата значення загальноміського поліфункціонального центру; порушення співвідношення маси-простору (зведення немасштабних та непропорційних споруд, недотримання історичного розпланування; втрата об'єктів історичної забудови, елементів архітектурного вистрою; дисгармонійне озеленення).

7. Ринкові площі історичних міст Західного регіону України класифіковано за станом збереженості (виділено об'єкти унікальної збереженості, площі із загалом збереженою об'ємно-просторовою структурою; зі збереженою розпланувальною схемою та фрагментованою або деформованою об'ємно-

просторовою структурою; із деформованою розпланувальною схемою, а також втрачені об'єкти).

8. Встановлено, що ринкові площі історичних міст Західного регіону України, за окремими винятками, у якості об'єктів містобудівної спадщини не виявлені та у списках пам'яток практично не фігурують. Лише одна – львівська – визнана сьогодні пам'яткою містобудування та входить в межі ансамблю історичного центру міста, об'єкта Світової спадщини ЮНЕСКО. Досліджувані ринкові площі розглядаються як об'єкти культурної спадщини. Залежно від збереженості історичного розпланування, 70 ринкових площ – як об'єкти містобудування культурної спадщини (із яких 11 – національного значення); 25 – як об'єкти історії культурної спадщини.

9. Запропоновано методичні підходи регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України у двох основних аспектах: пам'яткоохоронному (інтерпретації: чотиривимірний підхід у вирішенні дилеми автентичності пам'ятки; встановлення істотних з такої точки зору ознак об'єкта; ідентифікації: локалізації елементів історичного розпланування ринкової площі, встановлення її культурної цінності; дотримання традиційної композиційної моделі; збереження автентичної матеріальної субстанції; архітектурного вирішення елементів); а також аспекті їх сталого розвитку (концепція “права на місто”; екологічний підхід; необхідність вилучення з територій історичних ринків автомобільного транспорту, насамперед транзитного).

10. Розроблено теоретичну модель регенерації ринкових площ історичних міст. Визначено 6 основних архітектурно-містобудівних принципів: традиційності, ансамблевості, автентичності, наративності, інноваційності, інклюзивності; до уваги беруться принципи екологічності та економічної доцільності.

11. Розроблено алгоритм архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ, у якому виділено три блоки, що задають гетерархічний характер системи: об'ємно-просторової (розпланувальна структура, об'ємно-

просторова композиція, об'єкти забудови, малі архітектурні форми, вуличні насадження); функціонально-просторової організації (публічний, громадський, приватний простір, відповідні функціональні моделі елементів ринків) та інженерно-технічного вирішення (будівельні конструкції, будівельні матеріали, інженерні комунікації та технології). Показано, що зв'язки в межах першого блоку ієрархізовані, в межах двох інших – координовані, що зумовлює високий пріоритет принципів, відповідних верхнім шаблям ієрархії: традиційності, ансамблевості та автентичності. Розроблені моделі та принципи апробовано на прикладі 4-х об'єктів різних станів збереженості.

12. Основні результати дослідження можуть бути використані в розробці проектів регенерації не лише для ринкових площ, а й для інших пам'яткових архітектурно-містобудівних комплексів; а також в опрацюванні програм розвитку, архітектурно-містобудівних регламентів для історичних міст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Національні та міжнародні документи, галузеві норми тощо

1. ДБН 360-92**: Планування і забудова міських і сільських поселень. – К.: ДП “Укрархбудінформ”, 2002. – 110 с. + 115 с.
2. ДБН В.2.2-15-2005: Житлові будинки. Основні положення. – К.: ДП “Укрархбудінформ”, 2005. – 76 с.
3. ДБН В.2.3-5-2001: Вулиці та дороги населених пунктів. – К.: ДП “Укрархбудінформ”, 2001. – 102 с.
4. ДБН В.3.2-1-2004: Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://info-build.com.ua/normativ>
5. ДБН Б.2.2-3-2012: Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту / Мінрегіонбуд України. – Видання офіційне. – К.: ДП “Укрархбудінформ”: Мінрегіонбуд України, 2012. – 13 с.
6. ДБН Б.2.2-2-2008: Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування. – К.: ДП “Укрархбудінформ”, 2008.
7. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244910406.
8. Земельний кодекс України.
9. Конституція України. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
10. Міжнародна хартія з охорони історичних міст, 1987 р. // Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів. – К.: АртСк, 2002. – С. 75 – 77.
11. Про благоустрій населених пунктів: Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2807-15>.

12. Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
13. Про затвердження Списку історичних населених місць України: Постанова Кабінету Міністрів України. – 2001 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF>.
14. Про концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України. – 1999 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
15. Про міжнародні договори України: Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
16. Про охорону культурної спадщини: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 9. – 24 с.
17. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.
18. The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments. – Athens, 1931. – [Ел. ресурс]. – Реж. доступу: <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>.
19. The Nara Document On Authenticity. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://whc.unesco.org/events/gt-zimbabwe/nara.htm>.
20. The Riga Charter on Authenticity and Historical Reconstruction in Relationship to Cultural Heritage. – Riga, 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.halles-altesrathaus.de/de/aktuelles>.
21. The Venice Charter: International Charter for Conservation and Restoration of Monuments and Sites. – Venice, 1964. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iflalc.org/guidance/ICOMOS-VeniceCharter-1964.pdf>.

Довідкові джерела

22. Архітектура. Коротий словник-довідник / за ред. А. П. Мардера. – К.: Будівельник, 1995. – 333 с.
23. [Електротранспорт України: Енциклопедичний путівник](#) / Сергій Тархов, Кость Козлов, Ааре Оландер. – Київ: Сидоренко В. Б., 2010. – 912 с. – [ISBN 978-966-2321-11-1](#).
24. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук – Київ, 2006. – Т. 5. – 704 с.
25. Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини / О. М. Сердюк, Т. А. Бобровський, Л. М. Кириленко. – Чернігів: ВАТ «РВК «Деснянська правда», 2011 - 796 с. – ISBN 978-966-502-507-1.
26. Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область. – Київ, 1971 р. – Т. 9. – 639 с.
27. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. – Київ, 1968 р. – Т. 14. – 979 с.
28. Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область. – Київ, 1973 р. – Т. 14. – 640 с.
29. Merriam-Webster Dictionary. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/>.
30. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1886-1902. – Т. 1-15.

Література

31. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України: Монографія / В. І. Акуленко. – К.: ТОВ «ВО «Юстиніан», 2013. – 608 с.
32. Андрухов В. М. Оцінка технічного стану житлових будинків перших масових серій індустріального зведення та варіанти їх перспективи у майбутньому / В. М. Андрухов, А. О. Колесник, Л. В. Мартинова, В. В.

- Матвійчук // Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві: науково-технічний збірник ІнБТЕГП. – 2010 р. – №1. – С. 106-115
33. Аскин Я. Ф. Философский детерминизм и научное познание / Я. Ф. Аскин. – М.: Мысль, 1977. – 188 с.
  34. Бархин М. Г. Архитектура и город. Проблемы развития советского зодчества / М. Г. Бархин. – М.: Наука, 1979. – 224 с.
  35. Бевз М. Історичні елементи дизайну міського середовища при роботах з регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст / М. Бевз // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтво. Архітектура. – Харків, 2005. – №9. – С. 8-19.
  36. Бевз М. Історичні міста Західного регіону України: проблеми вивчення і збереження / М. Бевз // Записки Наукового Товариства імені Шеченка. Праці Комісії архітектури та містобудування. - Львів: НТШ, 2001. - Т. ССХІІ. - С. 84-112.
  37. Бевз М. Методика ідентифікації та верифікації різночасових елементів розпланувально-просторової системи історичного міста (на прикладі міста Белза) / М. Бевз // Вісник НУ “Львівська політехніка”. – Львів, 2004. – № 505. – С. 350 – 360.
  38. Бевз М. Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст: автореф. дис. ... д. арх: 18.00.01 / М. Бевз. – Харків, 2004. – 32 с.
  39. Бевз М. Проблеми регенерації заповідних територій історичних міст / М. Бевз // Вісник НУ “Львівська політехніка”. – 2001. № 429. – С. 150.
  40. Беньямин В. Производство искусства в эпоху его технической воспроизводимости / В. Беньямин. – М.: Медіум, 1996. – 240 с.
  41. Бойко О. Розвиток та формування урбаністичної структури Белза на основі картографічних та архівних досліджень / О. Бойко, В. Слободян // Белз і Белзька земля. – Вип.2 – Белз, 2006. – С. 140-166.
  42. Бойко Х. С. Архітектурно-просторовий уклад єврейських діляниць у містах та містечках Західного регіону України у кінці ХVІІІ – на

- початку XX століть: автореф. дис. ... к. арх.: 18.00.01 / Х. С. Бойко – Львів, 2000. – 18 с.
43. Бондаренко Р. Звід пам'яток історії та культури України – основа складання державного реєстру пам'яток архітектури та містобудування історичних міст / Р. Бондаренко // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. — 2010. — Вип. 10(13). — С. 24-34.
  44. Бринкман А. Э. Площадь и монумент как проблема художественной формы / А. Э. Бринкман. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 296 с.
  45. Бунин А. В. История градостроительного искусства / А. В. Бунин, Т. Ф. Саваренская. – М.: Стройиздат, 1979. – Т. 1. – 495 с.
  46. Вавричин М. Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст. / Я. Дашкевич, У. Кришталович – К.: ДНВП “Картографія”, 2004. – 207 с.
  47. Вечерський В. До історії формування методики пам'яткоохоронних досліджень старовинних міст в Україні / В. Вечерський // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. – Вип. 2. – К.: АртЕк, 2006. – С. 214–242
  48. Вечерський В. Історичні міста України: збережене майбутнє / В. Вечерський // Пам'ятки України. – 1988. – № 2. – С. 47 – 48.
  49. Вечерський В. Національна програма: облік пам'яток та історичних міст як перший етап розробки / В. Вечерський // Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. – К., 2000. – Вип.4 – С.108-110.
  50. Вечерський В. В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць / В. Вечерський. – К., 2003. – 560 с.
  51. Витрувий. Десять книг об архітектурі / Витрувий. Репринтне издание. – Москва: Архитектура-С, 2006. - 328 с.

52. Владимирский-Буданов М. Немецкое право в Польше и Литве / М. Владимирский-Буданов. – С. Петербург, 1868 р. – 308 с.
53. Водзинський Є. Питання охорони своєрідності сторичних міст України / Є. Водзинський // Архітектурна спадщина України. – Київ, 1995. – Т. 2. – С. 242 – 253.
54. Габрель М. М. Методологічні основи просторової організації містобудівних систем (на прикладі Карпатського регіону України): автореф. дис. ... д. т. н.: 05.23.20 / М. М. Габрель. – К., 2002 р. – 36 с.
55. Гомер. Іліада / Гомер. – Харків: Фоліо, 2006. - 416 с.
56. Гоголь Н. В. Об архитектуре нынешнего времени / Н. В. Гоголь // Полное собрание сочинений. – Т. VIII. – М., 1952. – С. 61-62.
57. Гончаренко М. Будівництво в історичному середовищі міста. Спроба аналізу / М. Гончаренко // Теорія та історія архітектури і містобудування. – Київ: НДІТІАМ, 2005. – С. 209
58. Горак Р. Городок. Історико-краєзнавчий нарис / Р. Горак. – Львів: “Каменярь”, 1995. – 78 с.
59. Грушка Э. Развитие градостроительства: Пер. со словацкого / Э. Грушка . – Братислава: Изд-во Словацкой академии наук, 1963. – 295 с.
60. Гулик С. Кадастрові карти як джерело вивчення стану земельних ресурсів Галичини XVIII-поч.ХХ ст. / С. Гулик // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль, 2005. – № 1 (11). – С. 85-88.
61. Дністряньська Н. І. Дуже малі міські поселення Львівської області: суспільно-географічний потенціал та перспективи розвитку / Н. І. Дністряньська, Н. С. Дністряньський. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 197 с.
62. Дробенко Г. О. Стратегічне планування розвитку територіальних громад: методичний посібник / Г. О. Дробенко, Р. Л. Брусак, Ю. І. Свірський – Львів, 2001. – 117 с.

63. Дьомін М. Актуальні проблеми пам'яткоохоронної діяльності в Україні / М. Дьомін // Мистецькі обрії, 2004. – К.: Компас, 2005. – Вип. 7. – С. 263–268.
64. Игнаткин И. А. Охрана памятников истории и культуры / И. А. Игнаткин. – К.: Вища школа, 1990. – 223 с.
65. Иконников А. В. Искусство, среда, время. Эстетическая организация городской среды / А. В. Иконников. – Москва: Советский художник, 1985. – 334 с.
66. Іваночко У. І. Розвиток архітектурно-планувальної структури міст Західного регіону України в умовах урбанізаційного процесу 1772–1918 рр.: автореф. дис. ... канд. арх.: 18.00.01 / У. І. Іваночко – Львів, 2004. – 22 с.
67. Ідак Ю. В. Методика дослідження міської тканини (на прикладі міста Львова) / Ю. В. Ідак // Історичні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження. – Львів, 2006. – С. 104.
68. Каплінська М. Відбудова втраченої забудови ринкових площ історичних міст: методологічний та практичний аспекти / М. Каплінська // Матеріали IV Міжнародної конференції молодих вчених GAC-2011. – Львів, 2011. – С. 38-39.
69. Каплінська М. В. Довгі ринки в історичних містах східної Галичини // Вісник НУ “Львівська політехніка” / М. В. Каплінська. – Львів, 2013. – № 757. – С. 302-309.
70. Каплінська М. Дослідження оборонних укріплень городищ у Жидачеві / М. Каплінська // Збірник матеріалів міжнародної конференції молодих науковців “Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій”. – Львів, 2010. – С. 51-54.
71. Каплінська М. Локалізація міських укріплень Белза XI-XVII ст. / М. Каплінська, В. Петрик // Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наукових праць. – Число 6. – Львів, В-во: Растр-7, 2014. – С.35-47.

72. Каплінська М. В. Проблеми регенерації ринкової площі м. Городка / М. В. Каплінська // Вісник НУ “Львівська політехніка”. – Львів, 2012. – № 728. – С. 155-163.
73. Каплінська М. В. Ринкові площі історичних міст Галичини на кадастрових картах ХІХ – поч. ХХ ст. / М. В. Каплінська // Проблеми дослідження, збереження і реставрації об’єктів культурної спадщини. Збірник наукових праць кафедри реставрації і реконструкції архітектурних комплексів. Львів, 2014. С. 128-139.
74. Каплінська М. В. Трансформації ринкових площ історичних міст Галичини у другій половині ХХ ст. / М. В. Каплінська // Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наукових праць. – Число 7. – Львів, 2015. – С.134-150.
75. Каплінська М. Стан збереженості ринкових площ як основа розроблення проекту регенерації / М. Каплінська // Матеріали ІІІ Міжнародної конференції молодих вчених ГАС-2010. – Львів, 2010. – С. 46-47.
76. Кобилецький М. Виникнення магдебурзького права / М. Кобилецький // Вісник Львівського університету. . – Серія юридична. – Львів, 2009. – Вип. 47. – С. 35-43.
77. Кравцов С. Планування ринкових площ Західного регіону України / С. Кравцов // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 14-16
78. Кравцов С. Принципи регулярного містобудування Західного регіону України ХІV-ХVІІ ст. / С. Кравцов // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 2007. – Ч. 17. – С. 112-184.
79. Кришталович У. Рукописні карти ХVІ-ХІХ століть. З фондів Центрального державного історичного архіву, м. Львів / У. Кришталович. – К.: ДНВП "Картографія", 2011. - 216 с.
80. Кубійович В. Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 01.01.1939 р. / В. Кубійович. – Весбаден, 1983 р. – 173 с.

81. Ле Корбюзье. Афинская хартия / Ле Корбюзье // Архитектура XX века / под ред. К. Т. Топуридзе. – М.: Прогресс, 1977. – 301 с.
82. Лесик А. В. Охрана и рациональное использование памятников архитектуры / А. В. Лесик. – Львов: Изд-во ЛГУ – К.: Вища школа, 1987. – 128 с.
83. Лесик О. В. Принципи реставрації пам'яток архітектури. Традиції та новаторство / О. В. Лесик // Дослідницькі та науково-методичні праці. – К.: Українська академія мистецтва. – Вип. 21. – С. 97-104.
84. Лісовська Є. Кадастрові карти як джерело до історії Західного регіону України XIX століття / Є. Лісовська // Картографія та історія України. Збірник наукових праць. – Львів; Київ; Нью-Йорк: вид-во М.П. Коць, 2000. – С. 245-251.
85. Лозинський Р. Урбанізація Галичини у часі і просторі / Р. Лозинський // Незалежний культурологічний часопис “Ї”. – Львів, 2005. – № 36. – С. 35 – 40.
86. Лукомський Ю. Міста Галицького князівства / Ю. Лукомський, В. Петрик // Книга міст Галичини. Архітектура. Вісник Державного університету “Львівська політехніка“. – Львів, 1999. – № 379. – С. 43-52.
87. Маца И. Л. Архитектура Франции / И. Л. Маца, И. В. Эри // Архитектура Западной Европы: Средние века. – Ленинград – Москва, 1966. – С. 348.
88. Мельниченко Б. Б. Політико-правові перетворення в Центрально-Східній Європі наприкінці XX ст. / Б. Б. Мельниченко. – Львів, 2012. – 204 с.
89. Методические рекомендации по исследованию историко-архитектурного наследия в городах Украинской ССР. – Киев: КиевНИИПградостроительства, 1982. – 120 с.
90. Міста районного значення України: проблеми соціально-економічного розвитку. Аналітична доповідь. – Київ: НІСД, 2009. – 45 с.

91. Михайловський Е. В. Реставрація пам'яток архітектури. Розвиття теоретических концепцій / Е. В. Михайловський. – М.: Строиздат, 1971. – 190 с.
92. Муратова Г. Тлумачення поняття “інтерференція” в сучасних лінгвістичних дослідженнях / Г. Муратова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2007. – №18. – С. 28
93. Нагорний П. А. Дизайн архітектурного середовища історичних кварталів міста: автореф. дис. ... канд. арх.: 18.00.01 / П. А. Нагорний. – Львів, 2004. – 23 с.
94. Петрик В. М. Архітектурно-просторова організація стольних городів Галицької землі XI-XIII століть: автореф. дис. ... к. арх.: спец. 18.00.01 / В. М. Петрик. – Львів, 2003. – 20 с.
95. Петришин Г. П. “Карта Ф. фон Міга“ (1779 – 1782) як джерело до містознавства Західного регіону України / Г. П. Петришин. – Львів, 2006. – 292 с.
96. Петришин Г. Характерні риси формування панорами міст західної України / Г. Петришин // Вісник НУ “Львівська політехніка”. – Львів, 2011. – № 716. – С. 217-225.
97. Петришин Г. Еволюція принципів класифікації міст Західного регіону України в австрійський період (1771-1918) / Г. Петришин, У. Іваночко // Вісник державного університету “Львівська політехніка”. Архітектура. Книга міст Західного регіону України. Міждисциплінарні дослідження у містознавстві. – Львів, 1999. – №379. – С. 67-95.
98. Пламеницька О. А. Автентичність і достовірність: концепт і проблема архітектурної реставрації / О. А. Пламеницька // [Архітектурний вісник КНУБА](#). - 2014. - Вип. 1. - С. 83-92.
99. Пламеницька О. Регенерація історико-архітектурних заповідників: науково-методичні засади відтворення забудови / О. Пламеницька // Теорія та історія архітектури. – Київ, 1995. – С. 154.

100. Попов В. П. Теория и анализ систем / В. П. Попов, И. В. Крайнюченко. – Пятигорск, 2012, - 244 с.
101. Посацький Б. С. Простір міста і міська культура (на зламі ХХ-ХХІ ст.) / Б. С. Посацький. – Л.: Львівська політехніка, 2007. – 207 с.
102. Прибега Л. Охорона та реставрація архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект / Л. Прибега. – Київ: “Мистецтво”, 2009. – 304 с.
103. Пруцын О. Архитектурно-историческая среда / О. Пруцын, Б. Рымашевский, В. Борусевич. – М.: Стройиздат, 1990. – 408 с.
104. Пучин Е. Историко-градостроительные основы регенерации Старой Риги / Е. Пучин. – Рига: Зинатне, 1989. – 106 с.
105. Ранинский Ю. В. Памятники архитектуры и градостроительства / Ю. В. Ранинский. – М.: Высшая школа, 1988. – 64 с.
106. Рибчинський О. В. Архітектура периметральної забудови Ринкових площ міст та містечок Західного регіону України у кінці ХVІІІ – на початку ХХ століть: автореф. дис. ... канд. арх.: 18.00.01 / О. В. Рибчинський. – Львів, 2000. – 16 с.
107. Рибчинський О. Ідеологічне підґрунтя формування архітектури ратуш у містах Західного регіону України / О. Рибчинський // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2004. – № 505 : Архітектура. – С. 146–149.
108. Рибчинський О. В. До питання регенерації ринкової площі Жидачева / О. В. Рибчинський, М. В. Каплінська // Вісник НУ “Львівська політехніка”. – Львів, 2011. – № 716. – С. 241-247.
109. Рибчинський О. Ринкові площі як головний публічний простір Галицького міста / О. Рибчинський // Містобудування та територіальне планування: Науково-технічний збірник. – К: КНУБА, 2009. – Вип.33. – С. 364-37

110. Ричков П. Ринкові площі міст Волині XV-XIXст. Архітектурно-планувальні вирішення / Ричков П. // Тези наук. конф. по атласу історії культури Волинської обл. – Луцьк: ЛДПІ, 1991. – С. 32-35
111. Ричков П. Ринкові площі / Ричков П. // Памятки України. Історія та культура. – 1996. – №2. – С. 26-31.
112. Рычков П. А. Градостроительное искусство Западной Украины XV-XIX веков: автореф. дис. ... д. арх: 18.00.01 / П. А. Рычков. – Москва, 1993. – 64с.
113. Рудницький А. М. Проблеми і методи охорони пам'яток архітектури і містобудування України у сучасних умовах / А. М. Рудницький // Вісник ДУ “Львівська політехніка”. – Львів, 1998. – №358. – С. 268-271.
114. Саати Т. Принятие решений: метод анализа иерархий. – М.: “Радио-связь”, 1993. – 278 с.
115. Саваренская Т. Ф., История градостроительного искусства. Поздний феодализм и капитализм / Т. Ф. Саваренская, Д. О. Швидковский, Ф. А. Петров. – М.: “Архитектура-С”, 2004. – 392 с.
116. Склярук Н. І. Державне регулювання соціально-економічного розвитку малих міст / Н. І. Склярук // Технічний прогрес та ефективність виробництва. – Харків, 2015. - №45. – С. 132-138.
117. Соснова Н. Інформативність кадастрових карт (до питання вивчення планувальних структур садибно-паркових комплексів Західного регіону України середини XIX ст.) / Н. Соснова // Картографія та історія України. Збірник наукових праць. – Львів; Київ; Нью-Йорк: вид-во М.П. Коць, 2000. – С. 252-257.
118. Сосса Р. Історія картографування території України: Підручник / Р. Сосса. – Київ: Либідь, 2007. – С. 125.
119. Тимофієнко В. І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття / В. І. Тимофієнко. – Київ. 2002.

120. Топилко С. І. Архітектурно-планувальна структура містечок Галичини, закладених у другій половині XVI-XVII століттях: автореф. дис. ... к. арх.: спец. 18.00.01 / С. І. Топилко – Львів, 2003. – 18 с.
121. Топилко С. Композиційно-просторова організація містечок Західного регіону України, закладених у другій половині XVI-XVII ст. / С. Топилко // Вісник національного університету “Львівська політехніка”. Архітектура. – Львів, 2011. – №716. – С. 293-300.
122. Трегубова Т. О. Львів. Архітектурно-історичний нарис / Т. О. Трегубова, Р. М. Мих. – Київ: Будівельник, 1989. – 272 с
123. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн / Г. І. Трофанчук. – Київ, 2006. – 398 с.
124. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України / Г. І. Трофанчук. – К.: Юрінком-Інтер, 2011. – 384 с.
125. Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн.2: Правова охорона культурних цінностей / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, В.І. Акуленко. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 864 с.
126. Фомін І. О. Основи теорії містобудування / І. О. Фомін. – Київ: Наукова думка, 1997. – 192 с.
127. Хамула М. Глиняни – місто моїх килимів / М. Хамула. – Нью Йорк, 1969. – 139 с.
128. Чачковський Л. Княжий Белз / Л. Чачковський // Белз і Белзька земля – Белз, 2004. – №1. – С. 145 – 152.
129. Чернышев О. В. Формальная Композиция. Творческий практикум / О. В. Чернышев. – Мн.:Харвест, 1999. – 312 с.
130. Чучман В. Буськ. Історико-краєзнавчий нарис / В. Чучман. – Львів: Свічадо, 1993.
131. Щенков А. С. История и теория реставрации памятников архитектуры / А. С. Щенков, А. Л. Баталов, Т. Н. Вятчина / под ред. А. С. Щенкова. – М.: ЦНИИПградостроительства, 1986.

132. Юринець Ю. Л. Значення актів ICOMOS для адміністративно-правового регулювання в сфері охорони культурної спадщини / Ю. Л. Юринець // Університетські наукові записки. – Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права, 2012. – № 3 (43). – С. 297-302.
133. Яргина З. Н. Градостроительный анализ / З. Н. Яргина. – М.: Стройиздат, 1984. – 245 с.
134. Brković M. B. Urban Heritage between Historic Preservation and Development: Planners Perspective / M. B. Brković // The Scientific Journal Facta Universitatis. Architecture and Civil Engineering. – Niš, 1997. – vol. 1. – No4. – P. 483-492.
135. Barącz Ks. Sadok. Pamiątki miasta Żółkwi / Ks. Barącz. – [Lwów](#), 1852. – 139 s.
136. Barącz Ks. Sadok. Pamiątki Buczackie / Ks. Barącz. – [Lwów](#), 1882. – 168 s.
137. Barącz Ks. Sadok. Wolne miasto handlowe Brody/ Ks. Barącz. – [Lwów](#), 1865. – 199 s.
138. Brandi C. Teoria restaurării / C. Brandi. – București, 1996. – 227 p.
139. Couch C. Urban Renewal: Theory and Practice / C. Couch. – Palgrave Macmillan, 1990. – 200 p.
140. Drexler I. Odbudowanie wsi i miast / I. Drexler. – [Lwów](#) – Warszawa – Kraków, 1921. – 264 s.
141. Ginot B. Urban Regeneration in Europe: State of the Art and Perspectives / B. Ginot. – Goteborg, 2010. – 57 p.
142. Harvey D. The Right to the City / D. Harvey // Divided Cities: The Oxford Amnesty Lectures / ed. R. Scholar. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – P. 83-103.
143. Historic Cities // Conservation Perspectives: The GCI Newsletter. – Vol. 26 – No2. – The Getty Conservation Institute, 2011. – 32 p.
144. Jokilehto J. A History of Architectural Conservation: D. Phil. Thesis / J. Jokilehto. – York, 1986. – 466 p.

145. Jokilehto J. Conservation Principles in the International Context / J. Jokilehto // Conservation Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths / edited by A. Richmond and A. Bracker. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 2009. – P. 73-83.
146. Jokilehto J. Preservation Theory Unfolding / J. Jokilehto // Future Anterior. – 2006. – Vol. 3. – No1. – P. 1-9.
147. Kalinowski W. Miasta polskie w XVI i połowie XVII wieku / W. Kalinowski // Kwartalnik architektury i urbanistyki. – Warszawa, 1963. – T. VIII, z.3-4. – S. 167-225.
148. Kalinowski W. Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku / W. Kalinowski. – Toruń 1966.
149. Kaplinska M. Some Theoretical and Methodological Issues of Regeneration of the Market Squares in the Historic Towns of Galicia / M. Kaplinska // Housing Environment. – Cracow, 2015. – №15. – pp. 60-63.
150. Kohn M. Brave New Neighborhoods: the Privatization of Public Space / M. Kohn. – New York – London: Routledge, 2004. – 189 p.
151. Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / pod red. J. Ostrowskiego. – Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury. – Tom 1-22.
152. Kostof S. The City Assembled: the Elements of Urban Form Through History / S. Kostof. – London: Thames & Hudson Ltd, 2005. – 315 p.
153. Kostof S. The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History / S. Kostof. – New York - Boston: Bulfinch Press, 2004. – 352 p.
154. Książek M. Zagadnienie genezy rozplanowania i typologii miast prywatnych w XVI i XVII wieku w południowej Małopolsce / M. Książek. – Kraków: Wyd. PK, 1988.
155. Kühnel A. Zasady budowy miast małych i miasteczek / A. Kühnel. – [Lwów](#), 1918. – 208 s.
156. Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions / T. Kuhn. – Chicago, 1970. – 210 p.

157. Kuśnierz K. Rynek prywatnego miasta w Małopolsce. Rozwiązania przestrzenne i funkcjonalne w ośrodkach gospodarczych (XVI - XVII wiek) / K. Kuśnierz // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, R. XLI, nr.2, Warszawa 1993, s. 293 - 302.
158. Lewis D. *On the Plurality of Worlds* / D. Lewis. – Oxford: Blackwell, 1986. – 276 p.
159. Lynch K. *The Image of the City* / K. Lynch. – Cambridge Massachussettes: MIT Press, 1960. – 194 p.
160. Mayer H. *Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World* / H. Mayer, P. Knox // *Journal of Urban Affairs*. – Vol. 28. – No. 4. – P. 321–334.
161. Mayer H. *Small-Town Sustainability: Prospects in the Second Modernity* / H. Mayer, P. Knox // *European Planning Studies*. – London: Routledge, 2010. – Vol. 18. – No. 10. – P. 1545-1565.
162. Mitchell D. *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space* / D. Mitchell. – New York – London: Guilford Press, 2003.
163. Moughtin C. *Urban Design: Method and Techniques* / C. Moughtin, R. Cuesta, Ch. Sarris, P. Signoretta. – Oxford-Auklend-Boston-Johannesburg-Melbourne-New Dehli: Architectural Press, 1999. – 195 p. – ISBN 0750641029.
164. Moughtin C. *Urban Design: Street and Squire* / C. Moughtin. – Oxford-Auklend-Boston-Johannesburg-Melbourne-New Dehli: Architectural Press, 2003. – 300 p. – ISBN 0750657170
165. Papee F. *Zabytki przeszłości miasta Bełza* / F. Papee // *Przewodnik naukowy i literacki*. – Lwów 1884.
166. Piniński L. *Piękno miast i zabytki przeszłości*. – Lwów: H. Altenberg; Warszawa: E. Wende, – 1912. – 47 p.
167. *Planning and Cities* / Gen. Ed. G. R. Collins. – V. 1-13.
168. *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe miastach* / pod red. W. Jarczewskiego // *Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania*

- dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju. – Kraków, 2009. – T.4. – 320 s. – ISBN 9788389440211.
169. Przykłady rewitalizacji miast / pod red. A. Muzioł-Węclawowicz // Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju. – Kraków, 2010. – T.12. – 355 s. – ISBN 9788389440563.
170. Psarra S. Architecture and Narrative: the Formation of Space and Cultural Meaning / S. Psarra. – London New York: Routledge, 2009. – 285 p.
171. Pudelko J. Próba pomiarowej metody badania planów niektórych miast średniowiecznych w oparciu o zagadnienie działki / J. Pudelko // Kwartalnik Architektury I Urbanistyki. – 1964. – T. IX. – Z. 1. – S. 13-27.
172. Rewitalizacja miast w Wielkiej Brytanii / pod red. R. Guzika // Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju. – Kraków, 2009. – T.1. – 238 s. – ISBN: 9788389440952.
173. Riegl A. Der Moderne Denkmalkultus / A. Riegl. – Wien – Leipzig, 1903. – 64 S.
174. Roberts P. Urban Regeneration: A Handbook / P. Roberts, H. Sykes. – London: Sage & BURA, 2001. – 320 p.
175. Ruskin J. The Seven Lamps of Architecture / J. Ruskin. – New York, 1857. – 186 p.
176. Saaty T. Decision making with the analytic hierarchy process / T. Saaty // Int. J. Services Sciences. – Inderscience Enterprises Ltd, 2008. – Vol. 1. – No. 1. – pp. 83-98.
177. Skalski K. Rewitalizacja we Francji – zarządzanie przekształceniami obszarów kryzysowych w miastach / K. Skalski // Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju. – Kraków, 2009. – T.2. – 311 s. – ISBN: 9788389440112.

178. Schneider A. Encyklopedia do krajoznawstwa Galicji pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym, orograficznym, hydrograficznym, geognostycznym, etnograficznym, handlowym, przemysłowym, sfragistycznym etc / A. Schneider. – Kraków, 1873. – 74 s.
179. Schnür-Pepłowski S. Cudzoziemcy w Galicyi (1787-1841) / S. Schnür-Pepłowski. – Kraków, 1898. – 264 s.
180. Schnür-Pepłowski S. Obrazy z przeszłości Galicyi i Krakowa (1772-1858) / S. Schnür-Pepłowski. – Lwów, 1896. – 175 s.
181. Tsenkova S. Urban Regeneration: Learning from the British Experience / S. Tsenkova. – Cargary, 2002. – 84 p.
182. White W. H. City: Rediscovering the Centre / W. H. White. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009. – 388 p.
183. White W. H. The Social Life of Small Urban Spaces / W. H. White. – Washington, 1980. – 125 p.
184. Zachwatowicz J. Stare Miasto Warszawa wraca do życia / J. Zachwatowicz // Ochrona Zabytków. – Warszawa, 1953. – № 6/2-3 (21-22). – S. 73-77.
185. Zalčík T. Urbanizmus stredovekého mesta na Slovensku. – Bratislava: Pallas, 1973. – 116 s.
186. Założenia polityki rewitalizacji w Polsce / pod red. Zygmunta Ziobrowskiego // Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju. – Kraków, 2010. – T.9. – 243 s. – ISBN: 9788389440310.

Неопубліковані джерела

187. Архів Управління архітектури і містобудування та інфраструктурних проектів Львівської обласної держадміністрації.
188. Генеральний план Державного історико-культурного заповідника в місті Белзі Львівської області. – Львів, 2010. – Т. II. – С. 28.

189. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 146. – Оп. 1 – 3 (Крайова земельно-податкова комісія Міністерства землеробства та аграрних реформ).
190. Науково-методичний архів кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини інституту архітектури Національного університету “Львівська політехніка”.
191. Науково-технічний архів ДП “Інститут Укрзахідпроектреставрація”, Л-64, Л-350.
192. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 186. – Оп. 1 – 23 (Крайова земельно-податкова комісія Міністерства землеробства та аграрних реформ).

Електронні ресурси

193. База даних "Урбаністичні образи" // Центр міської історії Центрально-Східної Європи [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/uid>.
194. Басс В. Архитектура как средство коммуникации. – 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arzamas.academy/courses/12>.
195. Богородчани [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bohorodchany.wikimapia.org>.
196. Буркович М. Перший трамвай Галичини / М. Буркович. – 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.magistral-uz.com.ua/articles/pershij-tramvaj-galichini.html>.
197. Возняк Т. Феномен міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/misto/phenomen_mista.htm.
198. Войтович Л. Міста та міська обрядовість / Л. Войтович // Історія Української культури. – Т. 2. – Київ, 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua>.

199. Войтович Р. Навряд чи можна оплакувати малі міста, адже вони давно вже втратили “наліт ілюзорної інтелігентності” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page154-2369.html>.
200. Гошко Т. Міське самоврядування на українських землях у 14-16 ст. – 2000 р. – 107 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001097/01/99.pdf>.
201. Грицак Я. Нарис історії України: формування української модерної нації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://history.franko.lviv.ua/gryc_r6.htm.
202. Закон УРСР “Про охорону і використання пам’яток історії та культури”. – 1978 р. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3600-09>.
203. Замки та храми України. – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.castles.com.ua>.
204. Золочів з висоти пташиного польоту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zlochiv.net/zlochiv-z-vysoty-ptashynoho-polotu>.
205. Ісаков О. Як працює теорія повільних міст? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bigggidea.com/practices/1437>.
206. История советской архитектуры (1917-1954) / під ред. Н. П. Билінкіна и А. В. Рябушина. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arx.novosibdom.ru/node/2372>.
207. Каплинская М. В. Композиционный анализ рыночных площадей исторических городов Галичины / М. В. Каплинская // Architecture and Modern Information Technologies. – 2014 р. – №2 (27). – 18 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://marhi.ru/AMIT/2014/2kvart14/kaplin/abstract.php>.
208. Карти міста Жидачева. – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua>
209. Карти Google. – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/maps>.

210. Коломия. – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.new-incity.com/ua/index.php?city=13>.
211. Косенкова Ю. Градостроительное мышление советской эпохи: поиск устойчивых структур. – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alyoshin.ru>.
212. [Круглий стіл на тему: “Жидачів майбутнього: український досвід та досвід партнерів з Польщі та Латвії по збереженню та відродженню культурної спадщини”](#). [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://www.zhydachiv.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=611:2010-09-21-12-05-30&catid=35:mercity&Itemid=27.
213. Логические парадоксы. Пути решения. – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.proza.ru/2009/01/22/165>.
214. Малишев Б. В. Загальні засади телеологічної (цільової) детермінації соціальних явищ. – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://lclaw.knu.ua/index.php/item/142-zahalni-zasady-teleolohichnoi-tsilovoi-determinatsii-sotsialnykh-iavyshch-malyshev-b-v>.
215. Міста потерпають від транспортних хвороб. – 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://velotransport.info/?p=1054>.
216. Один зимовий день: Комарно. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://neo7777vitaha.livejournal.com/73228.html>.
217. Потапова А. В. Методы регенерации исторических кварталов в современной европейской практике на примере района Нойштадт (Дрезден, Германия) / А. В. Потапова // Architecture and Modern Information Technologies. – 2012 р. – № 2. (19). – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://marhi.ru/AMIT/2012/2kvart12/potapova/abstract.php>.
218. Парадокс корабля Тесея: с заменой деталей прежний? – 2009 р. – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.proza.ru/2009/06/25/968>
219. Пахльовська О. Номо Euroraеus // Український тиждень. – 2013 – №43 (311) [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/92281>

220. Публічна кадастрова карта України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://map.land.gov.ua/kadastrova-karta>.
221. Сокаль. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ssl.panoramio.com/photo/90824799>.
222. Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/273-stalyi-rozvytok-yak-paradygma-suspilnogo-zrostannya-21-st>.
223. Тищенко І. Що таке міський публічний простір / І. Тищенко. – 2015 р. – [Електр. рес.]. – Режим доступу: <http://mistosite.org.ua/uk/articles/shho-take-m%D1%96skyj-publ%D1%96chnyj-prost%D1%96r>.
224. Указ Президента України "Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020" № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
225. Чепайтене Р. Спадщина у (пост)суспільстві: дисонанс, конфлікт чи пошук згоди. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/9855598>.
226. Церква Всіх Святих українського народу (м. Підгайці). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iloveukraine.com.ua/p/ВКхеTZ>
227. Шараневич І. Історія Галицько-Володимирської Руси от найдавніших времен до року 1453 / І. Шараневич. – Львів, 1863. – 465 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00002532.
228. [Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona](http://polona.pl). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polona.pl>.
229. First Military Survey (1763-1787) // Historical Maps of the Habsburg Empire. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2275988.9542194083%2C6130249.668471135%2C3177334.3917582063%2C6554628.049510434>.
230. Jokilehto J. Considerations on Authenticity and Integrity in World Heritage Context / J. Jokilehto. *City & Time* 2 (1). – 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ct.ceci-br.org>.
231. Horodok, Town Hall (03.2011). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.panoramio.com/photo/49229817>.
232. Kuśnierz K. Kierunki rozwoju urbanistyki nowożytnej w Polsce południowo-wschodniej. Geneza, modele urbanistyczne, przykłady / K. Kuśnierz // *Wiadomości Konserwatorskie* / Ed. In Chief K. Kuśnierz. – №41. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://suw.biblos.pk.edu.pl/resources/i5/i4/i3/i4/i6/r54346/Ku%C5%9Bnierzk_KierunkiRozwoju.pdf.
233. Market Right. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ebooklibrary.org/articles/market_right.
234. Morris W. The Manifesto of the Society for the Protection of Ancient Buildings. – 1877. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.spab.org.uk/what-is-spab-/the-manifesto>.
235. Narodowe Archiwum Cyfrowe [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nac.gov.pl>.
236. Originál legendy. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://archivnimapy.cuzk.cz>.
237. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. – 1987 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.
238. Second Military Survey (1806-1869) // *Historical Maps of the Habsburg Empire*. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?bbox=2304729.2768546343%2C6078272.489237215%2C3206074.714393433%2C6502650.870276514>.

239. Sitte C. City Planning According to Artistic Principles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://urbanplanning.library.cornell.edu/DOCS/sitte.htm>.
240. Stovel H. 2007, Effective use of authenticity and integrity as world heritage qualiifying conditions / H. Stovel // City & Time. – 2007. – No 2 (3). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ceci-br.org/novo/revista/docs2007/CT-2007-71.pdf>.
241. The Gesher Galicia Map Room. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maps.geshergalicia.org>.
242. The Public Face of Architecture: Civic Culture and Public Spaces [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.co.uk/books/about/The_Public_Face_of_Architecture.html?id=tXHLNpwHSPwC.
243. WWII Aerial Photos and Maps [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wwii-photos-maps.com>
244. Yahoo Maps. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://maps.yahoo.com/>.
245. Yavoriv, city hall. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Вікі_любить_пам'ятки/Львівська_область/Яворівський_район#/media/File:Yavoriv,_city_hall.JPG.

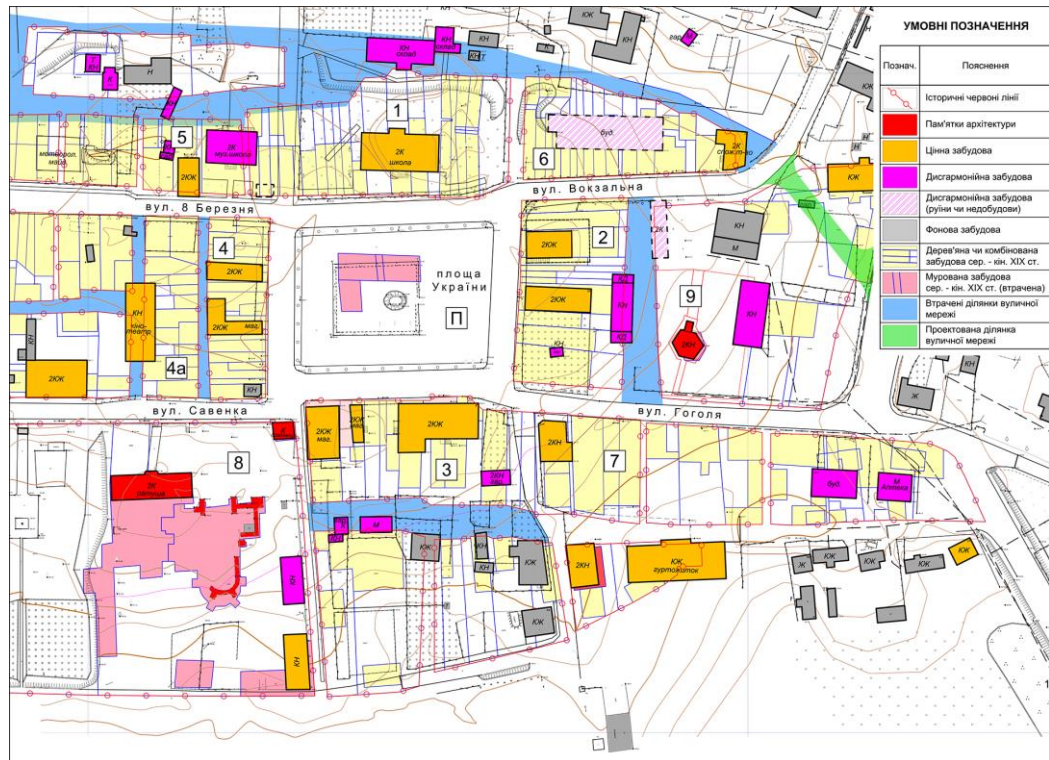
ДОДАТКИ

ДОДАТОК А
ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

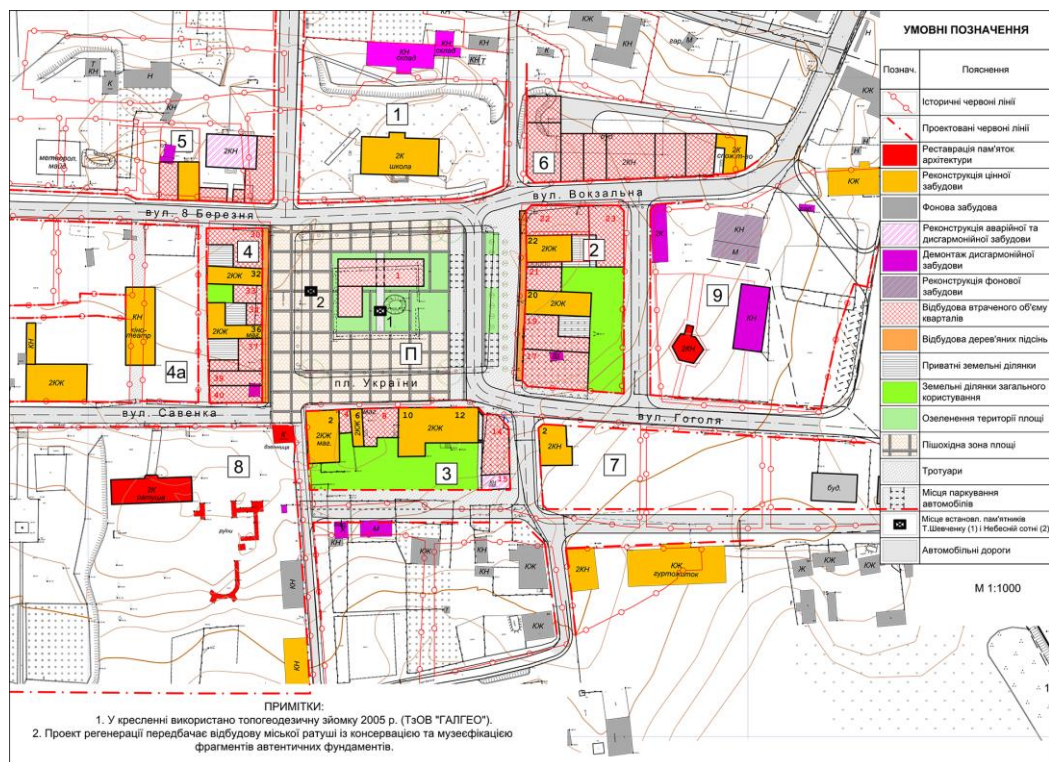

Рис А.1. Фрагмент історико-архітектурного опорного плану Жидачева, виконаного за участі автора у 2008 р. (ГАП – к. арх., доц. Рибчинський О. В.)

а)

б)

Рис. А.2. Фрагменти концепції регенерації пл. України в м. Белзі, виконаної за участі автора у 2014 р. (ГАП – к. арх., доц. Петрик В. М.):

а – історико-містобудівний аналіз площі;

б - схема планувальних обмежень та розподілу ділянок забудови

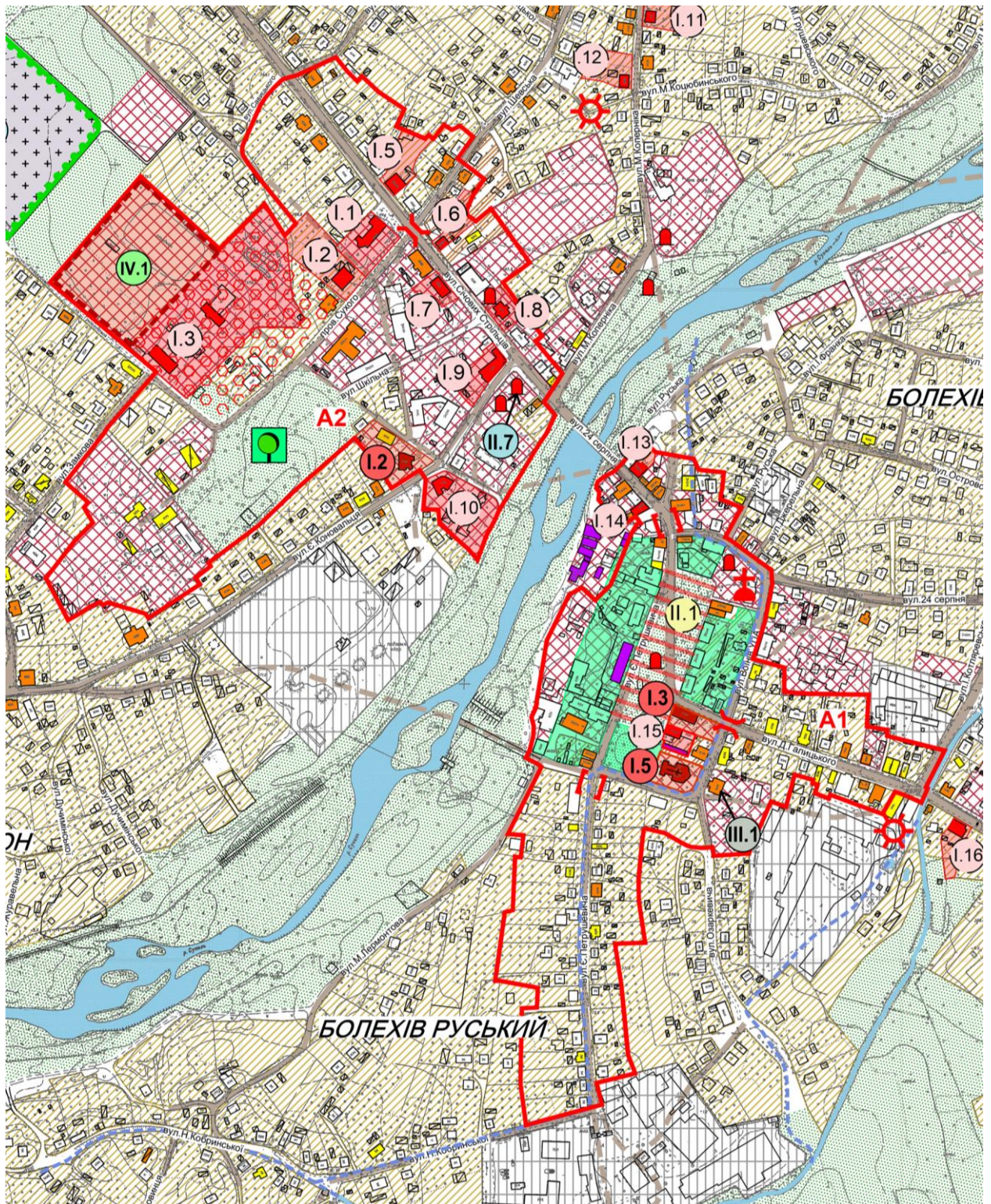
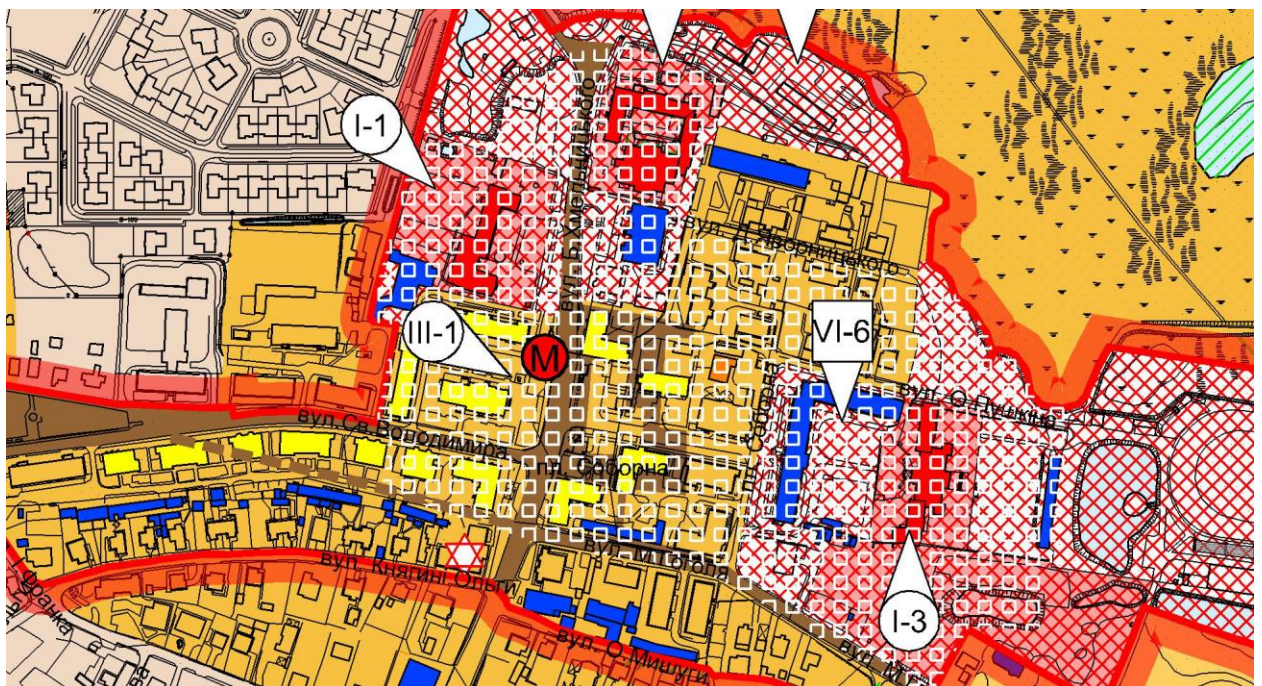

Рис. А.3. Фрагмент історико-архітектурного опорного плану Болехова, виконаного за участі автора у 2014 р. (ГАП – доц. Дубик Ю. Я.)

а)

б)

Рис. А.4. Фрагмент історико-архітектурного опорного плану (а) та проекту зон охорони (б), виконаних за участі автора для м. Червонограда у 2014 р.

(ГАП – доц. Дубик Ю. Я.)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор

Державного історико-культурного
заповідника у м.Белзі

О.І.Калиш

17 " 11 2015 р.

АКТ

**про використання результатів дисертаційного дослідження
Каплінської М. В. на тему: "Архітектурно-містобудівні принципи
регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України"
на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю
18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури,
при виконанні науково-дослідної роботи на території
Державного історико-культурного заповідника у м. Белзі.**

Комісія у складі голови: директора Державного історико-культурного заповідника у м. Белзі Калиш О. І. та членів: Вченого секретаря Державного історико-культурного заповідника у м. Белзі Макачки Г.М., головного архітектора Державного історико-культурного заповідника у м. Белзі, к. арх. Петрика В. М., цим актом засвідчує, що результати дисертаційної роботи Каплінської М. В. на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури були використані у науково-дослідній та проектній роботі з регенерації історичної забудови на території Державного історико-культурного заповідника у м.Белзі, а саме – у госпдоговірній роботі "Концепція регенерації пл. України в м. Белзі", що виконана Приватним підприємством «Белзький Мур» у 2013-2014 рр. на замовлення Белзької міської ради. Дана науково-проектна робота виконувалась у 2014 р. за безпосередньої участі автора (Договір №01-17/1.2013 від 05.02.2013 р.).

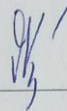
У роботі було використано вдосконалену методику історико-містобудівного аналізу, на підставі якої локалізовано розпланувальні елементи історичної ринкової площі Белза, розроблено концепцію її

регенерації (сучасна пл. України), виконано загальну (для площі в цілому) та детальні (для кожного приринкового кварталу забудови) схеми планувальних обмежень території та розподілу будівельних ділянок, визначені планувально-просторові обмеження планованої забудови на місці втрачених історичних будинків.

Робота отримала позитивний висновок Державного історико-культурного заповідника у м.Белзі та рекомендована до затвердження Міністерством культури України.

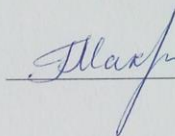
Голова комісії:

Директор ДІКЗ у м.Белзі

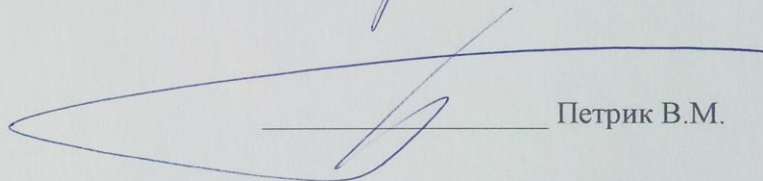

Калиш О. І.

Члени комісії:

Макачка Г.М.

Петрик В.М.

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Професор з наукової роботи
 Національного університету
 "Львівська політехніка"
 проф. Н. І. Чухрай
 11 2015 р.

АКТ

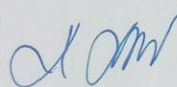
**про використання результатів дисертаційного дослідження
 Каплінської М.В. на тему: "Архітектурно-містобудівні принципи
 регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України"
 на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю
 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури,
 при виконанні науково-дослідної роботи
 кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини
 інституту архітектури
 Національного університету "Львівська політехніка"**

Комісія у складі голови: начальника науково-дослідної частини, к. т. н. Жук Л.В.; та членів: завідувача відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень Лазько Г.В., заступника завідувача планово-фінансового відділу Чулой Т.М. та завідувача кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини, д. арх., проф. Бевза М.В., цим актом засвідчує, що результати дисертаційної роботи Каплінської М.В. на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури були використані у науково-дослідної роботи кафедри, зокрема під час виконання за безпосередньої участі автора науково-проектної документації – "Історико-архітектурного опорного плану м. Жидачева Львівської області" за госпдоговором №0231 у 2008 р.

У роботі було використано вдосконалену методику комплексного історико-містобудівного та історико-архітектурного аналізу, на підставі якої виконано реконструкцію етапів розвитку, встановлено цінність розпланувальної структури та забудови міста. Зокрема, виявлено низку архітектурних об'єктів культурної спадщини, а також об'єкт містобудівної спадщини – ринкову площу. Це дало можливість визначити та обґрунтувати межі історичного ареалу, меж та режимів використання зон охорони пам'яток Жидачева.

Голова комісії:

Начальник науково-дослідної частини,
к. т. н., доцент

Жук Л. В.

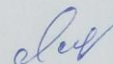
Члени комісії:

Завідувач каф. РАМС,
д. арх., професор

Бевз М. В.

Завідувач відділу НОСНД

Лазько Г. В.

Заступник завідувача ПФВ

Чулой Т. М

ЗАТВЕРДЖУЮ

проф. директор з наукової роботи
 Національного університету
 "Львівська політехніка"
 проф. Н. І. Чухрай

2015 р.

АКТ

**про використання результатів дисертаційного дослідження
 Каплінської М.В. на тему: "Архітектурно-містобудівні принципи
 регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України"
 на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю
 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури,
 при виконанні науково-дослідної роботи
 кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини
 інституту архітектури
 Національного університету "Львівська політехніка"**

Комісія у складі голови: начальника науково-дослідної частини, к. т. н. Жук Л.В.; та членів: завідувача відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень Лазько Г.В., заступника завідувача планово-фінансового відділу Чулой Т.М. та завідувача кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини, д. арх., проф. Бевза М.В., цим актом засвідчує, що результати дисертаційної роботи Каплінської М.В. на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури були використані у науково-дослідній роботі кафедри, зокрема під час виконання за безпосередньої участі автора науково-проектної документації (історико-архітектурного опорного плану з визначенням меж історичного ареалу та

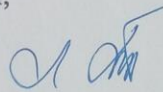

охоронних зон історичної частини міста) для м. Болехова за госпдоговором №064 у 2014 р.

У роботі було використано вдосконалену методику комплексного історико-містобудівного та історико-архітектурного аналізу, на підставі якої виконано реконструкцію етапів розвитку, встановлено цінність розпланувальної структури та забудови міста. Зокрема, виявлено низку архітектурних об'єктів культурної спадщини, а також об'єкт містобудівної спадщини – добре збережену ринкову площу. Це дало можливість визначити та обґрунтувати межі історичного ареалу, меж та режимів використання зон охорони пам'яток Болехова.

Голова комісії:

Начальник науково-дослідної частини,
к. т. н., доцент

Жук Л. В.

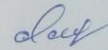
Члени комісії:

Завідувач каф. РАМС,
д. арх., професор

Бевз М. В.

Завідувач відділу НОСНД

Лазько Г. В.

Заступник завідувача ПФВ

Чулой Т. М

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
 Національного університету
 "Львівська політехніка"

проф. Н. І. Чухрай

2015 р.

АКТ

**про використання результатів дисертаційного дослідження
 Каплінської М.В. на тему: "Архітектурно-містобудівні принципи
 регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України"
 на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю
 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури,
 при виконанні науково-дослідної роботи
 кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини
 інституту архітектури
 Національного університету "Львівська політехніка"**

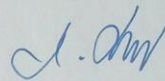
Комісія у складі голови: начальника науково-дослідної частини, к. т. н. Жук Л.В.; та членів: завідувача відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень Лазько Г.В., заступника завідувача планово-фінансового відділу Чулой Т.М. та завідувача кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини, д. арх., проф. Бевза М.В., цим актом засвідчує, що результати дисертаційної роботи Каплінської М.В. на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури були використані у науково-дослідній роботі кафедри, зокрема під час виконання за безпосередньої участі автора науково-проектної документації (історико-архітектурного опорного плану з визначенням меж історичного ареалу та

охоронних зон історичної частини міста Червонограда”, що виконувалась у 2014 р. за безпосередньої участі автора (госпдоговір №056).

У роботі було вдосконалено методика комплексного історико-містобудівного та історико-архітектурного аналізу, на підставі якої виконано реконструкцію етапів розвитку міста, виявлено цінні розпланувальні елементи та локалізовано втрачені містобудівні та архітектурні об’єкти: ринкову площу, фрагменти вуличної мережі, християнські храми, синагогу; а також виявлено цінну та пам’яткову забудову. Це дало можливість визначити та обґрунтувати межі історичного ареалу, меж та режимів використання зон охорони пам’яток Червонограда.

Голова комісії:

Начальник науково-дослідної частини,
к. т. н., доцент

Жук Л. В.

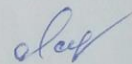
Члени комісії:

Завідувач каф. РАМС,
д. арх., професор

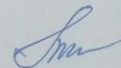
Бевз М. В.

Завідувач відділу НОСНД

Лазько Г. В.

Заступник завідувача ПФВ

Чулой Т. М

ДОДАТОК Б

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Табл. Б.1.

**Зведений список історичних населених місць Івано-Франківської,
Львівської, Тернопільської областей
та покажчик використаних кадастрових карт**

№ п/п	Назва історичного населеного місця	Сучасний статус	Дата заснування або першої пис. згадки	Джерело	Дата видання
Івано-Франківська область					
1	Івано-Франківськ	Місто	1662 р.	ЦДІАЛ, 186.11.220 ¹	1930
2	Більшівці	Смт	XV ст.	ЦДІАЛ, 186.4.534	1846
3	Богородчани	Смт	1442 р.	ЦДІАЛ, 186.11.254	1878
4	Болехів	Місто	1371 р.	ЦДІАЛ, 186.12.22	1850
5	Букачівці	Смт	1438 р.	ЦДІАЛ, 186.1.6238	1848
6	Бурштин	Місто	1554 р.	ЦДІАЛ, 183.1.102	Без дати
7	Войнилів	Смт	1443 Р р.	-	-
8	Ворохта	Смт	XVII ст.		
9	Галич	Місто	IX ст.	Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego ²	-
10	Гвіздець	Смт	1373 р.	-	-
11	Городенка	Місто	кін. XII ст.	-	
12	Делятин	Смт	1578 р.	ЦДІАЛ, 186.11.289	1847
13	Долина	Місто	-	-	-
14	Заболотів	Смт	1579 р.	-	-
15	Калуш	Місто	1241 р.	ЦДІАЛ, 186.12.227	1848
16	Коломия	Місто	до 1240 р.	Kościóły i klasztory...	1912
17	Косів	Місто	1565 р.	-	-
18	Кути	Смт	XVIII ст.	-	-
19	Надвірна	Місто	1596 р.	ЦДІАЛ, 186-1-5957	1847
20	Обертин	Смт	1416 р.	ЦДІАЛ, 186.7.186	1877
21	Отинія	Смт	XIII ст.	Kościóły i klasztory...	Сер. XIX ст.
22	Рогатин	Місто	XII ст.	ЦДІАЛ, 186.1.668	1846
23	Рожнятів	Смт	XII ст.	ЦДІАЛ, 186-12-506	1851
24	Снятин	Місто	1158 р.	-	-

¹ Тут і далі [192].² Тут і далі [151].

Табл. Б.1. (продовження)

№ п/п	Назва історичного населеного місця	Сучасний статус	Дата заснування або першої пис. згадки	Джерело	Дата видання
25	Солотвин	Смт	XII ст.	-	-
26	Тисмениця	Місто	1143 р.	Kościoty i klasztory...	Сер. XIX ст.
27	Тлумач	Місто	XII ст.	-	-
Львівська область					
28	Львів	Місто	1256 р.	ЦДІАЛ, 186.8.630; 186.8.631	1849
29	Белз	Місто	1031 р.	ЦДІАЛ, 186.5.810 ЦДІАЛ, 186.5.811	1854 1878-1890
30	Бібрка	Місто	1211 р.	ЦДІАЛ, 186.1.47 ЦДІАЛ, 186.23.80	1844 1819
31	Борислав	Місто	XIV ст.		
32	Броди	Місто	XII ст.	ЦДІАЛ, 186.6.89 ЦДІАЛ, 186.6.1552	1844 1844
33	Брюховичі	Смт	XV ст.		
34	Буськ	Місто	1097 р.	ЦДІАЛ, 186.6.108	1845
35	Великийлюбінь	Смт	XIII ст.		
36	Великі мости	Місто	кін. XV ст.	-	-
37	Винники	Місто	XIII ст.	-	-
38	Глиняни	Місто	1379 р.	ЦДІАЛ, 186.6.202 ЦДІАЛ, 186.6.204	1845 1845
39	Гніздичів	Смт	1491 р.		
40	Городок	Місто	1213 р.	ЦДІАЛ, 186.8.224	1849
41	Доброміль	Місто	1374 р.	ЦДІАЛ, 186.9.557	1852
42	Дрогобич	Місто	1233 р.	ЦДІАЛ, 186.10.494 ЦДІАЛ, 186.10.1850	1853 1879
43	Дубляни	Смт	1440 р.		
44	Жидачів	Місто	1164 р.	ЦДІАЛ, 186.12.177	1890
45	Жовква	Місто	1368 р.	ЦДІАЛ, 186.5.234	1854
46	Золочів	Місто	1442 р.	ЦДІАЛ, 186.6.411	1844
47	Івано-Франко	Смт	1611 р.	ЦДІАЛ, 186.8.1093	1849
48	Кам'янка-Бузька	Місто	1464 р.	Кравцов С. Принципи регулярного містобудування Галичини ¹	Сер. XIX ст.
49	Комарне	Місто	XII-XIII ст.	ЦДІАЛ, 186.10.660	1853
50	Краковець	Смт	1425 р.	Кравцов С. Принципи ...	Сер. XIX ст.
51	Куликів	Смт	XIV ст.	ЦДІАЛ, 186-5-338	1854
52	Магерів	Смт	XIV ст.	Кравцов С. Принципи ...	Сер. XIX ст.
53	Меденичі	Смт	1395 р.		

¹ Тут і далі [78].

Табл. Б.1. (продовження)

№ п/п	Назва історичного населеного місця	Сучасний статус	Дата заснування або першої пис. згадки	Джерело	Дата видання
54	Миколаїв	Місто	1570 р.	-	-
55	Моршин	Місто	1482 р.		
56	Мостиська	Місто	1392 р.	Кравцов С. Принципи ...	Сер. XIX ст.
57	Немирів	Смт	1580 р.	Кравцов С. Принципи ...	Сер. XIX ст.
58	Нижанковичі	Смт	1408 р.	-	-
59	Новий ярів	Смт	1370 р.	Кравцов С. Принципи ...	II пол. XIX ст.
60	Олесько	Смт	1366 р.	Кравцов С. Принципи ...	Сер. XIX ст.
61	Перемишляни	Місто	1437 р.	Кравцов С. Принципи ...	Сер. XIX ст.
62	Підкамін	Смт	1441 р.	ЦДІАЛ, 186.6.911	Сер. XIX ст.
63	Поморяни	Смт	1437 р.	Kościóły i klasztory...	Сер. XIX ст.
64	Пустомити	Місто	1441 р.		
65	Рава-руська	Місто	1455 р.	Кравцов С. Принципи ...	1929
66	Розділ	Смт	1569 р.	ЦДІАЛ, 186.12.520	1850
67	Рудки	Місто	1462 р.	-	-
68	Самбір	Місто	1238 р.	ЦДІАЛ, 186.10.1253 ЦДІАЛ, 186.10.2095	1853 1879
69	Сколе	Місто	1397 р.	Кравцов С. Принципи ...	II пол. XIX ст.
70	Сокаль	Місто	1441 р.	ЦДІАЛ, 186.5.661	1854
71	Стара сіль	Смт	1255, 1421 рр.	Кравцов С. Принципи ...	1856
72	Старий самбір	Місто	XI ст., 1553 р.	ЦДІАЛ, 186.10.1342	1853
73	Стрий	Місто	1396 р.	-	-
74	Судова вишня	Місто	1230 р.	ЦДІАЛ, 186.9.649	1878
75	Турка	Місто	1431 р.	-	-
76	Угнів	Місто	1360 р.	ЦДІАЛ, 186.5.986	1854-78
77	Хирів	Місто	1374 р.	-	-
78	Ходорів	Місто	1394 р.	ЦДІАЛ, 186.4.494	1846
79	Червоноград	Місто	1692 р.	ЦДІАЛ, 186-1-1251	1854
80	Шкло	Смт	XV ст.		
81	Щирець	Смт	XII ст.	ЦДІАЛ, 186.8.1085	1885
82	Яворів	Місто	1376 р.	ЦДІАЛ, 186.9.511	1849
Тернопільська область					
83	Тернопіль	Місто	1540 р.	ЦДІАЛ, 186.13.165	1829
84	Бережани	Місто	1375 р.	ЦДІАЛ, 186.4.12	1846

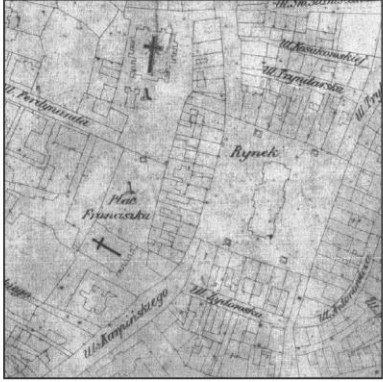

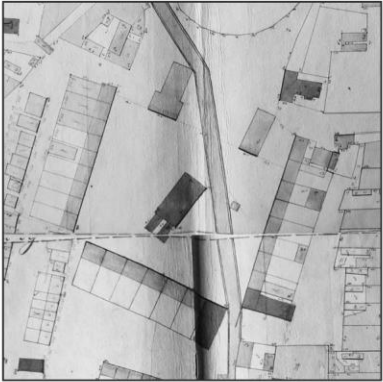

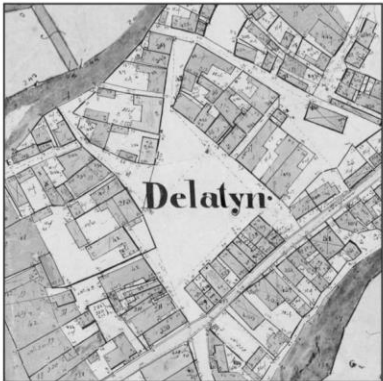

Табл. Б.1. (продовження)

№ п/п	Назва історичного населеного місця	Сучасний статус	Дата заснування або першої пис. згадки	Джерело	Дата видання
85	Борщів	Місто	1456 р.	-	-
86	Бучач	Місто	1397 р.	Архів каф. РАМС ¹	Поч. XX ст.
87	Вишнівець	Смт	XV ст.		
88	Гримайлів	Смт	1600 р.	ДАТО, 146.1.614 Т ²	1861
89	Гусятин	Смт	1559 р.	ЦДІАЛ, 186-14-11	1862
90	Залізці	Смт	1483 р.	ЦДІАЛ, 186.6.380	1830
91	Заліщики	Місто	1340 р.	-	-
92	Збараж	Місто	1211 р.	ДАТО, 146.1.359	1863
93	Зборів	Місто	XV ст.	ДАТО, 146.1.425	1830
94	Золотий потік	Смт	XIV ст.	-	-
95	Козова	Смт	1440 р.	Kościóły i klasztory...	Сер. XIX ст.
96	Копичинці	Місто	XIV ст.	ЦДІАЛ, 186.1.33	1859
97	Коропець	Смт	1421 р.	-	-
98	Кременець	Місто	1226 р.		
99	Ланівці	Смт	1444 р.		
100	Мельниця-подільська	Смт	1615 р.	-	-
101	Микулинці	Смт	1096 р.	ЦДІАЛ, 186.13.193	1861
102	Монастирська	Місто	1454 р.	-	-
103	Підволочиськ	Смт	1463 р.	-	-
104	Підгайці	Місто	1463 р.	ЦДІАЛ, 186.1.587	1846
105	Почаїв	Місто	1450 р.		
106	Скала-подільська	Смт	1569 р.	ДАТО, 146.1.184	1862
107	Скалат	Місто	1564 р.	ЦДІАЛ, 186.13.201	1829
108	Теребовля	Місто	1097 р.	-	-
109	Товсте	Смт	1449 р.	ЦДІАЛ, 186.14.89	1858
110	Хоростків	Місто	1564 р.	-	-
111	Чортків	Місто	1522 р.	Gesher Galicia Map Room ³	1859-61
112	Шумськ	Місто	1149 р.		

¹ Тут і далі [190].² Тут і далі [189].³ Джерело [241].

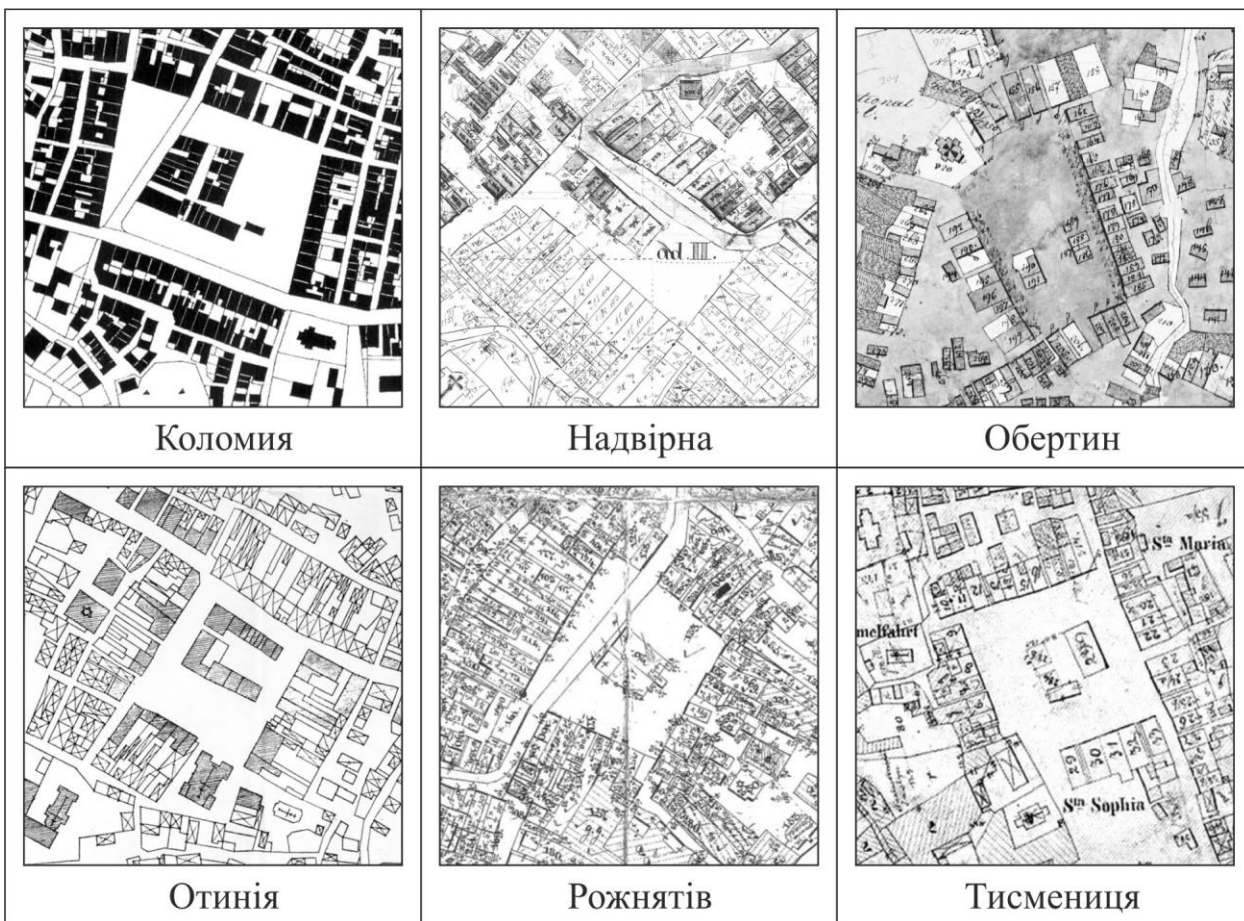
**Фрагменти кадастрових карт
вибраних історичних міст
Західного регіону України¹**

Івано-Франківська область

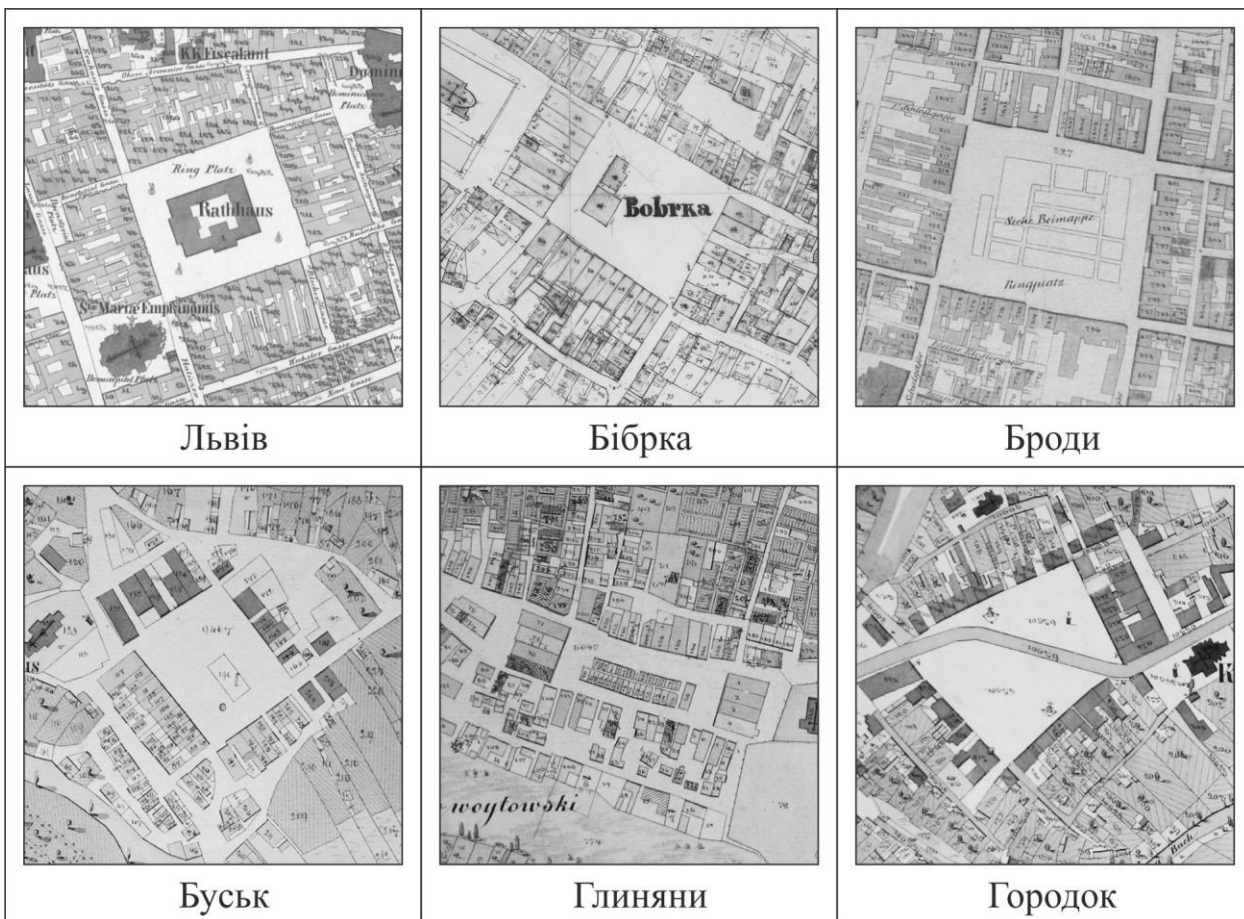
		
Івано-Франківськ	Більшівці	Богородчани
		
Болехів	Букачівці	Бурштин
		
Галич	Десятин	Калуш

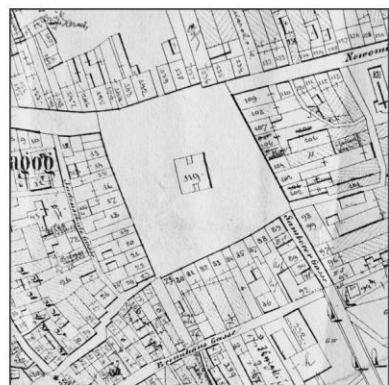
¹ Відповідні джерела вказані в табл. Б.1.

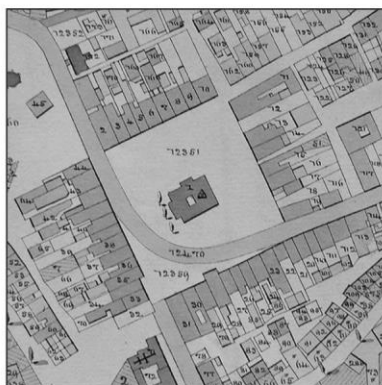

Львівська область

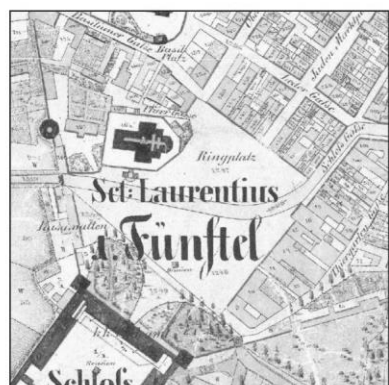
Добромиль

Дрогобич

Жидачів

Жовква

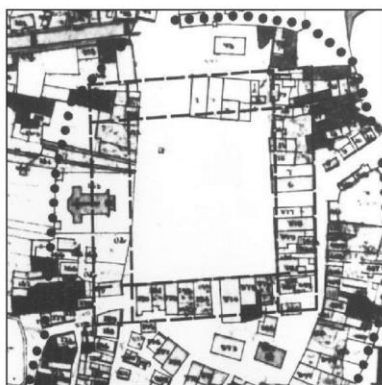
Золочів

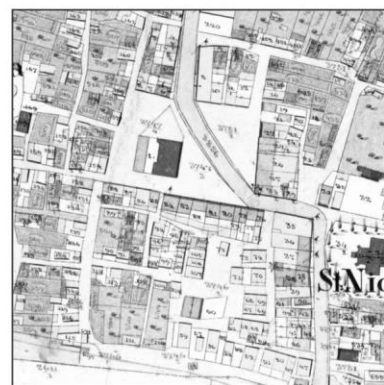
Кам'янка Бузька

Комарне

Краковець

Куликів

Мостиська

Немирів

Новий Яричів

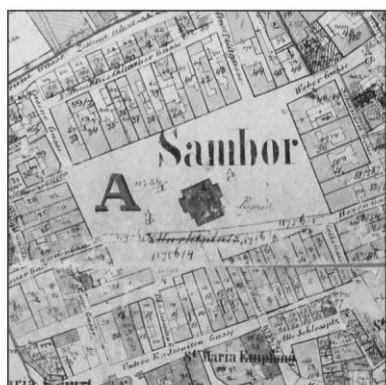
Перемішляни

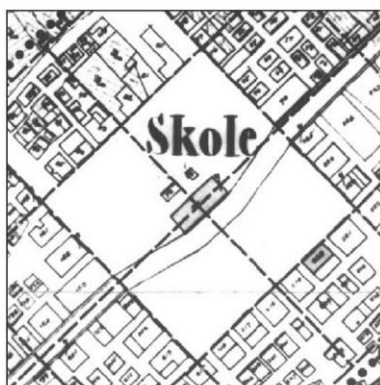
Підкамінь

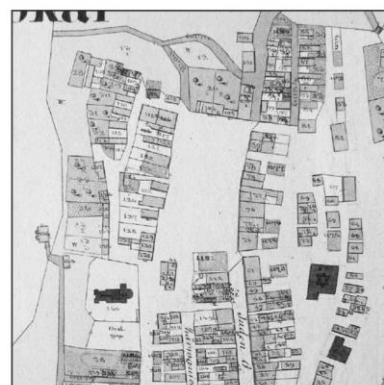
Рава Руська

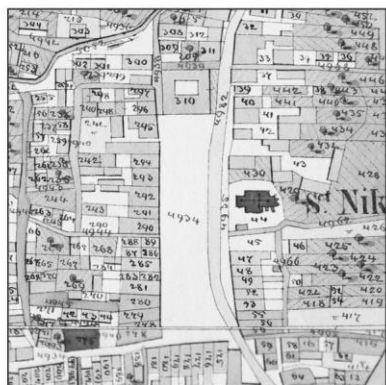
Самбір

Сколе

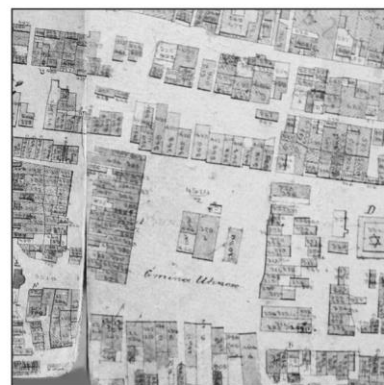
Сокаль

Старий Самбір

Судова Вишня

Угнів

Ходорів

Щирець

Яворів

Тернопільська область

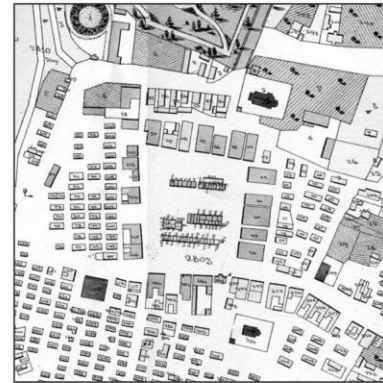

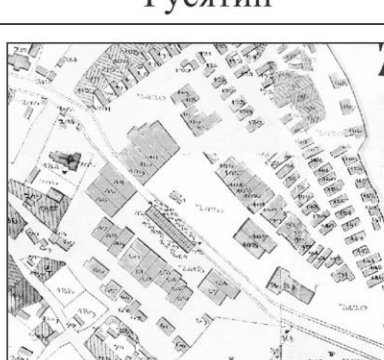
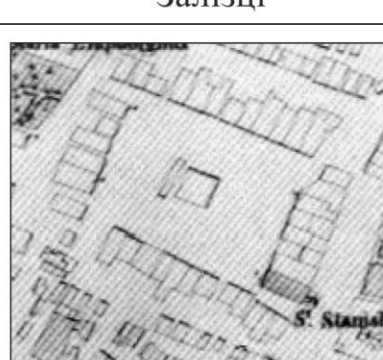
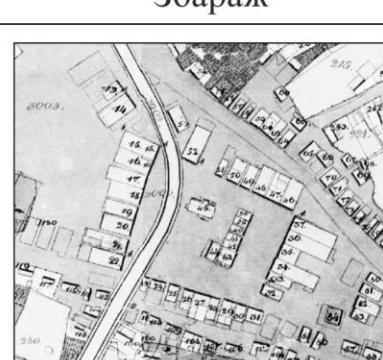

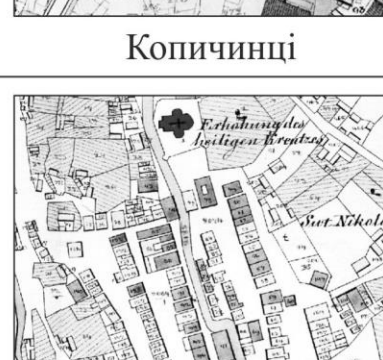
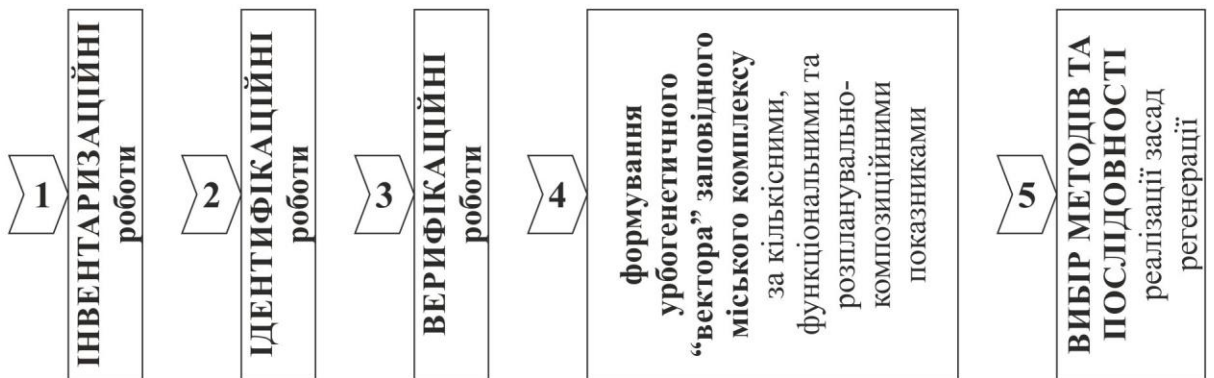
		
Тернопіль	Бережани	Гримайлів
		
Гусятин	Залізці	Збараж
		
Зборів	Козова	Копичинці
		
Микулинці	Підгайці	Скала Подільська

Рис. Б.3.1. Регенерація в структурі реставрації за Л. Прибеґою [102]

МЕТОДИЧНА ПОСЛІДОВНІСТЬ РОБІТ З РЕГЕНЕРАЦІЇ

РІВНІ ЗАВДАНЬ З РЕГЕНЕРАЦІЇ

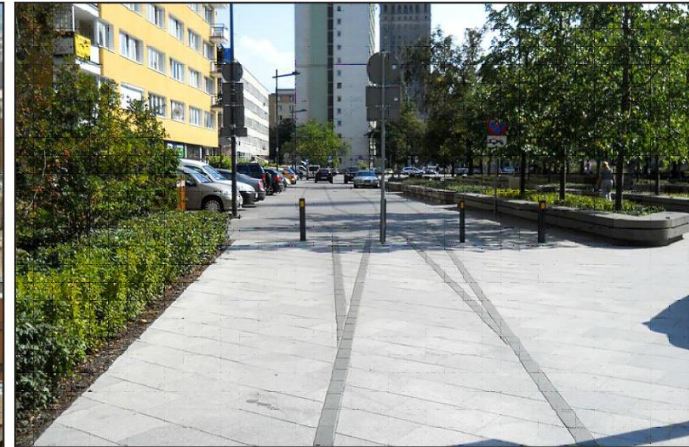
ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ РЕГЕНЕРАЦІЇ ЗАПОВІДНИХ АРХІТЕКТУРНИХ КОМПЛЕКСІВ ІСТОРИЧНИХ МІСТ

1	НАСЛІДУВАННЯ традиційної функціонально-просторової системи міста
2	ВІДТВОРЕННЯ історичної розпланувальної системи міста
3	ВІДОБРАЖЕННЯ композиційно-образної системи міста
4	ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ архітектурно-розпланувального укладу забудови
5	ДОТРИМАННЯ засад історичного розпланування
6	ЗБЕРЕЖЕННЯ “п’ятого фасаду” історичної заповідної частини міста
7	“ЖИВОЇ МУЄЄФІКАЦІЇ” функціонально-просторової структури та предметного наповнення середовища найцінніших зон

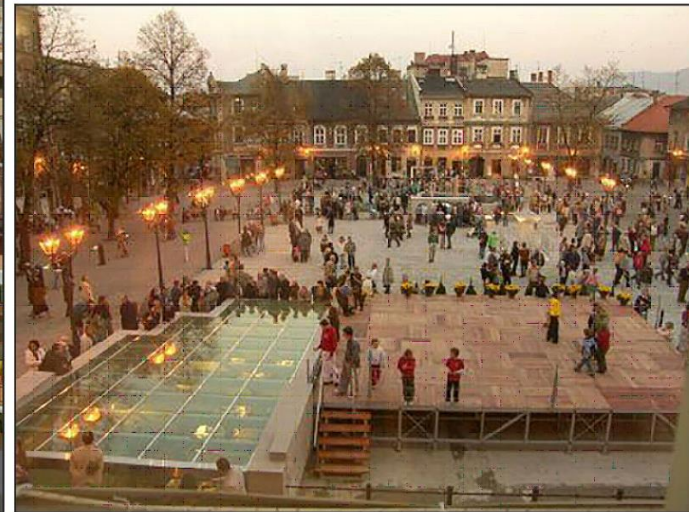
Рис. Б.3.2. Опрацювання проблем регенерації за М. Бевзом [38]

Добудова ратуші, м. Мурсія в Іспанії, 1998 [143]

Регенерація пл. Гжибовські в Варшаві: ознакування трамвайної колії, 2010 (фото О. Шутюка)

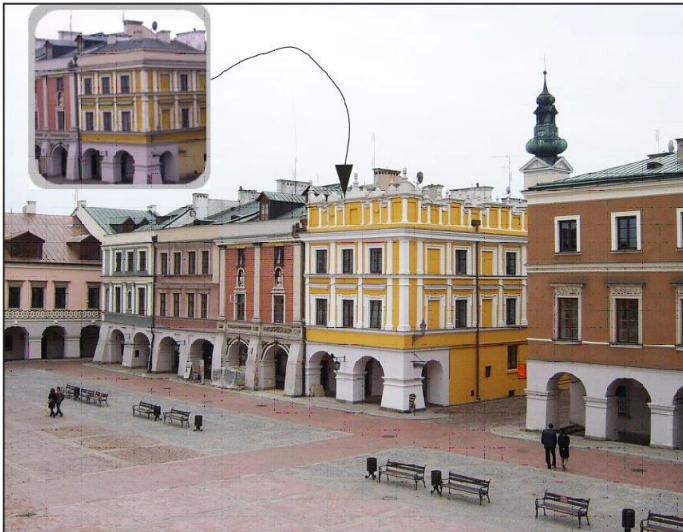
Регенерація ринкової площі в Белсько Бялій (за В. Єндрушинські)

Рис. Б.3.3. Приклади опрацювання історичного архітектурно-містобудівного середовища в Європі

Новозбудоване приватне містечко
Якріборг, Швеція (за HaverstrawLife.com)

Новозбудоване приватне містечко
Якріборг, Швеція (за HaverstrawLife.com)

Регенерація ринкової площі
в Замосці

Регенерація Таргу Венгльового
в Гданську, 2010-11 (за Inspirowaninatura.pl)

Рис. Б.3.4. Приклади опрацювання історичного архітектурно-містобудівного середовища в Європі

Еволюція регенерації за П. Робертсом і Х. Сайксом [174]

період	1950-і	1960-і	1970-і	1980-і	1990-і
Тип політики	Реконструкція	Ревіталізація	Реновація	Редевелопмент	Регенерація
Головна стратегія і орієнтація	Реконструкція міст з розширенням, зазвичай ґрунтувалась на рішеннях в генеральних планах; зростання субурбанізації	Продовження тенденції 50-х; субурбанізаційне та периферійне зростання; окремі ранні спроби реабілітації	Зосередженість на реновації in situ і районному плануванні; продовження розвитку периферії	Значна кількість генеральних планів побудови і перебудови; флагманські проекти; проекти заміської	Рух у напрямку складнішої політики та практики; більший наголос на комплексних заходах
Головні актори і зацікавлені сторони	Державна і місцева влада; приватні забудовники і підрядники	Більша збалансованість публічного і приватного секторів	Зростання ролі приватного сектору і децентралізації місцевої влади	Переважає ролі приватного сектору і спеціалізованих служб; зростання партнерства	Переважає підходу партнерства
Рівень активності	Переважає локального і конкретного рівнів	Поява регіонального рівня активності	Спочатку регіональний та локальний рівні, пізніше – переважає локального рівня	Сфокусованість на конкретному місці на початку 80-х; згодом зростання локального	Повторне введення стратегічного планування; зростання регіональної активності
Економічний фокус	Інвестиції суспільного сектору за деякої участі приватного сектору	Продовження тенденції 50-х зі зростанням впливу приватних інвестицій	Обмеження ресурсів суспільного сектору і зростання приватних інвестицій	Приватний сектор переважає за вибіркової участі суспільних фондів	Становлення балансу між суспільним, приватним та волонтерським фінансуванням
Соціальне значення	Впровадження житлових стандартів	Впровадження соціального забезпечення	Діяльність на основі спілок	Спілки самопомочі за дуже вибіркової державної підтримки	Переважна роль спілок
Містобудівний аспект	Перенесення центрів і розбудова периферії	Деяке продовження тенденції 50-х із одночасною реабілітацією існуючих ділянок	Ширша реновація старих міських ділянок	Генеральні плани перебудови	Згасання тенденції 80-х, підхід охорони та збереження спадщини
Середовищний підхід	озеленення	Вибіркові покращення	Покращення середовища з деякими інноваціями	Зростання занепокоєння щодо середовища	утвердження ідеї сталого середовища

Рис. Б.4. Ієрархія нормативно-правових актів у регулюванні збереження та охорони архітектурно-містобудівної спадщини України

ДОДАТОК В

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

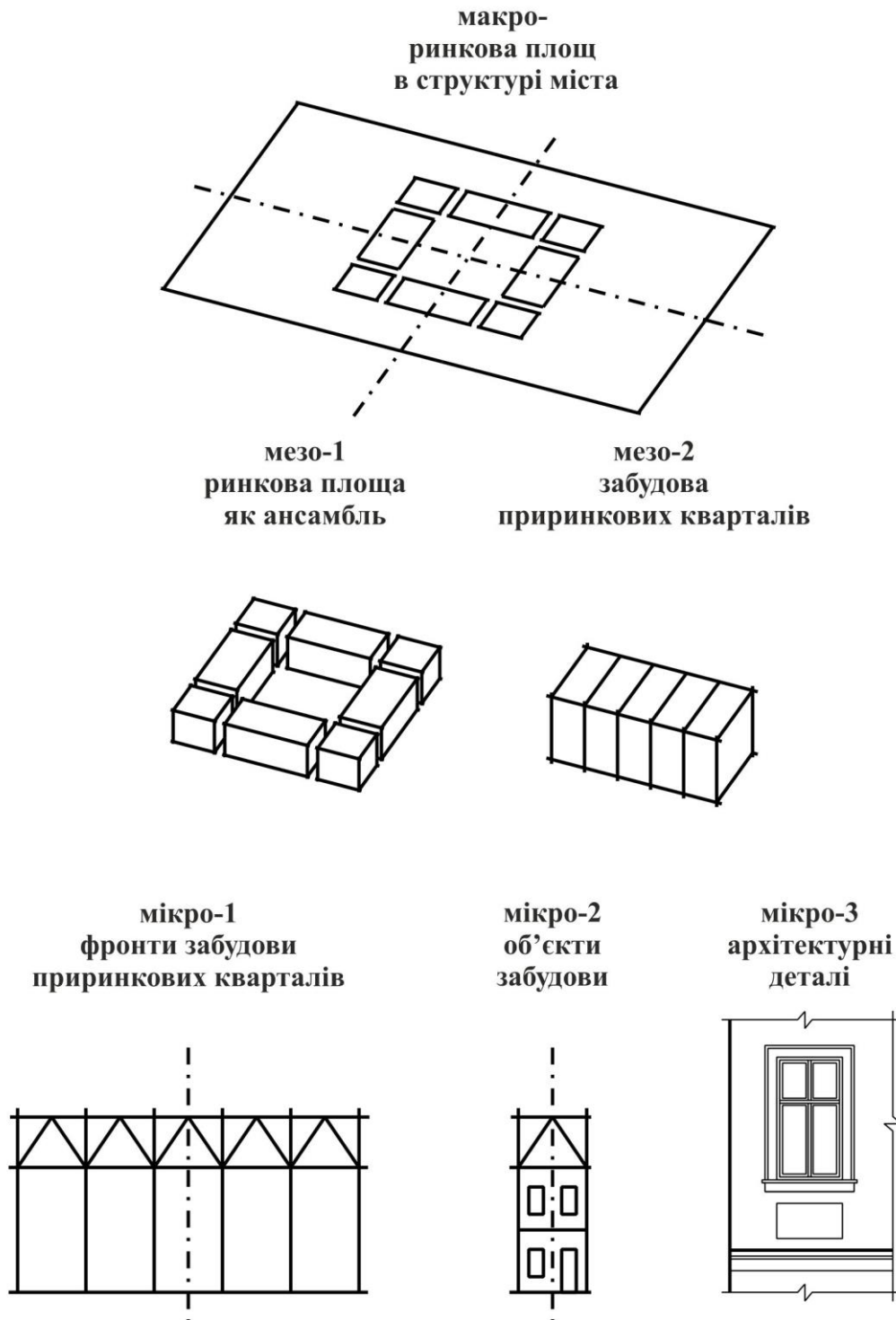

Рис. В.1. Рівні розгляду об'єкта дослідження

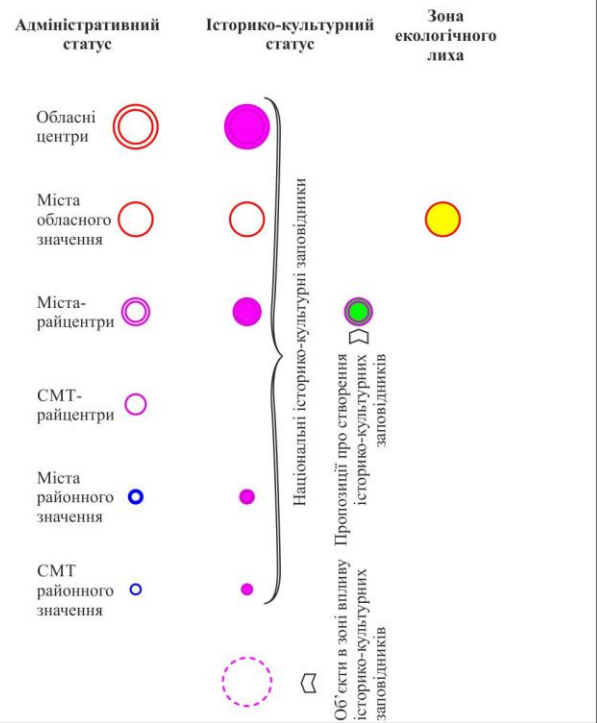
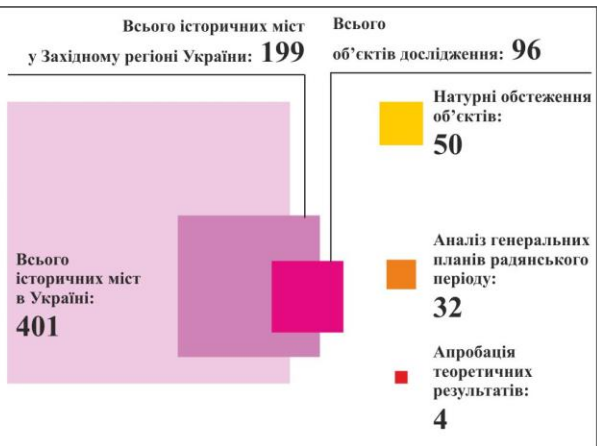
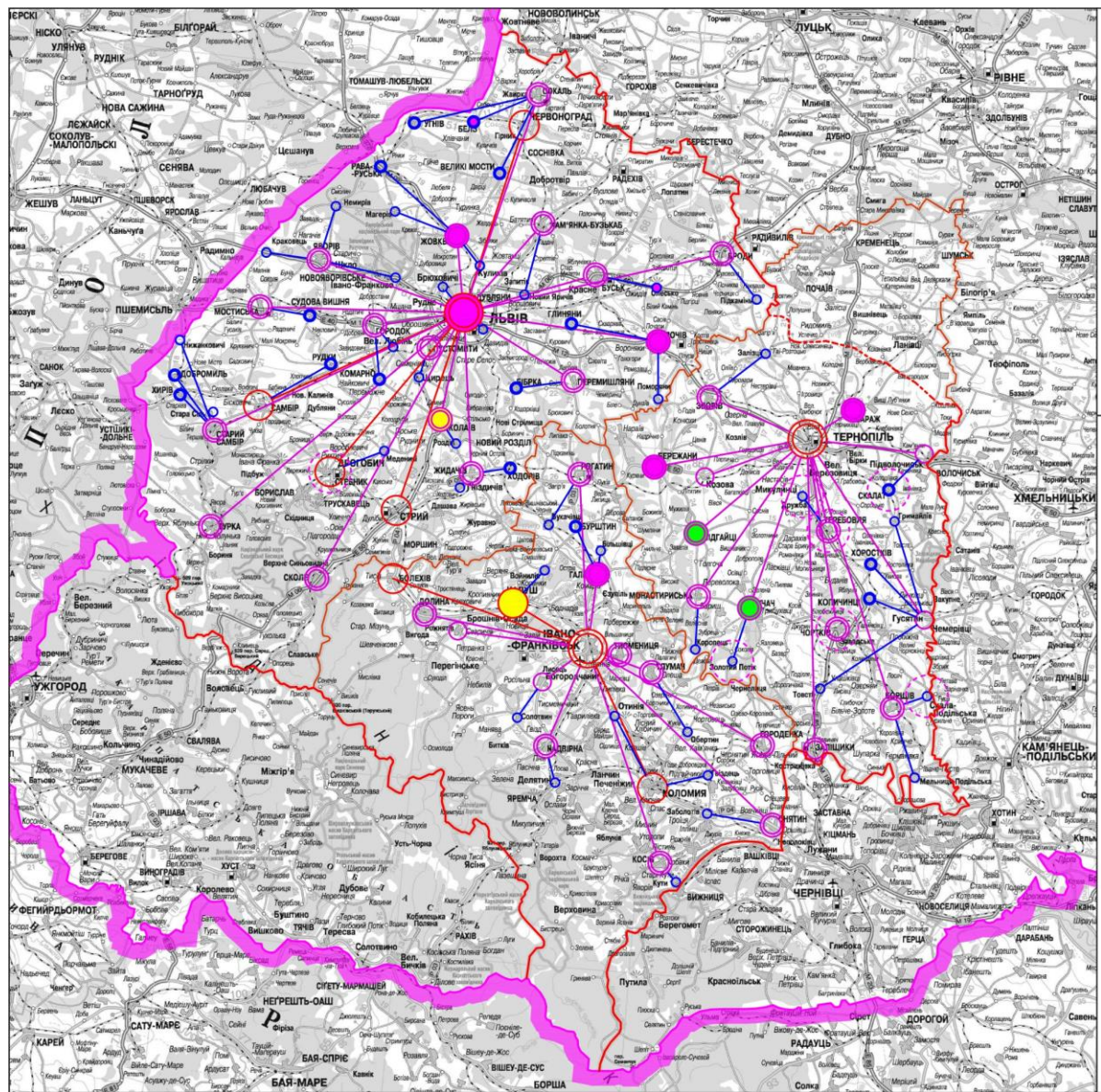

Рис. В.2. Визначення множини об'єктів дослідження

Табл. В.1.

ЗВЕДЕНА ТАБЛИЦЯ ВИБРАНИХ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ПО ДОСЛІДЖУВАНИХ ОБ'ЄКТАХ

№ п/п	Сучасний статус	Адміністративне підпорядкування	Назва історичного населеного місця	Кількість населення (2011-2014 рр.)	Площа, км ²	Вид об'єкта культурної спадщини	Дорога через площу	Наявність об'їзної або можливість об'їзду	Міське автобусне сполучення	Дисгармонійне озеленення
Івано-Франківська область										
1	місто	обласний центр	Івано-Франківськ	227 030	83,73	✓		✓	✓	
2	сmt	сmt	Більшівці	2 123 *	12,83	✓	місцева	✓		✓
3	сmt	сmt, райцентр	Богородчани	7 916*	12,0	✓	Н-09	✓		
4	місто	обласне	Болехів	10 770	36,69	✓	Н-10			✓
5	сmt	сmt	Букачівці	1 408*	21,64	✓	місцева			✓
6	місто	районне	Бурштин	15 347	32,71	✓	Н-09			
7	сmt	сmt	Войнилів	2 747*	19,72	✓	Т-0910			✓
8	місто	районний центр	Галич	6 264	24,67	✓	місцева	✓		✓
9	сmt	сmt	Гвіздець	1 931*	2,22	✓	Т-0904			✓
10	місто	районний центр	Городенка	9 384	56,0	✓	Р-20		✓	✓
11	сmt	сmt	Делятин	8 184*	10,28	✓	Н-09		✓	
12	місто	районний центр	Долина	20 654	27,0	✓	місцева		✓	✓
13	сmt	сmt	Заболотів	4 067*	1,91	✓	Н-10			
14	місто	обласне	Калуш	67 559	65,0	✓	місцева	✓	✓	
15	місто	обласне	Коломия	61 350	41,1	✓	Р-24	✓	✓	
16	місто	районний центр	Косів	8 621	11,38	✓	місцева	✓		
17	сmt	сmt	Кути	4 161*	4,9	✓	Т-0904			✓
18	місто	районний центр	Надвірна	22 255	25,53	✓	Т-0906		✓	✓
19	сmt	сmt	Обертин	3 225*	3,06	✓	Т-0904			✓
20	сmt	сmt	Отиня	5 619*	17,77	✓	Н-10			
21	місто	районний центр	Рогатин	8 000	15,0	✓	Н-09		✓	✓

Табл. В.1. (продовження)

№ п/п	Сучасний статус	Адміністративне підпорядкування	Назва історичного населеного місця	Кількість населення (2011-2014 рр.)	Площа, км ²	Вид об'єкта культурної спадщини	Дорога через площу	Наявність об'їзної або можливість об'їзду	Міське автобусне сполучення	Дисгармонійне озеленення
22	сmt	сmt, райцентр	Рожнятів	2 835*	19,23	✓	місцева			
23	місто	районний центр	Снятин	10 102	35,29	✓	Н-10			
24	сmt	сmt	Солотвин	3 916*	19,0	✓	місцева			✓
25	місто	районний центр	Тисмениця	9 443	38,16	✓	Н-18	✓	✓	
26	місто	районний центр	Тлумач	8 885	19,57	✓	Р-20			
Львівська область										
27	місто	обласний центр	Львів	729 038	182,01	✓	місцева		✓	
28	місто	районне	Белз	2 352	5,85	✓	Т-1404			
29	місто	районне	Бібрка	3 816	5,14	✓	Т-1425			✓
30	місто	районний центр	Броди	23 803	8,67	✓	місцева	✓	✓	✓
31	місто	районний центр	Буськ	8 484	9,0	✓	місцева	✓		✓
32	місто	районне	Великі Мости	6 132	7,91	✓	Р-15			✓
33	місто	районне	Винники	16 278	6,7	✓	місцева			
34	місто	районне	Глиняни	3 165	5,45	✓	місцева	✓		✓
35	місто	районний центр	Городок	16 046	29,62	✓	Т-1425	✓		✓
36	місто	районне	Доброміль	4 406	4,92	✓	Т-1418	✓		✓
37	місто	обласне	Дрогобич	76 866	41,0	✓	Т-1415	✓	✓	
38	місто	районний центр	Жидачів	11 149	13,44	✓	місцева	✓		✓
39	місто	районний центр	Жовква	13 629	7,64	✓	місцева			
40	місто	районний центр	Золочів	24 119	11,64	✓	Т-1413		✓	
41	сmt	сmt	Івано-Франкове	6 331	1,98	✓	Е-40			✓
42	місто	районний центр	Кам'янка-Бузька	10 837	8,63	✓	Т-1425	✓		✓
43	місто	районне	Комарне	3 841	7,3	✓	Т-1425			✓
44	сmt	сmt	Краковець	1 121	1,46	✓	місцева	✓		✓
45	сmt	сmt	Куликів	3 963*	29,0	✓	Е-372			✓
46	сmt	сmt	Магерів	1 968*	1,89	✓	місцева			✓

Табл. В.1. (продовження)

№ п/п	Сучасний статус	Адміністративне підпорядкування	Назва історичного населеного місця	Кількість населення (2011-2014 рр.)	Площа, км ²	Вид об'єкта культурної спадщини	Дорога через площу	Наявність об'їзної або можливість об'їзду	Міське автобусне сполучення	Дисгармонійне озеленення
47	місто	районний центр	Миколаїв	14 934	5,0	✓	місцева	✓		✓
48	місто	районний центр	Мостиська	9 258	7,46	✓	М-11			✓
49	сmt	сmt	Немирів	2 002	1,77	✓	Р-40			
50	сmt	сmt	Нижанковичі	1 824*	2,07	✓	Т-1418			
51	сmt	сmt	Новий Яричів	2 904	4,5	✓	місцева	✓		✓
52	сmt	сmt	Олесько	856	3,65	✓	місцева			✓
53	місто	районний центр	Перемишляни	6 885	4,65	✓	Т-1417	✓		✓
54	сmt	сmt	Підкамінь	2 128*	3,57	✓	Р-39			
55	сmt	сmt	Поморяни	1 370*	4,18	✓	місцева	✓		✓
56	місто	районне	Рава-Руська	8 487	8,5	✓	Е-372			
57	сmt	сmt	Розділ	2 696*	2,56	✓	місцева	✓		
58	місто	районне	Рудки	5 447	3,8	✓	Н-13	✓		✓
59	місто	обласне	Самбір	34 879	24,0	✓	місцева	✓	✓	✓
60	місто	районний центр	Сколе	6 324	4,59	✓	місцева	✓		✓
61	місто	районний центр	Сокаль	21 371	8,47	✓		✓	✓	✓
62	сmt	сmt	Стара Сіль	1 158*	1,93	✓	Т-1401	✓		✓
63	місто	районний центр	Старий Самбір	6 596	14,5	✓	Н-13	✓		✓
64	місто	обласне	Стрий	59 835	16,95	✓	місцева	✓	✓	✓
65	місто	районне	Судова Вишня	6 504	2,81	✓	місцева	✓		✓
66	місто	районний центр	Турка	7 207	3,0	✓	місцева	✓		✓
67	місто	районне	Угнів	1 002	2,48	✓	Т-1404	✓		✓
68	місто	районне	Хирів	4 056	3,43	✓	Т-1401	✓		
69	місто	районне	Ходорів	9 813	8,25	✓	Е-50	✓		
70	місто	обласне	Червоноград	67 993	37,6	✓	Т-1410		✓	✓
71	сmt	сmt	Щирець	5 733*	2,49	✓	Т-1416	✓		✓
72	місто	районний центр	Яворів	13 009	23,35	✓	місцева	✓		✓

Табл. В.1. (продовження)

№ п/п	Сучасний статус	Адміністративне підпорядкування	Назва історичного населеного місця	Кількість населення (2011-2014 рр.)	Площа, км ²	Вид об'єкта культурної спадщини	Дорога через площу	Наявність об'їзної або можливість об'їзду	Міське автобусне сполучення	Дисгармонійне озеленення
Тернопільська область										
73	місто	обласний центр	Тернопіль	217 110	72,0	✓	Е-50	✓		✓
74	місто	районний центр	Бережани	18 264	15,8	✓	місцева	✓	✓	✓
75	місто	районний центр	Борщів	11 202	2,66	✓	місцева	✓	✓	
76	місто	районний центр	Бучач	12 631	9,98	✓	місцева	✓	✓	
77	сmt	сmt	Гримайлів	1 962*	10,0	✓	Т-2002			✓
78	сmt	сmt	Гусятин	7 122*	35,0	✓	місцева			✓
79	сmt	сmt	Залізці	2 703*	4,4	✓	місцева	✓		
80	місто	районний центр	Заліщики	9 379	7,16	✓	Е-85	✓		
81	місто	районний центр	Збараж	14 054	6,94	✓	місцева		✓	✓
82	місто	районний центр	Зборів	6 816	6,0	✓	місцева	✓		✓
83	сmt	сmt	Золотий Потік	2 473*	19,7	✓	місцева	✓		✓
84	сmt	сmt, райцентр	Козова	9 389*	18	✓	місцева	✓		
85	місто	районне	Копичинці	6 869	35,4	✓	Т-2011	✓		
86	сmt	сmt	Коропець	3 508	8,61	✓	місцева			
87	сmt	сmt	Мельниця-Подільська	3 724*	10,0	✓	Т-2002	✓		✓
88	сmt	сmt	Микулинці	3 728*	4,0	✓	місцева			✓
89	місто	районний центр	Монастириська	6 065	10,65	✓	Н-18			
90	місто	районний центр	Підгайці	2 830	3,14	✓	Т-0903			✓
91	сmt	сmt	Скала-Подільська	4 255*	1,52	✓	Р-24			
92	місто	районне	Скалат	4 020	6,0	✓	Т-2002			
93	місто	районний центр	Теребовля	13 709	10,69	✓	Е-85			✓
94	сmt	сmt	Товсте	3 348*	17,0	✓	Р-24			
95	місто	районне	Хоростків	7 034	9,51	✓	місцева			
96	місто	районний центр	Чортків	29 662	30,0	✓	місцева		✓	

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Статус	Адміністративне значення	Категорія міста	Кількість населення, люд.	Площа, <u>км²</u>	Вид і значення об'єкта культурної спадщини	Категорії дорог державного значення	Наявність
	обласний центр	вуликі	> 250 000	> 100	Містобудування, нац.	міжнародного	✓
місто	обласне значення	середні	100 000 – 250 000	50 – 100	Містобудування, місц.	національного	
сMT	районний центр		50 000 – 100 000	25 – 50	історії	регіонального	
	районне значення					територіального	
	сMT	малі	25 000 – 50 000	10 – 25			
			10 000 – 25 000	5 – 10			
			5 000 – 10 000	2,5 – 5			
			2 500 – 5 000	< 2,5			
			< 2 500				

ДОДАТОК Д

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

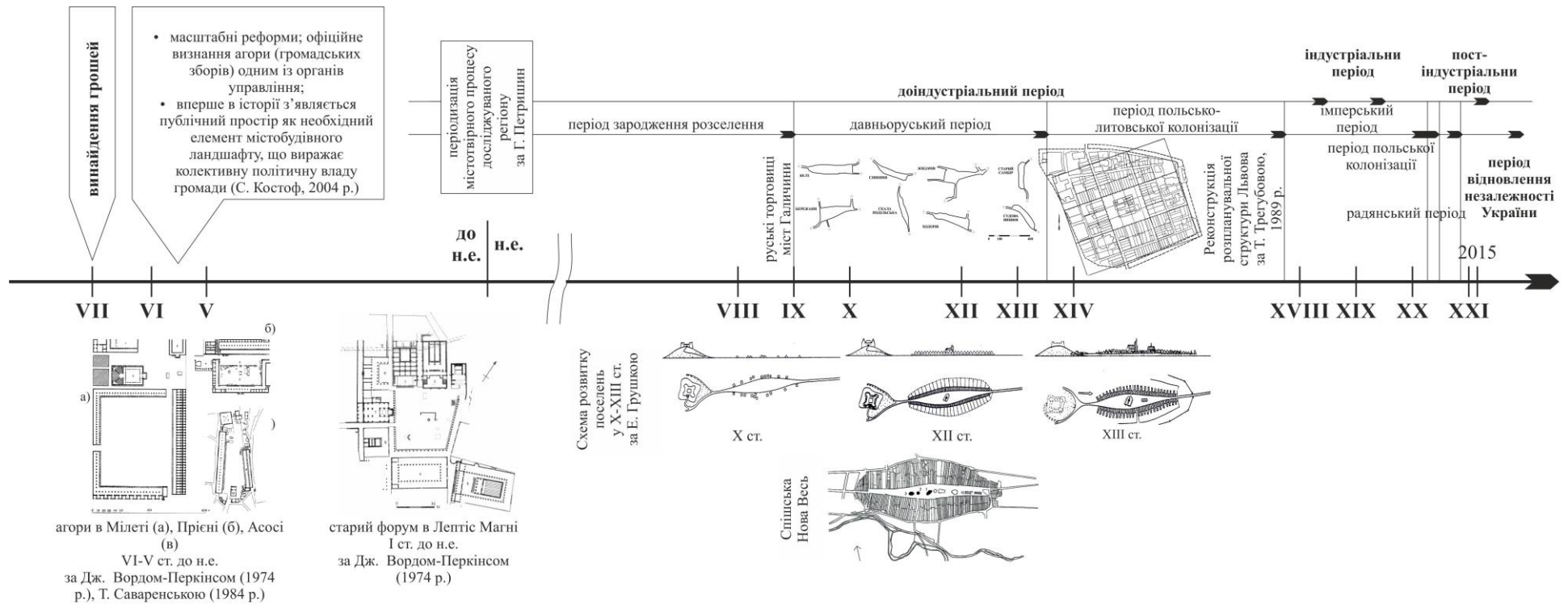

Рис. Д.1.1. Виникнення ринкової площі як міського публічного центру

Рис. Д.1.2. Есслінгер на Некарі – одне із перших міст, якому було надано ринкове право (привілеєм Карла Великого у 800 р.) [233]

КАРТОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИБРАНИХ РИНКОВИХ ПЛОЩ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Рис. Д.2.1. Ринкова площа Белза: а) фрагмент карти Міґа [229]; б) кадастрова карта 1854-90 рр. [192]; в) фрагмент генерального плану Белза, виконаного ДПРОМІСТОм у 1977 р. [187]; г) фрагмент топогеодезичного знімка міста 2005 р. [71]

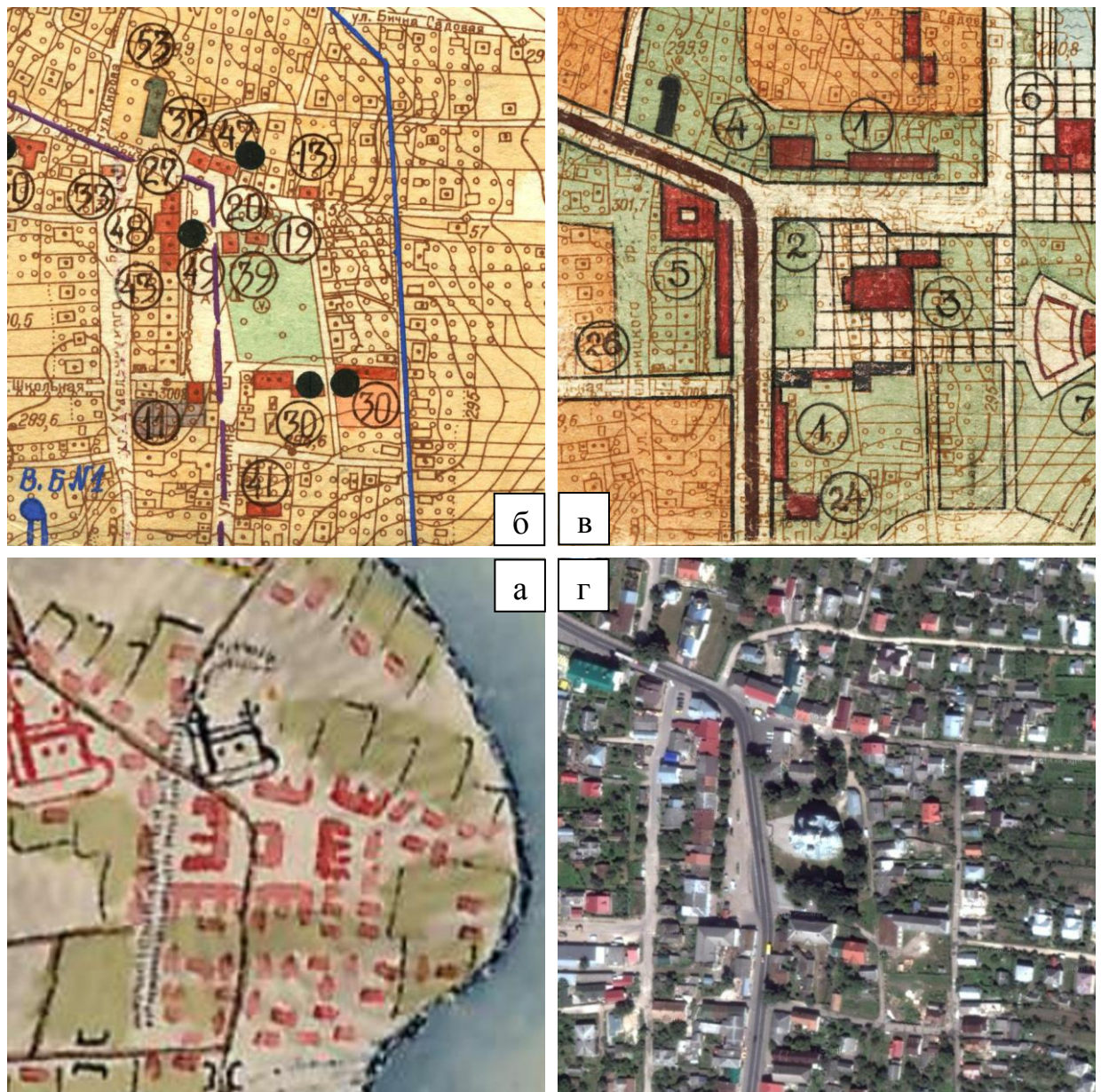

Рис. Д.2.2. Ринкова площа Івано-Франкового: а) фрагмент карти Міґа [229]; б) фрагмент опорного плану, виконаного ДПРОМІСТом у 1967 р. [187]; в) фрагмент генерального плану Івано-Франкового, виконаного ДПРОМІСТом у 1967 р. [187]; г) ринкова площа на супутниковій карті Google [209]

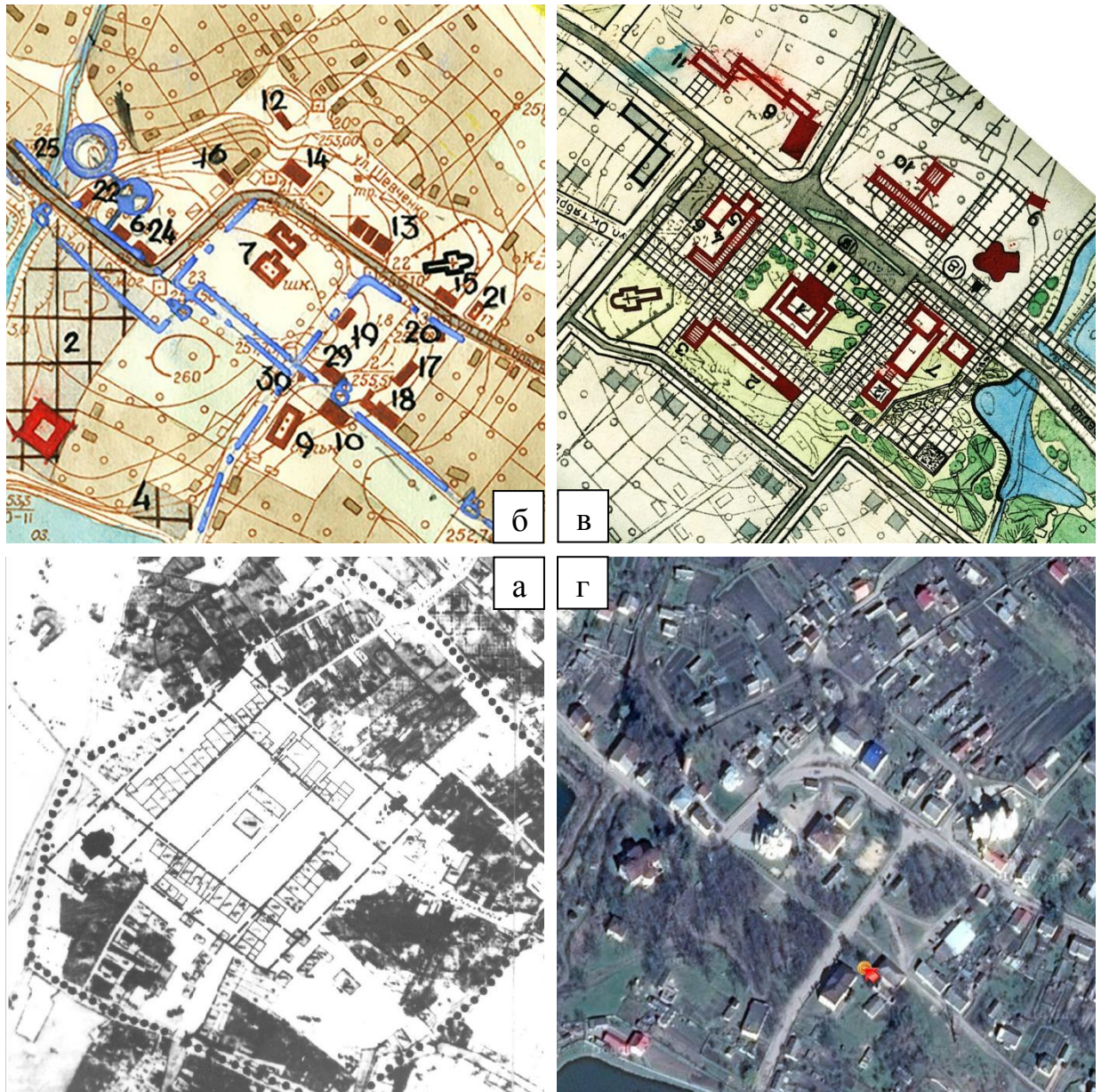

Рис. Д.2.3. Ринкова площа Магерова: а) ринкова площа на кадастровій карті 1854 р. [78]; б) фрагмент опорного плану, виконаного ДПРОМІСТОМ у складі генерального плану Магерова 1972 р. [187]; в) проект детального планування центральної частини Магерова II пол. XX ст. [187]; г) ринкова площа на супутниковій карті Google [209]

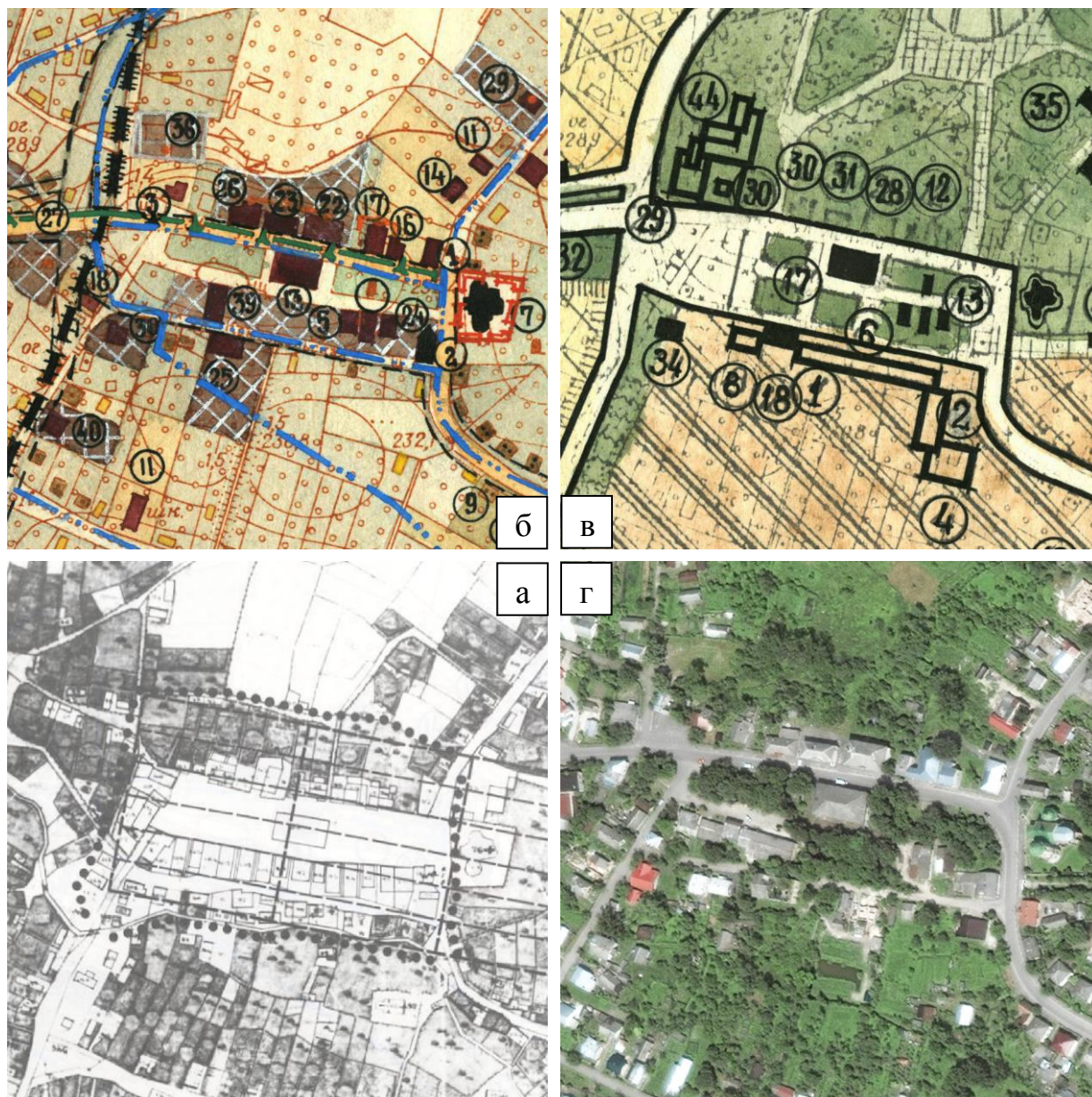

Рис. Д.2.4. Ринкова площа Олеського: а) ринкова площа на кадастровій карті [78]; б) фрагмент опорного плану, виконаного ДПРОМІСТОм у 1969 р. [187]; в) фрагмент генерального плану Олеського, виконаного ДПРОМІСТОм у 1969 р. [187]; г) ринкова площа на супутниковій карті Google [209]

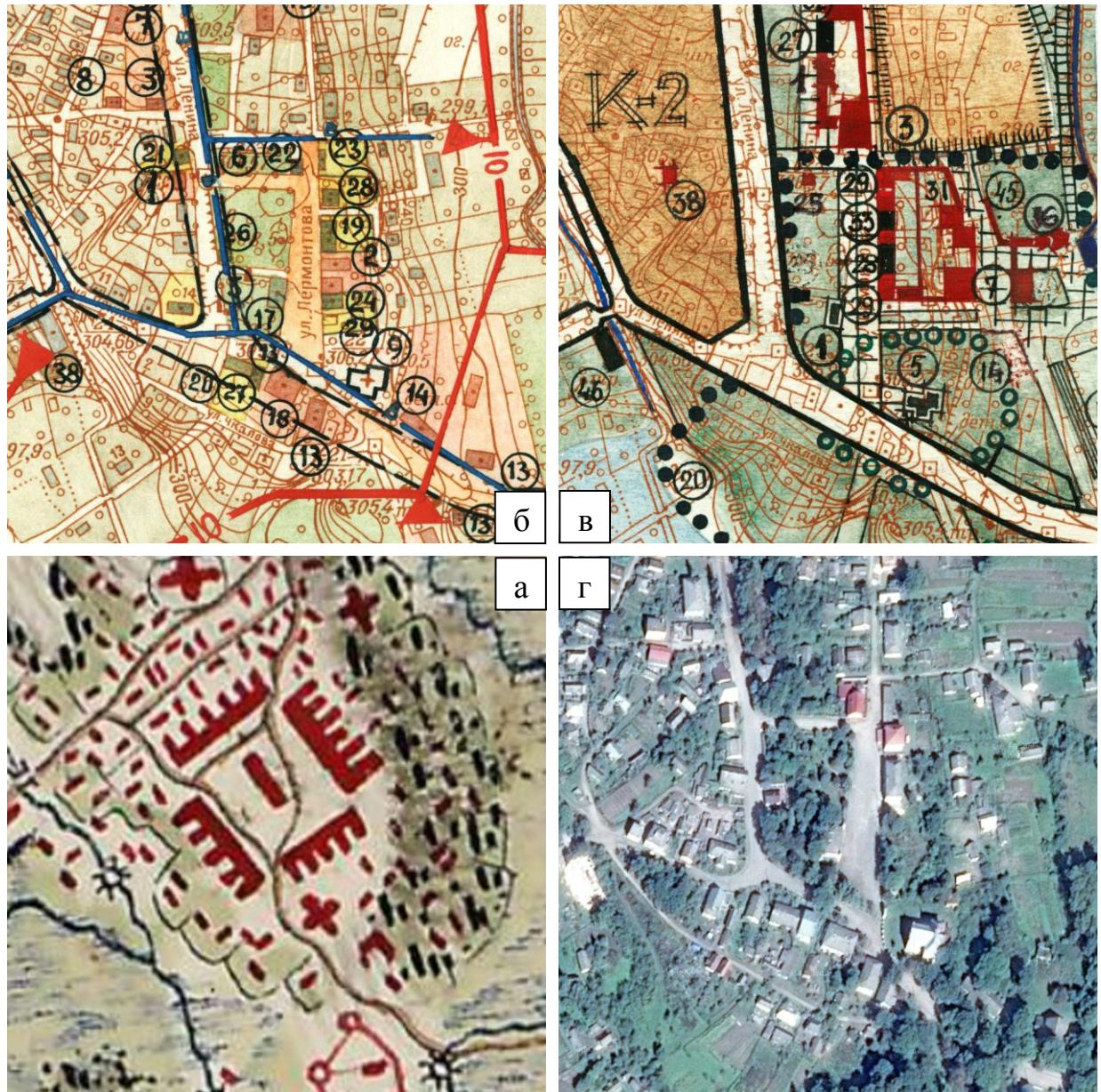

Рис. Д.2.5. Ринкова площа Поморян: а) фрагмент карти Міга [229]; б) фрагмент опорного плану, виконаного ДППРОМІСТом у складі генерального плану Поморян 1972 р. [187]; в) фрагмент генерального плану Поморян, виконаного ДППРОМІСТом у 1972 р. [187]; г) ринкова площа на супутниковій карті Google [209]

Рис. Д.2.6. Ринкова площа Роздолу: а) фрагмент карти Міґа [229]; б) кадастрова карта 1850 р. [192]; в) фрагмент генерального плану Роздолу, виконаного ДПРОМІСТом у 1971 р. [187]; г) залишки ринкової площі на супутниковій карті Google [209]

Рис. Д.2.7. Ринкова площа Старої Солі: а) ринкова площа на кадастровій карті [78]; б) фрагмент опорного плану, виконаного ДПРОМІСТОМ у 1965 р. [187]; в) фрагмент генерального плану Старої Солі, виконаного ДПРОМІСТОМ у 1965 р. [187]; г) ринкова площа на супутниковій карті Yahoo [244]

Рис. Д.2.8. Ринкова площа Турки: а) ринкова площа на військовій карті 1861-64 рр. [238]; б) фрагмент опорного плану, виконаного ДПРОМІСТОМ у 1963 р. [187]; в) фрагмент генерального плану Турки, виконаного ДПРОМІСТОМ у 1964 р. [187]; г) ринкова площа на супутниковій карті Google [209]

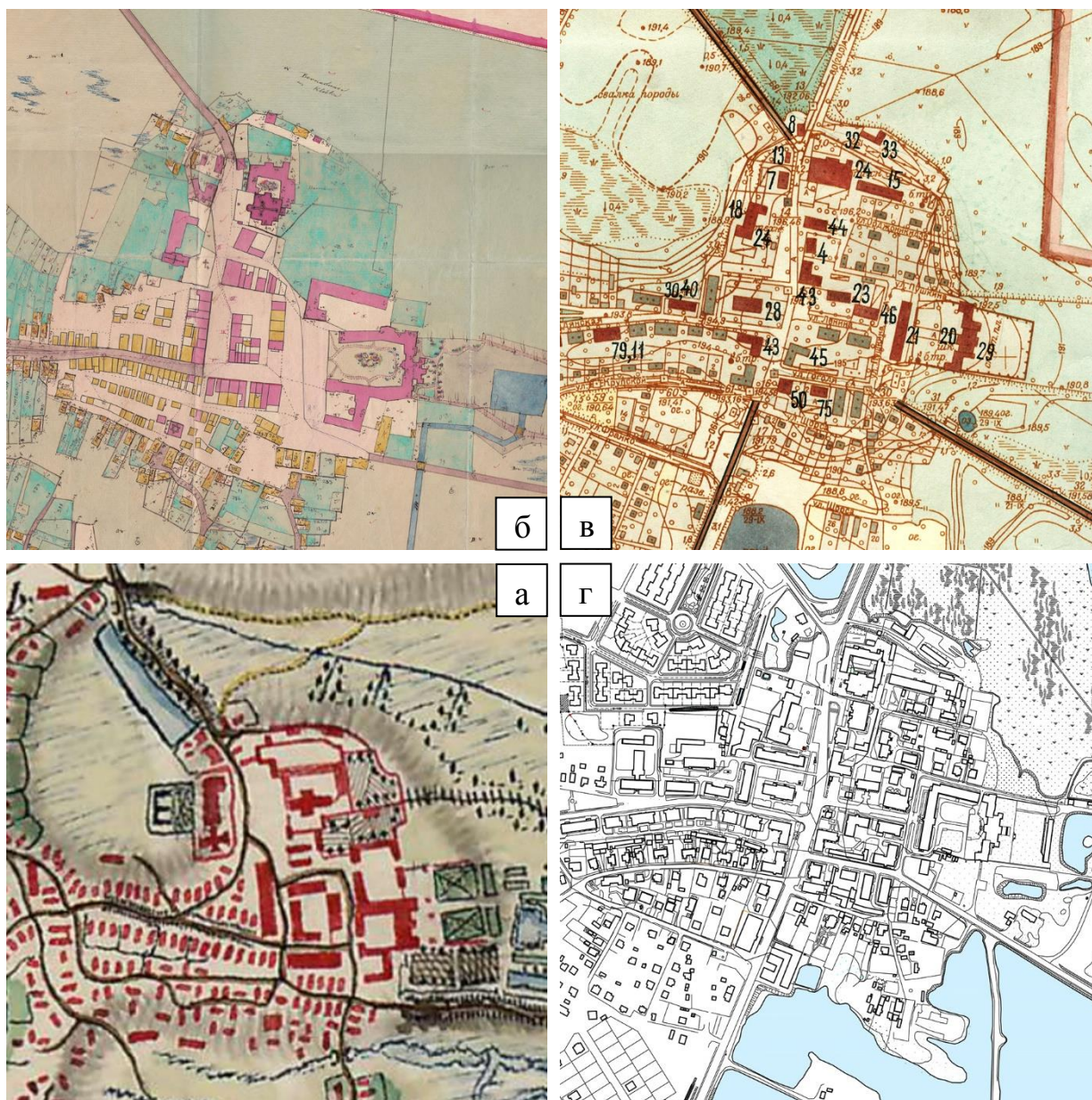
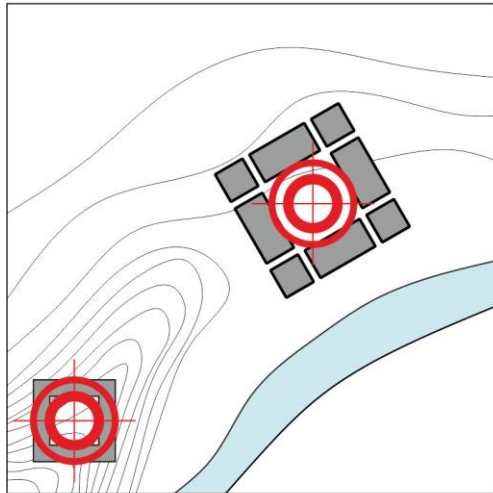
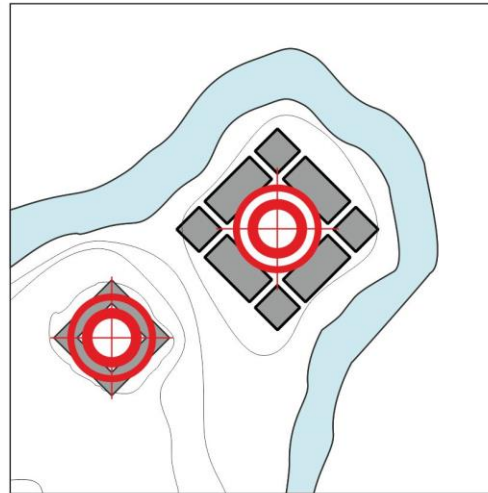

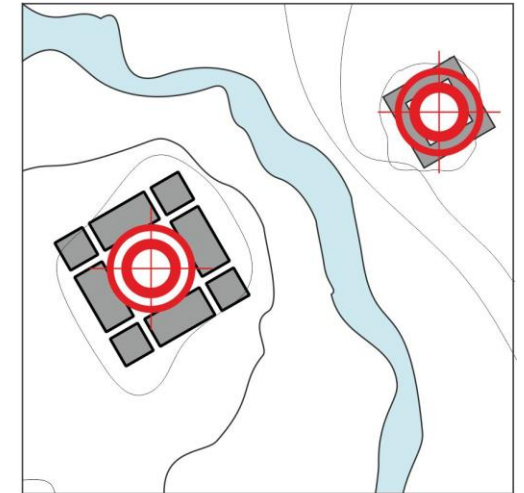
Рис. Д.2.9. Ринкова площа Червонограда: а) фрагмент карти Міґа [229]; б) кадастрова карта 1854 р. [192]; в) фрагмент опорного плану Червонограда, виконаного у 1972 р. КиївНДПІМ [187]; г) фрагмент сучасного топогеодезичного знімка міста [190]

КОМПОЗИЦІЙНІ ВИРІШЕННЯ РИНКОВИХ ПЛОЩ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

МИСОВЕ
(замок на горі)

ТЕРАСОВЕ
(ринок і замок на одному мисі)

ТЕРАСОВЕ
(ринок і замок на різних мисах)

Рис. Д.3.1. Типи топографічного розташування досліджуваних об'єктів (розробка автора)

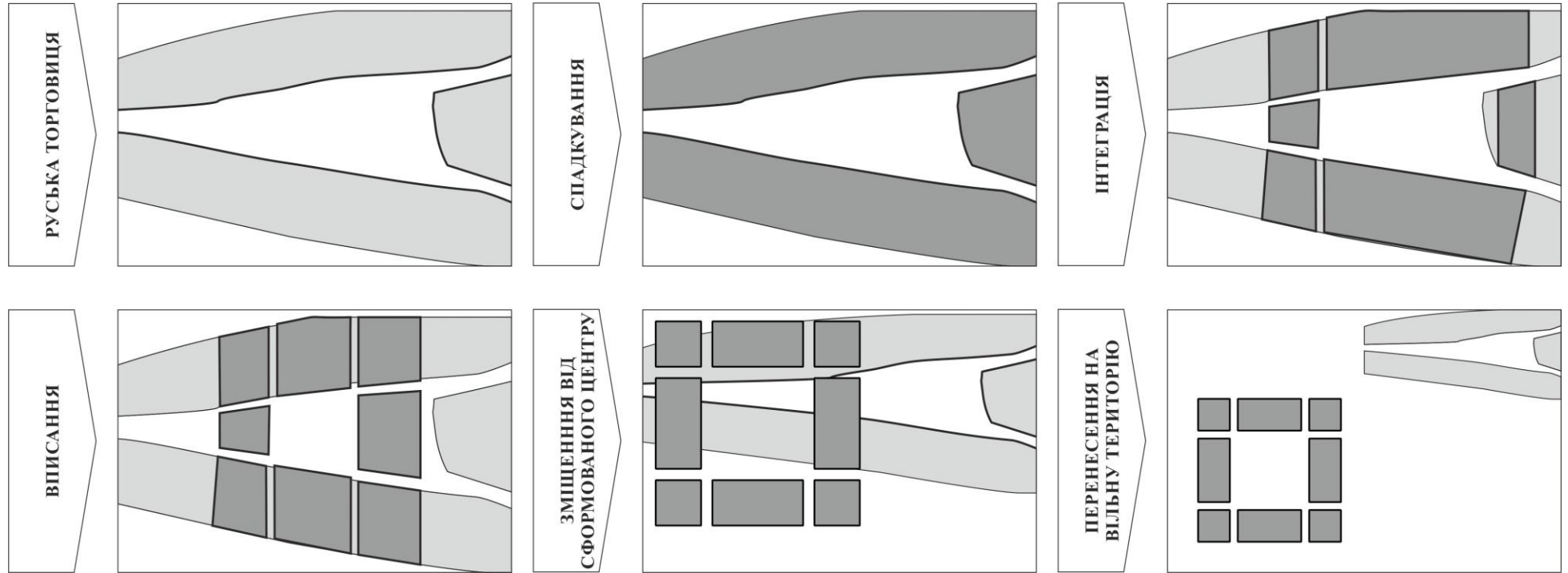

Рис. Д.3.2. Способи впровадження моделі регулярної ринкової площі в територіальних межах дослідження
(розробка автора)

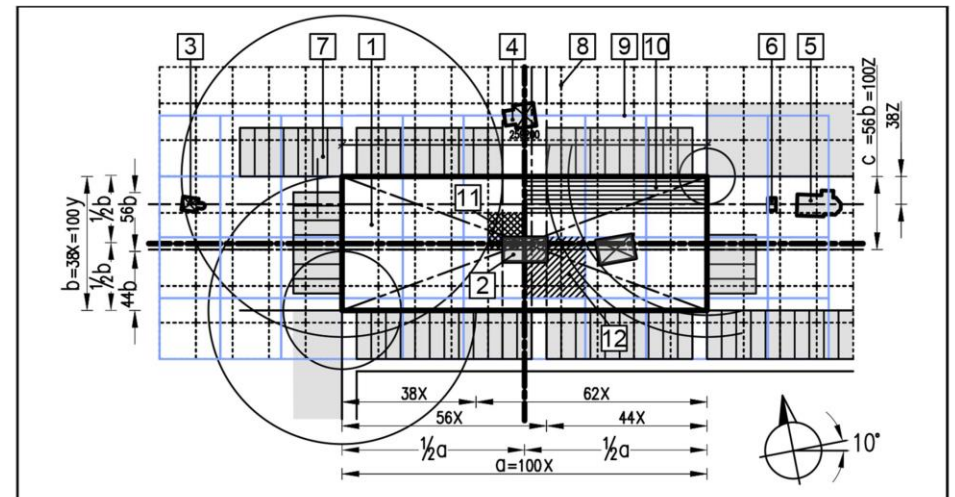
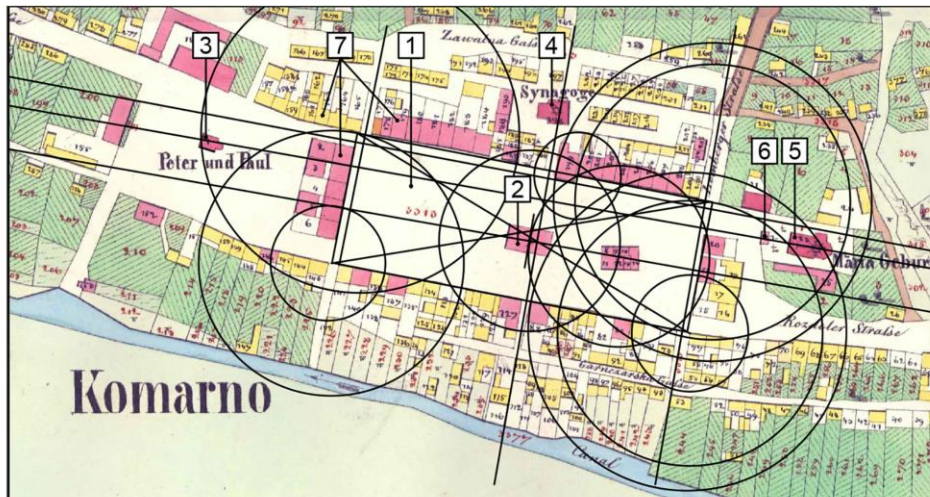
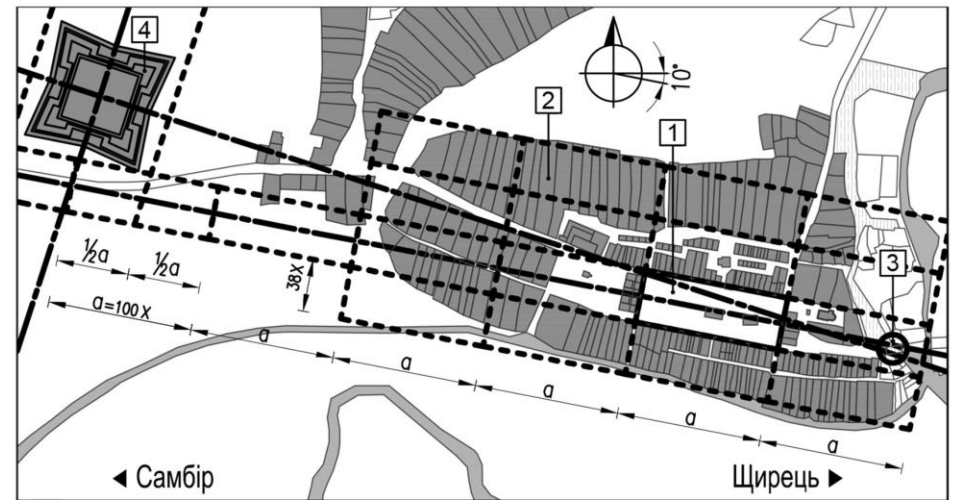
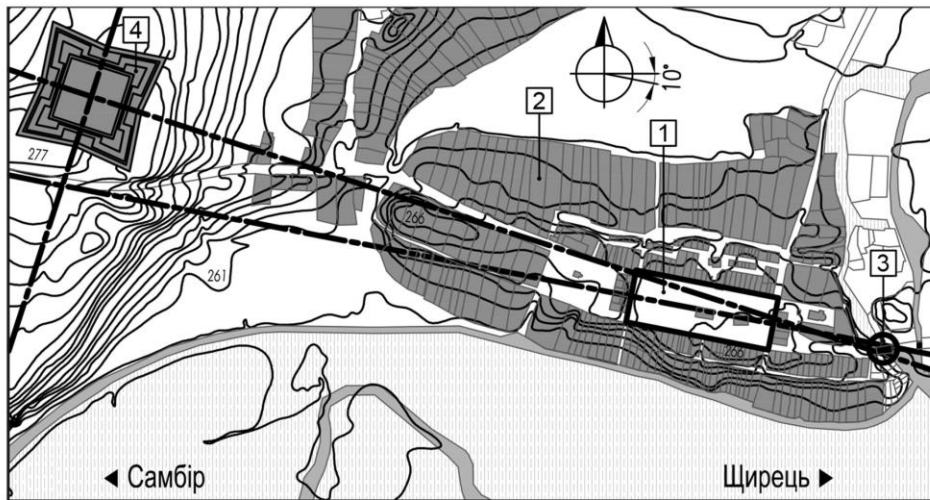

Рис. Д.3.3. Композиційний та метрологічний аналіз на прикладі ринкової площі в Комарному (розробка автора)

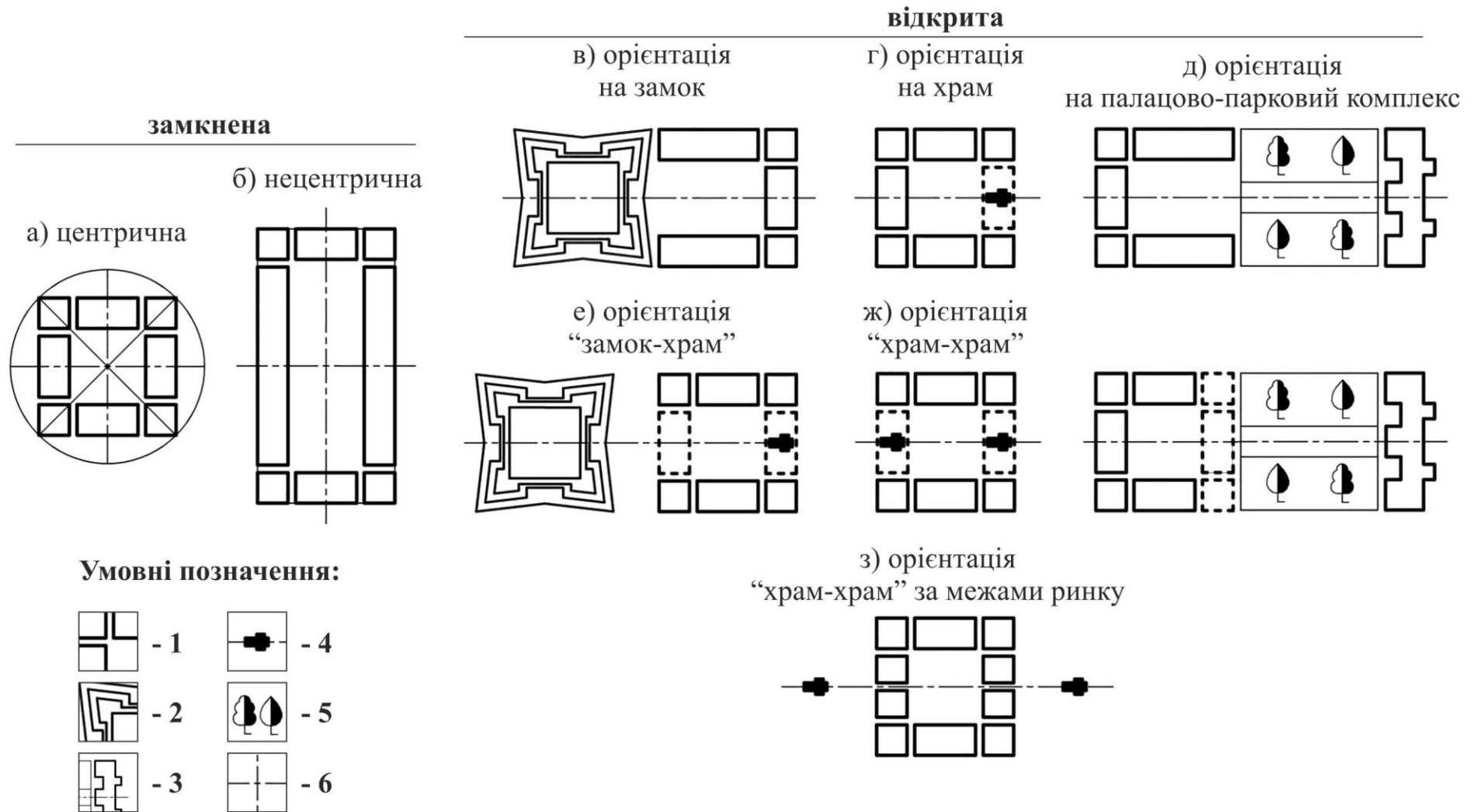

Рис. Д.3.4. Типи розпланувально-просторових композицій ринкових площ історичних міст Західного регіону України (розробка автора), де: 1 – приринкові квартали; 2 – замок; 3 – палац; 4 – християнський храм; 5 – зелені насадження; 6 – композиційні осі

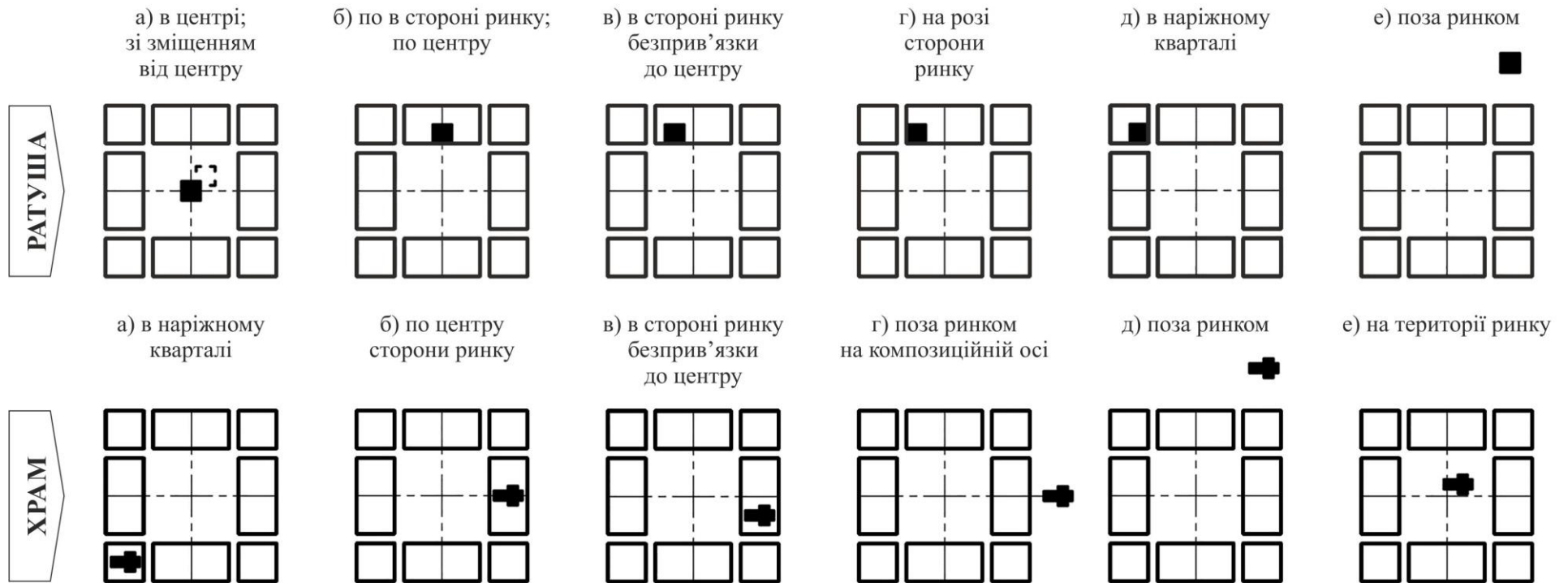
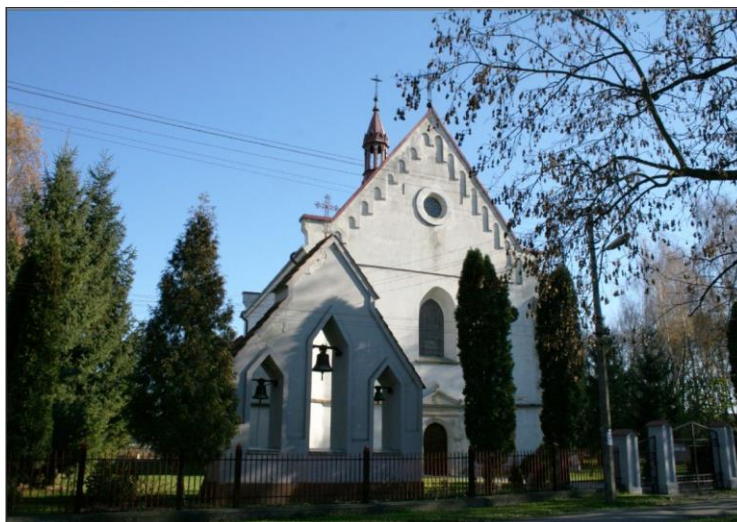
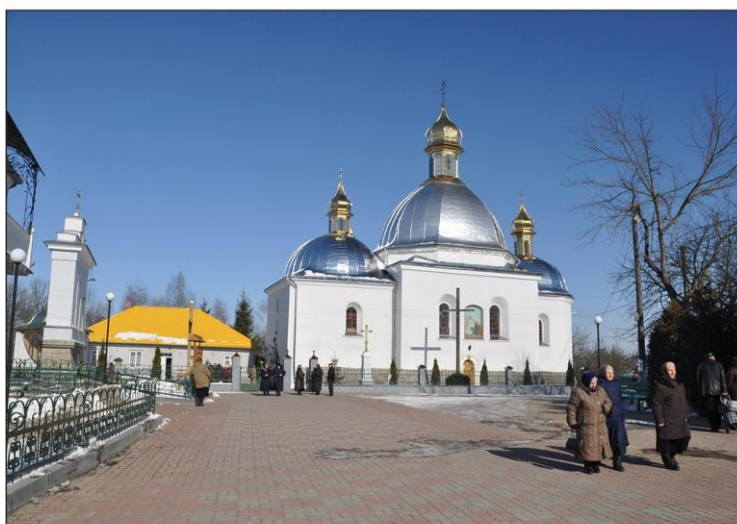

Рис. Д.3.5. Архітектурні доміанти в композиційній організації ринкових площ Західного регіону України

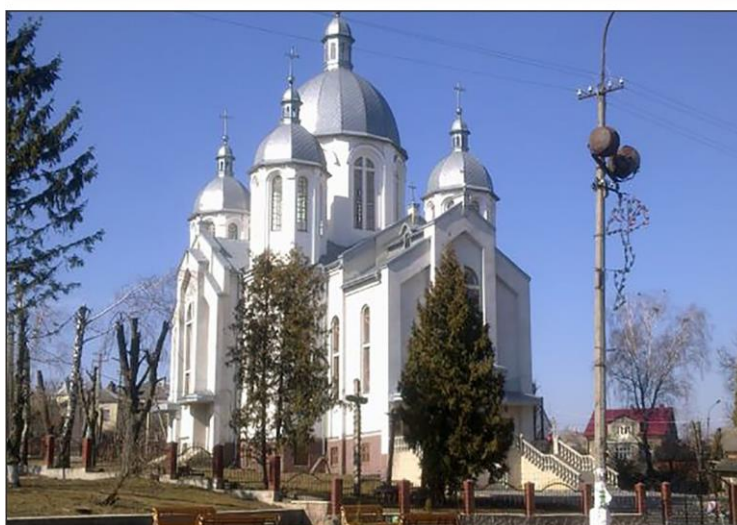
(розробка автора)

по центру сторони ринку: костел Успіння
Пр. Богородиці 1577 р. в Жидачеві. Фото автора

поза ринком на композиційній осі: церква Благовіщення Пр.
Богородиці 1633 р. в Городку. Фото автора

на території ринку: церква Всіх святих українського народу 2004
р. на ринковій площі в Підгайцях [220]

Рис. Д.3.6. Фотофіксація деяких способів розташування сакральних об'єктів
ринкових площ історичних міст Західного регіону України

в стороні ринку без прив'язки до центру:
ратуша в Старому Самборі, фото 1912 р. (не збереглась) [193]

на розі сторони ринку: ратуша в Городку 1832 р. [231]

в наріжному кварталі: ратуша в Коломиї 1877 р. [210]

поза ринком: ратуша в Яворові кінця ХІХ ст.,
вул. Львівська [245]

Рис. Д.3.7. Деякі способи розташування ратуш на ринкових площах історичних міст Західного регіону України

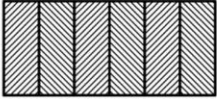
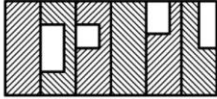
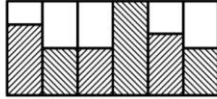
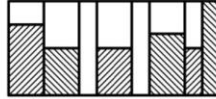

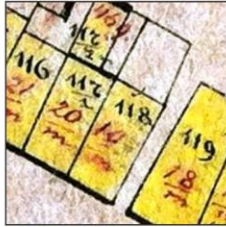

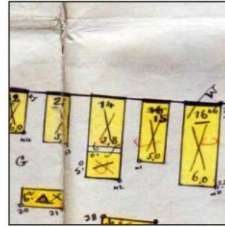
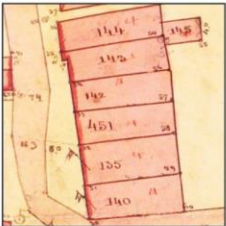
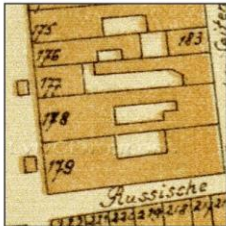
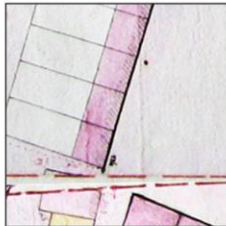

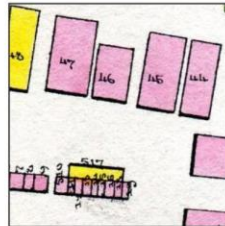
тип забудови (розробка автора)	назва	суцільна	високощільна	фронтальна		
				суцільна рядова	фрагментарна рядова	відкрита рядова
	схема					
прикладні історичні забудови на фрагментах кадастрових карт [ЦДАЛ: Ф. 186; ДАГО: Ф. 146]	дерев'яна забудова	 Зборів	 Угнів	 Богородчани	 Обертин	 Букачівці
	муровна забудова	 Підгайці	 Львів	 Бурштин	 Рогатин	 Гримайлів

Рис. Д.3.8. Типи забудови приринкових кварталів ринкових площ історичних міст

Західного регіону України(розробка автора)

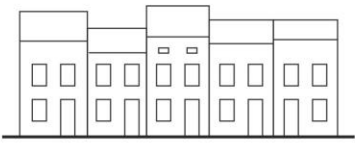
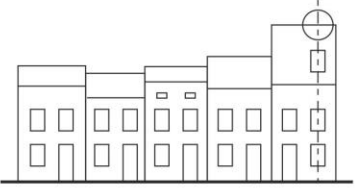

тип (за Ю. Дзак)	назва	блоковий	кутовий
	схема		
приклад		 Жовква	 Болехів
		 Комарне	 Городок

Рис. Д.3.9. Типи фронтів історичної забудови приринкових кварталів (переважні; розробка і фото автора)

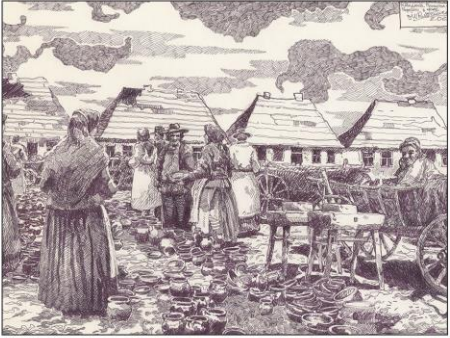

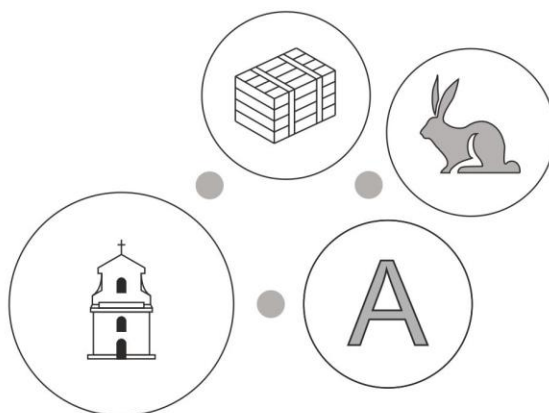
рядовий	 Белз, 1939-44 рр. [192]	щитовий	 Галич, поч. XX ст. [192]
вальмовий	 Жидачів, поч. XX ст. (рис. О.Рибчинського)	напіввальмовий	 Гримайлів, поч. XX ст. [192]

Рис. Д.3.10. Основні типи дахових завершень периметральної забудови ринкових площ історичних міст Західного регіону України (розробка автора)

ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКОВИХ ПЛОЩ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ У II ПОЛ. XX СТ.

Магерів (фото автора)

Комарне [216]

Рис. Д.4.1. Зміна призначення сакральних об'єктів ринкових площ історичних міст у радянський період, влаштування: складу; тваринної ферми; автостанції

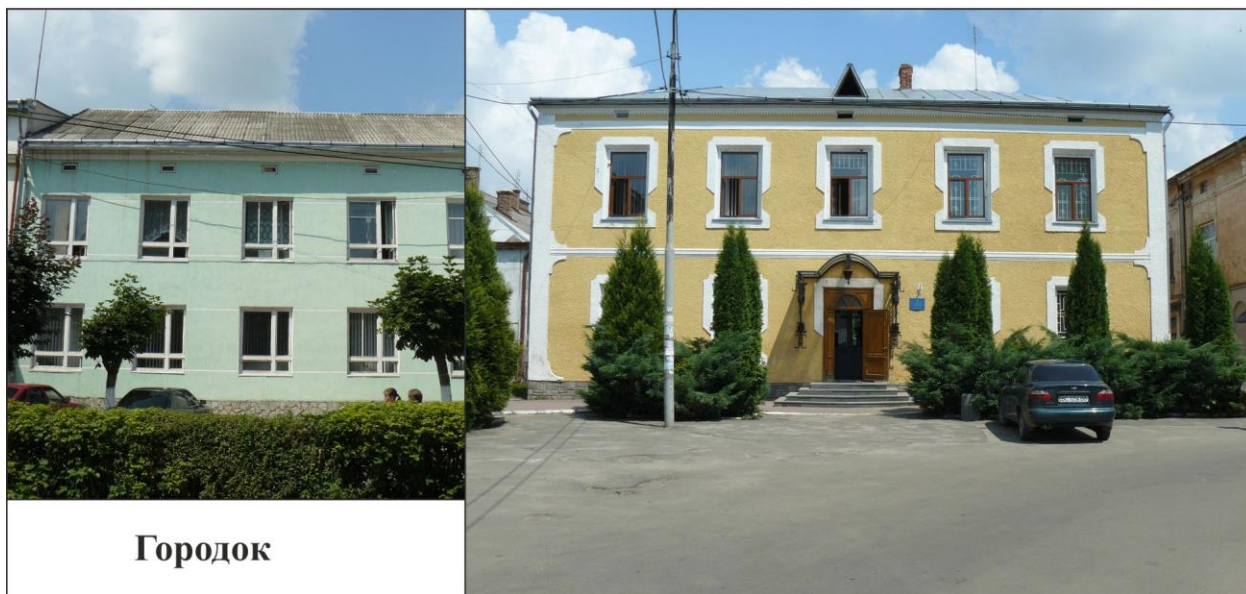
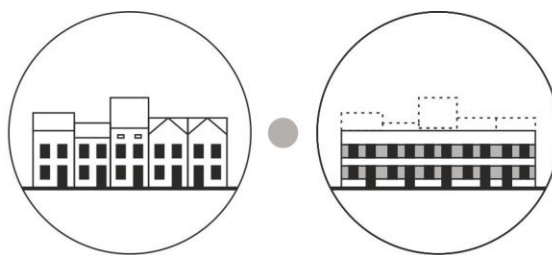

Рис. Д.4.2. Демонтаж декоративних архітектурних деталей історичної забудови ринкових площ Західного регіону України (фото автора)

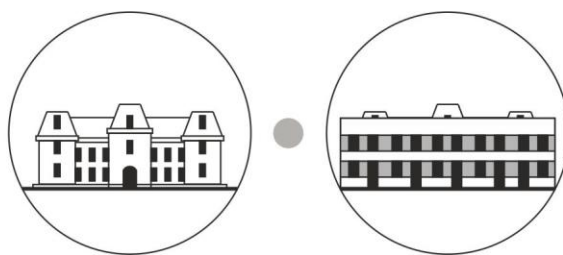

Глиняни

Комарне

Рис. Д.4.3. Укрупнення масштабу забудови ринкових шляхом об'єднання кількох сусідніх будинків під одним тиньком та, бажано, дахом (стилістичне поєднання з епохою), або ж зведення відповідних об'єктів (фото автора)

Червоноград

Жидачів

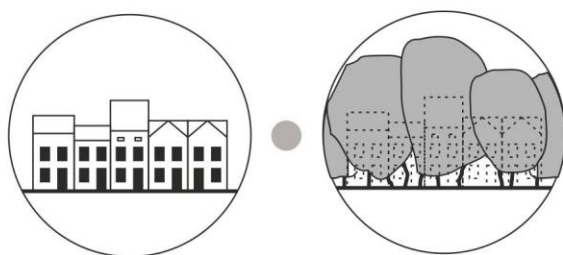
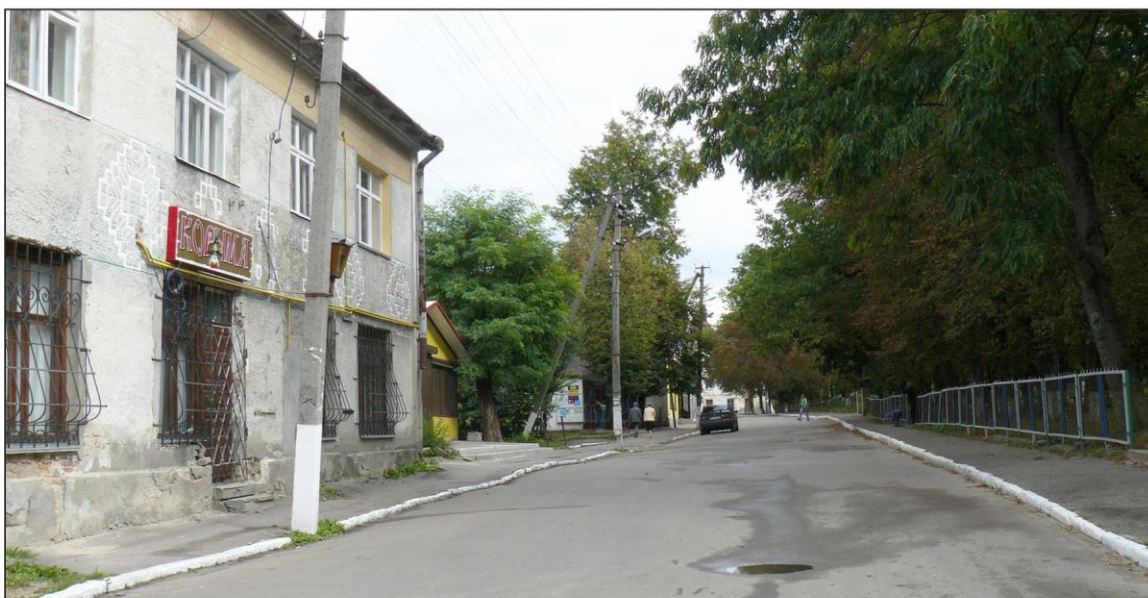
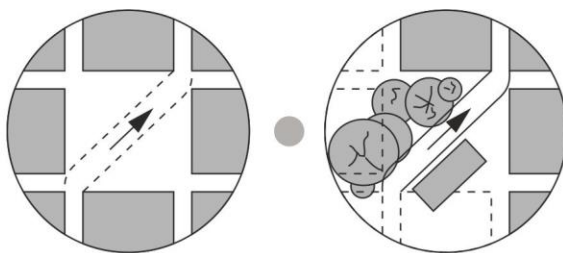

Рис. Д.4.4. Блокування візуальних зв'язків об'ємно-просторової композиції ринкових площ історичних міст Західного регіону України (фото автора)

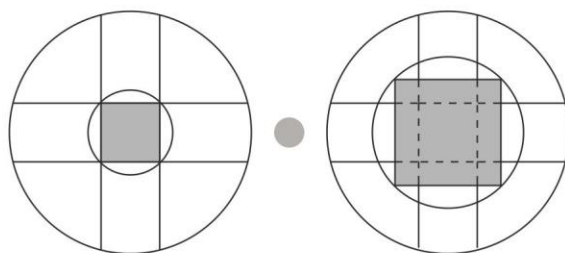

Глиняни

Куликів

Рис. Д.4.5. Надання пріоритетного значення дорозі, що перетинає ринкову площу: влаштування тут інтенсивного транспортного руху, в т.ч. транзитного, а також влаштування вздовж неї забудови або скверу (фото автора)

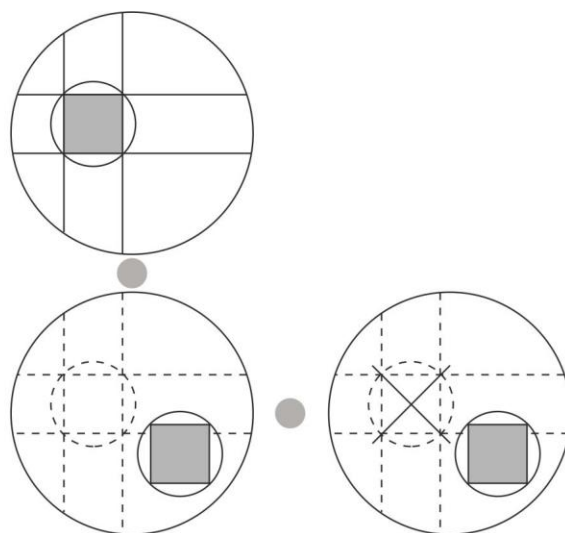

Жидачів (фото автора)

Богородчани [195]

Рис. Д.4.6 Поглинання ринкової площі відкритим простором більшого масштабу, часто зі зміщенням композиційного центру

Золочів [204]

Сокаль [221]

Рис. Д.4.7. перенесення загальноміського центру або ж його ліквідація

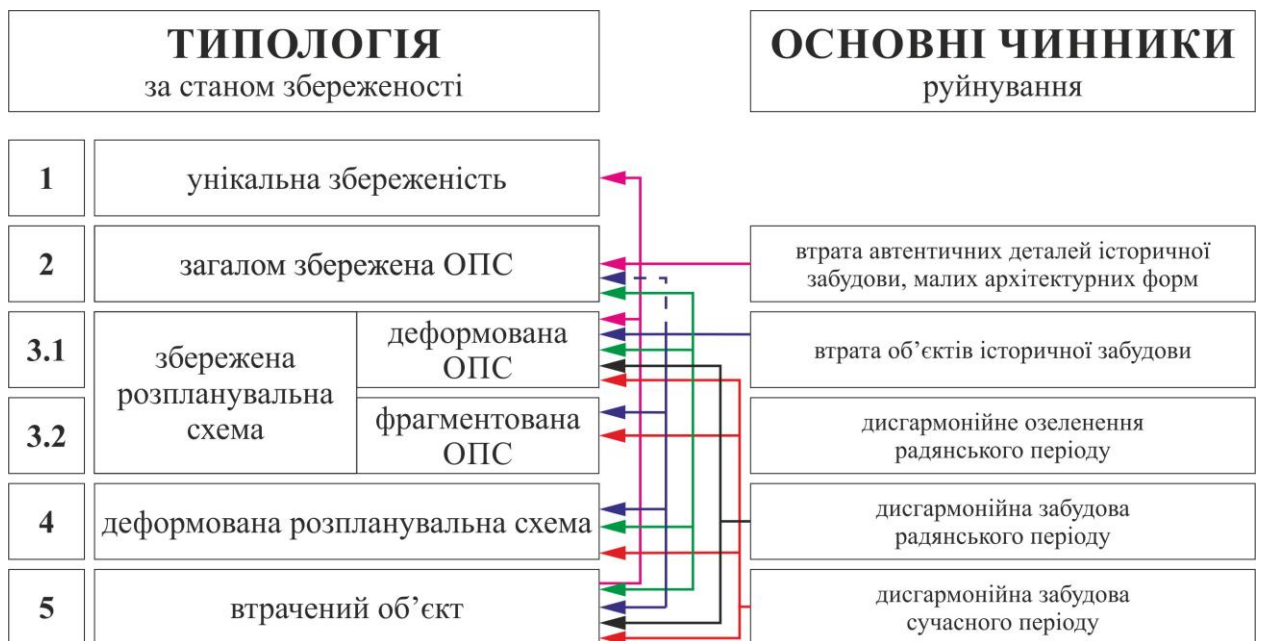
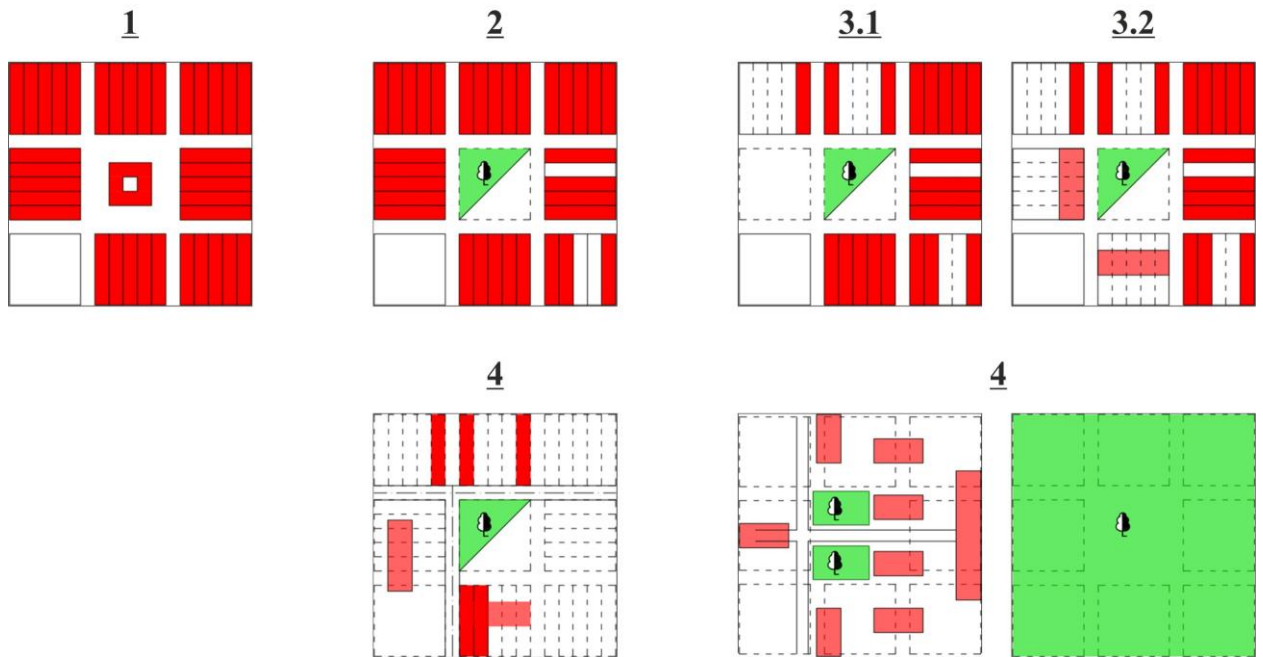
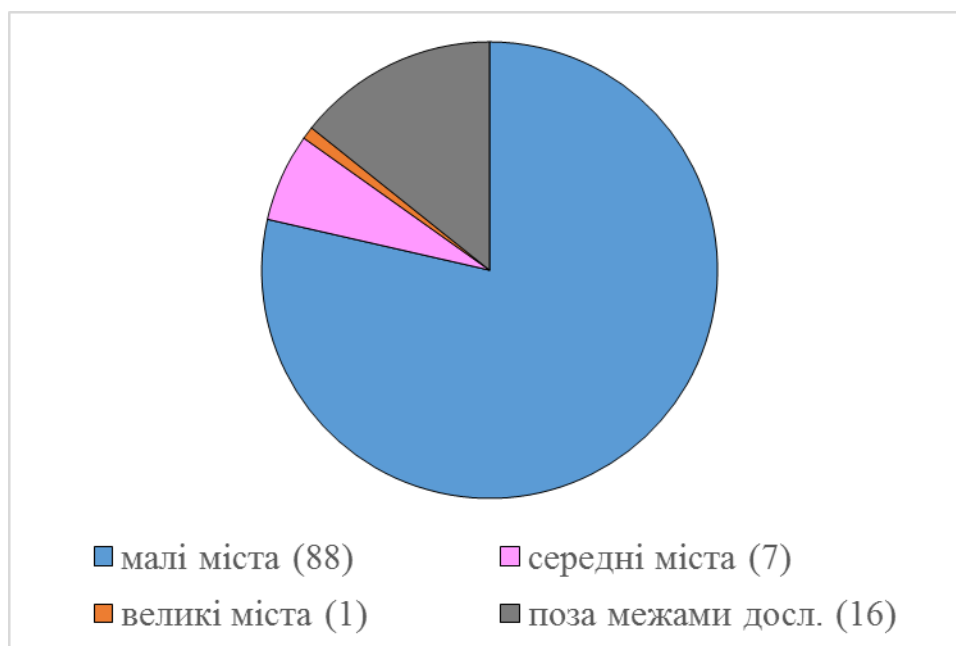

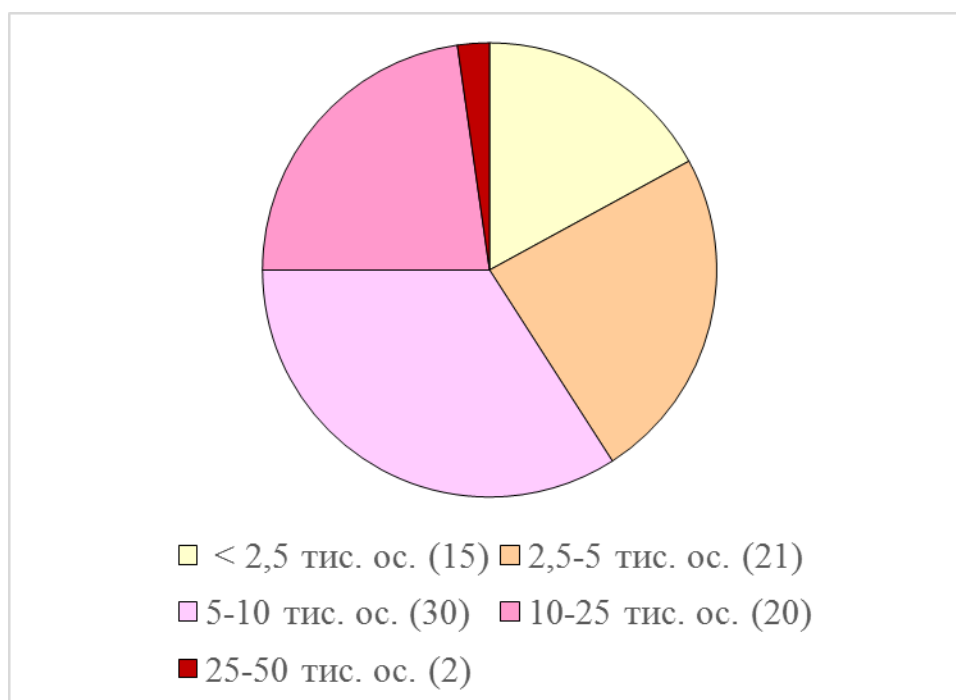
Рис. Д.4.8. Типологія ринкових площ історичних міст Західного регіону України за станом збереженості (розробка автора)

ДОДАТОК Ж

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ

а)

б)

Рис. Ж.1.1. Характеристика досліджуваних міст за кількістю населення (опрацювання автора): а) з усієї множини історичних міст в межах опрацювання; б) у категорії малих міст

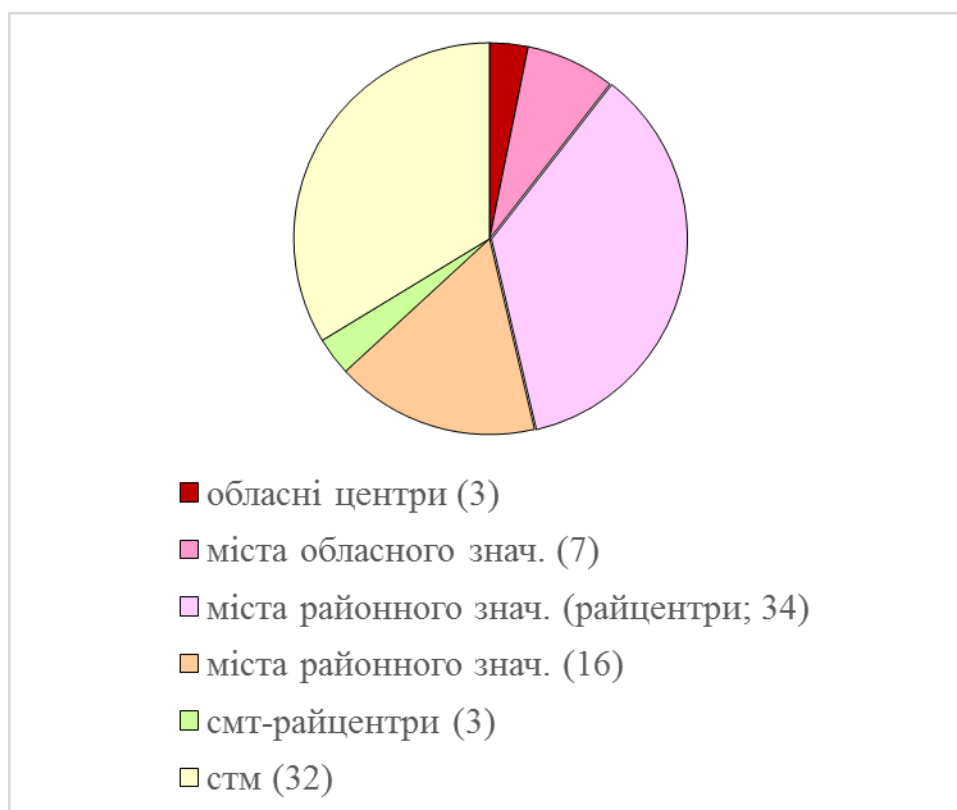

Рис. Ж.1.2. Характеристика досліджуваних міст за адміністративним статусом (опрацювання автора)

Рис. Ж.1.3. Встановлення виду культурної цінності ринкових площ історичних міст Західного регіону України (опрацювання автора)

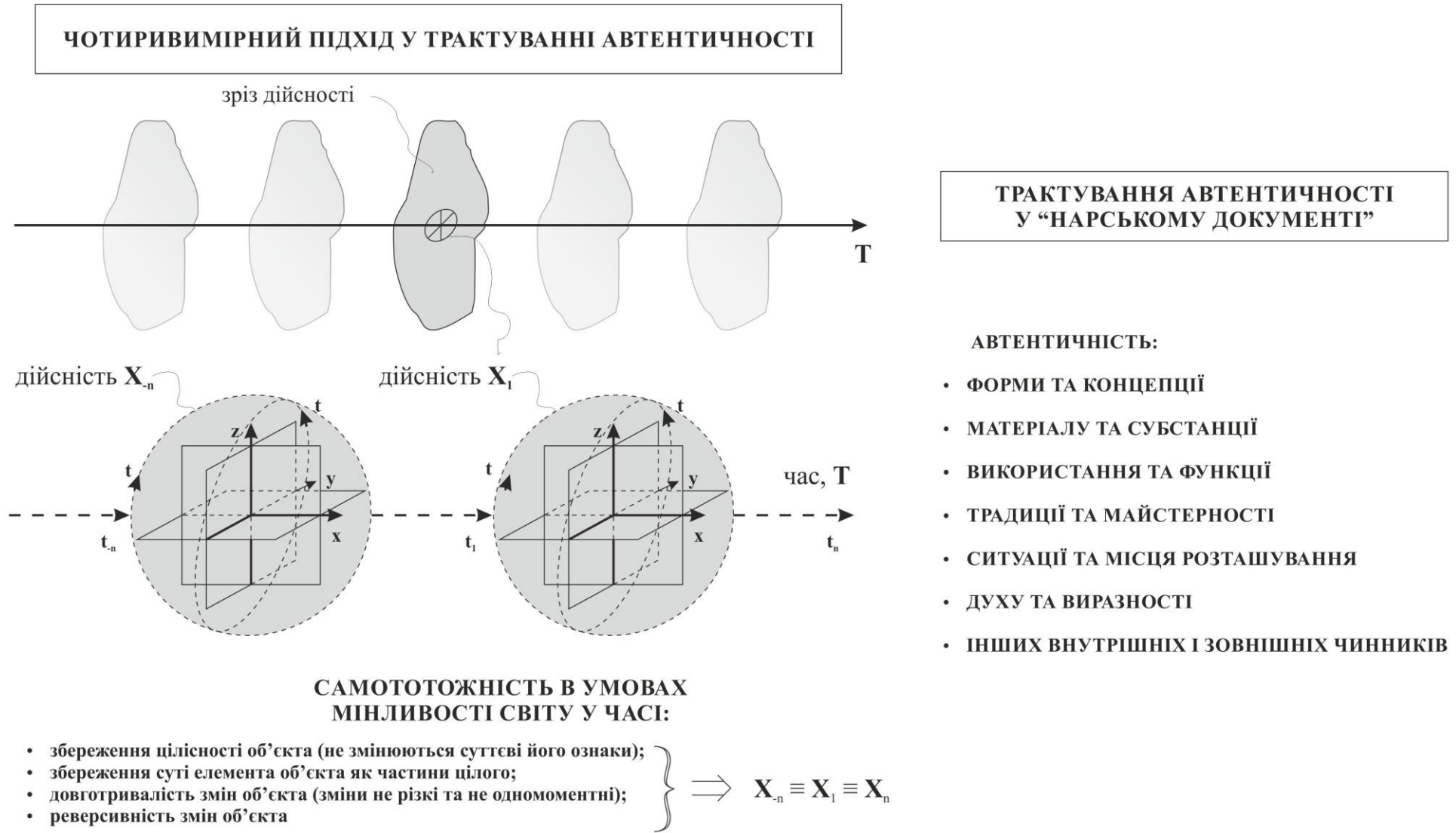
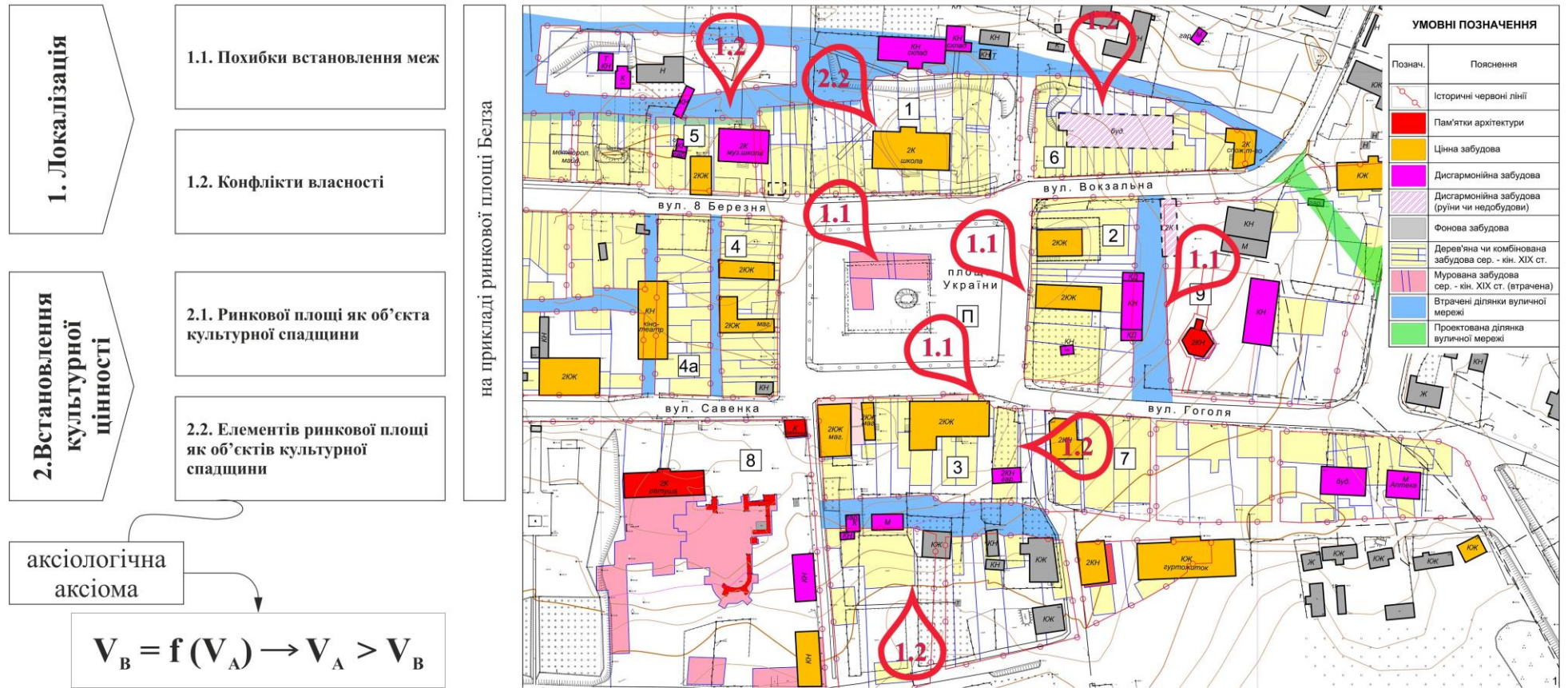
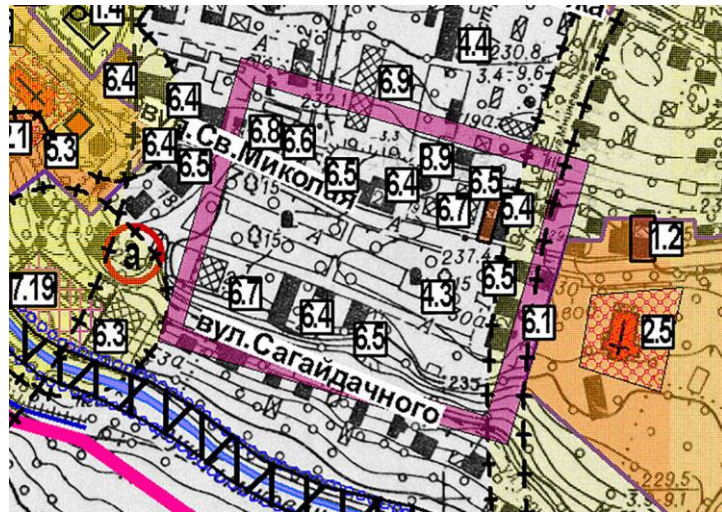

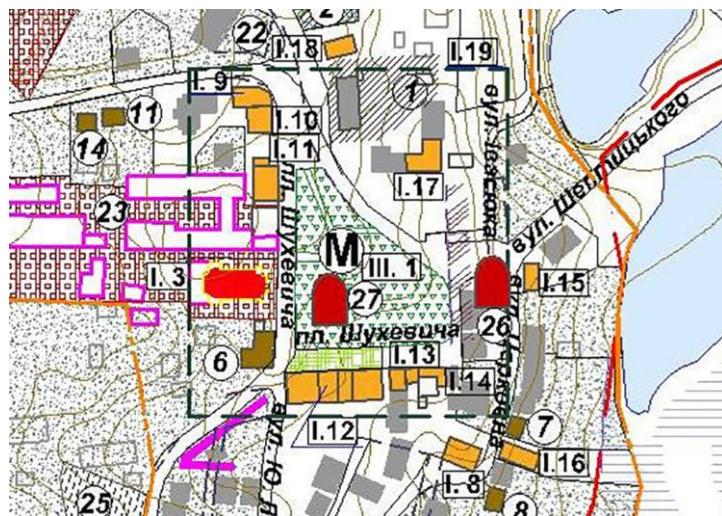
Рис. Ж.2.1. Тракткування автентичності об’єкта містобудівної спадщини (розробка автора)

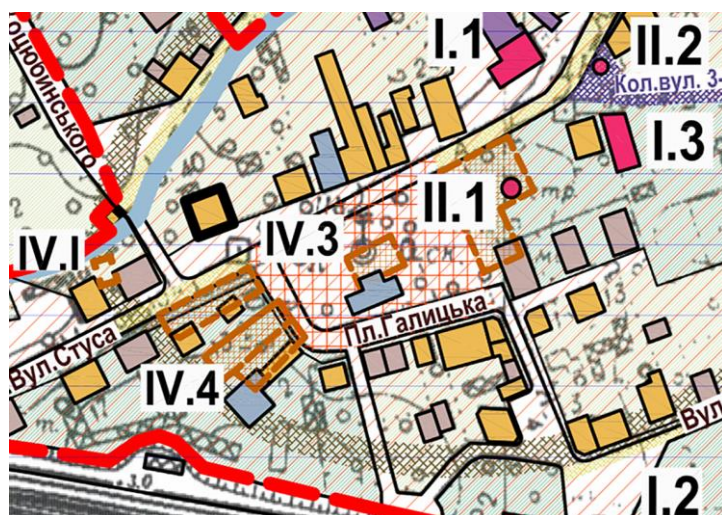

а)

б)

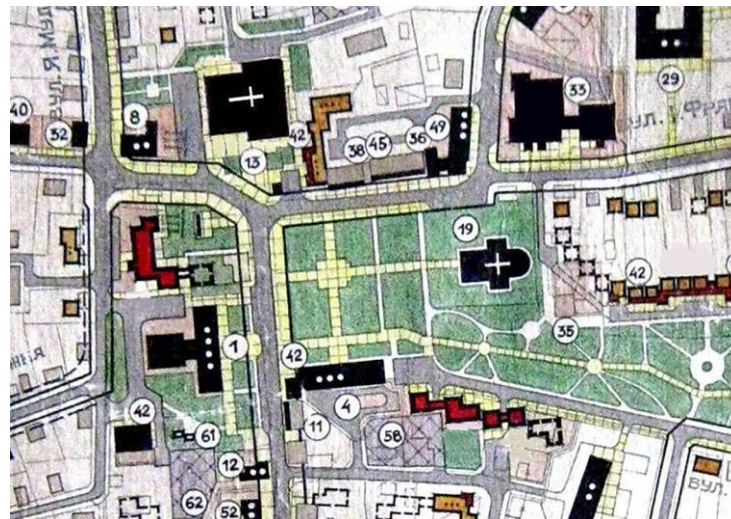

в)

Рис. Ж.2.3. Фрагменти історико-архітектурних опорних планів: а) Глинян (“Містопроєкт”, 2011 р.); б) Краковця (“Укрзахідпроектреставрація”, 2010 р.); в) Хирова (“Укрдизайнгруп”, 2012 р.) [186]

а)

б)

в)

Рис. Ж.2.4. Фрагменти генеральних планів: а) Золочева (“Укрдизайнгруп”, 2012 р.); б) Жидачева [205]; в) Рудок (“Укрдизайнгруп”, 2011 р.)

Рис. Ж.2.5. Проект детального планування центральної частини Дрогобича, виконаний ДІПРОМІСТОМ у 1984 р. [187]

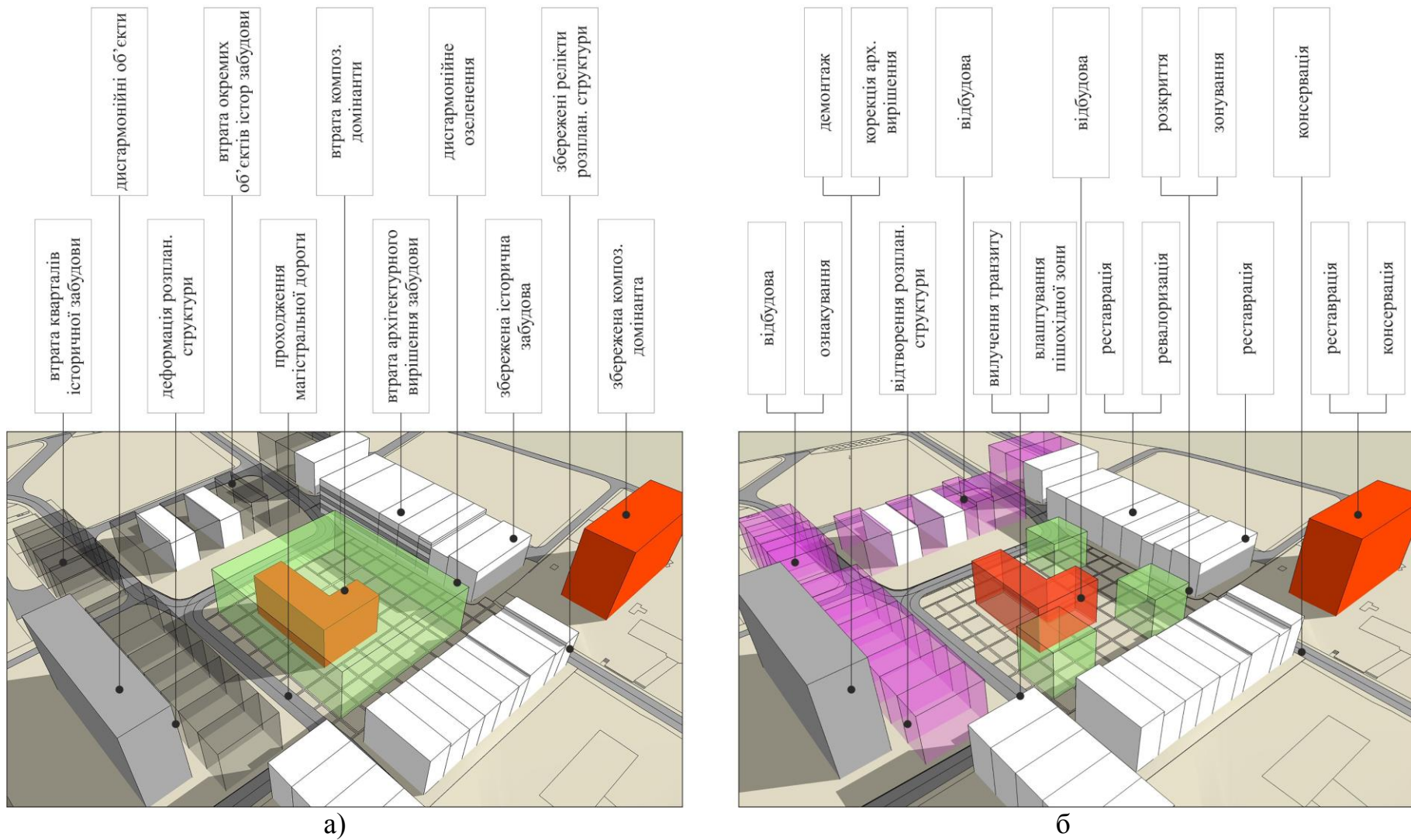

Рис. Ж.2.6. Визначення основних методів регенерації ринкових площ історичних міст: а) модель втрат; б) модель застосування методів регенерації (розробка автора)

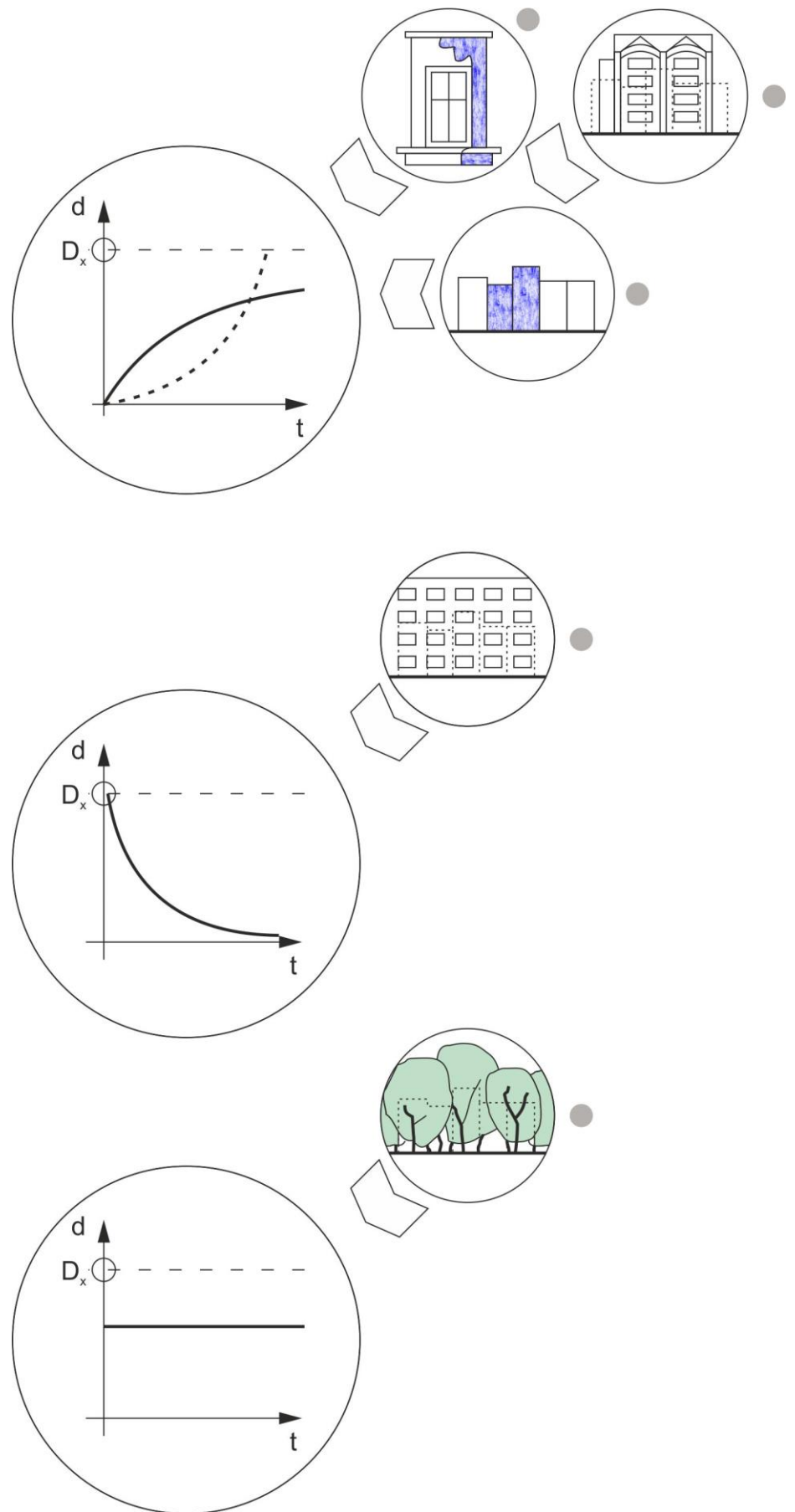

Рис. Ж.2.7. Закономірності впливу чинників руйнування ринкових площ історичних міст (розробка автора)

Рис. Ж.3.1. Реалізація права на місто в просторі ринкових площ історичних міст Західного регіону України

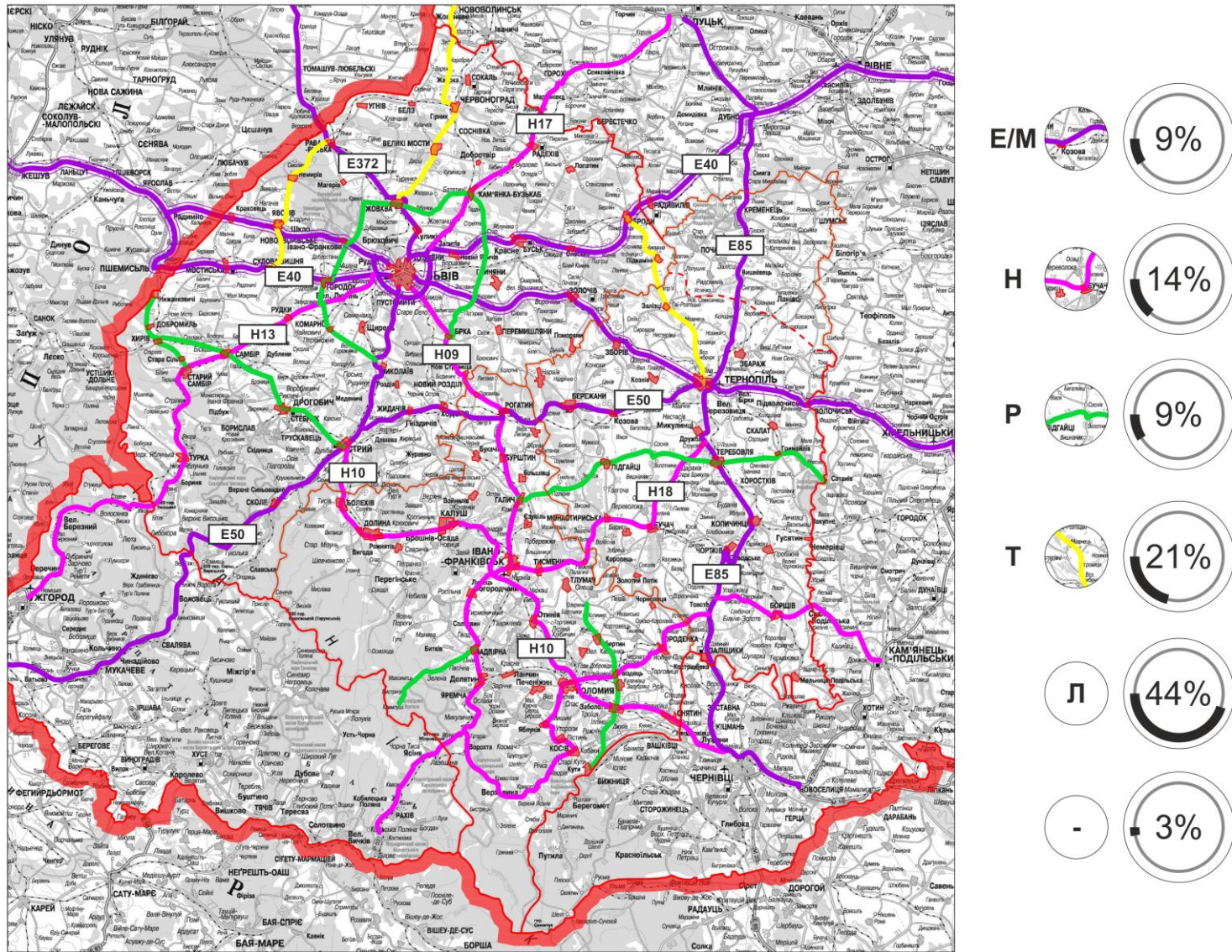

Рис. Ж.3.2. Проходження автомобільних шляхів територіями досліджуваних ринкових площ (розробка автора)

ДОДАТОК К
ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ ДО П'ЯТОГО РОЗДІЛУ

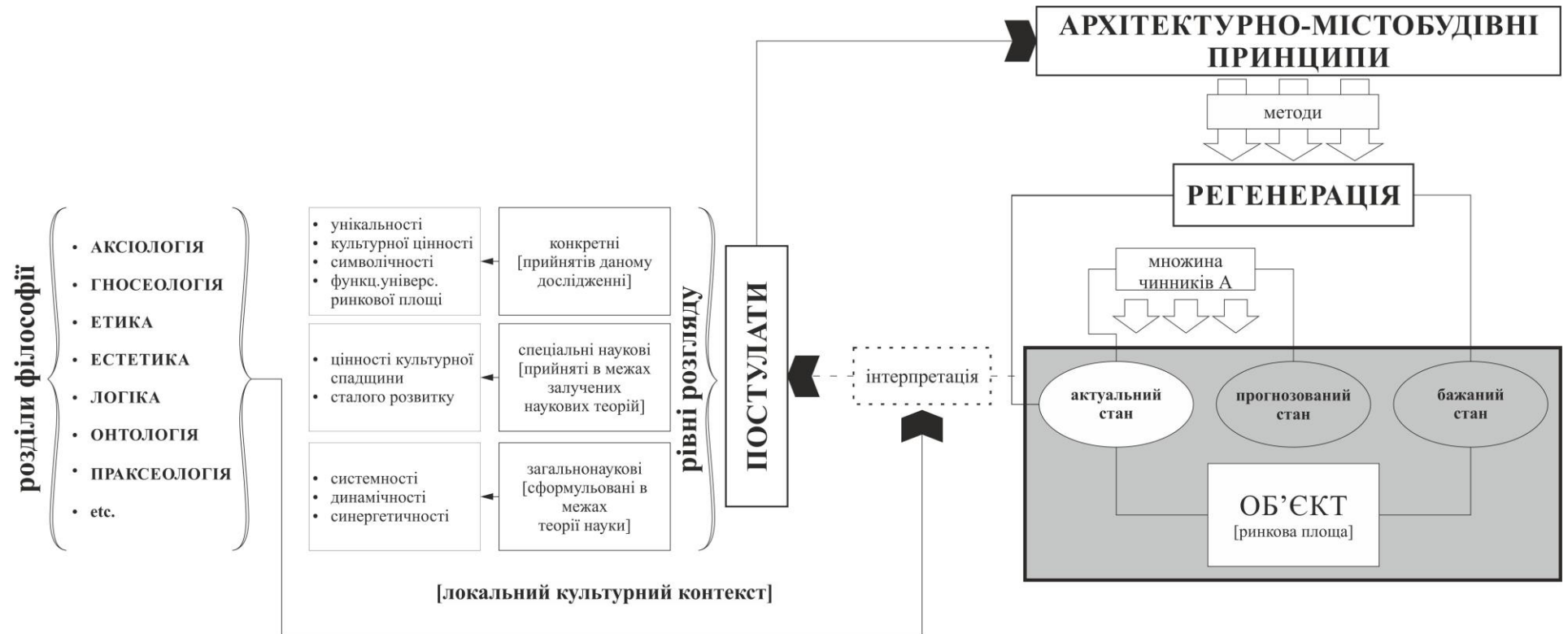

Рис. К.1. Теоретична модель регенерації ринкових площ історичних міст

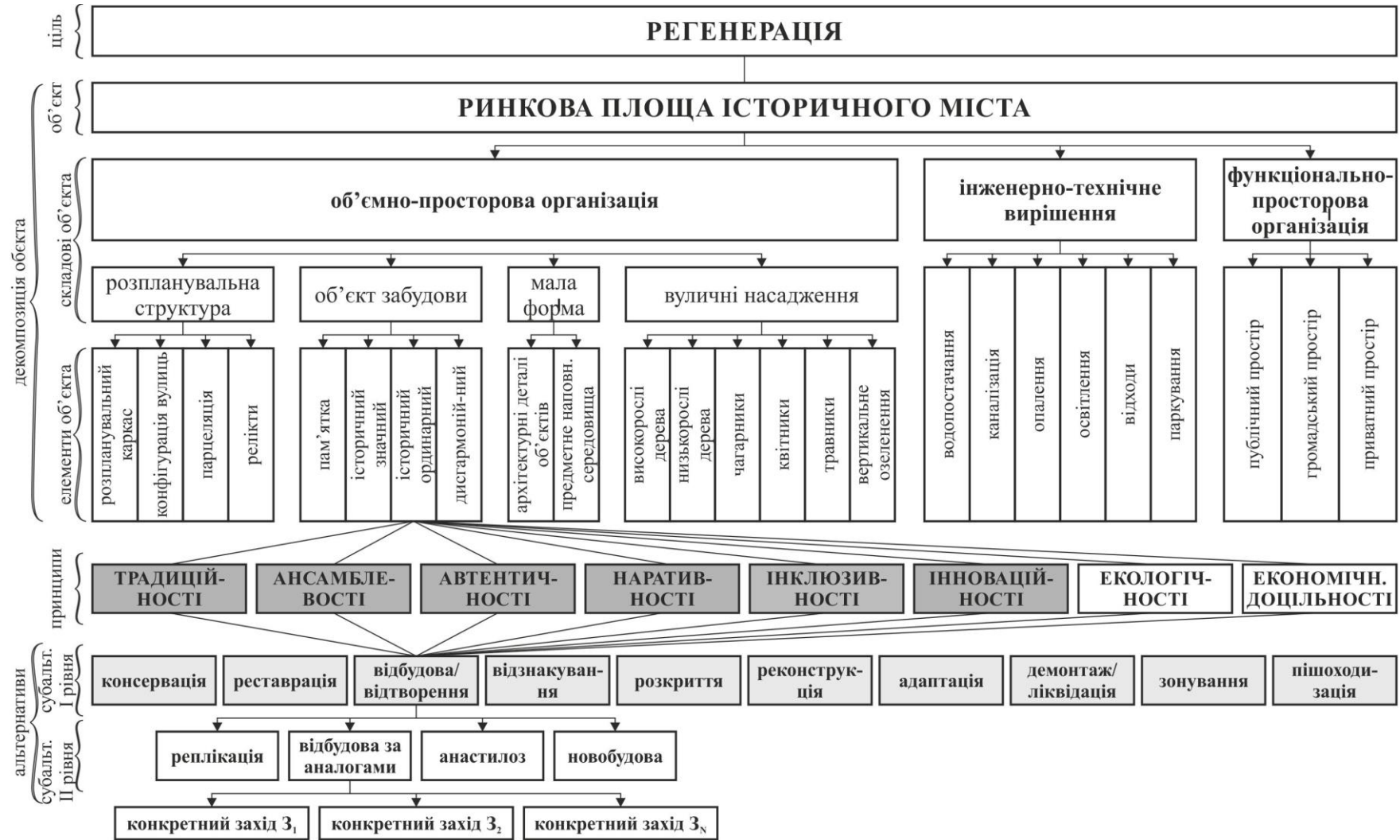

Рис. К.2. Алгоритм прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст (розробка автора)

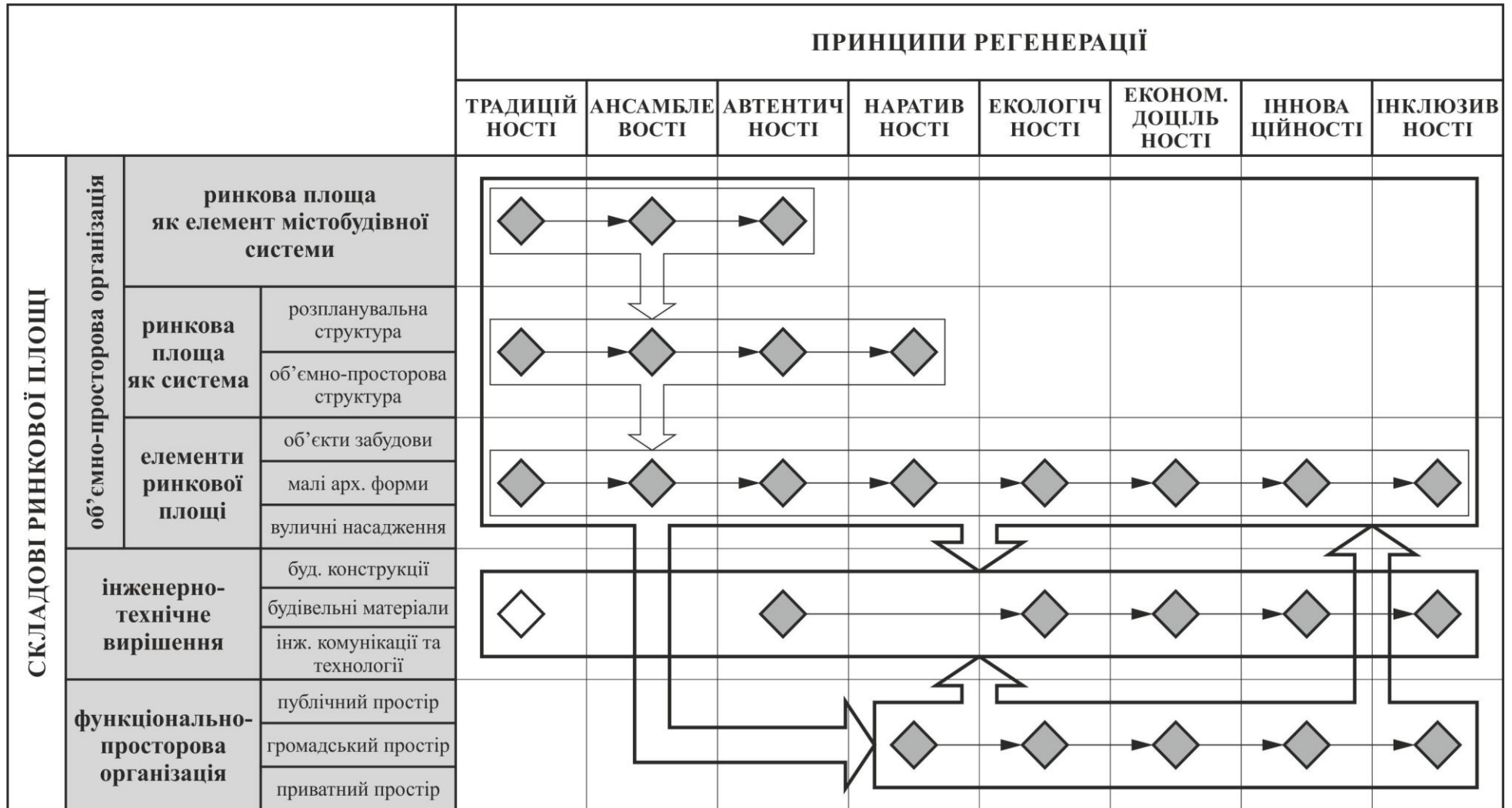

Рис. К.3. Система архітектурно-містобудівних принципів регенерації ринкових площ історичних міст (розробка автора)

ДОДАТОК Л

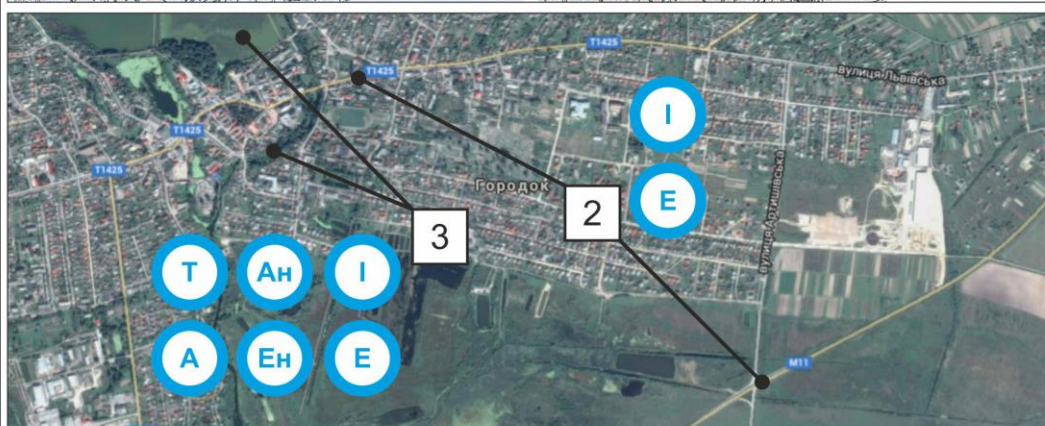
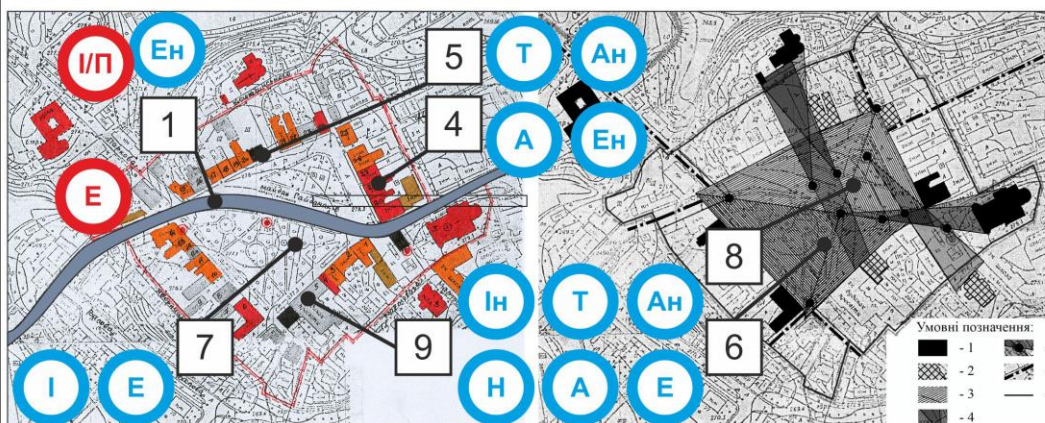
АПРОБАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

РИНКОВА ПЛОЩА В ГОРОДКУ (ПЛ. ГАЙДАМАКІВ)

єдина загальноміська центральна площа

тип за станом збереженості: загалом збережена
об'ємно-просторова структура

- розташування композиційних доміант: ратуша - на розі приринкового кварталу; храми - в наріжному кварталі і поза ринком на композиційній осі;
- розташування композиційних субдоміант: на розі в рядовій забудові приринкових кварталів;
- розташування композиційних акцентів: в рядовій забудові;
- тип забудови приринкових кварталів: суцільна рядова;
- типи фронтів забудови: блоковий і кутовий;

1. Реорганізація транспортного руху
3. Ревіталізація водних об'єктів
4. Ревалоризація історичної забудови
5. Відбудова втрачених об'єктів
6. Зонування зелених насаджень -

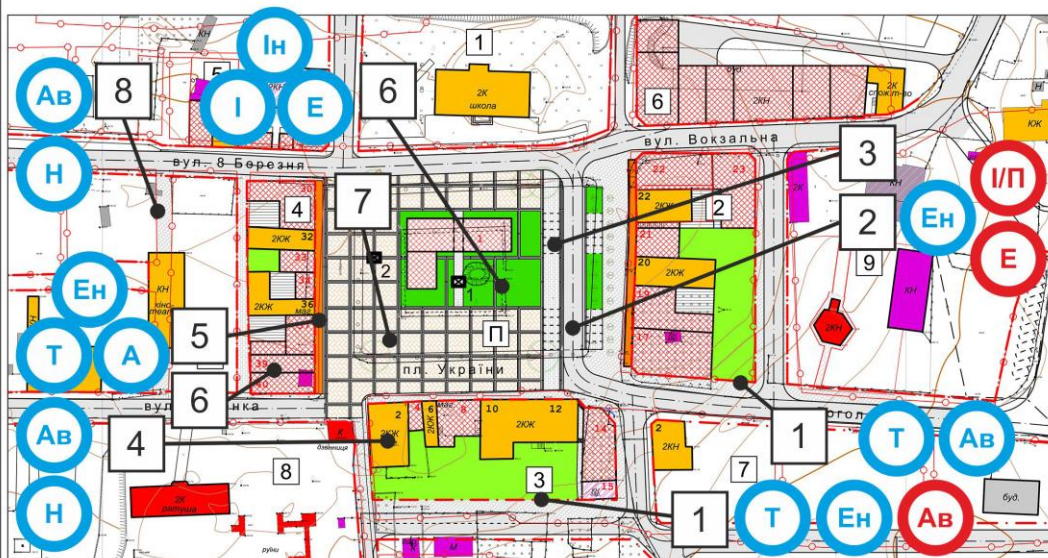
7. Експлуатоване зелене покриття
8. Ревалоризація території площі
9. Корекція архітектурного вирішення

РЕГЕНЕРАЦІЯ РИНКОВОЇ ПЛОЩІ (ПЛ. УКРАЇНИ) В БЕЛЗІ

єдина загальноміська центральна площа;

тип за станом збереженості: збережена розпланувальна схема із деформованою об'ємно-просторовою структурою;

- тип ОПК: замкнена центрична;
- тип ОПК після деформації: відкрита, орієнтована на неокласицистичний об'єкт 50-х рр. ХХ ст.
- розташування композиційних доміант: храм - в наріжному південно-західному кварталі; школа - в північному приринковому кварталі
- з утворенням фронтальної симетричної композиції;
- розташування композиційних субдомінант: капличка - на розі південно-західного приринкового кварталу;
- тип забудови приринкових кварталів: суцільна рядова;
- типи фронтів забудови: блоковий;

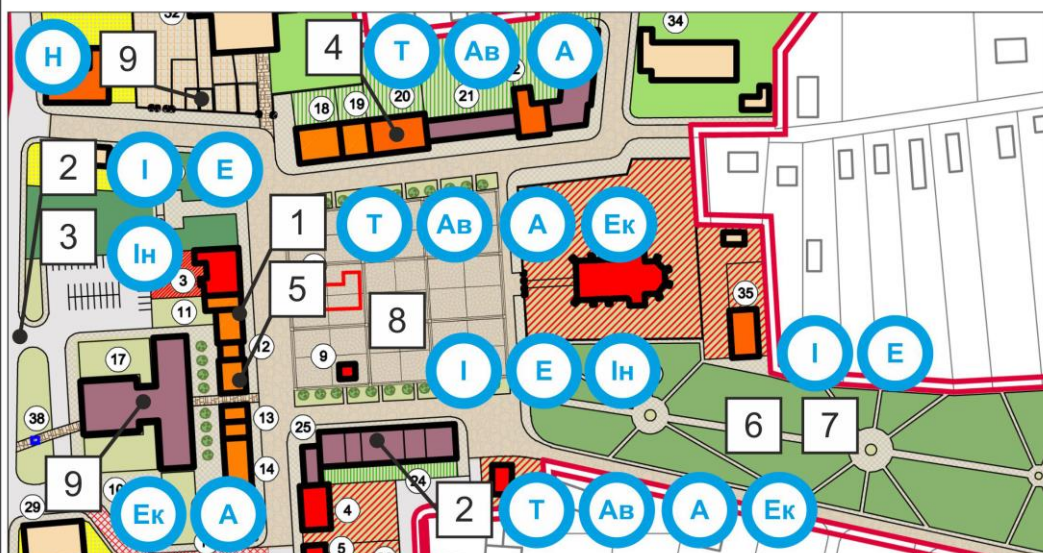
1. Встановлення червоних ліній
2. Реорганізація транспортного руху
3. Влаштування стоянок
4. Ревалоризація історичної забудови
5. Ремінісценція на дерев'яні підсіння
6. Відбудова втрачених об'єктів
7. Експлуатоване зелене покриття
8. Реставрація бруківки
9. Ознакування розпланувальних елементів

РЕГЕНЕРАЦІЯ РИНКОВОЇ ПЛОЩІ (ПЛ. ВІЧЕВОЇ) В ЖИДАЧЕВІ

єдина загальноміська центральна площа

тип за станом збереженості: деформована розпланувальна схема

- тип ОПК: відкрита, орієнтована на костел;
- розташування композиційних домінант: костел - в східному приринковому кварталі з утворенням фронтальної симетричної композиції;
- тип забудови приринкових кварталів: суцільна рядова;
- тип фронтів забудови: блоковий;
- тип дахових завершень: рядовий; вальмовий

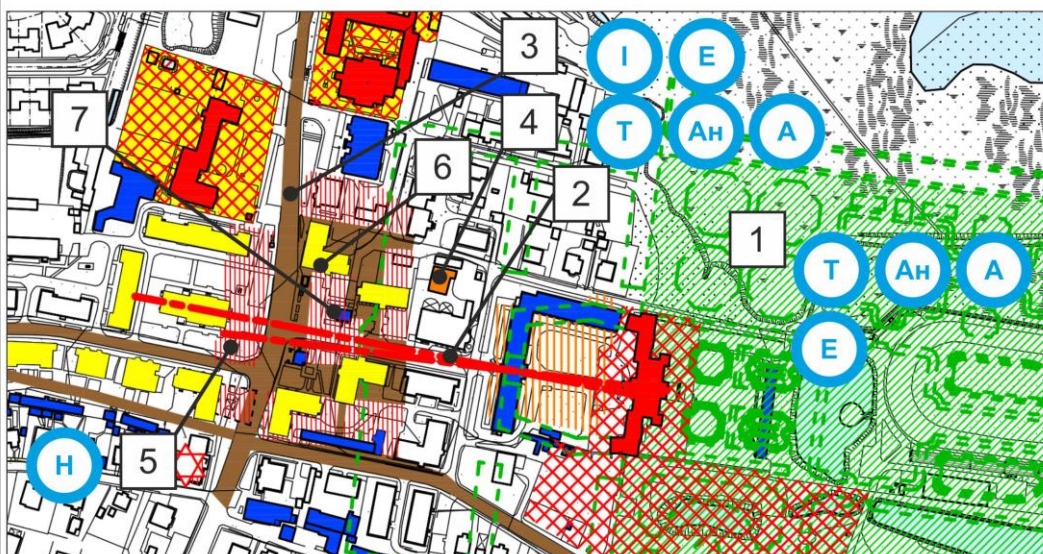
1. Встановлення червоних ліній
2. Реорганізація транспортного руху
3. Влаштування стоянок
4. Ревалоризація історичної забудови
5. Відбудова втрачених об'єктів
6. Ревалоризація паркової зони
7. Експлуатоване зелене покриття
8. Ревалоризація території площі
9. Ознакування розпланувальних елементів
10. Корекція архітектурного вирішення
11. Демонтаж дисгармонійних об'єктів

РЕГЕНЕРАЦІЯ РИНКОВОЇ ПЛОЩІ (ПЛ. СОБОРНОЇ) В ЧЕРВОНОГРАДІ

міська площа в поліцентричній містобудівній структурі;
центр старого міста

тип за станом збереженості: втачена ринкова площа

- тип ОПК: відкрита палацово-паркової орієнтації;
- тип забудови приринкових кварталів: суцільна рядова;
- тип фронтів забудови: блоковий, з мурованими підсіннями;
- тип дахових завершень: рядовий;

1. Ревіталізація палацово-паркового комплексу
2. Розкриття композиційно-видових зв'язків з палацом
3. Реорганізація транспортного руху
4. Ревалоризація історичної забудови
5. Ознакування розпланувальних елементів
6. Корекція архітектурного вирішення
7. Демонтаж дисгармонійних об'єктів